Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag

til

EN DANSK PRÆSTE OG SOGNEHISTORIE

(Kirkelig geografi)

1849–1949 (1965)

Samlet og udgivet af

PAUL NEDERGAARD

Sognepræst

VII

AARHUS STIFT

Hefte 6. (Hefte 61)

Meddelelserne paa bagsiden bedes venligst læst!

KØBENHAVN 1965

Hjelmslev-Gern herreders provsti

Hjelmslev herred, 195 kvadratkm, omfatter 11 sogne, 6 pastorater, 12 kirker, hører til Jyllands skønneste egne. Det ligger midt i det jyske højland, meget bakket, skovrigt, ved Mossø og Skanderborg sø, overvejende sandet jord, kun pletvis lermuldet jord, bedst mod øst. Herredet er 20 km fra nord til syd, men kun 11 km fra øst til vest.

Gern herred, 294 kvadratkm, omfatter 19 sogne, 10 pastorater, 19 kirker, er som Hjelmslev herred meget naturskønt, stærkt bakket, højtliggende. Sorring loddenhøj er 147 m, ved Mossø og Silkeborgsøerne, de store skove ved Silkeborg og Frijsenborg, Silkeborg ligger længst mod vest. Mod vest skarpsandede jorder, gode jorder mod øst. Herredet er c 22 km paa hver led.

Disse to herreder er storslaaede, ægte jyske med en dygtig, moderne indstillet befolkning. Hjelmslev herred hører til Østjylland, Gern herred til Midtjylland. Det mærkes ogsaa kirkeligt.

Hjelmslev herred blev 1743 omtalt af biskop *Hygom* som et af stiftets bedste m h t præster og skoler (Elle J s 90), men senere blev kirkegangen ringere, nu er det et af de herreder, der har lav kirkegangsprocent og ingen vækkelse, hverken Grundtvigianisme eller IM er trængt rigtigt igennem. *Skanderborg* holder paa sine præster, den ansete provst *S. H. T. Sørensen* var her 1884–1930, *A. Blinkenberg* 1920–37, *L. M. N. Skov* 1938–63, ingen af dem særligt retningsprægede. Der er en del interesse og gl kirkelighed, lidt IM. *Fruering-V* har »østjysk præg«, nogen folkelig grundtvigianisme, pastor *N. F. S. Holm* var en kendt, anset præst, afgjort grundtvigsk, søgt foredragsholder, pastor *J. Bennedsen* har været her siden 1935. Det første mh i Jylland opførtes i Vitved, senere nedlagt. – I *Blegind-H,* med stationsbyen Hørning, er der kun liden kirkelig interesse. Pastor *H. P. Bruun-Simonsen* har været her siden 1927. – I *Adslev-M* opgives forholdene som jævne, pastor *N. E. Mikkelsen* har været her siden 1943. – *Dover* med den store stationsby, *Ry,* nær Himmelbjerget, har rolige forhold. Især nævnes pastor *Reckendorff* (1898–1931). Højskolen i Ry blev midtpunkt i en del gr liv *(Helge Hostrup, Rs. Bording, Johs. Terkelsen* og *Mandøe).* Her er holdt store gymnasiast- og studentermøder. I *Veng* med den gl klosterkirke, fik pastor *A. C. Overgaard* (1892–1905) rejst nogen IM, de fleste flg præster har været grundtvigske, provst *H. Bundgaard* har været her siden 1948, god kkg.

Gern herred har 2 hovedstæder, stiftets yngste købstad, *Silkeborg* mod syd, og *Hammel* mod nord. *I Silkeborg* er *J. C. Hostrup* det store navn blandt præsterne, og *A. Bobjerg* har skildret det gr liv, som vaktes. *Hostrup* ville vække uro, og hans præstevirksomhed var bl a baggrunden for Silkeborg valgmgh (nedlagt 1939). Silkeborg blev skoleby, *Th. Langs* skoler har præget, her var saa forskellige teologer som kulturminister *Jul. Bomholt,* kirkeminister *Carl Hermansen* og IMs rejsepræst *Johs. Pedersen* og provst *Ejnar Balling,* Sct Stefans k, Kbhvn samtidige skolekammerater. IM kom tidligt til byen, der blev et stort IM-samfund, betydelige præster som *John Ammundsen, O. J. Thuesen, M. K. Harbo, Holger Sørensen, Axel Gram* og *P. Klejnstrup* har baaret IMs arbejde. Siden 1938 har der været grundtvigsk sp *C. A. Grøn, Helge Grell* og *P. Klejnstrup* rkp. *Mariehøj* sogn udskiltes 1958 med *Axel Gram* som sp og *M. Lomborg* som rkp. Meget arbejde i gang, levende IM og gr kredse og mange u p. *Alderslyst-Balle* udskiltes 1937, udpræget forstad, Balle overv grundtvigsk. – I *Linaa-V* var slægten *Bagger* sp i 3 slægtled, provst *A. G. Blenker* 1925–63. Kkg ikke særligt god i L, der er 4 mh, og 4 fh. I *Dallerup-L* fik provst *K. S. Deichmann* (1873–84) stor betydning ved sin selvopofrende færd og levende forkyndelse, der blev rod til IM paa egnen. Der er gode forhold, baade IM og gr foredragsf. Pastor *A. Ammitzbøll* har været her 1939–64. *Hammel-S-V* præges af grevskabet *Frijsenborg* og stationsbyen. Provst *J. C. H. Møller* øvede her en god gerning i mange aar (1877–1914), de to flg sp var grundtvigske. Pastor *Trærup* har været sp siden 1944. Der er IM smf, ungdomsskole, de fleste u p. I *Røgen-S* var provst *H. N. Wistoft* sp 1908–45, han øvede en solid, stilfærdig gerning, en ægte folkekirkens mand. Den »strenge og velbyrdige« *Johan Jessen* (fader til P. J, Grønbæk-S) var her 1813–52. Pastor *Rich. Damm* (1945–60) tog afsked for at blive seminarielærer i Silkeborg. Mgh u p. *Skorup-T* med Tvilum gl klosterkirke er et godt sted at være præst, trofaste kirkekredse, IM smf og en del grundtvigske. Blandt præsterne nævnes provst *Henry Larsen, J. E. Schepelern* og *M. Stenfeldt Matthiesen* (den sidste IM). I *Gern-S* har IM og grundtvigianismen været ret lige fordelt, undertiden med brydninger. IMs veteran, pastor *C. Asschenfeldt-Hansen* afsluttede sin præstegerning her (1914–26). Der er megen kirkelig interesse, ogsaa en del ukirkelighed. Retningsskellene aftagende. *Alling-T* ligger lidt for sig selv inde ved Himmelbjerg-søerne. IM kom hertil fra Dallerup-L i *Deichmanns* tid, og der har gn mange aar været IM smf. Nogen retningsmodsætning. En del gr. Pastor *A. Bartholdy Møller* var sp her 1893–99 (se Brabrand). Pastor *E. Bolwig* har været her 1940–64.

Om Hjelmslev herred, se C. Heilskov i Aarh Aarb 1935—37.

Kirkelig statistik

	Folketal 1960	Kkg %	Altergæster 1926	%	1938	%	1960	%	Mh	Fh	Menighedsraad 1961 IM	Gr	Soc	U p	
Skanderborg	5482	2	850	21	650*)	15	650	12	1		5	1	5		Valg
Skanderup	2293	5	525	25	620	31	350	15		2	2	4	2		
Stilling	946	5	125	16	160	19	100	11	1		1	2	3		
Fruering	1103	2,2	350	30	224	20				3					
Vitved	370	3	150	35	120	30				2		13 (up)			
Blegind	272	6,4	150	50	69	25	37	14							
Hørning	1245	4,5	275	28	300	29	307	25		1	1		3	9	
Adslev	492	4	300	31	106	20	150	30		1				6	
Mjesing	341	4			68	17	100	30		1				6	
Dover	3279	4	263	20	200	15				4		5	2		
Ry		5	290	29	225	17			1		2	3	2	1	
Veng	1114	god	400	36	215	19			1	1	1	4	2		
*) 1942		Gnsn 4,1	Gnsn	26,4	Gnsn	21,3	Gnsn	19,3	4	15	12	32	19	22	
Silkeborg	8127	4	5000	43	4430	33	3850	47	1		5	5	4		
Mariehøj	8104	god					3103	38			4	4	6		Valg
Alderslyst	8234	2	450	12	550*)	17	1850	23		3	4	4	4	2	
Balle	1105	2			125	9	200	18			1	6			
Linaa	3335	2	716	33	450	20	260	8	2	2	4	2		9	
Voel	749	3	520	74	335	48			2	2					
Dallerup	1228	6	500	38					1	2	3			11	
Laasby	1139	4,5	450	38						1					
Hammel	2832	3					881	31	1	1					
Søby	526	3								1			8	11	Valg
Voldby	855	4								1					
Røgen	399	4	130	29	74	18	100	25	1	1				12	
Sporup	684	3	114	15	132	19	150	22		1					
Skorup	339	12	578	165	353	107	282	72			3	10			
Tvilum	1187	4	428		365	31	373	31	1	1					
Gern	1087	10	770	74	737	72	900	82	1	1	5	5	3		Valg
Skammerup	466	5	520	80	197	41	200	43		1					
Alling	250	10	250	80	164	54					4	4	4		
Tulstrup	722	6	600	70	387	50	37	1	1	1					
*) 1942		Gnsn 5	Gnsn	57,1	Gnsn	40	Gnsn	37,1	11	19	33	40	29	45	

Provster

31. okt 1840–7. febr 52: **P. M. Schinnerup,** Blegind-H.

30. marts 1852–18. aug 58: **M. J. Schjørring,** Skanderborg-S-S, fl t Fruering-V.

15. okt 1858–24. febr 75: **F. J. Sevel,** Skorup-T, fl t Fruering-V.

14. maj 1875–29. jan 78: **J. C. C. Skou,** Skanderborg-S-S, fl t Horsens, se Svindinge.

31. maj 1878–25. febr 84: **K. S. Deichmann,** Dallerup-L, se Hvidbjerg-L.

6. aug 1884–11. dec 1914: **J. C. H. Møller,** Hammel-S-V.

3. nov 1915–8. juni 45: **H. N. Wistoft,** Røgen-S.

29. juni 1945–28. febr 63: **A. G. Blenker,** Linaa-V.

1. marts 1963: **H. Bundgaard,** Veng.

Hjelmslev herred

SKANDERBORG—SKANDERUP—STILLING

Købstaden *Skanderborg* ligger mod øst i det skønne øst- og midtjyske skovrige bakke- og søland, der slutter ved *Silkeborg* mod vest. Hvadenten man kommer sydfra med banen, der snor sig rundt om Skanderborg sø, eller man kommer ad landevejen fra Aarhus og højt oppe fra ser ned over byen, søen og de brede marker... Skanderborg er en af perlerne blandt Jyllands byer. Den er helt anderledes end de andre østjyske byer. De ligger ved bunden af fjorde, har havne og havneliv; de har vokset sig store ved hjælp af in-

dustrier og handelsforetagender. Skanderborg har bevaret en stor del af sin indlands-idyl. Den har ingen fjord, men en sø. Banegaarden deroppe paa bakken har samme uskønne udseende, som da man for 60 aar siden skiftede her for at komme til Silkeborg. Byen er vokset helt ud til banen og har opslugt det østlige af Skanderup sogn, den kedsommelige banegaardsvej fører stadigt ned til byen, og Skanderup kirke med løgspiret ligger stadigt derhenne til venstre. Det ny kvarter herude er ikke kønt, her er prosaen, med svineslagteriet, bankerne og telegrafstationen, den gamle hovedgade, Adelgade (Storegade), der gaar parallelt med søen. Gaden har paa det meste af sin længde faaet et upersonligt præg. Byen er vokset langs med gaden og har derfor faaet en langstrakt form fra nord til syd. Det er egentlig først ved torvet, med raadhuset (fra 1830, omb 1860), vi kommer ind i fortidens poesi. Et par mægtige kastanier præger gadebilledet, mod vest ser vi den fornemme nyklassiske amtsgaard, hvor stiftamtmanden residerede, saa kommer præstegaarden fra 1740, og dommerkontoret. Nu har vi den store sø til venstre og Lillesø til højre, og saa er vi paa *Slotsholmen* med den gamle slotskirke lige midt mellem søerne og i anlægget Frederiksminde staar mindesmærket for Fr. VI af Thorvaldsen. Her er det ny hotel Skanderborghus. Ude i den store sø ligger den skovklædte *Æbelø,* bag Lillesø er *Sortesø,* og ad dæmningen mellem den store og den lille sø kommer vi ud i *Dyrehaven* med sin pavillon og smukke stier langs søen. Vi glemte ikke at se paa de jævne bindingsværkshuse, rester af gamle rytterbarakker og de smukke gamle huse i Borgergade og den moderne restauration. Der findes næppe nogen smukkere eller interessantere byvandring i Østjylland end turen fra Skanderborg torv til Skanderborg Dyrehave.

I det lille anlæg i hjørnet mellem Nørregade og Banegaardsvej er rejst et Visbykors til minde om *Niels Ebbesen* og hans fæller.

Den aarlige *regatta* samler 40–50,000 mennesker (med vældig trafik og trafikkaos), maalet er at skaffe midler til en Skanderborghal.

I idekonkurrence om en vej- og bebyggelsesplan (til c 10.000 indb) i Sk udskrevet af S. byraad, vandtes 1964 af arkitekterne Ib Andersen og Eli Juul Møller.

Fra 1963 er de 3 sogne een kommune.

Lidt historie

Det var landsbyen *Skanderup,* der gav navn til borgen (Skanthorpborg), som byggedes i middelalderen paa holmen mellem søerne. Navnene Skanderup og Skanderborg benyttedes i flæng helt op i 17. aarh. Skanderborgs indbyggere søgte Skanderup kirke, indtil de 1699 henvistes til slotskirken.

Den lille flække groede op i ly af slottet. Folkeviserne vidner om Skanderborgs plads i folkefantasien og fortæller poetisk om, hvorledes *Valdemar Sejr* her fik bud om dronning *Dagmars* sygdom, folkevisen lader dronning *Agnes* undsige sin mands morder, *Marsk Stig,* paa Skanderborg slot. Dette er maaske sagn, skabt af folkesangere. *Erik Plovpennings* dronning, *Jutta,* holdt hof her til liden glæde for munkene i Øm, hvem hun plagede paa alle maader. I det 14. aarh kom slottet i de holstenske grevers vold, og under belejringen 1340 faldt *Niels Ebbesen.* 1368 søgte oprørere og holstenere at erobre slottet fra *Valdemar Atterdag.* Slottet var en af middelalderens anseligste kongeborge, kongsgaard allerede omkr 1175. Senere blev det pantsat til Aarhus-bispen.

Byens og slottets historie er uadskilleligt sammenvævet. Den jagtelskende kong *Fr. II* yndede Skanderborg, han byggede slottet om, 1583 gav han den lille by købstadret. *Chr. IV* holdt meget af at bo her, han begyndte at befæste byen med volde og bastioner, og borgerne i byen fik adskillige privilegier (skattefrihed m m, Hist tidsskr I, r, V 33 f). Byen blev dog ikke anset for at være rigtig købstad; den stod under slotsskriveren og fik først egen øvrighed 1760. 1683 flyttedes de store markeder i Ry hertil. Under svenskekrigen huserede polakker frygteligt. – Efter 1660 var slottets rolle som kongebolig faktisk udspillet. *Chr. V* lod det ganske vist sætte i stand, og 1712 lod kong *Fr. IV* sig her vie til venstre haand til *Anna Sophie Reventlow.* (Se Præstehist saml 1933, s 278 f: L. Vesten: Hvad skete der i Skanderborg 26. juni 1712?). »Vielsen« skete hemmeligt ved en tysk »hofpræst Clausen«, som vist næppe var præst, saa »vielsen« var maaske et bedrag. Kongen havde samme dag bortført hende fra Clausholm, og den ærbare pige har maaske ikke villet være hans elskerinde, og troede saa, at hun blev gift med kongen. Slottet blev sat i stand 1717, men dets storhed var forbi, godset blev udlagt som rytteteldistrikt, der ophævedes 1767, jorden bortsolgtes, og slottet blev revet ned 1767. Tilbage staar *kirken,* der blev sognekirke, og eet af de runde hjørnetaarne. Byen havde da kun 514 indb, og dens opland var ringe. 1808 omtales den som »en landsby, der kalder sig en købstad.«

Skanderborg blev først revet ud af sin landsbyidyl, da jernbanen kom 1868. Den blev en vigtig station paa den jyske længdebane, med sidebane til Vestjylland. Man var ikke saa glad for, at jernbanestationen lagdes uden for byen, ude i Skanderup, men banen satte byen i vækst. Efterhaanden voksede den, fik derved sin langstrakte facon, og i de sidste aar har der været fremgang. Landevejene med deres biler og rutebiler bringer mange turister hertil. Her er svineslagteri, jernstøberi m m, forretningsliv og industri har udfoldet sig, selvom byen stadigt hører til de smaa og trykkes baade af sine store naboer, Aarhus og Horsens, og af stationsbyerne i omegnen.

Det store amtssygehus er fra 1892, alderdomshjemmet fra 1924, amtmand Bille-Brahe oprettede Asylet 1867, byens administrationsbygning indrettedes 1918 i det tidligere hotel »Phønix«. Der er nu kommuneskole, Teknisk Skole fra 1896. Museum fra 1950 (tidl i kirketaarnet).

Alderdomshjem fra 1953. Forsamlingsbygn (Hotel Niels Ebbesen) fra 1904 (rest 1963).

Paa Sølund en institution under Statens Aandssvageforsorg (470 patienter) med Eksternatskole.

1651–58 havde byen latinskole. Paa Kalvø

boede der munke en kort tid indtil 1172, da de flyttede til Øm.

Under krigen 1848–50 holdt general *Rye* egnen besat i maj 1849, og baade 1849–50 og 1864 havde byen flere gange besøg af fjenden, især 1864, da 20.000 østrigere var indkvarteret 12.–14. marts. Fra 23. april til 22. novbr holdt prøjserne byen besat og udskrev en krigsskat.

Besættelsestiden 1940–45 satte sit præg. Ved banelinien mindesten for frihedskæmperen *Grønlund Carlsen* (skudt under jernbanesabotage). En del sabotage (især paa jernbanen).

Som amtsby er Sk et vigtigt administrativt centrum. Slotsbanken og Dyrehaven med smukke anlæg.

Skanderup sogn, 3861 ha, deles i 3 dele af Skanderborg købstad, er højtliggende, bakket, naturskønt, skovrigt. Mange aaer og vandløb og søer. Enge langs aaerne. Sognet naar ud til Mossø. Kvarteret omkring S kirke og Skanderborg banegaard er bymæssigt bebygget, desuden byerne: Forlev, Vrold med fh, Gram, Skanderborg ladegaard, flere større gaarde.

Nogle mener, at *Niels Ebbesen* faldt paa det lille højdedrag, Nonnebjerget, øst for Skanderborg sø 2. nov 1340. Mere sandsynligt er det, at kampen stod mellem Skanderup kirke og ladegaarden (M. H. Rosenørn: Greve Gert og Niels Ebbesen, II, 1901, s 110 og 196). Uden for kirkegaarden i Skanderup fandtes 1921 en stor fællesgrav med skeletter side om side i tre lag, maaske de faldne krigere.

I Vrold har der været en *kirke,* nævnt 1524. Ved Skvæt mølle har der været en hellig kilde.

Ved Illerup aa er der 1956 gjort store oldtidsfund, bl a mange romerske mønter.

Stilling sogn, 626 ha, er ret højtliggende, noget bakket, lermuldet jord, S sø, lidt skov. Bakkerne ved søen er søgt udflugtssted. – Byen S stationsby (900 indb).

Om Fuldbro Mølle, se Østj Hj 1964.
Om Krigskassen i Stilling sø, se Aarh Aarb 1964.

Af den ældre præstehistorie

Sognepræsterne var tillige slotspræster paa Skanderborg slot, hvor der 1572 indrettedes en kirke (se ndf).

Den første sp efter ref *Jens Frandsen* († 1583) boede først i Skanderup, men præstegaarden blev brudt ned efter kong Fr. IIs befaling, da præsten blev slotspræst. Han fik 1567 kongetienden af Stilling sogn. – *Poul Andersen Colding* (1583–1618) havde været rektor i Vejle, blev begravet i Aarhus domkirke. Provst, mag *Jørgen Pedersen Obel* (1618–38) maatte 1627 tage flugten med sin familie, da Wallensteins tropper overfaldt byen. Ligsten i kirken. Provst, mag *Jesper Hansen* (1639–79) døjede svenskekrigens vanskeligheder. Han var en lærd mand, var med til rigsdagen i Kbhvn 1661. Han var ogsaa en praktisk mand og blev 1662 told- og konsumptionsforvalter. – Provst, mag *Jørgen Hansen Seidelin* (1679–88) havde ligesom sin broder, Hans S ved Holmens kirke, gjort vigtige tjenester under Kbhvns belejring og »var særdeles yndet paa højeste steder« (W III, 61). Han efterfulgtes af sin søn, provst, mag *Nicolai Jørgensen Seidelin* (1688–1737), en »højt agtet mand, lærd i teologi, filosofi og historie, saavel som i jure publice. Mandig af anseelse, velbegavet i sit embede, ydmyg og kærlig, skulle have været biskop i Viborg 1735, men da han var paa tilbagerejsen, frabad han sig embedet med tak. Han havde dog ogsaa mange særheder«. Provst *Chr. Jensen Høgh* (1737–62) var nidkær, gav 1762 sin bolig til præstegaard og 3482 rdl til bedste for sognene. Biskop *Hygom* roser ham 1743 og 1750. Han havde været kapellan her fra 1728. Kapellanen boede i Stilling og havde Stilling som særligt distrikt. *Hygom* roser ogsaa kapellanen *Peder Rützou* (1738–56, forflyttet til Feldballe-N) som en præst, der lærte Guds vej uden persons anseelse. Disse præster var antageligt pietister, men vi hører ellers ikke om pietisme her. Biskoppen nævner, at der i de to landsogne var kgl skoler, samt een skole i Skanderborg, provsten havde »forsynet dem med »flittige og tildels ogsaa retskafne og oplyste skoleholdere«, hvorfor ungdommen i alle 3 sogne var vel undervist. Provst Høgh omtales som en af de bedste prædikanter i stiftet, en grundig mand, med en tydelig tale. Stort epitafium i Stilling kirke.

De næste 3 præster virkede ikke længe her: *Hans P. Lund* (1763–75) flyttede til Helsingør, *Peder Hansen* (1775–79) flyttede til Ringsted, *Peder H. Fædder* (1779–84) døde i en ung alder. – *Chr. Fabricius* (1784–1817) var en meget anset præst og fik 1806 rang med hofpræster. – *Thomas A. Borup* (1818–19) døde aaret efter sin indsættelse her. Han kom hertil fra Aale-T, havde udgivet baade prædikener og anvisninger til humledyrkning. Hans enke og hans ældste datter, der var forlovet med en kandidat, der skulle være misssionær i Grønland, omkom ved skibsforlis paa vej til Kbhvn fra Grenaa 1822. – Provst *Jens Teilmann* (1819–40) flyttede til Allerslev.

Der var en lille kreds af gudeligt vakte i Skanderborg omkr 1820. De stod i forbindelse med *Kr. Madsen,* Bregnør, som var lederen af vækkelsen omkr Kerteminde (se her III, s 122 f). Lederen i Skanderborg, *Jens Frederiksen,* var i december 1821 anklaget sammen med *Kr. Madsen* for deres mødevirksomhed. Men sporene af denne vækkelse forsvandt i Skanderborg.

Tiden efter 1840

Der var ikke meget kirkeligt liv her omkr 1840–50. Pastor *H. J. Schjørring* (1840–56) var en hyggelig og rar mand af den gamle skole.

Pastor *H. F. Binzer* (1857–70) havde været folketingsmand i Kolding, var konservativ, interesserede sig meget for det danske sprog (havde været seminarielærer i Jelling og latinskolelærer i Kolding) og skrev flere afhandlinger om forbedret retskrivning. I Skanderborg havde han dog sin tid fuldt optaget af præstegerningen, var velstillet, højkirkelig og meget agtet. – Provst *J. C. C. Skou* (1870–84) var en betydelig præst (se Horsens), en veltalende mand, der talte et smukt sprog, han samlede mange her, han havde selv prøvet sorg og lidelse og var en god trøst for sørgende og lidende mennesker. Hans store interesser var musikken og Sønderjylland. Han stod kompo-

nisten A. P. Berggreen nær og virkede for liturgi og kirkemusik, var vist den første, der holdt liturgisk julegudstjeneste her. Han omtaltes som en af Jyllands bedste prædikanter, ægte luthersk, ofte var hans prædiken præget af poesi eller digterisk farvet (III, 527).

Provst *S. H. T. Sørensen* (1884–1920) virkede her i 36 aar, han lærte folk at kende gennem slægtled, og han stod længe efter som »provsten«, slægternes præst her i sognene. Han var ikke særlig retningspræget, en folkekirkens mand, havde en fremtrædende plads i afholdsbevægelsen og i Dansk Værgeraadsforening, meget belæst, kyndig og interesseret paa mange omraader (se ndf.). I hans tid begyndte Skanderborg by at vokse, og i hans tid kom de kirkelige retninger til byen.

Pastor *A. Bartholdy Møller,* som var præst i Skanderborg 1890–93, (provst *S. H. T. Sørensens* svigersøn), og som kendte Østjylland og Aarhus stift særlig godt, kunne sige, at der ikke blot var den forskel paa de andre østjyske købstæder og Skanderborg, at Skanderborg vedblev at høre til Danmarks smaa købstæder, men ogsaa, at det gik saadan, at mens der blev et stærkt kirkeliv, baade IM og grundtvigsk, i de andre byer i slutningen af 19. aarhundrede, lykkedes det aldrig hverken IM eller grundtvigianisme at slaa rigtigt rod i Skanderborg, som var og blev en kirkeligt stille by. Her var ingen vækkelser, men der var i alle 3 sogne smaa trofaste kredse af kirkegængere, og saa var der efterhaanden ogsaa smaa IM og gr. kredse, men de prægede ikke kirkelivet som i de andre byer. – Provst *Sørensen* udtalte sig med glæde om sin gerning her, selv om den ikke var uden vanskeligheder; der var megen velvilje, men ikke megen aktivitet, og pastor *A. Blinkenberg* (1920–37) skriver, at der procentvis kun var ringe kirkelig interesse, omend folk gennemgaaende var venlige mod præsterne. De smaa IMs og gr. kredse arbejdede hver for sig, men mødtes i kirken. For præsterne var der den vanskelighed, at der ikke var distriktsdeling, og en stor del af sognepræstens tid gik med kirkebogsførelse, attestskrivning, skolekommissionsarbejde, og der blev for lidt tid til husbesøg og sognearbejde ud over de kirkelige handlinger.

Pastor *L. Skov* (1938–63) flyttede hertil fra det nærliggende Hylke. Han skriver, at der er en del kirkelig interesse, nogen IM (mest tilflyttere), KFUM og K, 2 sdsk., spejdere, FDF, andagter paa alderdomshjem og sygehus. Befolkningen er blandet, alle slags folk. Byen i god udvikling.

Pastor *Poul Jørgensen* har været sp siden 1964.

Kateketembedet omdannedes 1885 til kkp. – Pastor *E. T. Koch* (1885–90) var en nobel, ret lærd mand, højkirkelig.

Pastor *A. J. Bartholdy Møller* (1890–93) var en dygtig prædikant, meget afholdt, grundtvigsk-folkekirkelig, af gammel præstekultur som pastor Koch. – I »Fra Kirkehus og Skolestue«, I, 1947, fortæller pastor B. M. selv:

Jeg begyndte min præstegerning i *Skanderborg,* Skanderup og Stilling menigheder. Det var under megen frygt og bæven, at jeg i min uerfarenhed gik ind under det store ansvar som ordets forkynder. De politiske modsætninger, der i provisorietiden i 80'erne, ikke mindst i Skanderborgegnen, havde vist skarpe tænder og slaaet dybe saar, var nu saa temmelig afdæmpede; og der var gode vilkaar for præstegerningen med gammel ærbødighed for embedet, om end forholdene var noget stillestaaende.

Jeg havde det bedste samarbejde med sognepræsten, provst *Th. Sørensen.* Han søgte i alle maader at lette byrderne for de unge skuldre. Navnlig fra gudstjenesten i Skanderup, der altid var velbesøgt, havde jeg lyse minder. I Stilling kirke var der dengang ingen kakkelovn, saa ved vintertid kunne ruderne være helt lodne og isblomstrede af frosten.

Under saadanne forhold kunne det ogsaa knibe med den indvendige varme. Naar jeg holdt bibellæsning i skolerne, var gaardmændene altid tilrede med befordring – det var inden cyklernes tid – og det kunne ofte blive sent, inden vi skiltes fra de hyggelige samvær i hjemmene bagefter.

Der var i byen i de aar megen selskabelighed, som ogsaa rakte til mig, der boede i en fløj af præstegaarden. Jeg var dog mest glad, naar jeg kunne unddrage mig af hensyn til mit arbejde, der gik ret tungt fra haanden. I amtsgaarden residerede dr *Aug. Jes Regenburg,* der havde vundet sig et anset navn som departementschef i det slesvigske ministerium og fader til de omstridte, men af saa varmt et dansk sindelag prægede sprogreskripter. Man sagde, at han og Krieger var de eneste i Danmark, der forstod at læse indenad. Han var som faa bevandret i den klassiske litteratur og læste stadig sit Ny Testamente paa græsk; et sjældent elskeligt menneske, som alle saa op til; i sin høje alder et stykke levende fortid. Han var ugift. En søster bestyrede huset; hun forstod som faa paa sin gammeldags manér at tragte en kop kaffe. En søsterdatter, *Corinna Lassen,* opholdt sig til stadighed hos onkelen. Med sine mange interesser og lysende intelligens bragte hun livlighed med sig, hvor hun færdedes. Sit kristelige sindelag viste hun som medarbejder ved søndagsskolen. Mellem amtsgaarden og præstegaarden var der saa at sige daglig forbindelse; og provst Sørensens eneste datter, som siden blev min hustru, havde sit andet hjem i den Regensburgske familie.

Som kapellan kom jeg til at deltage i et konvent, der samlede en del af omegnens præster med fruer. Det havde den særlige tiltrækning at tælle i sin midte to lægmænd, nemlig forstanderne paa Testrup højskole, dr. *Jens Nørregaard* og *Christoffer Baagøe,* der begge vel havde teologisk embedseksamen, men som ikke ordinerede nærmest saa tingene fra lægmandens stade og derfor i høj grad kunne berige diskussionerne. I dialektik kunne dog ingen hamle op med den idérige *Hansen* fra Blegind. Ved disse lejligheder prædikede *Nørregaard* og *Baagøe* ofte. *Nørregaards* vidnesbyrd var præget af klarhed, kraft og varme; *Baagøes* af inderlighed og dyb psykologisk sans som den kristne humanist, han var. Ogsaa som sognepræst vedblev jeg at være medlem af dette konvent.

En anden betydelig personlighed, som jeg i min kapellantid kom i forbindelse med, var *Otto Møller* i Gylling. Da jeg en palmesøndag,

hvor sognepræsten havde konfirmation, var ledig, havde jeg følt lyst til at deltage i gudstjenesten i Gylling kirke og hilse paa præsten, hvis skrifter jeg havde haft meget udbytte af. Det blev en rig oplevelse for mig. Jeg vandrede derned om lørdagen og modtoges med den største gæstfrihed og maatte absolut overnatte i præstegaarden. Jeg var betænkelig ved at lægge beslag paa præsten en lørdag; men han havde som regel sin prædiken færdigskreven allerede om mandagen og afstod gerne sin fritid til den unge præst, der jo ogsaa kunne berette ham et og andet af interesse af, hvad der doceredes paa bjerget. Man havde ved universitetet for skik at sætte kikkerten for det blinde øje overfor, hvad der kom fra Gylling. Vi sad i præstens studereværelse til sent om aftenen, kun med pauser, naar han skulle stoppe sin lange pibe eller styrke sig mod astmaen ved at indaande røgelse; og jeg glemmer ikke, hvad den samtale kom til at betyde for mig.

Denne dybsindige og fromme eneboer, som i de senere aar ikke kom uden for præstegaarden, undtagen naar han gik de faa skridt til kirken, havde en forunderlig evne til at indgyde tillid og indbyde til fortrolighed, saa det faldt naturligt at komme frem med, hvad der laa én dybest paa sinde. Jeg sad ved hans fødder ikke blot som en lyttende lærling, men saa at sige som skriftebarn; og hans vise og erfarne ord sænkede sig dybt i mit sind. Jeg var i aandelig gæring og søgte navnlig et holdepunkt for troens vished. Det var netop en sag, han beskæftigede sig meget med, og hvorom han var i færd med at skrive en bog. Hans ord til mig faldt omtrent saaledes: Det er ikke vanskeligt at naa ind til visheden i sit gudsforhold. Naar man i oprigtighed gaar ind i sig selv, hører man en røst, der siger med usvigelig myndighed: du er en synder, helt til bunden. Men idet man bøjer sig under denne dom, fornemmer man med det samme gennem evangeliet, at det siger Gud ikke for at dømme, men for at drage til sig og frelse. Ved Kristi kors møder vi dommen og naaden uadskilleligt forenet. I disse toner vil man mærke slægtskabet med den Barthske teologi.

Pastor *W. M. Haase* (1893–1900) var stilfærdig og alvorlig, uden partipræg, medens pastor *C. R. Berggreen* (1900–05) var grundtvigsk, en meget virksom mand. Han havde 1901 en strid med sygehuslæge *Hindhede* om Fadervors brug. B hævdede, at kun kristne kunne bede Fadervor. *Mikkel Hindhede*, der virkede her 1891–1909, var fra sit fattige barndomshjem i Lem præget af en egen fromhed. Hindhede skrev, at Berggreen ville fratage den fattige hans eneste lam. *Otto Møller*, Gylling, var optaget af sagen og tog afstand fra Berggreen (brevveksl. II, 343). Hindhede var fra barn af vænnet til spartansk kost, og som læge i Skanderborg blev han landskendt for sine kostteorier (brød–grød–kartofler), i kraftig polemik med modstandere.

Pastor *C. M. Christensen* (1905–34) omtales ndf. Pastor *V. Nielsen* (1935–37) blev missionær under DMS. Efter *F. V. Clausen* (1938–42) har *C. P. T. Truelsen* været rkp her.

Indre Mission slog rod her sidst i 19. aarh., men fik aldrig den store tilslutning. 1900 byggedes missionshuset »Nain« paa Vesterskovvej. Arbejdet har været ledet af en række indremissionærer: bl a *O. Olsson, G. Sass, Martin Rasmussen, P. Petersen, J. C. Jensen, Chr. Iversen Jørgensen, Jacob Brinck, P. Olesen, Fr. Højlund, Risgaard og A. Møller.* Som ovf omtalt er der sdsk, KFUM og K osv.

I Skanderborg er der holdt større efteraars- og skolemøder, hvor bl a gdjr *Jens Ernstsen*, Veng øvede en indsats (se her s 392).

Kordegne: *M. J. Hansen* (1906–35), *Knud Eriksen* (1936–40, fl t Aarhus), *Kjær Jensen* (1940–50, fl t Randers), *S. Rasmussen* (1951–54, fl t Aarhus), *E. Stridbæk* (* 07, ans her 55). Overlærer *H. Jørgensen* har været organist siden 1931. Konsulent *H. Land Jensen* og amtsvejinspektør *Jespersen* var medl af provstiudvalget.

Realskolebestyrer *J. Haubek* ledede fra 1933 en stor og levedygtig skole i Skanderborg, fra 1960 selvejende.

Pastor *C. E. T. Engsig-Karup*, fh. Horsens, der 1957 bosatte sig i Skanderborg, hjælper lidt i IM, er primus motor i arbejdet for at faa rejst en bronzestatue af dronning Dagmars dreng.

Skolen

Blandt kendte mænd nævner **DBL:**

Stiftamtmand **T. A. J. Regenburg** (* 1815, † 95), præstesøn fra Aabenraa, tidl direktør for kultusministeriet, ledede afviklingen af det tabte Sønderjylland 1864, stod med stor autoritet i Sønderjylland i Fr. VIIs tid. Blev stiftamtmand i Skanderborg 1870, en pligttro og betydelig dansk mand. (DBL. XIX, 339).

Fabrikant **Andreas Blom** (* 1837, † 1915) byggede et maskinbyggeri her, 1882 anlagde han det store jernstøberi, og snart blev det en af landets største fabrikker for landbrugsmaskiner. Blom blev velhavende, var meget godgørende, var byraadsmedlem, gjorde meget for byen. Mindesmærke for ham i S. dyrehave. (DBL III, 290).

Kraks Blaa Bog nævner: amtsligningsinspektør **Børge V. Andersen** (* 95), en tid fm S. turistforening, overkirurg **Arne Bloch** (* 12), overlæge, dr. med. **Niels Harhoff** (* 10). BM Kristelig Lægeforening, fmd Ethiopiermissionen, menighedsraadsmedl, dommer **Adelbert F. Holm** (* 08), amtsforvalter **Cornelius Lauridsen** (* 10), amtmand **E. F. G. Schau** (* 95, fmd amtsungdomsnævnet, amtslæge, dr med. **Palle Wiingaard** (* 14).

Stadsskoleinspektør er Knud Christensen (* 10).

1920 oplyses: Kkg jævnt god, især i Skanderup. Rolige forhold, intet særligt partipræg. Alle tre retninger findes i Skanderborg, men kun smaa kredse, Skanderup og Stilling folkekirkeligt. (KC). 1931: Der arbejdes en del, vaagnende interesse, ikke mindst for YM, IM i Skb og St, KFUM og K, KS (Skb), 3 fh. 1939: Ikke ringe kirkelig interesse, en del arb i gang, særlig for YM. Kirkeblad. 1962: En del kirkelig interesse, gammel kirkelighed, en del arb i gang som i andre købstæder, IM, YM, KFUM og K, spejdere, 2 sdsk, 3 fh, nogle faa, men ihærdige Jehovas Vidner. Ikke distriktsdeling. Vanskeligheden med købstad og stort landdistrikt, 2 mh, 1 fh, iøvrigt talrige sale, der anvendes til diverse formaal. IMs kraftige repræsentation i mghr beror paa lokale forhold og stærkere aktivitet end øvrige retninger, KFUM og K, spejdere, FDF, Unge Hjem, bibelkredse m m. Regulativ, ligelig fordeling af gudstjenester, konfirmandforældre har haft frie valg af præst med undt af børnene fra privat realskole (rkp). Sp stort kirkebogsarbejde. Fra 1965 ugtl andagt paa sygehuset ved byens og omegnens

præster. Fælles kirkekontor for alle 3 sogne 1965. Kirkebesøg og tallet paa altergæster nu stigende.

Skanderborg slotskirke ligger ikke i S. by, men paa en bakke i Skanderup sogn paa næsset mellem søerne, meget naturskønt. Kirken er den eneste rest, der er tilbage af det berømte slot, der blev brudt ned 1767. 1572 indrettedes kirken som slotskapel for kong Fr. II. Sogneboerne søgte kirken fra 1699, og den blev sognekirke efter 1767. Kirken bærer tydeligt præg af sin verdslige oprindelse, er opført af røde munkesten, det runde taarn er slottets sydøstre hjørnetaarn. Hertil er føjet et vaabenhus. Indgangen er ret imponerende, høje stentrapper fører derop, og over døren sidder en stor samdsten med rigsvaabnet og Fr. IIs navnetræk. (1571). Kirkens indre er et udelt rum, uden særligt kor, ændret 1800, hovedrestaureret 1866 og 1942—49. Arkitekter H. Lønborg-Jensen og Helge Holm. Hvælvet loft med stukdekorationer. Inventaret en blanding af renæssance og empire. Altertavlen har maleri af C. Dalsgaard fra 1866 (Kristus) og er sammenkomponeret med den fint snedkererede prædikestol fra 1572, som før stod ved det øverste østlige vindue. Sandstensfont fra 1850, en anden smedejernsfont fra 1910. Pulpiturer paa begge sider. Fr. IIs vaabenskjolde paa stolestaderne. Orgel fra 1800. Glaslysekrone fra 1827, malmkrone fra 1774, en lysekrone er skænket af provst Sørensen. Kælderen er dækket af to lange tøndehvælvinger, har været vinkælder, senere gravkælder, fra 1887 ligkapel. I taarnet var til 1950 2 klokker. Vid udsigt fra taarnet. Kirken har 300 sd.

Skanderup kirke smukt paa en bakke vest for Nørregade i den bymæssige bebyggelse mellem banegaarden og byen. Kor, apsis og østre del af skibet er romanske, af fraadsten, senere ombygget med mursten. Apsis har pilastre og rundbuer og 3 smaa lysaabninger. Senere er skibet forlænget mod vest af munkesten, og der tilføjedes taarn, som 1741 fik løgspir. Vaabenhuset mod syd inddraget i kirken 1952. Tegltag, hvidkalket. Skibet fik krydshvælvinger, koret tøndehvælving. Kirken led meget 1848 under krigen, blev istandsat 1849. Barok-altertavle fra 1650 med maleri (Nadveren). Rigt udskaaren barokprædikestol fra 1653. Romansk granitfont. Malmlysekrone og 3 store epitafier. Den ene klokke fra 15. aarh. Taarnrummet er forhal. 250 sd. Orgel. Int kalkmalerier rest eller afdækket 1959—63. (Kunstmaler Lind). Kirken rest 1961—64 (Arkit Strange-Nielsen).

Uldall: Kirkeklokker, s 161, Helms: Tufstenskirker, s 111.

Stilling kirke, ved S, sø, er lille og kullet. Opført i romansk stil af granitkvadre paa skraakantsokkel. Begge døre, med tympana (dyrefigurer) er bevaret. 1886 ombyggedes vestgavlen, og et lille spir rejstes over vestgavlen. Samtidig opførtes vaabenhus mod syd af røde mursten. Sengotiske hvælvinger, mod øst er malet Aarhusbispen Niels Skades vaaben. Ny altertavle (Opstandelsen). Alterkalk fra 1519 (fra Ring kloster). Romansk granitfont med dobbeltløver. Tyskerne ødelagde prædikestolen 1849. Ny prædikestol fra 1952. Epitafium. Senkatolsk krucifiix over korbuen. 100 sd. Orgel. Kirken blev hovedrestaureret 1952. Kirkens grund understøttedes med 44 betonpæle. (Maok. J. G. 264).

Folketal: 1850: 1042 og 1087 og 231, 1901: 2721 og 1455 og 425. 1921: 3938 og 1937 og 675, 1960: 5482 og 2293 og 946.

Altergæster: 1922: 590 og 375 og 110. 1934: 469 og 433 og 175. 1945: 100 (Slotskirken lukket) og 150. 1962: 650 og 350 og 100.

Menighedsraad: 1922: 5 gr, 2 IM, 7 soc, 8 u p. 1934: 2 gr, 1 IM, 10 soc, 11 u p. 1945: 9 gr, 4 IM, 11 soc. 1961: Skb: 5 soc, 5 IM, 1 gr. Fmd: Murerarb. Andersen.

Skp: 2 soc, 4 gr, 2 IM. Fmd: Viggo Kristensen.

Stilling: 4 soc (deraf 1 IM), 2 gr. Fmd: Kommissionsfmd J. Mogensen.

Kommunevalg: Skanderborg: 1943: Soc 847 (5), rad 225 (1), borgerlig fællesl 736 (5). Borgmester: Dir. Olaf Nielsen (borgerlig fællesl). 1962: Soc 1507, (7), kons 375 (1), borgerlig fællesl 855 (3). Borgmester: Forretningsfører Willy Pedersen (soc).

..Skanderup-Stilling (én kommune): 1943: Soc 548 (4), kons 116 (1), Venstre 177 (2), u p 381 (2). 1962: Soc 667 (4), 5 valgt paa upol liste. Fmd: Hugo Siim (upol). 1963 blev Skanderborg S-S én kommune. Ved valget i den ny storkommune fik soc 9 mandater, de borgerlige 8 mandater.

Sognepræst

Indtægt: 1859: a) 70 rug, 88 byg, 78 havre, b) 3 byg, 95 rdl, c) 15 lpd ost, 26 lpd brød, 28 sn æg, 9000 tørv, d) 700 rdl, e) God og smuk pgd, opf 1740 skænket af provst Høgh, 13 fag til gaden, kvist, 1870 Regul: 2392 kr. Netto: 4200 kr. 1913: 1. kl, 1958: 13. kl. Pgd. fra 1740, omb 1924, fredet kl B.

14. 17. juli 1840–29. sept 56 (sp Brorstrup-R-H 19. marts 34): **M. J. Schjørring,** fl t Fruering–V, se der.

Olaf Carlsen har i Østj hjemst 1943, s 82 f, fortalt om digterpræsten Jens Schjørring (Kærlighed fra Gud, Herrens venner ingen synde, sp Ørslev–B), som var søn af pastor M. J. S, og tilbragte en del af sin ungdom her. Pastor M. J. Schjørrings dagbog, med mange oplysninger om forholdene her omkr 1850, opbevares i præstearkivet.

15. 8. jan 1857–12. jan 70 (rkp Kolding – sp Alminde 30. juli 49): **H. F. Binzer,** fl t Borup–K, se der.

16. 12. marts 1870–23. juni 84 (ord kat her 21. feb 63): Provst **J. C. C. Skou,** provst her 14. maj 75, fl t Horsens, se Svindinge.

17. 8. okt 1884–7. juli 1920 (sp Østerø 12. juni 78): Provst **Søren Henrik Theodor Sørensen,** * 23. aug 49 Todnæs, Færøerne. Faderen: Sp i Vilslev–H, † 92, se der. Stud Ribe 68, c 74[1] (1), lærer von Westens inst Kbhvn, sp Nordstrømø 9. juli 74, provst Færøerne 30. aug 78, r af Dbg 00, Dbm 05, afsk 7. juli 20, † 15. maj 29. ~ 20. aug 78 Anna Caroline Frederikke Louise Thorstenson, * 1. maj 53 Kbhvn, † 25. juni 24. Forældre: Kaptajn, intendant Johan Ludvig Julius T og Frederikke Juliane Adamine Feddersen. – Datter ~ Bartholdy Møller, Brabrand–Aa.

BM hovedbest for Danmarks Afholdsf 85—11, næstfm 90—11, medl Skanderborg amts skoleraad 89—20, næstfmd Danm værgeraadsf 20—24, medl Ædruelighedskomm 03—07. — Fru S stiftede 1905 Kvindernes Afholdsf, hvis fmd hun var til 1921.

Skrev talrige artikler om Færøerne og om afholdssagen, om Det hellige Land, om kirkelige, historiske, biografiske, sproglige og almenkulturelle emner, desuden prædikener og taler.

Provst S er den eneste danske præst, som i 3. slægtled har været sp paa Færøerne. Hans farfader, Søren Sørensen, var sp paa Norderøerne fra 1829, se Snoldelev–T, hans fader, H. J. J. S, var sp paa Sandø 1847–60 og lagtingsmand fra 52, se sp Vilslev–H. Alle disse 3 præster vandt megen agtelse og kærlighed paa Færøerne. Provst S levede et fornøjeligt ungdomsliv. I Ribe forsinkede krigen 1864 læsningen. De to øverste klasser i katedralskolen dannede en national forening »Heimdal«, hvor han sammen med de senere præster *P. N. Petersen,* Trinitatis k, *Carl Moe,* Skanderup, *Harald Engberg,* Hundslund, *H. K. Winding,* Haarslev-T, o fl, stødte i luren for danskheden. *Carl Moe* har morsomt fortalt derom i sine »Oplevelser«, 1926. Allerede den gang var S ivrig afholdsmand. Han blev præst paa Færøerne, og kun 29 aar gl blev han Færøernes provst (1878). Samme aar havde han skrevet i »Dimmalætting« om drikfældigheden, og 20. okt 78 stiftede han sammen med distriktslægen (senere stadslæge E. M. Hoff, Kbhvn) *Torshavns Afholdsforening,* som for øvrigt er den ældste danske afholdsforening. Det vakte opmærksomhed, da han 1883 udgav et skrift: »Om Totalafholdssagens forhold til kristen-

dommen«, et svar til pastor *H. G. Saabye* (se Toreby), der havde angrebet afholdssagen ud fra et kirkeligt synspunkt. Mens S var paa Nordstrømø, var han fmd for sogneraadet, og blandt det meget, han fik gennemført, var en *bro* over en strid strøm, der skilte bygdens to dele. Denne bro omtalte han ofte senere som symbolsk for sit liv, sin kristelige og sociale gerning, han ønskede overalt at bygge bro og udjævne stridigheder og forene modvirkende kræfter til samarbejde. Dette lykkedes ofte, baade da han som provst var født medlem af Færøernes lagting (hvor han kom til at øve megen indflydelse paa øernes forhold, som han kendte saa godt), han byggede bro mellem afholdsfolk af forskelligt syn og fik megen indflydelse i den danske afholdsbevægelse. Han byggede bro som præst, virkede samlende, ville ikke sættes i baas, men med sin naturlige myndighed og medfødte klogskab og kultur skabte han respekt for kirken. Baade som taler og skribent (han skrev en mængde artikler) optraadte han myndigt, taktfuldt og med kundskab. Han var en statelig, repræsentativ skikkelse, der havde god indgang i alle samfundsklasser. Han rejste meget, ogsaa i Det hellige Land, var meget historisk interesseret, kyndig i teologi, geografi og sprog, som prædikant var han naturlig og ægte, luthersk og nærmest højkirkelig. I Skanderborg vil han sent blive glemt, og i afholdssagen udførte han en pionergerning, der vil blive staaende. Han kæmpede for at skabe interesse for redningsarbejdet blandt alkoholister og var den førende præst i kampen mod alkohol.

Litt: Nekrologer i Dagspressen og i Afholdsdagbladet, Anton Schmidt: Afholdsbevægelsens verdenshistorie IV, 1914, s 231, 244, 261, 353, 388 f. M. Bach og F. Nielsen: Jubilæumsskr for Danmarks Afholdsforening, 1904, s 31, Afholdsbevægelsen i Danmark, I, 1939, s 39, 51, F. Nielsen og Ad. Hansen: Danmarks Afholdsforening gn 50 aar, 1929, Skanderborg Amts Avis 8. sept 1909. DBL XIII, s 334. KLfN IV, 482.

18. 2. nov 1920–27. nov 37 (sp Hjermind–L-H 27. april 16): **Andreas Peter Frølund Blinkenberg,** * 5. juni 75 Ribe. Forældre: Kunstdrejer Andreas Peder B og Christine Elisabeth Weis. Stud Ribe 93, stud jur, c theol. 00[1] (h[1]), vikar Ribe kommuneskole, best Ribe priv realskole 01, højskoleforstander Janderup 02, sp Hoven 6. jan 08, afsk 27. nov 37, † 13. juli 63. ~ 28. sept 1902 Ulrikka Karen Cathrine Christensen, * 28. febr 74 Vejle, † 31. marts 43. Forældre: Farvehandler Anders Nielsen C og Anna Juliane Elisabeth Kristensen. – Dt ~ Munk, Sct Mortens k, Næstved.

1920 blev Skanderborg ledigt. Bl havde i mange aar forinden haft en stærk fornemmelse af, at skulle dette ske, *maatte* han søge dette embede. Og han fik det. En saa at sige ny præstegaard blev bygget paa den gamles plads lige op ad den skønne Lille Sø. – *Naturelsker,* som Bl alle dage var det, blev han stærkt knyttet til denne egn. *Praktiker* og *ordensmand,* som han ogsaa var, blev det store embede administreret upaaklageligt. *Naturlig* og *gennemredelig* i sin færd og sin forkyndelse blev han afholdt og respekteret af de forskelligste kredse. – Kirkeligt havde han nærmest sit stade i det grundtvigske. Med sin kære hustru – de levede i et sjældent harmonisk ægteskab – øvede han en trofast og flittig gerning for menigheden og ogsaa over for ØM.

Efter sin afsked blev de boende i Skanderborg – i en af ham selv opført villa ved Store Sø. Senere fik de bolig i Risskov, hvor han efter sin hustrus bratte død i 1943 købte en anden villa, og hvor han ikke saa sjældent gjorde prædiketjeneste. Sine sidste aar tilbragte han paa kollektivhuset »Fortegaarden« i Risskov.

19. 31. marts 1938–31. aug 63 (sp Hylke 3. marts 19): **Laurits Morten Nielsen Skov,** * 21. aug 93 Malling. Forældre: Gdjr Niels Peter Nielsen S og Maren Laursen. Stud Aarhus 11, c 17. jan. (h[2]), uord medhj Tved, Mols, hjpr Kettinge–B 24. jan 18, afsk 31. aug 63. ~ 20. maj 19 Margrethe Olsen, * 27. maj 98 Kettinge, Lolland. Forældre: Gdjr Niels O og Birtha Marie Kristensen.

BM Amtsudv f Kr foren f Børneforsorg, fmd for Horsens konvent, 26—38, kredsfmd Præsteforeningen 29, kredsfmd Samtalmiss 30—38, sogneraadsmedl 33—38, fmd Skanderborg børneasyl, fmd Skanderborg folkebibl 40—45, BM Aarhus st menighedsraadsf 40.

Udg 22: Komme dit rige.

20. 14. febr 1964 (Dsk præst Flensborg (DKU) 22. nov 45): **Poul Immanuel Jørgensen,** * 9. marts 20 Tørring v Lemvig. Forældre: Sp Kauslunde, † 45, se der. Stud Odense 39, c 45[1] (l–101). Dsk præst Flensborg øst 46, do Sct Hans – Adelby, smst 48. ~ 28. sept 46 Kirsten Mølvig, * 30. okt 21 Kbhvn. Forældre: Kbmd Aage M og Dagny Larsen.

Fmd Flensb hovedkr af SDU 47—52, 57—60, BM SDUs hovedbest 48—52. Medred Sydslesv kirkekalender 48—52. Kredsfmd Præsteforen 60—64.

Ordineret kateket

(Et embede som sognekapellan (fra 1742 rkp) blev nedlagt 1810, i stedet oprettedes et embede som ordkat, der blev nedlagt 26. aug 1885 og erstattet af et embede som kaldskapellan).

5. 24. febr 1844–1. nov 52 (adjunkt Slagelse 38): **H. F. F. Kieler,** fl t Trige–Ø, se Søften–F.

6. 25. febr 1853–15. okt 62: **P. C. A. C. Erichsen,** fl t Søby-S-H, se der.

7. 21. febr 1863–12. marts 70: **J. C. C. Skou,** fl t sp her, se Svindinge.

8. 25. juni 1870–30. aug 75: **C. C. L. Schiødte,** fl t Mariamagdalene–K, se Farum–V.

9. 13. nov 1875–12. april 83: **P. D. la Cour,** fl t sp Sundby k, Kbhvn, se Gamtofte.

Kaldskapellan

(Oprettet 26. aug 1885, nedlagt 4. febr 1908).

1. 26. aug 1885–21. april 90: **E. T. Koch,** fl t Gedsted–F, se Slagslunde–G.

2. 23. sept 1890–2. jan 93: **A. J. Bartholdy Møller,** fl t Alling-T, se Brabrand-Aa.

3. 14. marts 1893–4. april 1900: **W. M. Haase,** fl t Kousted- R, se Udby-Ø.

4. 3. juni 1900–4. jan 05 (hjpr Hedensted-SD 17. feb 98): **C. R. Berggreen,** fl t Søby, Ærø, se Horslunde-N.

5. 7. april 1905–4. febr 08: **C. M. Christensen,** rkp her, se ndf.

Residerende kapellan

(Oprettet 4. febr 1908, 3. kl, 1958: 12. kl. Embedsbolig købt 1942. Ny bolig opført 1964).

1. 4. feb 1908–20. nov 34 (kkp her 7. april

05): **Christen Michael Christensen,** * 24. nov 73 Enner. Forældre: Gdjr, sparekassekasserer Mikkel C og Mette Kirstine Nielsen. Stud Horsens 93, c 99_2 (h^1), skolebest i Brædstrup 00, afsk 20. nov 34, † 9. juni 60. ~ 27. nov 00 Maja Lund, * 3. dec 73 Eriksholm hovedgaard, † 7. dec 34. Forældre: Proprietær Niels L og Erikke Marentze Lund. – Næstsøskendebarn: Frantzen, Grenaa-G. Hustrus brodersøn: Lund, Arnborg.

»Onkel Christensen« – som han blev kaldt i familien – var noget for sig selv. – De klassiske sprog var han særdeles velbevandret i. Han havde gode evner som journalist, idet han førte en dygtig pen. Ligeledes var han dygtig som skolemand og interesseret i al undervisning. I sit kristelige syn var han nærmest højkirkelig, veltalende men ikke nogen særlig stor forkynder. Hvilke spor hans præstegerning har sat i menigheden, er vanskeligt at bedømme efter de mange aars forløb. Han var ret afholdt, godmodig og hjælpsom mod dem, der kom til ham om hjælp vedr. ansøgninger og attester. – I de senere aar førte han en meget isoleret tilværelse, efter at han tidligt havde taget sin afsked i forbindelse med sin hustrus død. Under sit otium skrev han i mange aar daglig sin artikel til den lokale avis. (Niels Lund, Arnborg).

2. 7. maj 1935–29. okt 37: **V. Nielsen,** afsk miss, under DMS i Indien, se Rimsø-K (Sorterup-O).

3. 31. marts 1938–15. juni 42: **F. V. Clausen,** fl t Hvorslev-G, se der.

4. 30. okt 1942 (hjpr Gentofte 30. okt. 39): **Christian Peter Theodor Truelsen,** * 5. dec 07 Herning. Forældre: Trikotagefabrikant Truels T og Astrid Tüchsen. Stud Viborg 28, c 36. febr (1). ~ 4. juli 36 Ingrid Schülein, * 6. maj 11 Frederiksberg. Forældre: Boghandler paa Diakonissestiftelsen Albert Viktor S og Ellen Margrethe Sahnel. – Hustrus farbroder: Løgumkloster.

Skrev enk art i »Tidehverv« og Prf blad.

Litt: (foruden ovennævnte): L. Thame: S.s historie, 1908, do i Dsk købstæders hist og erhvervsliv, I, 1919, K. Hansen: S by og slot, 1833, C. Heilskov: Træk af livet i S for 100 aar siden, Aarh aarb 1908, H. C. Bering Liisberg, smst 1909, F. Meidell: Om S. 1617—27, i Saml t j hist og top 2 r III, s 71 f, S. P. Petersen: Festskr i anl af Sk landboforenings jubilæum 1905. En versificeret beskr af S. slot 1727 af Hans Lønborg. Trap: Danmark, 1964, s 464—90. Dan Bruun: Danmark, land og folk, III, 1920, s 827 f. C. Heilskov: Dsk provinstopografi, 1920, s 69 f. Provst Th. Sørensen om Sk, III tid 1891—92, s 492 f. Turistf aarsskr 1898 og flg, Franz von Jessen om Sk i III Tid 1903—04, s 170 f. Nord billed-magasin, 1876, s 81 f. Joh. Hvitfeldt: S.by og slot, »Danmark, 1945, s 139 f. C. R. Jacobsen i Købstadf tidsskr 1933, s 287 f. Østj hjemst 1943, s 82, f. Khst saml 6 r III, 132, 168, 171. Louis Blauenfeldt: IMs hist, 1912, s 407. Skanderborg-jul, alle aarg. Chr. Holtet: Blade af S bys hist, 1933, do i Østj hj 1949, 130 f, Vider og V. II, 381 f. Aug. F. Schmidt: Øer og Klostre ved S sø.

Stednavneudvalget: Stednavne i Aarhus og Skanderborg amter, ved Anders Bjerrum, 1964.

FRUERING—VITVED

Fruering sogn 2526 ha, er højtliggende og bakket (Loddenhøj 122 m), skovrigt, ved Skanderborg sø, sandmuldet jord. Byerne F, Virring med fh fra 1896 og centralskole, Svinsager, Hvolbæk med fh, Skaarup, Gesing med fh fra 1924. Flere større gaarde. Hg Sophienlund (127 ha).

Nordvest for gaarden Sophienlund laa **Rindelev kirke,** hvoraf rester blev fundet 1922. Stedet kaldes Kirkebakken. Øst for Virring laa **Kejlstrup kirke,** hvis sidste murrester bortførtes i 1870'erne. I en gaard er indmuret to smaa ligsten fra kirken.

Ved Vestermølle har der været en hellig kilde. En anden hellig kilde var der ved Skaarup.

Slægtsgaarden **Herschendsgave** ejedes i flere slægtled af slægten Herschend. Landvæsenskommissær K. M. R. D. Peter H († 1853) var landbrugsmæssig foregangsmand. Anselig avlsgaard.

Vitved sogn, 934 ha, højtliggende (Ørnkol 130 m), bakket, sandet jord, langs Stilling-Solbjerg sø, byerne V med fh fra 1897, Fastrup.

Af den ældre præstehistorie

Pastor *Peder Nielsen Rønning* (1657–82) efterfulgtes af sin søn, *Jens Pedersen Rønning* (1682–86). *Hans Hansen Lønborg* (1686–1730) var lærd, magister, og omtales (W I, 396, jvf N 364) som »en god dansk antiquarius, velhavende (se ndf). Hans datter blev gift med *Niels Møller* (1730–37). *Niels Jensen Lund* (1737–42) efterfulgtes af *Chr. Coldevin* (1742–49), der flyttede til Torup. *Søren Pallesen Møller* (1749–67) faar et meget daarligt skudsmaal af biskop Hygom. Wiberg skriver, at hans liv var »overordentlig slet og fuldt af de skammeligste laster«. Eftermanden, *Chr. Bloch* (1767-68) havde været hjpr her i 10 aar og skildres som »duelig, retsindig, kærlig og sagtmodig«. *Chr Brøndsted* (1768–85) flyttede til Horsens, hans søn var den kendte arkæolog *P. O. Brøndsted,* der blev født her 1780. – *Hans Philip Plesner* (1786–1816) var en anset præst, præget af oplysningstiden. *Rasmus Müller* (1816–46) omtales i BDG I, 196, som »saare værdig, meget yndet taler, og med mere end almindelig læsning«.

Kirkelivet siden 1850

M. J. Schjørring flyttede hertil fra Skanderborg, døde efter 2 aars forløb (se ndf), provst *F. J. Sevel* (1859–75) var kendt som en dygtig præst og provst. Der var i hans tid et ikke ringe kirkeligt liv her. Man kunne 27. jan 1868 i »Aarhuus Stiftstidende« læse en adresse fra beboere i Fruering imod frikirkeuvæsenet, som mærkedes her; biskop *Brammer* ønskede, at lignende adresser maatte komme i stand andre steder (Khst saml 6 r V, 207). Grundtvigianismen mærkedes, og Brammer skriver, at Indre Mission paa Skanderborg-egnen rustede sig mod den (smst s 205), og han tilføjer om IM: at den »med Guds hjælp for tidligt skulle have troet sig sejren viss«. Indre Mission mærkedes særligt i Vitved. Her var to jævne folk, skomager *Thomas Rasmussen* og husmd *Niels Nielsen,* Fastrup mark, meget nidkære. De fik rejst *det første missionshus paa landet i Jylland:* »Indre Missions forsamlingshus« paa Fastrup mark ved Ny Solbjerg kro. Det blev indviet 8. dec 1874 af pastor *J. Ph. Jeansson,* ind-

rettet til gudelige forsamlinger, og paa indvielsesdagen blev det overgivet til brug alene for »Kirkelig Forening for IM i Danmark«, saa at »kun dennes udsendinge eller de, hvis vidnesbyrd om himmerigsvejen den godkender, maa tale i forsamlinger der«. (IM Tid 1875, s 653). Tanken var, at naar de to mænd, som ikke var formuende, ved indkomne gaver i og uden for salen, havde faaet dækket deres ligefremme udgift til husets opførelse, ville de overgive huset med inventar til IM som dennes fuldstændige ejendom. – Der blev saa holdt møder her ved kolportører og indremissionærer, men IM fik kun faa tilhængere og kom aldrig til at præge sognet. Missionshuset er senere nedlagt.

Efter pastor *H. C. Boldsen* (1875–84) kom pastor *N. J. J. Lund* (1885–1900), der var en særpræget personlighed, anset i præstekredse for sin begavelse og teologiske viden. Han var musikalsk, dygtig i matematik (havde været Georg Brandes' lærer), var en flittig præst. Da 2. tekstrække blev indført, og stemningen her i sognene var delt, prædikede han det første aar i Fruering over de ny, i Vitved over de gamle tekster. Han holdt mange møder og foredrag, den første mandag i hver maaned holdt han gudstjeneste i Gesing, om sommeren holdt han friluftsgudstjeneste i skoven, hvor han prædikede over søndagens evangelium, men altid en anden prædiken end han havde holdt i kirken. Kirkegangen var god, og der var en del kirkeligt liv.

Pastor *M. W. Øllgaard* (1900–11) var grundtvigsk (se nedf), men selvstændig, flittig til besøg i sognene.

Pastor *Fr. Holm* (1911–35) var en af egnens betydeligste grundtvigske præster, frisindet, forstod befolkningen og fik megen indgang her. Hans foredrag samlede mange, kirkegangen var god, især huskes de store juli-møder i præstegaardshaven med mange deltagere, *Morten Larsen* og *Niels Dael* var jævnligt talere, se ndf.

I *Johan Bennedsens* tid (siden 1935), fortsattes arbejdet helt paa det jævne. Præstefolkene har holdt møder i pgd, især for ungdommen. De var vel besøgte, ikke mindst under krigen og i aarene derefter. I den tid var der meget nær tilknytning mellem kirke og skole. »Dansk Samling« havde ogsaa tilholdssted i Fr pgd. Hen mod krigens afslutning i april maaned husede Fr pgd Jyllandsstaben, idet den senere general Bennike var gaaet under jorden her med sin stab. Desuden var der almindeligt gruppearbejde i sognene.

Blandt lægfolk kan nævnes: Landstingsmd *Jens Sørensen* († 1904), Vitved, gdjr *Carl Ehlers Nielsen,* Vitved, gdjr *Johs Rasmussen,* Vitved, landstingsmd *Rasmussen,* Hvolbæk, gdjr *Chr. Hjorth,* Virring (var medl af provstiudvalget), uddeler *P. Bruun,* Gjering.

Forfatteren *Albert Dam* (se Silkeborg), der fik ærespris fra flere sider, udgav 1956 en bog »Min morfars by« med skildringer fra F sogn, muntre og solide bondeskildringer fra hverdag og fest, fra markeder og om originaler. Hans Brix skrev i Berl Tid, at »bedre noveller finder man ikke andre steder«. Men i historien om præsten stemmer Dam »for skingrende i«.

Centralskole 1962. Leder: *G. Lundgaard.* Blandt lærere nævnes: *S. Høgsbro Hansen* og lærerinderne *M. Larsen* og *A. Vinther.*

1922 oplyses: God kkg, gr præg, 5 fh. 1931: Kkg 8 og 15 pct, gr præg. 1943: Kkg 2,5 og 6 pct, overv gr præg, mgh og ungdomsm i pgd. 1962: Kkg 3 pct, østjydske forhold, velvilje, mgh og ungdomsm i pgd, grundtvigsk og folkekirkeligt præg.

Fruering kirke (Vor Frue k), midt i F by. Skib og kor er romanske af fraadsten (senere omsat), syddøren benyttes. Sidst i middelalderen er tilbygget taarn med sadeltag og bjælkeloft, medens skib og kor er hvælvede. Renæssancealtertavle med maleri (Nadveren), romansk granitfont, renæssanceprædikestol. Alterstager og daabsfad skænket af sognepræst, mag H. Lønborg († 1727), der ogsaa lod klokken omstøbe. Mindetavler. 1951 blev kirken restaureret, koret førtes tilbage til den oprindelige skikkelse. En tilmuret dør stammer fra den tid, da nonnerne fra Ring kloster kom i kirke her. Gulvet sænkedes, en spidsbuet niche i skibets nordvæg, altertavle og prædikestol sattes i stand, og der kom nyt orgel. Restaurationen kostede 82.000 kr. 250 sd.

Mackeprang, D., s 62.

Vitved kirkes skib og kor er romanske, af granitkvadre paa skraakantsokkel. Syddøren benyttes, den har rigt ornamenterede karmsten. En tympanon med krucifixgruppe er opsat over vaabenhusdøren. Senere er tilbygget taarn, som blev brudt ned til skibets højde, saa kirken fremtræder som kullet, over vestgavlen et lille klokkehus. Vaabenhus mod syd. Sengotiske hvælvinger i taarn og kor, skibet har bjælkeloft. Altertavle fra 18. aarh med korsfæstelsesmaleri fra 1950 (K. G. Nørgaard).Romansk granitfont med dobbeltløver. Renæssanceprædikestol fra 1639. Gravsten, 85 sd. Orgel. Tegltag fra 1963.

Mackeprang, D., s 22, 35, 234, 253.

Folketal: 1850: 1015 og 391, 1901: 1098 og 429, 1921: 1177 og 425, 1960: 1103 og 370.

Altergæster: 1926: 350 og 150, 1934: 320 og 130, 1942: 216 og 122, 1945: 222 og 115.

Menighedsraad: 1922: overv gr . 1934: 11 n gr, 2 soc. 1945: 10 n gr, 1 IM, 1 soc, 1961: gr og folkekirk.

Kommunevalg: 1943: S 106 (2), V 264 (4), R 76 (1), Erhvervsl 54 (1), BF 184 (3), 1962 S 132 (2), R 91 (1), V 56 (1), u p 104 (1), borgerl 368 (6), fmd gdjr **Ejner Jacobsen** (v).

Sognepræst

Indt 1859: a) 60 rug, 185 byg, 119 havre, b) 103 rdl, c) 20 lpd ost, 27 lpd brød, 10 lpd smør, tørv, d) 350 td ld, 8 td skov, 6 td hartk, herskabelig, udm pgd fra 1849 med kvist. Tegltag. — 1870: Regul: 2664 kr, netto 5436 kr, 1913: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd fra 1849.

17. 30. okt 1846–2. juli 56 (sp Sct Croix 21. aug 29): **Jens Klint Bagger,** * 19. marts 01 Ballum. Forældre: Sp i Ballum, Sdj, Hans Vilh B, † 1811 (af Kundby) og Anna Cathrine Klint. Stud Ribe 21, c juli 27 (h) r af Dbg 40, † 2. juli 56. ~[1] 9. okt 29 Dorothea Christine Selstrøm, * 18. april 94 Kbhvn, † 6. juli 31. Forældre: Kbmd Jeppe Mortensen S og Anna Pedersen Colding. ~[2] Lovise Mathilde Müller, * 26. okt 08 Christianssted, Sct Croix, † 26. dec 91. Forældre: Fuldmægtig Johan Ludvig M og Dorothea Müller.

Pastor B, der havde 10 børn, var noget af en digter. Han skrev poetiske bidrag i »Kbhvns skilderie« 1827 og i »Kjøbenhavnsposten« 1829. Adskillige mindedigte i Berl Tid. 1840 udgav han en lærebog i kr religions og morals hovedlærdomme, samt 1843 en prædiken ved en skoleindvielse paa Sct Croix (E I,43, S I,50).

18. 29. sept 1856–24. okt 58 (sp Skanderborg-S-S 17. juli 40): Provst **Mathias Jacob Schjørring,** * 9. jan 97 Estvad. Forældre: Sp i Jebjerg-L provst Jens Kjeldsen S, † 45, og

Maren Elisabeth Dorothea Scharschou Schiwe af Astrup-R-A. Stud Viborg 16, c juli 21 (1), sp Vandborg-F 7. aug 22, sp Brorstrup-R-H 19. sept 34, provst Hjelmslev-Gern herreder 30. marts 52–18. aug 58, † 24. okt 58. ~[1] 12. juli 23 Nicoline Ring, * 11. marts 92, Skive, † 22. april 39. Forældre: Postmester og organist i Skive Nicolai Riise R og Caroline Frederikke Svindt. ~[2] 4. sept 42 Christiane Mathilde Henriette Schønberg, * 17. jan 20 Kbhvn, † 15. maj 93. Plejedt af distriktslæge Johan Mathias Ditlev Grill, Skanderborg. – Søn· Ørslev-B.

N. C. Bøgelev har i »Jul i Skive« 1943, s 27, fortalt om Postmesterdatteren, der blev præstekone (1943). Olaf Carlsen har i Østj hjemstavn 1943, s 82 f, fortalt om digterpræsten Jens Schjørring, søn af provst S, og hans ungdom i Skanderborg og Fruering. Hans interessante dagbog er i Skanderborg præstearkiv.

Hjælpepræst hos provst Schjørring

1856—58: (sønnen) **Jens L. N. Schjørring**, se Ørslev-B.

19. 8. jan 1859–24. febr 75 (sp Skorup-T 9. juli 45): **Provst Frederik Jørgen Sevel**, * 10. juli 08 Ryslinge. Forældre: Sp i Ryslinge Andreas Philip S, † 28, og Vilhelmine Christiane Adamine Julie Rasmussen. Stud Odense 26, c juli 31 (h), sp Tunø 31. maj 36, provst Hjelmslev-Gern herreder 15. okt 58, † 24. febr 75. ~ 14. jan 37 Caroline Henriette Kørber, * 9. jan 05 Kbhvn, † 13. juni 68. Forældre· Kpt i kronens reg Lorentz K og Susanne Johanne Falck. Om provst S, se ovf.

20. 10. juni 1875–19. dec 84 (sp Flade-G 1. aug 57): **Henrik Carsten Boldsen**, * 25. dec 6 Randers. Forældre: Styrmand, Christen B (der blev bekendt som styrmand paa en galease, som blev taget af et svensk krigsskib, men han tog den tilbage og førte den til Kristianssand nytaarsnat 1808–09, fik tilkendt skibet og blev Dbm. Han førte skibet til 1816, blev kbmd i Randers og senere gdjr i Mellerup, † 48), og Ane Larsen. Stud Randers 38, c jan 44 (l). Hjpr Ødum-H 24. febr 48, hjpr Beder-M 53, hjpr Østbirk-Y 54, hjpr Voldum-R 55, hjpr Laurbjerg-L 56. † 19. dec 84. ~ 2. juli 50 Marie Louise Budtz, * 20. aug 25 Ødum, † 18. jan 06. Faderen: Sp i Ødum, † 52, se der. – Hustrus broder Maarslet.

Se Khst Saml 6 r, IV,467.

21. 26. febr 1885–3. marts 1900 (sp Povelsker 14. okt 74): **N. J. J. Lund**, fl t K Saaby-K, se der.

22. 24. april 1900–20. sept 11 (sp Borre 12. jan 82)· **Macdonald Wissing Øllgaard**, * 26. febr 43 Tanderup, Snejbjerg. Forældre: Prokurator, proprietær Balthasar Krarup Ø af Møborg-N og Christine Laurette Begtrup Krarup af Vejle-H. Stud Mtrp 60, c 66[2] (l), lærer, hjpr Føvling-Holsted 12. sept 68, sp Gimsing-Struer 30. sept 75, afsk 20. sept 11, † 10. dec 13. ~ 8. aug 71 med sin kusine, Magdalene Krarup, * 13. april 51 Bækbølling, † 9. okt 22. Faderen: Sp i Føvling-Holsted, † 79, se der (af Vejle-H). – Brodersønner: Rkp Sct Knuds k, Odense, og biskop Ø, Odense, broderdt ~ Brandt, Rønnebæk-O, stamt 99. – Hustrus broder: Brønderslev-S, stamt 52.

Pastor Øs fader havde en gaard paa ca 1500 td ld i Snejbjerg, han døde kun 40 aar gl, hans enke, en meget dygtig kvinde, af slægten Krarup, flyttede til Kolding, senere til Kbhvn, og trods smaa kaar holdt hun sine 5 begavede sønner til bogen, en blev højesteretsassessor, en birkedommer i Haslev, en borgmester i Kbhvn, en læge paa Møn, og en blev sp i Fruering. – M. W. Ø tog en smuk embedseksamen, blev huslærer paa Høvdingsgaard i Mern, og saa blev han præst 1868. Han var en mand med rige evner, klog, meget belæst, særpræget. Der kunne være noget tillukket ved ham, ironisk og kritisk over for alt aandeligt, uægte og sentimentalt eller ville vigte sig over klogskab eller rigdom. (Derfor kunne han aldrig forliges med den rige bonde). – Ø var grundtvigianer, men aldrig partibundet, han kunne dømme sine egne partifæller haardt. Han fandt meget af højskolens paavirkning af de unge for overfladisk, saa den ikke gjorde dem skikket til hverdagen, fordi den løftede dem op i et højere plan, end de magtede, og han rystede paa hovedet ad de mange foredrag, som præster og højskolemænd dryssede ud over det ganske land i den tid, man kaldte »højskolens blomstringstid«. Han var bange for »blomstring«. – Som prædikant var han i bedste forstand nøgtern, dyb og klog, med en egen bunden varme. Maaske gik hans prædiken een og anden over hovedet, fordi han forudsatte meget hos sine tilhørere, men ingen kunne komme uden om, at han talte som han troede. Han elskede og forstod det jævne og umiddelbare hos et menneske. Derfor var han utrætteligt rundt paa besøg, især hos de syge, – ikke som en rig, der deler ud til fattige; han var jo i samme baad som dem og havde en egen evne til at faa den syge til at tale ud og lette op, saa de sammen kunne dele det bedste paa lige fod i et kristent fællesskab. (Poul Øllgaard, Odense).

Hjælpepræst hos pastor Øllgaard

1906—07: **J. R. J. Jensen**, se rkp Sct Mortens k, Randers.
1909—11: **K. Knudsen**, se Dallerup-L.

23. 23. dec 1911–21. aug 35 (sp Sahl-Ejsing 13. juli 04): **Nicolaj Frederik Severin Holm**, * 15. aug 65 Assentoft, Essenbæk. Forældre: Lærer Peter Jeremias H og Dorthea Marie Wormslev. Lærereksamen 84, lærer Assentoft. Stud priv 92, c 01[2] (h_2), hjpr Holstebro valgmgh 30. maj 02, afsk 21. aug 35, † 27. aug 35. ~ 21. juli 98 Maren Holst, * 30. okt 64 Sønderlund, Maabjerg, † 9. febr 11. (Tandlæge i Aarhus (i Holstebro 02–04). Forældre: Gdjr Jens Poulsen H og Anna Lund. – Søn: Sp Grundtvigs k, Kbhvn.

Pastor Hs farmoder var datter af P. Høeg, sp Ø Tørslev († 32) og af gl præsteslægt.

Skrev afh i Liselundbogen, talr artikler, medarb Liselund.

Pastor *Fr. Holm* havde prædiket i sine kirker søndag, og samme aften blev han syg af en maveforgiftning og døde tirsdag aften. Han var vokset op i et stærkt grundtvigsk hjem nær Randers, og hjemmet prægede ham livet igennem. Først ville han være lærer, tog lærereksamen, men tog saa fat paa teologien, blev hjpr hos *Morten Larsen*, som fik stor betydning for ham. Som sp i Sahl-Ejsing havde han et godt forhold til den store IMkreds, han agtede dem i IM, holdt af dem, havde ofte

lange samtaler med deres førere, og det bar frugt ikke i respekt, men i venskab. H var afgjort grundtvigsk, men besad paa samme tid stor kristelig og folkekirkelig rummelighed. »Han kunne være skarp i offentlig forhandling med anderledes tænkende og kunne staa i venskabsforhold med anderledes tænkende. Det afgørende for ham var altid ægtheden hos den, han mødte«.

Fra sin tidlige ungdom var han politisk interesseret. Han kom som ung i det *Sofus Høgsbro*'ske hjem, og den politiske interesse optog ham livet igennem. Han gjorde et stort arbejde for at faa sin ungdomsven, dr *L. Moltesen* valgt i Vinderup-kredsen, og omkr 1910 opfordrede *J. C. Christensen* ham til at lade sig opstille i en sikker venstrekreds, men han sagde nej med den motivering, at »man ikke kan være præst og politiker samtidigt ... saa bliver man ingen af delene«.

En stor kreds i Sahl-E bad H blive der, og man tilbød et større frivilligt tilskud til hans løn, indtil byggegælden paa embedet var betalt. Men han foretrak at flytte til Fruering, hvor han fik sin hovedgerning. Altid omtalte han sin forgænger, pastor Øllgaard saa smukt. De var aandsbeslægtede, og H gik godt i Øs spor. Han var en ualmindelig særpræget personlighed, der med stor energi arbejdede for den frisindede, grundtvigske kirkepolitik. Og dertil var han en skattet foredragsholder og en af de faste talere paa Liselund. Han var ogsaa paa skolens omraade *Grundtvigs* fuldtro lærling. (Skanderborg amtstid 28. aug 35). Han talte ved mange højskolers efteraarsmøder (især i Uldum), og ved store grundlovsfester. I sine egne sogne havde han en stor lyttende skare om sig i kirkerne, og hans foredrag og ungdomsmøder i præstegaarden samlede mange.

Samme aar han kom hertil, mistede han sin hustru. I 23 aar styrede en søster huset for ham efter hustruens død. (Poul Holm).

Ved bisættelsen i Fruering præstegaardshave var over 1000 mennesker samlet om hans kiste. Pastor *Fr. Holm* blev begravet i Sahl, og begge steder talte hans søn over sin far. I Fruering talte ogsaa provst *H. N. Wistoft,* Røgen. Det vidner om Hs »rummelighed«, at den præst paa egnen, som han satte højst, var provst *Wistoft*, som afgjort ikke havde hældning til det grundtvigske. Provst W talte ud fra Sl 103, 1-2 og sagde bl a: For c 24 aar siden kom H hertil, og det blev ham forundt at udøve en sjældent rig gerning. Han var vel udrustet til at tage præstegerningen op paa dette sted. Han følte præstegerningen som et kald fra Gud, og han havde faaet rige evner til netop at øve den gerning. Det var ikke blot dette, at han havde let ved at føre ordet, men det var endnu mere dette, at han ville noget, havde noget at bringe ... Han gav sig selv hen i sin gerning, ofrede tid og evner for sin menighed, for unge og ældre ... jeg minder blot om de store, aarlige møder i Fruering præstegaardshave, det sidste her for to maaneder siden ... en periode i dette pastorats historie gaar nu i graven, men for hans rige og frugtbare præsteliv lyder tak, min sjæl, lov Herren ...

Ungdomsvennen, pastor *H. P. Christensen,* Harlev, fremdrog ungdomsminder. Allerede 26 aar gl var Holm en moden mand, hvis bane var fast afstukket. Hans helhjertede forhold til grundtvigsk menighedsliv havde han indsuget med modermælken, og det prægede ham i studenteraarene og hele livet. Blandt dem, der i hans første ungdom fik betydning for ham, nævnede han altid sin ungdoms lærer, landstingsmand *Jensen,* Aarslev, men næppe har nogen betydet mere for ham end *Morten Larsen.* Hans nære ven, *Asger Højmark,* Aarhus, skrev smukt og personligt om ham i Højskolebl 1935, s 529, og valgmghp *Jakob Busk* skrev (Menighedsbladet, 1935, s 568 f), at Busk, som var blevet sp i Holger Køsters gamle embede i Mygind-KS, fik »en festlig indledning til sin præstegerning ved at have Holm som taler ved det første møde, han arrangerede i Mygind. Holm var god til at give de unge raad og ikke bange for at vise fortrolighed«. – Holm dyrkede meget de personalhistoriske foredrag, talte med omhyggelig forberedelse, og mange husker f eks hans foredrag om *J. P. Mynster, Birkedal, Fr. Falkenstjerne, Poul la Cour.* Og »i sine kirkelige taler vidnede han ud af menighedskristendom, vejen som gaar om ad døbefont og nadverbord ... men allerhelst skulle man se Holm ved det kirkelige sommermøde i Fruering. Det var en festlig oplevelse, ikke mindst at høre ham byde Morten Larsen eller Niels Dael velkommen.«

Det var svært for denne virksomme præst at skulle søge afsked, men han fik lov til at falde paa skansen. Menighederne i Fruering-V rejste en mindesten paa hans grav i Sahl.

Ester Möllerstedt skrev i Liselund-bogen 1936, s 146, en tak til pastor Frederik Holm:

Aldrig jag glömmer den sensommardag, då till Fruerings prästgård full av förväntan jag kom, inbjuden vänligt som gäst. Sedan et portvalv, hemtrevligt och lågt, vi färdats igenom, öppnade gården sin famn, åldrig och likafullt ung. Ljuvliga have med jättar till träd och med skuggrika gångar, soliga, blommande land, höjd, där man skådade långt. Inne i hemmet, av smak och personlighet präglat, mig tycktes: Gästfrihet väntande stod, sträckande armarna ut. Prästen förde oss in i sin helgedom, studiekammarn, böcker dess inramning var, hyllor från golv och till tak. Här var de tysta timmarnas rum, och i nätterna långa tankarna mejslade ut orden till kyrka och folk. Gärna härinne för vänner han öppnade också sitt hjärta, gripen, han visade oss stilla en kvinnas porträtt; hustrun, som tidigt gick bort, i helgonglans stod för hans minne, honom den enda hon var, döden ej skilde dem åt.

Men i hans prästgård från morgon till kväll gick verksam en annan, system, som offrade allt trofast för brodern i nöd. Huvud och hjärta och hand med slösande kärlek hon ställde glad i hans tjänst, och för tre hjälplösa små blev hon mor. —

Detta välsignade hem med dess allvar och glädje han förde med i sin menighet ut, med sig och till Liselund. Guldet från böckernas värld han myntade ut till de många, stora gestalter han lät draga vårt öga förbi: kyrkans och höjskolens män, vi hörde dem tala, vi sågo Höjdpunkten nåddes den kväll, då vi stannat vid Thorvaldsens Kristus, mästarens ädlaste verk, ödmjukt åt Mästaren skänkt. — — — Se Anna Dorthea Holm: Faderen: F. Pgd 1912—35, Østsj hj 1958, 71 f.

24. 16. dec 1935 (sp Galtrup-ØJ 24. okt 26): **Johan Bennedsen,** * 15. febr 99 Ribe. Forældre: Detailhdlr Mathias B og Kathrine Reggelsen. Stud Ribe 16, c 23^2 (h_2). Højskolel Ask 23. ~ 16. nov 26 Mary Nielsen, * 26. nov 03 Hornslet. Forældre: Kbmd Jens Marius N og Mette Othilie Schmidt. – Svigerdatter: Marianne Bennedsen, * Koch, hjpr Helligaands k,

Kbhvn, dt af prof Hal Koch. Hustrus broder: Sp Odder.

Amtssekr DKU 51.

Litt: Aarhu aarb 1923, 26 f, 31 f.

BLEGIND—HØRNING

Blegind sogn, 743 ha, ved Solbjerg sø, bølgeformet, lermuldet jord. Byen B med fh fra 1897.

Hørning sogn, 1305 ha, er højtliggende, bakket, ler- og sandmuldet jord. Meget smukt i Jeksen-dalen mod nord. En del skov. Byerne: H stationsby (855 indb), Fregerslev, Bjertrup.

H sogn stærkt forandret de sidste aar, i rivende udvikling, omdannes til en slags forstad til Aarhus. Her er bygget store fabrikker og megen ny beboelse.

Af den ældre præstehistorie

Provst *Espen Rasmussen Malling* (1659–1702) mindes som »en sær gudelig og vel studeret mand, derhos saa begavet, at han efter konfessionarii Leths død blev kaldet til Kbhvn for at prædike for kongen, men efter prædikenen undskyldte han sig med sin høje alderdom og bad om at maatte rejse hjem til sit lidet Bethlehem igen. Han blev benaadet af kongen, kronprinsen og flere med flere sølvpokaler og bægre«. – Medens *Niels Christiansen Hirtznach* (1702–39) var sp her, brændte pgd 1730 og 35. Provst *L. S. Worsøe* (1739–80) oplevede det besynderlige udslag af overtro, (som ogsaa fandt sted i Tilst kirke), at en nøgen kvinde under gudstjenesten løb frem og slog hovedet tre gange mod alteret i Hørning kirke. Menigheden dukkede hovederne i stolene, »hvilken syndig overtro skal paa nogle steder hos den gemene mand være saaledes, at det holdes for synd og en samvittigheds gerning, om nogen hindrede eller angreb saadanne ublu mennesker«. Det var syge kvinder, som paa den maade mente at kunne faa helbredelse. (Khst saml 3 r VI, 583, jvf Georg Hansen: Præsten, 1944, s 136). Efter *Peter O Bech* (1780–92) kom *Rs. Winther* (1792–1823) og *Chr. N. Fausbøll* (1823–33), der flyttede til Hasle-S-L.

Det kirkelige liv har i det *sidste aarhundrede* været uden særlige vækkelser eller begivenheder. Præsterne har ikke været retningsprægede. Og de kirkelige retninger har ikke præget. Anlægget af jernbanen omkr 1870 skabte stationsbyen Hørning. Om provst *P. M. Schinnerup*, (1833–52), se ndf. Om pastor *K. P. Knudsen* (1852–84) har forfatteren *Sophus Bauditz*, der som ung skoleelev i Aarhus tilbragte sine ferier her, fortalt i stil med Nøddebo præstegaard (Vilh. Andersen: Ill litteraturhist, IV, 1925, s 483). Om den iderige pastor *H. A. Hansen* (1884–1906), se ndf og s 373 her.

I disse aar kom IM til Hørning, og der blev et lille IM smf med sdsk, ungdomsarb og møder.

IM tæller nogle faa familier i H. Der har været holdt samtalemøder i private hjem, i nogle aar ledet af diakon *Kaas*. Men den særligt inspirerende aand i foretagendet har været manufakturhandler *C. Larsen*, Hørning, en god kristelig og nidkær mand. Trods sine 91 aar stadig ualmindelig frisk og levende.

Pastor *Alfred Biering* (1907–26) uden kirkeligt særpræg.

1909 blev pgd flyttet fra Blegind til Hørning. Pastor *H. P. Bruun Simonsen* har været her siden 1927.

Kirkelivet i de senere aar betegnes som roligt, men ringe kirkelig interesse. Stationsbyen præger paa godt og ondt; ganske faa IM.

Centralskole i 1954 i Hørning (realafd fælles med Adslev-M), skoleinspektør *Erik Hansen*, * 16, lærer *K. S. Reinholt* (1926–57), dygtig religionslærer.

Blandt lægfolk nævnes:

Gdjr *Rs. Borgbjerg* (* 68). Gdjr *And. Knudsen-Kold* (* 78). H. Smedem *J. P. Nielsen*, B. (Disse 3 var menighedsraadsformænd.) Diakon *A. Kaas*, H. Gdjr. *Ejnar Rasmussen*, B, medl af provstiudvalget.

Besættelsestiden: Her var indkvartering i lange tider i skolen og paa kroen af vagthold, der bevogtede jernbanen. Her var lokalt vagtværn i den værste tid. En søndag sprængtes sporskiftehuset bort fra jernbanestationen, som det var sammenbygget med. Ved den lejlighed gik der 100 ruder i stationsbyen. En anden gang sprængtes et maskinværksted. Dagen før befrielsen fangedes to sabotører (jernbanen) ved middagstid i præstegaarden.

1926 oplyses: Ret god kkg, gode, rolige forhold, velvilje, enkelte til Bering valgmgh, enk IM i H, 1931: Kkg 10 og 7 pct, gode, rolige, bibelt i pgd, 1939: Kkg 8,18 og 5,4 pct, bibelt, kvindem og ungdomsm i pgd, sdsk i H kirke 17 fam sbl, 1947: Kkg 7,5 og 5,3 pct, IM smf i H (25) sdsk i H, 1958: Kkg 6,45 og 4,46 pct, IM smf i H, sdsk, 17 fam sbl, 1963. Kkg 6 og 3 pct, sdsk, FDF, FPF, maanedlige kvindemøder i pgd, har siden 1937 samlet et lille hundrede damer (efterm og aften med forskellige deltagere), 16 fam sbl.

Blegind kirke, nordligt i byen, lille og hvidkalket. Skib og kor er romanske af granit, syddøren benyttes, har tympanon med løver. Enkelte billedkvadre. Sengotisk taarn (rest 1894), aabent mod vest, gavle i nord-syd. Vaabenhus mod syd. Fladt loft. Senrenæssancealtertavle med maleri fra 1895 (A. Dorph: Emmaus). Romansk granitfont med dobbeltløver. Renæssanceprædikestol fra c 1640. Epitafiearammer og ligsten. 70 sd. Harmonium. Kirken hovedrestaureret 1953. Præstetavle.

Mackeprang, D., s 234, 250, 253, 330, 410, do J. G. 267 f.

Hørning kirke er anselig, ved banen og ved landevejen til Aarhus, koret af kalksten med høj skraakantsokkel, rundbuefrise og lisener. Skibet er af granit, alt romansk. Ret lavt, bredt taarn ved sadeltag. Taarn samt vaabenhus mod syd senere opført. Sengotiske hvælvinger. Orgel.

Renæssancealtertavle fra 1593 (D. Atlas) med kopi af A. Dorph: Emmaus. Store alterstager fra 1598. Romansk granitfont. Renæssanceprædikestol med en fragm indskrift. Nyt orgelpulpitur. Flere ligsten. Kirken blev hovedrest 1949 (arkit Norn, 40.000 kr.). Altertavle og prædikestol restaureredes, stolestaderne blev moderniseret, elektrisk varme. 135 sd. 2 modelskibe.

Under restaurationen holdtes gudstj i H biograf.

Mackeprang, D., s 337. H. Bruun-Simonsen: H kirke 1944.

En runesten fra H er fjernet til Aarhus musæum.

Folketal: 1850: 257 og 503, 1901: 320 og 729, 1921: 289 og 903, 1960: 272 og 1245.
Altergæster: 1922: 155 og 248, 1934: 73 og 298, 1945: 49 og 354, 1962: 37 og 307.
Menighedsraad: 1922: 12 u p, 1934: B: 6 u p, H: 3 venstre, 3 soc, 1 IM, 1945: do, 1961: 3 v, 3 soc, 1 IM, 6 u p. Fmd gdjr **Johan Pedersen.**
Kommunevalg: 1943: Soc 160 (2), venstre 190 (3), Husum 44 (0), u p 71 (1). Blegind-Hørning og Adslev-Mesing er sammenlagt (Hørning kommune). 1962: Soc 333 (2), venstre 260 (2), BF 297 (3), husm 272 (2). Fmd: Gdjr **Sv. Borgbjerg** (V).

Sognepræst

Indt 1859: a) 53 rug, 165 byg, 62 havre, b) Kvægtiende af 8 gaarde, c) naturalier, d) 300 rdl, e) 108 td ld, 7 td hartk, lille gl, ringe pgd i B. Enkesæde. 1870: Regul 1696 kr, netto 4612 kr. — 1913: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd i Hørning, købt 1909, opført 1858.

13. 6. sept 1833–7. febr 52 (sp Rær-H-V 5. nov 17): Provst **Peder Mikkelsen Schinnerup,** * 2. marts 1788 Skinnerup. Forældre Gdjr Mikkel Pedersen og Karen Nielsdatter. Stud privat 03, c juli 07 (nc), rkp Lier, Norge 15. okt 08, hjpr Leganger, Norge 09, do Hillerslev-K 12, provst Hjelmslev-Gern herred 31. okt 40, afsk 7. febr 52, † 2. sept 59. ~ 30. juni 13 Karen Stadel, * 18. april 1785 Ullerup, † 5. marts 36, (enke e forpagter, løjtnant Andreas Stadel). Forældre: Proprietær, kancelliraad Nicolai Toft og Barbara Agnete Olesdatter Brorson af Hillerslev-K.

Provst S udgav 1812 en plan til et norsk universitet, et prisskrift, der belønnedes med accessit og blev indføjet i »Historisk philosofiske samlinger«, udg af »Selskabet for Norges vel« II, 1824 udgav han i Thisted en læsebog og bibelhistorie for smaa børn, og 1825: Grundtræk til en christelig troslære overensstemmende med aanden og fremstillingsmaaden i Jesu egne taler. 1850 udgav han: Udvikling af de grunde og betingelser under hvilken trykkefriheden kan forundes ethvert civiliseret folk. (N 530, E III, 50, ES III, 51).

14. 16. april 1852–23. sept 1884 (adjunkt, Aarhus 9. juli 39): **Knud Peter Knudsen,** * 10. marts 1811 Reykjavik. Forældre: Lauritz Michael K og Andrea Margrethe Hylter. Stud Ribe 1831, c okt 1835 (h), april 36 (h), jan 39 (1), † 23. sept 1884. ~ 6. okt 1843 Marie Ripche, * 6. okt 1820 Hamborg, † 16. juni 1885. Forældre. Mægler Johann Poul R og Johanne Maria Paetzoldt. – Fætter: Knudsen, Lejrskov-J. Fættersøn: Forf Jakob Knudsen. Hustrus søster ~ Edsberg, Lindelse.

15. 2. dec 1884–28. sept 1906 (sp Ørum-V-V 2. maj 1876): **Hans Anton Hansen,** * 28. marts 1840 Hatting. Forældre: Lærer og gdjr Rasmus H og Ane Pedersen. Stud Horsens 1861, stud filol, c theol 68^2 (h_1), hjpr Bøstrup 5. aug 1869, do Tranekær-T 1870, † 28. sept 06. ~ 27. sept 1870 Margrethe Jensine Mathiasen, * 27. april 1846 Horsens, † 1. maj 24. Forældre: Kbmd, raadmd, sparekassebogholder Jens M og Ane Marie Secher. – Døtre ~ forf Valdemar Rørdam og dr phil Marius Christensen, Askov. Hustrus søster ~ Bechmann, Værslev-J.

Det var biskop *Brammer,* som ved en visitats i Hatting blev opmærksom paa H og foranledigede, at han kom til at læse. Pastor H døde paa St Josephs Hospital i Aarhus efter en længere tids nyrelidelse; har skr enkelte artikler af æstet og politisk indhold i Aarhuus Stiftstidende og Kalundborg Amtstidende samt medd prædikener t Søndagsbladet; »Pastor Hansen var fremtrædende baade ved sin utvivlsomme begavelse og endnu mere ved den lidenskabelige varme, hvormed han forfægtede sine standpunkter i kirkesager som i politik. I Kirke-spørgsmaalet var han en engageret »Tredje-Retnings« mand, og biskop Mynster var hans Ideal og forbillede. I politik var han venstremand og deltog navnlig i tidligere aar i mange politiske møder i Skanderborgkredsen. Han var en dygtig, paagaaende ilter debattør, slagfærdig og bidende, men bag hans noget opfarende væsen var der en elskværdig godlidende personlighed, der havde mange venner« (Aarhuus Stiftstid 28. sept 06, se ogsaa Skanderborg Amtstid 8. okt 06 og Aarhus Amtstid 28. sept 06). »Hans livlige aand spændte over et vidt felt; der var egentlig kun meget faa spørgsmaal, som ikke interesserede ham. En kvik og livlig taler var han, og i debatten var hans raske replikker af fortræffelig virkning. Han var altid sig selv. Han talte paa sin facon, enten han stod i kirken, mellem kolleger paa et kirkemøde, paa en valgtribune eller ved en slagterigeneralforsamling. Det kunne ofte synes, som om der manglede alvor i denne livlige, flagrende karakter, men naar man lærte ham nøjere at kende, fik man dog øje paa den dybere grund. Der kan dog vist tvistes om, hvorvidt han virkelig er kommet paa sin rette plads, da han blev præst. Ved de politiske valg spillede han altid en rolle, men ofte havde han vanskeligt ved at slutte sig til noget bestemt parti; dog har han, om ikke altid med lige stor glæde, fulgt reformpartiet siden dets oprettelse. I Skanderborg Andelsslagteris start og virksomhed tog han livlig del, i en lang aarrække var han slagteriets revisor. Meningen om ham som præst blandt hans sognebørn var delte, men der var vist kun en mening om, at han som menneske var en godlidende og som sagt meget begavet mand.« (Skanderborg Amts avis 28. sept 06). Ved hans grav udtalte provst *Møller* fra Hammel, at »pastor Hansen var en modsætningernes mand, en kampaand, der kæmpede trofast for, hvad han ansaa for ret; havde han derfor til tider kunnet støde an, saa havde hans modstandere dog altid respekt for ham, saaledes som man jo havde respekt for den aabenhjærtede og modige mand, der tør være sine meninger bekendt, uden først at beregne omkostningerne« (samme for 6. okt 06).

16. 10. jan 1907–8. okt 26 (sp Haderup 21. jan 99): **Jørgen Alfred Bang Biering,** * 17. aug 64 Vig. Faderen: Sp i Vigersted-K, † 17, se der. (af Vig-NA). Stud Aalborg 84, c 94^2 (nc), lærer Kbhvn, afsk 8. okt 26, † 18. sept 28. ~ 6. dec 92 Anna Marie Bothilde Jessen, * 19. maj 68 Haderslev, † 6. jan 44. Forældre: Grosserer i Kbhvn Matthias J. og Christine Maria Grün. – Moster: ~ Hansen, Egeslevmagle. Kusine: ~ Kjær, Tullebølle. Stamt 8.

Pastor *J. A. Fechtenburg,* Søby-T skriver, at han gennem livet har haft flere gode præstevenner, bl a *Biering,* selvom B ofte skuffede ham, dels fordi han »som regel havde uor-

den i sine pengesager, dels fordi han af natur var temmelig lad. Vi lærte hinanden at kende hos manuduktøren, som gennemgik Romerbrevet med os, men B var altid daarligt forberedt. Til gengæld var han i besiddelse af et godt humør, og han kunne ærgre mig ved at gøre grin med meget af det, jeg tog alvorligt. Han havde en smuk sangstemme, og vi sang Gluntarne sammen. Han tog sit studium med uhyre ro, var flere gange oppe til embedseksamen, før han bestod den med laveste karakter. Det fremmede ikke hans energi, at han som student giftede sig med en ret velhavende pige, men pengene fik snart ben at gaa paa, og han var alle dage fattig.«

17. 13. jan 1927: **Hans Peter Bruun-Simonsen,** * 28. april 99 Nakskov. Forældre: Postpakmester Laurits Majus S og Mathinka Elisabeth Bruun. Stud Rønde 20, bankassistent 15–18, c 26[1] (1). ~ 3. april 27 Elna Haltoft, * 14. okt 99 Kbhvn. Forældre: Bagerm Hans Peter H og Agnes Kristine Emilie Agersten.

Fmd Rønde kursus elevkreds 34—37, herredsrepr Kirkesagens venner, divisionschef KFUM Spejderne 32—36.

Medarb teologi-undervisningen ved Aarhus univ (Gl test) 32—39.

Udg 44: Hønning kirke.

Litt: Khst Saml, 6 r, III, 42, 49, 50, 97, V, 423, om pastor Worsøe, se Østj Hj 1955, 154—55, Aarh aarb 1924, 24 f, 1943, 47 f.

ADSLEV—MESING

Adslev sogn, 1130 ha højtliggende, bakket indtil 114 m, muldsandet jord, den smukke *Jeksen-dal* fra nord til syd gn sognet. Skovrigt. Pinds mølle, søgt udflugtssted, store fiskedamme, sm beligg i dyb dal. Byerne: A og Jeksen med fh fra 1890.

Mesing sogn, 879 ha, højtliggende, ujævne, lermuldede, frugtbare jorder, nogen skov. Frodige enge ved Illerup aa. Byen M med fh fra 1888 og lille hjemstavnsmuseum fra 1936 i den gl rytterskole, flyttet paa ruller. Skænket af skomager *Ansgar Horn.* Neden for Kirkebakken en sten rejst 1934 med indskrift om at »byrder løftes bedst ved fælles værk, splid gør svag, men enighed gør stærk.«

Af den ældre præstehistorie

Præsten *Poul Madsen Pryds* († 1613) var her i 37 aar, han karakteriseres: »Ad grandem ætatem profectus« (W I, 65). Hans søn, *Mads Poulsen Pryds* var sp her til 1644. I hans tid brændte pgd. Dens afløser stod til 1762, da J. S. P. Møller opførte nyt stuehus i egebindingsværk (lade 1777). Denne pgd stod her til 1929. Fra den gl pgd er bevaret en rude med indridsede navne (og stilling) og nogle døre, som har siddet i Skanderborg slot.

Peder Mariager var her i 31 aar til 1675, *Hans Maarslet* († 1677), *Jens Jensen* (Beder eller Snede) døde 1682, *Hans Eriksen And* († 1689). *Christopher Walther* († 1706) skænkede kalk og disk til A kirke. *Jacob Dancæus* († 1729) havde været kgl. feltpræst i Flandern og Brabant, er begravet i kirken. *Jens Pedersen Peerstrup* († 1758) kom hertil fra Rørbæk-GS. Der høres ikke om pietisme her. *Jørgen Seidelin Pallesen Møller* (1758–79) havde været rektor i Skanderborg. Havde 13 børn, en søn blev sp Jegindø. Ms moder var præstedatter fra Skanderborg. *H. C. Adolph* (1779–82) flyttede til Glenstrup, »duelig baade som embedsmand og som landmand«, *N. O. Alling* (1782–86) flyttede til Hald, *Chrf. Overgaard* (1786–93) flyttede til Trige-Ø, *Henrik Stilling* (1793–1828) flyttede til Hylke, hvor han 1843 blev konsistorialraad. I BDG omtales han som »værdig og dygtig«. Det kan næppe tages som en almengyldig dom over ham, at vægteren Chr. Andersen Horn, Mesing, 1829 skrev om ham

I mange aar du stod med leen,
men rejste ingen mindesteen,
Eksempelværdig var du ej,
nu er du fjern, rejs kun din vej . . .

Nic. Edinger Balle Clausen (1828–44) flyttede til Bogø, se Vejlby, Fyn. Var søn af den ansete dr theol Johs. Clausen, sp Assens-K, hvis fader, Jac. Clausen, sp Svanninge, var pietist. Nic. Clausen var en dygtig præst, hans søn var grænseprædsten Johs. C, Vonsild-D, som blev født her i Adslev 1832. Nic. Clausen var rationalist, mens han var her (skønt han var opkaldt efter biskop Balle).

Kirkelivet siden 1844

Kirkelivet har været stille og roligt, ingen særlige vækkelser eller begivenheder. Kun ganske enkelte familier har sluttet sig til IM, noget IMsamfund har der aldrig været. Der har heller ikke været nogen særlig grundtvigsk vækkelse, enkelte har været paa højskole eller tog til Bering valgm. Derimod var der en del politisk bevægelse i provisorietiden, da sognefoged *Kr. Rask,* Jeksen, blev indsat i Skanderborg arrest; da han blev løsladt, modtog en stor menneskemængde ham her.

Pastor *L. Bendtsen* (1844–81) var af den gamle skole, en stilfærdig og kultiveret mand. Paa sin store missionsrejse i Jylland 1865 besøgte *Vilhelm Beck* Adslev sammen med *Johs. Clausen,* der gensaa sit barndomshjem efter 20 aars forløb. Clausens gamle fader skulle have været med, men sønnen kunne bringe en hilsen ved gudstjenesten i kirken fra hans fader, »der baaren af det glade haab havde naaet Guds børns hjem i himlen (han var netop død i Vejlby 13. juli 65. IMtid 1866, s 53). Enkelte fra Mesing har siden 1870'erne følt sig knyttet til Bering valgmgh, men det var den politiske kamp og kampen mellem Bjørnbak paa Viby højskole, og Jens Nørregaard paa Testrup, der optog sindene. Bjørnbaks højskole søgtes af mange unge herfra og det satte sine spor. Bendtsen var en trofast luthersk præst, men der kom ikke mange i kirke ud over en trofast, kirketro kreds. Han prægede kirkelivet her i 37 aar.

Pastor *U. S. Borch* (1881–88) var grundt-

vigsk. I hans tid gik de politiske bølger højt. Skanderborgbladet skrev, at der i Adslev kun var to højremænd, præsten og en proprietær. B syntes ikke om Estrup, men følte sig frastødt af venstres stilling til forsvarssagen. Han holdt sig politisk passiv, saa politik ikke kom til at skade hans præstegerning. Fanatismen var saa stor, at man nægtede at pløje degnens jord i M, fordi han var højremand. B var socialt interesseret og skrev i »Aarhus Folkeblad« om fattigvæsenets afskaffelse til fordel for en frivillig organisation; han var imod de usle fattighuse. Kronprinsen takkede ham for hans indlæg. Kirkegangen var bedst i M, hvortil en del kom fra Veng og fra Skanderborg. 8 familier havde løst sognebaand til Bering valgmgh. B kom meget sammen med fam *Leunbach* paa Jeksen hovedgaard, pastor *Hansen,* Blegind, pastor *Petersens,* Tiset, og Jens Nørregaards paa Testrup, (hvor det irriterede den meget musikalske Jens N, at B slet ikke havde øre for musik) og endeligt sm m broderen *Borch* i Randlev. B var ivrig jæger, var en ferm snedker og maatte reparere meget paa den forfaldne præstegaard. Han var en aaben, djærv mand, med stort patriarkskæg, mild og levende. Han var præget af, at han som ung havde sluttet sig til Vartov og der stadigt hørt *Grundtvig.* Men biskop *Brammer,* som afskyede grundtvigianismen, var ham ikke venlig. Borch havde nogle gode præsteaar her, men den ringe løn og den daarlige præstegaard tvang ham til at søge bort. – Pastor *H. J. P. Madsen* (1889–98) har i en skildring hertil berettet om den stærke politiske interesse, om paavirkningen fra *Bjørnbak* og *Jens Nørregaard,* samt fra Bering valgmgh, det var især gaardmandsfamilier i M, der sluttede sig dertil. Indre mission var her ikke. Folk kom gerne til bibellæsninger og i kirken, og M fik mange venner her.

Saa kom der en præst, som blev her i mange aar: *H. P. Klinke* (1898–1936), i hans tid hengled kirkelivet under meget stilfærdige former. En trofast kreds samledes i kirkerne, men derudover foregik der ikke noget særligt. Enkelte familier søgte stadigt Bering valgmgh, og IM holdt enkelte møder og gudstjenester.

Pastor *J. O. Eriksen* (1937–42) regnedes for grundtvigsk, var meget afholdt, men flyttede hurtigt herfra. Han begyndte med at holde velbesøgte ungdomsmøder i pgd. – Pastor *N. E. Mikkelsen* (siden 1943) fortsatte med ungdomsmøderne og begyndte 1944 en sdsk og kvindemøder i pgd. Men det har vist sig, at en arbejdsform kun gaar til en tid her. I de senere aar har *aftenhøjskolen* været den bedste maade at samle folk paa. Sp har i en række vintre holdt velbesøgte aftenhøjskoler i pastoratets 3 byer. Det kirkelige liv har i øvrigt ikke undergaaet væsentlige forandringer. Der er velvilje, men ogsaa megen ligegyldighed. Det kr liv har gn aarene været baaret af mennesker med jævn, redelig kristendomsforstaaelse uden præg af de kirkelige retninger. Bortset fra krigsaarene har kirkebesøget aldrig været særlig stort, men omfatter dog aaret rundt en stor del af befolkningen. De mange store gaver til A Kirke (se ndf) vidner om kærlighed til den gl sognekirke.

Efter kommunesammenlægningen er der omkring den fælles skole i Hørning opstaaet livskraftige FDF og FPF afdelinger med unge fra hele kommunen. Mange spejder- og FDF-hytter i Adslev sogn, hvorfra der lejlighedsvis kommer unge i kirke. – Pastoratet præges nu af den nære beliggenhed ved det aarhusianske industriomraade. Mange – ogsaa fra de mindre ejendomme – arbejder i byen, medens byboere opkøber gaarde og huse. Det gamle landsbyfællesskab er svindende. Store dele af Adslev sogn er fredet mod bebyggelse (rekreativt omaade).

Blandt *lægfolk* har der ikke været nogen, som særligt kan fremdrages. Flere af lærerne har ved god religionsundervisning og ved deres kirketjeneste bidraget til kirkelivets trivsel. Lærer *Eskild Jensen* (* 87, lærer og kirkesanger i Adslev 1912–53) var en god støtte, lærer *H. Plet,* Jeksen, er fmd for mghr. Lærer *Jens Nielsen-Jeksen* (lærer i Jeksen 1878–1908, † 23) var folketingsmd, en personligt from mand, men hans virke laa i det politiske og uden for sognet. – Hans efterfølger lærer *Rasmus Nielsen* (1908–39) var org v A kirke. Han samlede de unge til aftenskole og virkede for biblioteksagen. Endv købm *Chr. Knudsen* († 1955) og hustru Frederikke K, Jeksen, der var gode støtter for det kirkelige og folkelige liv. I M kan nævnes: Gdjr og branddirekt *Therkel Haubert Lund* (R), † 1940, samt lærer *E. Alleslev* (1930–48, † 44 aar gl).

Skolevæsenet er samlet under *Hørning centralskole* (Realafd). Skolerne er solgt til lærerne.

En vidt forgrenet slægt, benævnet »*Adslevslægten*« er udgaaet fra en gaard i Adslev. Slægten registrerer c 2000 medl, hvoribl præsterne *Jelsbak,* Grundtvigskirken, *Haugaard,* Harridslev, *Dørup-Jensen,* Aarhus, provst *A. Stevns,* Vrensted, fh kirkeminister *Frede Nielsen,* lærer *Bent Rasmussen,* Tranebjerg m m. Paa den gamle gaards tomt i A er et anlæg med en mindesten. Slægtsbogen »Adslevslægten« udk i ny udgave 1959, med skildringer af kirke- og folkeliv i Adslev i ældre tid.

Besættelsestiden, forløb ret roligt i A og M sogne. Straks i 1940 fik M en kortvarig indkvartering af tyske tropper. Siden var ingen tyske soldater stationeret i kommunen. I slutningen af besættelsestiden gav præstegaarden ved flere lejligheder husly for personer, der maatte skjule sig for tyskerne. Efter at have opereret fra andre af egnens præstegaarde, indrettede sabotagegeneralen *V. Bennike* sit hovedkvarter paa præstegaardens loft sammen med sin stab. Det var i krigens sidste uge. Kapitulationen d 4.–5. maj 1945 fik saaledes sin særlige stemning for præstegaarden. (Se: Kvinder i modstandskampen pag 83).

Samme dag (5. maj) rykkede et hold tyske flygtninge ind i fh i Jeksen, hvor de boede det meste af sommeren. 3 smaabørn herfra blev begravet paa Adslev kirkegaard.

Flere i sognet støttede modstandsbevægelsen. En ganske ung mand *Ole Hauberg Jen-*

sen deltog aktivt og blev efter krigen britisk soldat. Efter sin hjemkomst blev han 15. juni 1948 dræbt ved en hjemmeværnsøvelse paa Samsø, 21 aar gl.

1923 oplyses: Velvilje, ingen stærk aandelig bevægelse, Kkg 6 og 10 pct, 1931: Kkg 6 og 8 pct, intet særligt, 1939: Kkg 6–7 og 4–5 pct, almindelige forhold, u p, 1947: Kkg 8 og 6 pct, gode, rolige, velvilje, sdsk i prgd, forskell møder, ungdoms- og foredragsf i M. 1963: Kkg 4 pct, jævne, u p, velvilje, 2 ungdomsf.

Adslev kirke frit paa en bakke syd for byen. Skib og kor er romanske af granitkvadre paa skraakantsokkel. Et taarn skal være faldet ned 1775, nyt taarn 1925 (skænket af frk Houmann, Kolden Møllegaard). Syddøren benyttes, vaabenhus mod syd. Den gl altertavle med 3 senkatolske figurer (Maria, Barbara og Johs. Døber). Her har man fremdraget et alterbillede (en pietas-gruppe) fra 1595. I koret glasmaleri af Fanny og Poul Sæbye fra 1950—56, (Jesus og de smaa børn), skænket af direktør P. Nielsen-Jeksen, Kbhvn (søn af lærer, ftm N-J), som tillige skænkede portaler og trappe til kirkegaarden, der er anlagt i terrasser. Alterbillede fra 1916 af Rud. Petersen (Bethania). Kalk og disk fra 1691, alterstager fra 1622. Prædikestol fra c 1850. Stor romansk granitfont med dobbeltløver, løvværk og mandehoveder. Stort daabsfad og kande af sølv. 2 kirkeklokker, den ene fra 1766, den anden fra 1953, skænket af frk Anna Holm, Skanderborg. Frk Ellen Pedersen, som døde 1953, efterlod ved stor sparsommelighed c 22.000 kr til kirken. 1934 fandtes en gravkælder under gulvet i koret. Kirken har 100 sd. Orgel. Ligkapel i taarnet. Stor klokke fra 1955. En gl renæssancealtertavle er fjernet til den gamle by i Aarhus (Den gl by 1944, 29 f).

Aarh aarb 1939, 54, Mackeprang, D., 234, 238, 241, 246, 248.

Mesing kirke, nordligt i byen, er lille, skib og kor er romanske, af granitkvadre paa skraakantsokkel. Syddøren (Tympanon med løver) benyttes. Senere er opført spinkelt taarn med kamgavle i nord-syd samt vaabenhus mod syd. Sengotiske hvælvinger. Renæssancealtertavle med nyere maleri (Den korsfæstede). Kalk fra 1648. Lille romansk granitfont med løvefigurer. Prædikestol fra 1613. 80 sd. Orgel.

Folketal: 1850: 474 og 293, 1901: 483 og 395, 1921: 500 og 411, 1961: 492 og 341.
Altergæster: 1902: 242 og 297, 1912: 209 og 238, 1922: 162 og 192, 1932: 115 og 112, 1942: 158 og 121, 1962: 150 og 100.
Menighedsraad: Gn alle aarene u p.
Adslev-M og Blegind-H udgør fra 1962 én komne: Hørning kommune.

Sognepræst

Indt1859: a) 40 rug, 50 byg, 60 havre, b) 6 rdl, c) 8 lpd ost, 22 lpd brød, 20 sn æg, 18 gæs, d) 200 rdl, e) 80 td ld, 5 td hartk. Gl pgd, stor, bindingsværk, en sal. 1870: Regul: 1264 kr, netto 2896 kr, 1913: 3. kl, 1958: 12. kl. — God pgd fra 1929, moderniseret 1957.

19. 2. juni 1844–17. marts 81 (ord kat Holmens k, Kbh 12. juli 44). **Ludvig Bendtsen,** * 7. juli 06 Hillerød. Forældre: Professor, rektor ved Frborg lærde skole, dr phil Bendt B og Anna Henriette Dorthea Goos. Stud Frborg 25, c juli 32 (h). Lærer søetatens drengeskole, † 17. marts 81. ~ 23. okt 44 Martine Frederikke Svenstrup, * 30. juli 15 Kbhvn, † 14. nov 60. Forældre: Konsumptionsinsp i Hillerød Laurids Martin Christian S og Henriette Nissen. – Broder: Gudbjerg. Broderdøtre ~ Høeg, Kregme-V og Bekker, Finderup.

Pastor B førte omhyggeligt bog over sine gudstjenester, med angivelse af prædikentema, kirkegængertal, vejr osv. Temaerne tyder paa luthersk ortodoksi. Han var en myndig præst og visse overleveringer tilføjer: »En løjerlig fyr at se til«. Der var 7 børn, alle født i pgd her. Fru Martine B druknede sig i præstegaardens brønd 14. nov i et anfald af sindssyge. Pastor B satte hende dette minde i kirkebogen: »Takket være du for al din godhed. Herren velsigne dig med freden og hvilen i evigheden for Jesu Kristi skyld. Amen!«

20. 2. juni 1881–17. okt 88 (sp Sennels 30. jan 77): **U. S. Borch,** fl t Nestelsø-M, se der.

21. 20. dec 1888–14. juli 98 (Hjpr Horne, Fyn 29. okt 87): **H. P. J. Madsen,** fl t Tømmerup, se Værslev.

22. 7. okt 1898–19. okt 1936 (kkp Vig-NA 10. marts 93): **Hans Peter Klinke,** * 10. aug 67 Lindet, Birket, Lolland. Forældre: Gdjr Rasmus Hansen K og Inger Kirstine Hansen. Stud priv 85, c 91[2] (l), afsk 19. okt 36, † 19 marts 43. ~[1] 20. okt 96 Ellen Jørgensen, * 13. juni 71 Nibe, † 98. Forældre: Distriktslæge i Thisted Jens Frederik Harald J og Vibeke Frederikke Augusta Bülow. ~[2] 12. dec 05 Kristine Frederikke Sørensen, * 2. febr 85 Constantinsborg. Ormslev, † 28. febr 44. Forældre: Mejeribestyrer Jens S og Marie Sørensen.

Pastor K havde netop mistet sin 1. hustru, da han kom hertil. Han var en meget stilfærdig mand. Hans prædiken var »den mest selvudslettende prædiken, jeg nogen sinde har hørt« (pastor A. Knudsen, Holme), men samtidig præget af stor inderlighed. I sin færd i sognet var han agtet og respekteret. Skønt han ikke havde let ved at komme i kontakt med mennesker, færdedes han dog meget i sine sogne og søgte efter bedste evne at være præst for sine sognebørn. Fra sin ungdom havde han interesseret sig for filosofi og psykologi og skrevet flere afhandlinger, som dog vist aldrig blev trykt. Disse interesser førte ham ogsaa til studiet af Søren Kierkegaard, hvis krav om inderlighed passede til hans eget sind. I beg af aarh nærmede han sig IM, men blev ikke »anerkendt«. Tilnærmelsen skyldtes dog ogsaa at han hos IM saa en forbundsfælle i kampen mod menighedsraadenes indførelse. Han hadede selskabelighed og tom snak. Et overfølsomt sind voldte ham mange tunge timer, og en hudløs samvittighed kunne undertiden knuge ham til jorden.

Ved siden af sin præstegerning havde han flere interesser. Han studerede med talent indianersprog og efterlod ved sin død sin bogsamling herom til det kgl bibliotek. Desuden samlede han stenarter, som han opbevarede i et lille museum i præstegaarden. Endelig gik han meget op i præstegaardsskovens drift. I skoven fandt han ro og stilhed og lindring for sine mange tunge tanker.

En samling dagbogsagtige optegnelser, efterladt i Adslev, er paa Viborg landsarkiv. K havde utvivlsomt anlæg for videnskabeligt arbejde, men hans tilbageholdenhed og beskedenhed hindrede ham i at offentliggøre sine resultater. Han og hans 2. hustru flyttede efter afskeden til Aarhus. Begge er begravet i Adslev. (N. M. E.).

23. 6. febr 1937–24. nov 42: **J. O. Eriksen,** fl t Dalby-S, se der.

24. 26. marts 1943 (Hjpr. Tranebjerg 24.

maj 41): **Niels Erik Mikkelsen,** * 17. marts 16 Rønde. Forældre: Malermester Mogens Martin Severin M og Petra Karoline Jensen. Stud. Rønde 34, c 41[1] (1). ~ 3. maj 43 børnehavelærerinde Inger Kirsten Friis Christensen, * 25. jan 17 Rønde. Forældre: Murerm Hans Friis C og Mikkeline Nielsine Marie Mikkelsen. – Hustrus søster ~ Lind, Sommersted. Nevø: Lind, Ø Tørslev.

Kredsfmd KFUM og K 52—60 kasserer i Aarh, st Menighedsraadsf 58, lærer Skanderborg priv realskole 58—63.

Litt: Aarh aarb 1931 og 39 om A og M sogne »Adslev-slægten«, C. Holten: En gravkælder i A kirke, smst 1939, s 54 f, do. Fra en gl kirkebog i A, smst, 1940, 124 f, A. Sørensen: Da bønderne i Jeksen ville være selvejere, smst 1940, 106 f, Johs. Borch: Præsten U. S. Borch, 1941, Vilh. Becks erindr, s 69, N. E. Mikkelsen: En murermester fra Skanderborg-egnen (Chr. Andreasen, † 1890). Han var kirkesynsmand i provstiet 1844—87. Østj hj, 1961, 831. M. Sørensen: Træk fra A i 1870'erne, Østj hj, 1939 og 40.

DOVER

(Med filialkirke i Ry).
(Veng var anneks til 6. jan 1914).

Dover sogn, 4797 ha, meget naturskønt, omgives mod nord, vest og syd af søer og vandløb, paa nordgrænsen Ravnsø og Knudsø, mod vest Birksø, Ry møllesø og Vessø (som alle regnes til Himmelbjergsøerne), samt mod syd Mossø. Terrænet er højtliggende og meget bakket, (højeste punkt 115 m), ler- og sandmuldet jord, megen skov, mod øst en mose, en del eng. – I sognet D kirke, byerne Svejstrup med pgd og fh fra 1892, Bjedstrup, Illerup, Alken med fh og jernbanest, Boes med fh, *Ry stationsby,* (2004 indb) med højskole fra 1892, husholdningsskole fra 1919, mh fra 1925, Nationalforeningens sanatorium fra 1903, (nu for sklerosepatienter), plejehjem for TB patienter, alderdomshjem, 2 hoteller, mange butikker, fabrikker, markedsplads m m, Siim med fh. Firgaarde med fh, flere større gaarde. Mange arbejdere og pensionister. Mange turister.

Museet »*Det gamle hus*« er en bygning af bindingsværk, flyttet hertil fra Emborg, i huset sten fra Øm kloster. Der er gamle bondestuer m m, alt bekostet af postbud *Jul. Christensen.*

Illerup var eget sogn med egen kirke, nedlagt 1552, kirken er helt forsvundet. Ogsaa i Boes skal der have ligget en kirke. Svejstrup præstegaard nævnes allerede 1573.

Dover kirke var vist opr herredskirke, idet der ved kirken skal have ligget en landsby, *Hjelmslev,* hvorefter herredet har navn. Ved Hjelmslev var en hellig kilde, ligesaa ved Ravnsø. (Schmidt 147).

Arkæologisk har sognet stor interesse; mange bopladser og fund.

Ry stationsby ved det gl overfartssted over Gudenaa. Ry Mølle har haft stor betydning. Men byen er skabt af jernbanen efter 1871. Det første hus var den gl gæstgivergaard, opf 1870, brændt 1894, nyopført som hotel.

Mange kunstnere har søgt til den naturskønne egn, f eks maleren *Vilh. Kyhn (Bautasten* med portrætmedaljon paa en bakke ved Lynghoved) *Poul Steffensen* o fl.

Af den ældre præstehistorie Dover–Veng:

Pastoratet var meget udstrakt, men først 1873 oprettedes der et fast kapellani. Kun én sp er forflyttet herfra siden reformationen (1898).

I kirken et smukt lille sandstensepitafium over pastor *Anders Michelsen* († 1596) og hans efterfølger *Niels Andersen.*

Provst *Peder Fabianus* eller *Bredal* (1655–80) efterfulgtes af sin søn, *Niels Pedersen Bredal* († 1688) og dennes broder *Iver Pedersen Bredal* († 1692). *Jacob Jensen Müller* (1692–1730) var kyndig i engelsk, efterfulgtes af sin søn *Niels F. Jacobsen Müller* († 1742). *Niels Christensen Holst* (1742–45) efterfulgtes af *Fr. Samuelsen Beaufin* (1742–70). Der høres ikke om pietisme eller anden vækkelse her. *Jes Fæster* (1770–1808) og *Johan Petersen* (1809–18) og *C. N. Pingel* (1819–50) var saa vidt vides nærmest rationalistisk prægede.

Tiden efter 1850

Dover–Veng

Embedet var det højstlønnede i provstiet i 1870. Pastor *H. P. G. Bruun* (1851–61) var højkirkelig. Han skrev i en indberetning 1857 at embedet var »højst besværligt, lange og daarlige veje, befolkningen velhavende og skikkelig, deres præst hengiven«. Der var gammeldags, patriarkalske forhold.

Pastor *F. N. S. Michelsen* (1861–73) var »en herlig mand«, som flittigt gik rundt i det store pastorat og var som en fader for sine sognebørn (Johs. Nordentoft). Banen bragte nyt liv og Ry stationsby voksede op. Den grundtvigske bevægelse i Bering sporedes ogsaa hertil, og Hostrups virksomhed i Silkeborg, Himmelbjergmøderne, krigen 1864, hvor mange unge herfra var med, gjorde indtryk paa den gammeldagsprægede befolkning, men der blev ikke nogen særlig vækkelse, hverken kristeligt eller nationalt. Kirkegangen var god, men den svandt ind i de følgende aar. Pastor *J. Mygdal* (1873–79) var »en god, stilfærdig mand«. Pastor *A. Jensen* (1879–98) var uhyre jævn. Intet i hans fremtræden røbede, at han var præst. Han befandt sig bedst mellem jævne landboere, var selv husmandssøn, ivrig venstremand, hvad man syntes godt om i disse bevægede provisorieaar. Bønder og husmænd samledes gerne i Svejstrup præstegaard til politiske diskussioner. (Se Ølsted). Pgd brændte 1888.

1892 er et vigtigt aar i pastoratets historie. 1892 blev højskolen indviet (se ndf) med *Helge Hostrup* som leder, og dermed fik grundtvigianismen fodfæste her omkr højskolen. 1892 kom pastor *A. C. Overgaard* hertil som kkp. Hans gerning her i 13 aar (1892–1905) bragte IM hertil, og hans virksomhed førte til, at der efterhaanden blev bygget 3 mh her. Kirkegangen var i pastor A. Jensens tid svundet ind til et minimum, og der var meget lidt kirkeligt liv. Pastor *Overgaard* var ungkarl,

medens han var her, han boede i Veng. Der var næsten intet aandeligt liv i pastoratet, da han kom hertil, skriver læreren i Dover (bortset fra nogle sognebaandsløsere til Bering valgmgh). Men nu begyndte et nyt liv. Pastor O var afgjort IM, prædikede synd og naade, omvendelse og tro. Han var ikke den store taler, men han forkyndte evangeliet, saa folk forstod, at det angik dem. Denne tale var ganske ny her i sognene, og den stødte adskillige, men kirkegangen voksede og blev nogenlunde i hans tid. Han begyndte straks sine lange vandringer rundt i sognene for at lære folk at kende, fra morgen til aften gik han; madpakken havde han i lommen, ofte blev han gennemblødt, og paa disse ture lagdes nok grunden til den bronchitis, der senere plagede ham saa meget og lagde ham i graven. Enkelte blev vakt, og de lukkede deres hjem op for møder, hvor O, præster eller missionærer talte, og der dannede sig efterhaanden smaa IM-samfund i Dover og Veng. Samtidig begyndte han en søndagsskole og et ungdomsarbejde i Veng. Ofte mødte han spot, men gav ikke op. Tidligt fik han tanken om at faa bygget missionshuse, men udsigterne var mørke. De faa troende mennesker var fattige. O gik selv fra dør til dør og samlede bidrag, hver sommer blev der holdt basar, grundene blev skænket, og det lykkedes virkeligt at faa missionshusene rejst, 1900 i Veng og 1901 i Svejstrup. Og 1925 opførtes et smukt mh i Ry. Disse mh blev flittigt brugt i Os tid. Han sled trofast, bad og ofrede, og smukt tog han den haarde modstand, da mh »Karmel« i Svejstrup skulle bygges. Han var i særlig grad børnenes ven, og der foreligger flere taknemmelige vidnesbyrd fra gamle søndagsskolebørn, som var saa glade for at komme og høre ham i sdsk, at vejr og føre ikke kunne hindre dem. Han forstod at tage de smaa ved haanden (i bogstavelig forstand kunne han følge dem de lange veje til deres hjem) og om hjertet. Skolen havde hans store interesse, han aflagde besøg i skolerne paa sine spadsereture, og han hjalp sognepræsten ved eksaminerne, religion og dansk interesserede ham særligt. En af skolerne med en særlig dygtig lærer kaldte han »Det lille universitet«. Han var musikalsk, spillede violin, sang meget; »Hjemlandstoners« sange og vækkelsessangene 1904–05 sang han ind i manges hjerter. Og der skrives om, hvordan han med sin sang »hjalp vore fødder ind paa den vej, der fører til livet«. Der blev ikke særlig vækkelse, men der blev røre, og selvom mange af sporene nu er udslettet, er der en del mennesker, i hvem mindet om O's gerning ikke er glemt.

Pastor *V. E. Rechendorff* (1898–1931) er ogsaa en præst, hvis navn sent vil blive glemt her. Han var højkirkelig, meget veltalende, og det lykkedes ham i løbet af kort tid at faa god kirkegang. Læreren i Dover skriver om, at denne begavede, dygtige præst snart fik samling om kirkerne. Han stod meget velvilligt over for IM, samlede flere end Overgaard, da han i højere grad brugtes af alle som præst. Det kneb dog at holde kirkegangen i Dover, hvor kirken ligger uheldigt. Vejene var ikke gode, og 5 km fra kirken laa den voksende stationsby, *Ry*. Her øvede pastor Rechendorff nok sin største indsats, thi ved slid og flid og lange forhandlinger lykkedes det ham 1909 at faa rejst kirken i Ry stationsby. Det var en stor festdag, da biskop *Sophus Sørensen* indviede kirken. Sanatoriet, der aabnedes 1903, gav ogsaa præsten meget at bestille, de voksende industrier og den stærke turisttilstrømning drog nye folk til, og arbejdet blev efterhaanden saa stort, at pastoratet maatte deles.

Dover-Ry

1914 blev Veng selvstændigt pastorat. Folketallet i Ry voksede stærkt. Rechendorff forstod at samle folk af alle retninger. Kapellanerne efter *Overgaard* i Veng var grundtvigske: *O. Fog-Nielsen* (1906–11) og *A. B. Eskesen* (1911–14), IM kom ind i en vis stilstandsperiode, og der kom normalt ikke mange til møderne i Svejstrup og Veng mh. Naar der 1925 indviedes et mh i Ry, skyldes det pastor Overgaards forarbejde og ofre. Her har der siden været et virksomt lille IM samfund. Skolerne i Ry, navnlig højskolen, kom til at præge, særligt ved de store møder. Her er ogsaa holdt store gymnasiast- og studentermøder. Pastor R skriver, at mange af tilflytterne kun sjældent saas i kirkerne, flertallet af de kirkelige var u p. Mh i Svejstrup er senere nedlagt.

3 præster i række kom fra seminarier. Rechendorff havde været seminarielærer, de to flg var seminarister og tidl kommunelærere.

Pastor *H. C. T. Meincke* (1932–48) var uden særligt partipræg. Han var afholdt. Men 1933–45 holdt valgmghpræst *A. Højmark* regelm gudstj i Ry. Pastor Meincke holdt flittigt møder for unge og ældre. Han fik 1946 oprettet et embede som kkp her, men det blev nedlagt igen 1951. Pastor *J. P. Rudfeld,* der blev hjpr her 1945 var kkp 1946–51, gik senere over til Romerkirken, den næste hjpr, H. Melson, blev seminarielærer.

Pastor *Poul Petersen* (1948–63) skriver, at kkg er ret god, almindelige, folkekirkelige forhold, ingen kirkelig retning er fremtrædende, der er 4 fh, 1 mh, et lille IM smf, grundtvigsk ungdomsforening. I Ry er der mange arbejdere og en del pensionister. Gode sociale forhold.

Pastor *E. A. Kroghøj* siden 1963.

IM har været ledet af indremissionær *Vald. Hansen* († 1937). Han havde virket mange steder i landet, de sidste 10–12 aar i Ry. Han var en beskeden mand, med ringe tiltro til egne evner, en aandeligt sund mand, gerne med en spøg paa læben, men med alvor bagved, dygtig til at organisere, flittig til besøg. I hans lille hus her var stuerne ofte tæt fyldte, og han ledede møderne i missionshuset paa god, kirkelig maade i samarbejde med sp.

Desuden har gdjr *Niels Hansen,* Siim, og gdjr *Jens Jensen,* Siim ledet IM. – Lærer *Niels Jensen,* Boes, dygtig lærer, smykkede D kirke (se ndf).

Kommuneskolen:

Ry skole. Skoleinspektør C. B. Rossen, * 03.

Ry højskole blev oprettet 1892 af **Helge Hostrup** (se kkp Nykøbing-Rørvig), søn af digteren, pastor **J. C. Hostrup**, der havde været sp i Silkeborg. Helge H ledede skolen til 1904. Under hans ledelse blev højskolen stor (85 elever) og den fik en del betydning paa egnen ved sine møder og sit frie præg. Til ind-

vielsen skrev **J. C. Hostrup** en sang, som senere blev sunget meget paa højskolerne (om den hær, som skal stride med aandens vaaben):

Den hær vil ikke blod og saar
hvor krigens lurer gjalde,
men nyfødt fred i friheds vaar
med lige ret for alle.

Ved sin side havde Helge Hostrup sin udmærkede hustru, **Astrid Hostrup, f Bojsen,** som i sin erindringsbog (hun var datter af seminarieforst. P. B, Gedved) »Et jævnt og muntert, virksomt liv paa jord« har skrevet et straalende friskt kapitel om Ry højskole. Begge var unge, varme, med mod og liv. Eleverne elskede hende. Hun forstod især at lede sangen, og Helge H var en meget levende, maaske lidt urolig højskolemand. Hun stod trofast ved hans side (som Bjørnson synger: Ja, hun lo, naar min baad blev krænget, blev ej bleg under uvejrshænget). Ry-tiden var det straalende foraar i deres liv, maaske deres bedste aar. Men journalistikken drog Helge H og ham rejste til Aarhus og blev redaktør af »Jydsk morgenblad« (se nærmere II, 284 her).

Fra 1907 til 1928 lededes højskolen af **Rasmus Bording** (* 1868, † 1942). Han var søn af en boelsmand i Emborg, Rye sogn, nabo til Dover, voksede op i stor nøjsomhed, i gudsfrygt og flid. Kom 1889—90 paa Ollerup højskole, senere paa Vallekilde og Askov, og blev stærkt paavirket af **Ernst Trier** og **Ludvig Schrøder,** fortsatte sin uddannelse paa Statens lærerhøjskole, blev lærer ved Thylands højskole, 1901 ved Galtrup højskole, 1905 ved Lollands højskole og kom saa til Ry. Ogsaa han havde en udmærket støtte i sin hustru, og de havde nok ogsaa, ligesom **Hostrup,** deres bedste aar i Ry. De havde en egen evne til at gøre højskolen til et hjem for eleverne, og de folkelige og kristelige livsværdier, som B havde mødt paa Ollerup, Vallekilde og Askov, kom til at præge Ry højskole. B var meget historisk interesseret, udg 1904 »Fædrelandske billeder« og 28 »Livets ord af Vorherres mund«. 1931 købte B Voldby højskole ved Grenaa og virkede siden der. 1928—31 var han lærer ved Ry højskole efter sin fratræden som forstander. I flere aar fik **Ry højskole betydning** ud over højskoleelevernes tid derved, at der noldtes **gymnasiast- og studentermøder,** og en mængde akademikere har nogle af deres rigeste minder fra disse møder med kendte nordiske kirkemænd som talere (Dsk ungdom 1907, sp 529 f, Ry højskoles jubilæumsskrifter, Højskolebladet 21. sept 1917, Ry højskoles julehilsener, Bavnen 1942, s 393 f, Højskolebl, 1942, s 419 f, DBL III, 476 f, Højskolebl, 1952, s 199).

1928 overtoges Ry højskole af forstander **Johannes Terkelsen,** der ledede højskolen til 1956. Baade han og hans hustru var præstebørn (han var søn af valgmenighedspræst T, Herning). Efter en omfattende uddannelse, to aars lærergerning i USA og et længere ophold i Schweiz hos den kendte skolemand, dr **Wartenweiler,** kom T vel udrustet til Ry. Hans internationale forbindelser gjorde, at han følte sig som en ven af alle folk, og mange emigranter, der var jaget af nazisterne, fandt et fristed paa Ry højskole. Friskt og varmt, præget af idealisme og inspiration gjorde T sin gerning, og der var stadig stærk tilstrømning af elever. Han havde ogsaa en storartet støtte i sin meget musikalske hustru, hun var pianistinde, og musikinteresserede kom her i stort tal. Ogsaa T var musikelsker, og sangen fik en stor plads i højskolens liv. Han fortsatte som lærer ved højskolen efter 1956.

Fra 1956 ledes højskolen af forstander, cand mag **Asbjørn Mandøe** og hustru, Eva. M er lærersøn fra Herning-egnen, cand mag fra Aarhus, har været lærer paa Jaruplund højskole i Sydslesvig, paa Rønshoved og Rødding højskoler. Blandt højskolens lærere kan nævnes: landbrugskandidat **Arne Bruun, Frode Christiani,** c th **Helge Severinsen,** læge **Albert Andersen,** frk **Karen Rasmussen.**

Husholdningsskolen oprettedes 1919 af lollænderen **Karl Skafte** (* 1881, † 1954). Hans fader havde 1905 været med til at oprette Lollands højskole, og hans hjem var levende med i højskolearbejdet; han kom selv paa højskole, blev landbrugskandidat, og paa Lollands højskole traf han den senere forstander i Ry, **Rs. Bording.** 1916 blev Skafte højskolelærer i Ry, men 1919 købte han et pottemagerværksted ved Ry møllesø. Her rejste han og hans dygtige hustru, **Elise,** en husholdningsskole, som de ledede, indtil deres datter og svigersøn, **Herdis og Ove Skov,** overtog skolen 1943. Karl Skafte var en mand med stærke følelser, kunne være dybt tungsindig, og tillige, ikke mindst de sidste aar, »et søndagsmenneske, en lysseer, idealist«. Han gik op i forskelligste sager: hønseavl, frugtplantning, Sønderjylland osv. I Ry plantede han paa sand en 13 td ld stor frugtplantage, der blev kendt blandt frugtavlere. Han var højskolens varme ven og forkæmper, »en rig mand paa de omraader, hvis skat er aandens guld« (Johs. Terkelsen i Højskolebl 1954, s 114). **Herdis og Ove skov** har dygtigt ført skolen videre og gjort et godt arbejde blandt de unge her og han som sogneraadsfmd i den store kommune.

Gdjr **Anders Nielsen, Svejstrup Østergaard** (* 1859, † 1928) var en af den danske andelsbevægelses førstemænd. Han var født paa Jægergaarden i Ry, blev landbrugskand 79, var højskolelærer i Karise i 3 aar og mejerikonsulent under prof Segelcke. 1882 købte han Svejstrup Østergaard og drev desuden sin hustrus fødegaard, Kragsbjerggaard. Han var fagligt dygtig og meget virkelysten, blev 1885 fmd for Skanderborg Landboforening, sad i Det kgl Landhusholdningsselskabs styrelse til 1915, blev fmd for De jydske Landboforeninger, løste under krigen 1914—18 mange problemer om landbrugets produktion og eksport. Sit egentlige felt fik han inden for andelsbevægelsen.

Fra midt i 90'erne tog denne bevægelse fart, og A, N fik snart en førerplads der, han fik 1898 oprettet Jydsk Andels-Foderstofforretning, 1901 Jydsk Andelsgødningsforretning, Mejeriernes Fællesindkøb og 1911 Dsk Andelscementfabrik. Mejeribruget havde hans særlige interesse, han fik kvalitetsmærket, lurmærket, indført 1900 og blev De danske Mejeriforeningers Fællesorganisations formand. Fra 1900 til sin død redigerede han »Andelsbladet«, og 1914 fik han gennemført Den danske Andelsbank. Men da banken maatte standse 1925, trak han sig tilbage fra sine mange tillidsposter. Dens afvikling tjente ham til personlig oprejsning. 1908—09 var han folketingsmand (Sæby) for Venstre, men rigsdagsarbejdet vandt ikke hans interesse i særlig grad. Han var en foregangsmand og paa flere omraader en ubestridt fører. Et mindesmærke med portrætrelief er rejst paa Svejstrup Østergaards mark. (H. Hertel: Andelsbevægelsen i Danmark, 1917, Andelsbladet, 1919, 1928 og 1929, Märkesman inom den cooperative rörelsen, 1922, DBL, XVII, 9 f). Estrid Torkild-Hansen: Minder om A. N, Østj hj, 1961, 47 f.

1927 oplyses: Kkg 5 pct, bedst i Ry, alle retninger, de fleste u p, grundtv kreds, Himmelbjergegnens ungdomsf, ungdomsm i pgd. 2 mh og IM smf, sdsk KFUM og K.

1935: Kkg 5 og 6 pct, alle retn. IM og gr og up, Ry og omegns ungdomsf.

1943: Kkg 3 og 5 pct, rolige, ingen kirk retning fremtrædende, nogle faa til Aarhus valgmgh, hvis præst holder regelm gudstj i Ry, lille IM kreds. 1951: Kkg 5 pct, almindelige, folkekirk forhold, lang og besværlig kirkevej for mange, ingen fremtrædende kirk retning lille IM kreds, Ry og omegns grundtv ungdomsf. 1962: Kkg 4 og 5 pct. Trods store afstande og bakket terræn er kkg ret god. Rolige alm forhold, 4 fh, 1 mh, lille IM kreds, højskole (80 elever), Ry og omegns gr ungdomsf.

Dover kirke (Sct Andreas), er anselig, ligger ret ensomt ved landevejen til Skanderborg, skib og kor er romanske af granit og al. Hvidkalket. Syddøren er bevaret. Senere er tilføjet et lille spinkelt taarn, med trappegavle i mord-syd, høje stræbepiller senere opført, samt lille vaabenhus mod syd. Store, rundbuede vinduer mod syd (ingen mod nord). Sengotiske hvælvinger. Koret har kamgavl, ommuret 1863. Altertavle med kopi af A. Dorph. Bethania, udført 1878 af lærer Niels Jensen, Boes. 2 søjler og flere enkeltheder fra renæssancetiden i altertavlen. Pietistiske symboler i topstykket. Opstandelsesmaleri (tidl altertavle) i koret. Store malmstager fra 1592. Stor, romansk granitfont med dobbeltløver i fin udførelse. Nederl daabsfad fra c 1600. (Spejderne med drueklasen). Renæssancepræd ikestol fra 1594 med naive evangelist-relieffer og korsfæstelsen. Samtidig lydhimmel. Degnestol og stoleværk fra 18. aarh. Orgelfacaden har malerier af lærer Niels Jensen. Præstetavle. Ligsten. 250 sd. Orgel. Stort ligkapel.

Mackeprang, D., 50, 234, 240, 246 f.

Ry stationsbys kirke, indviet 31. okt 1909, arkitekt

S. F. Kühnel, byggesum 24.000 kr, bestaar af skib, kor, taarn (her vaabenhus) med sadeltag. Hvidkalket med rødt tegltag. Fladt bjælkeloft. Altertavle med maleri af Poul Steffensen: Kom hid til mig! Bifigurerne er i nutidsdragt, baggrund: Himmelbjergsøerne. 250 sd. Orgel.

Folketal: 1950: 1086 og 1049, 1901: 1829 og 1054, 1921: 2359, 1960: 3279.
Altergæster: 1922: 246 og 286, 1934: 250 og 260, 1942: 200 og 225, 1950: 300 og 450.
Menighedsraad: 1922: 7 gr, 1 IM, 3 soc, 3 u p, 1934: 3 gr, 3 soc, 1 IM, 7 u p, 1945: Dover: 7 u p, n gr, Ry: 2 IM, 1 gr, 3 soc, 1 u p, 1961: Dover: 5 n gr, 2 soc, Ry: 3 gr, 2 IM, 2 soc, 1 u p.
Kommunevalg: 1943: S 424 (5), Borgerl 227 (2), landbol 138 (2). 1962: S 706 (4), Ry borgerl 601 (3), landbol 369 (2). Fmd forstander **Ove Skov** (Ry borgerl).

Sognepræst

Indt 1859: a) 95 rug, 168 byg, 138 havre, b) 50 rdl, c) 30 lpd ost, 90 sn æg, m m, d) 750 rdl, e) 60 td ld, 5 td. hartkorn. Maadelig firlænget pgd i Svejstrup, 79 fag. 1870: Regul 3144 kr, netto 5908 kr. 1913: 1. kl, 1958: 12. kl. Pgd i Svejstrup fra 1889.

13. 3. marts 1819–10. jan 50 **Christian Nicolai Pingel,** * 30. okt 80 Odense. Forældre: Landmaaler Johan Christian P af Sct Knuds k, Odense, og Karen Dorothea Wamberg. Stud Odense 98, c okt 10 (l), † 10. jan 50. ~ 9. nov 19 Anna Maria Ponsaing, * 21. dec 95 Kbhvn, † 10. jan 88. Forældre Major, klæde- og silkehdlr Johan Georg P og Anna Kristine Wichelsøe. – Datter ~ Krag, Farstrup-L. Om pastor P, se ovf.

14. 14. april 1851–25. jan 61 (sp Nørbæk-S -L 7. maj 34): **Herman Peter Gudme Bruun,** * 6. juli 03 Hald. Forældre: Sp i Spentrup-G. Niels B, † 25, og Kirstine Marie Brøchner af Spentrup-G. Stud Randers 20, c okt 24 (l), † 25. jan 61. ~ 7. okt 34 Lucie Charlotte Andresen, * 20. okt 08 Søllinge, † 1. juli 90. Forældre: Sp i Keldby, ksstrd Christopher Otto Andreas A, † 56, se Keldby. – Broder: Bjerregrav-Aa. Hustrus broder: Hammel-S-V. Om pastor Bruun, se ovf.

Hjælpepræst hos pastor Bruun

1856—58: **J. V. G. Lassen,** se Vindum.
1859—60: **F. J. Dall,** se Slemminge-F.

15. 8. april 1861–9. jan 73 (sp Vrensted-T 12. febr 52): **Frederik Nicolai Severin Michelsen,** * 7. april 06 Kbhvn. Forældre: 1. rkp Holmens k Hans Chr. M, † 35, og Magdalene Elisabeth Holm. Stud Vordingborg 24, c juli 30 (h), ord kat Faaborg-D 6. maj 35, sp V-Ø. Vandet 22. okt 39, † 9. jan 73. ~ 30. april 36 Annine Augusta Gottlieb, * 15. dec 12 Kbhvn, † 12. marts 70. Forældre: Jstrd, havnekontrollør, tidl kaptajnløjtn i flaaden Vincens G og Anna Dorothea Schrøder. – Datter: ~ Nordentoft-Thomsen, Brabrand-Aa. Dattersønner: Nordentoft, Garnisons k og Nordentoft, Kolding. Broder: Thisted-T. Brodersøn Dragstrup-S. Hustrus broder: Flødstrup-U. Fætters søn: Klinte-G. Stamt 37.

Provst Johs. Nordentoft har i »Min mor« (1947) fortalt om sin morfader pastor *Fr. N. S. Michelsen,* der mindedes baade i sognene og blandt børnene som en »herlig mand«; han legede fantasifuldt med sine børn, han gik flittigt rundt i sine sogne som en fader for sine sognebørn. Hans fader var præst ved Holmens kirke, Kbhvn, og han havde som student spillet en vis rolle i den saakaldte »posthusfejde« (1793, der omtales af Henrik Steffens i »Was ich erlebte« og er udførligt skildret i Carl Bruuns værk om Kbhvn i 3 bd (en løjtnant puffede Michelsen i rendestenen, hvorefter M bemægtigede sig løjtnantens sabel og brød den itu, studenter fra Regensen ilede ham til hjælp og ringede til storm med deres lovsangsklokke, mens soldater kom løjtnanten til hjælp. Studenten søgte tilflugt i postgaarden, og der blev stor ballade). Provst Johs. Nordentoft, har udførligt berettet om denne affære, og den anføres her, fordi han tilføjer, at en vis kampglæde hos efterkommerne formenes at stamme fra denne student. Pastor M, Dover, var ogsaa en kampglad mand; hans hustrus broder var chef paa fregatten »Jylland« i slaget ved Helgoland 9. maj 1864 (JL Gottlieb). Fru M skildres som ualmindelig god, smuk, varmhjertet, gæstfri og gavmild, »alle livets harmoniske toner fandt sangbund i hendes sjæl«. Hun sang vuggesange for sine børn, var en stor naturelsker. Krigen 1864 gjorde stærkt indtryk i det nationaltsindede præstehjem. Der levedes et rigt og alsidigt præsteliv i Svejstrup præstegaard i disse aar.

Hjælpepræst hos pastor Michelsen

1871—73: **F. J. Ørnborg,** se Haslund-Ø.

16. 14. marts 1873–11. marts 79 (sp Nr Snede-E 21. jan 59): **Jes Mygdal,** * 14. juni 19 Kbhvn. Forældre: Kgl fuldmægtig i Kbhvns vandvæsen Christen M og Mette Margrethe Fæster, (dt af Jes F, sp her, † 1809). Stud Brgdssk K, 36, c maj 42 (l). Lærer Brgdssk, ord kat Vejle 2. okt 51 (var 69 udn t sp Dalbyneder-O-R, men renoncerede), afsk 11. marts 79, † 26. marts 91. ~[1] 9. april 59 Charlotte Thorkilsen, * 6. febr 32 Ansager, † 20 marts 71. Faderen: Sp i Egeslevmagle, † 70, se der. ~[2] 20. dec 72 Anna Birgitte Christiane Jensen, * 3. juni 36 Øfjord, Island, † 27 dec 05. Forældre: Distriktslæge i Brædstrup, kgrd Andreas Peter J og Marie Andrea Riis.

17. 10. sept 1879–5. maj 98 (sp Aulum-H 30. aug 75): **A. Jensen,** fl t Ølsted, se der.

18. 3. aug 1898–23. sept 31 (sp Aastrup-S 5. april 89): **Victor Emanuel Rechendorff,** * 2. sept 61 Kbhvn. Forældre: Guldsmed og cicelør Vilhelm Valentin R og Theorine Sophie Henriette Karup. Blev konfirmeret i Tyskreformert kirke, i handelslære i 4 aar. Stud priv 82, c 86[2] (l). Hjpr Jelling-H 23. nov 86, tillige lærer Jelling seminarium, afsk 23. sept 31, † 15. dec 50. ~ 24. jan 88 Sofie Caroline Andersen, * 2. marts 67 Svendborg, † 22. jan 55. Forældre: Farver Hans A og Adolphine Krabbine Lentz. – Søns svigerdt: Kkp Hørsholm. Hustrus fætter: Hansen, Longelse-F.

Pastor R var en høj, repræsentativ, mandig skikkelse. Kirkeligt hørte han til KC, med et liberalt positivt syn paa saavel IM som de grundtvigske kredse.

Undervisningen i sognets skoler interesserede pastor R levende, en interesse han havde bevaret fra en 2-aarig periode som lærer ved Jelling seminarium før embedet i Aastrup. Enkelte elever, som havde vakt hans interesse, læste han saaledes med til optagelse i Ribe Katedralskole, saaledes f eks den sene-

re rektor ved Roskilde Katedralskole, *Lauritsen.*

Landbruget, der baade i Aastrup og Dover, var knyttet til embedet, drev pastor R selv med en lønnet forkarl som landbrugskyndig, indtil præstegaardsudstykningen i 1921 fandt sted. Derefter fortsatte han med en bestyrer paa det til 15 tdr land nedskaarne landbrug. I den forbindelse kan det nævnes, at det glædede ham meget at være udtaget som landbrugskyndigt medlem i det af provstiet nedsatte udvalg for udstykning af præstegaardsjordene. Han var en dygtig prædikant, havde god kirkegang. Man mindes hans store arbejde for at faa bygget kirken i Ry.

Ved kirkens 40-aars jubilæum i 1949 var han til stede og talte for sidste gang i sit liv, 88 aar gammel.

Saavel sygebesøg som besøg hos ensomme og gamle optog ham meget; i skolerne fik han arrangeret aftenmøder, og for de unge blev der holdt regelmæssige møder i præstegaarden med foredrag af ham selv om fremragende personligheder indenfor videnskab og kirke.

Der blev i præstegaarden udvist en udstrakt gæstfrihed overfor alle i sognet, uden hensyn til deres sociale stilling.

I saavel det kirkelige arbejde som i det landbrugsmæssige havde pastor R en utrættelig medhjælper i fru R. De to vil sent blive glemt i Dover og Ry.

19. 25. febr 1932–3. aug 48 (sp Østofte 6. dec 26): **Harald Claudius Theodor Meincke,** * 22. febr 86 Vestenskov. Forældre: Gdjr Hans Peter M og Sine Ane Kirstine Hansen. Lærereksamen Jonstrup 07, lærer Reersnæs 07, lærer Branderslev 09–10. Stud Døcker 12, c 18^2 (l), sp Nim-U 21. okt 18, sp Sanderum 14. jan 22, † 3. aug 48. ~[1] 31. aug 17 Carry Gudrun Mencke, * 6. okt 94 Frberg, † 17. jan 32. Forældre: Snedkerm Carl Peter Edvard M og Anna Kristine Johansen. ~[2] 2. april 33 Helene Catharina Albers, * 11. marts 05 Graasten. Forældre: Overmontør Mathias A og Catharina Jensen.

Pastor M havde taget lærereksamen med udmærkelse og var paa Lolland kendt som en dygtig lærer og organist (i Bandholm), da han begyndte at læse til præst. Han tog en smuk embedseksamen og fik i løbet af faa aar 4 forskellige præsteembeder. 1923 ramtes han af en alvorlig mavelidelse, som pinte ham resten af hans liv. Han gjorde i Dover et godt arbejde blandt de unge, holdt bibellæsninger, samlede folk i pgd og i skolerne, men efterhaanden slog kræfterne ikke til. Hvor syg han end var, talte han aldrig om sine lidelser.

M blev meget afholdt for sin klare og tydelige forkyndelse og sin menneskelige og jævne personlighed. Han kunne tale med mennesker baade i sorg og glæde.

Meincke forstod at samle menigheden og de unge til hyggelige ungdomsmøder i pgd. De unge viste ved flere lejligheder deres taknemlighed for disse aftener. Skolearbejdet havde hans varme interesse, ligesom han gik stærkt op i havedyrkning og biavl.

I juli 1948 lod han sig indlægge paa Skanderborg amtssygehus, hvor han efter et svært sygeleje døde ca 14 dage efter. Han er begravet i Dover.

Hjælpepræst hos pastor Meincke

1. dec 1942—1. aug 45: **Holger Melson,** * 16. nov 16 Vejle. Forældre: snedkermester Hans Peter Sivert M og Anana Elisabeth Sørensen. Stud Vejle 35, c 42^2 (1-105), seminarielærer Odense 1. aug 45. Seminarierektor, Odense 64. ~ 9. aug 42 Aase Lind, * 3. marts 16, Fuglebjerg. Forældre: Dommer i Slagelse Jens Thyge L (af Hammer-L) og Karen Louise Hjelm.

(23. aug 1945—3. jan 46: **J. P. Rudfeld,** (kkp, her).

20. 17. dec 1948–31. jan 63 (sp Nr Nebel-L 11. nov 37): **Poul Pedersen,** * 4. sept 96 Gjeding, Aarhus amt. Forældre: Gdjr Jakob P og Kirsten Knudsen. Lærereksamen Silkeborg 17, lærer, sidst i Aale 24–37, c 37^2 (h_2), afsk 31. jan 63, † 28. juli 64. ~ 2. juli 21 Anna Kathrine Nielsen, * 21. sept 94 Jelstrup. Forældre: Gdjr Jens Sørensen N og Karen Marie Dorthea Jensen.

De 15 aars virke, Poul Pedersen fik i Dover-Ry blev ikke den lykkelige afslutning paa hans præstegerning, som han havde haabet, fordi til hans skuffelse flere langvarige sygdomsperioder afbrød hans arbejde og til sidst tvang ham til at opgive sit embede. Men han var ellers ivrig til at tage fat i sin gerning, saa langt kræfterne slog til. Hans forkyndelse var præget af en lys og glad kristendomsopfattelse af grundtvigsk rod, og han talte saa jævnt og enfoldigt, uden teologiske spidsfindigheder, at alle kunne forstaa det. Han var flittig til at tage rundt i sit sogn og blev med sin venlige og forstaaende indstilling mange mennesker til stor hjælp. Saa jævn og fordringsløs, saa menneskelig han var, blev han afholdt og værdsat af alle, han fik med at gøre. Sin bedste tid som præst havde pastor P helt sikkert i Nr Nebel. (H. B).

21. 20. juni 1963 (sp Sulsted-A 1. aug 54): **Egon Arne Kroghøj,** * 9. juli 21 Jerne. Forældre: Togfører Johan Peter Hansen og Augusta Hansen. Stud Esbj 41, c 47^2 (1-95), hjpr Birkerød 13. dec 48, kkp Sulsted 11. juni 49, sp Sdr Felding 52. ~ 5. juli 47 Inge Tove Holm Pedersen * 11. juli 22 Randers. Forældre: Ingeniør Vilhelm Peder Holm P og Dagmar P.

Kaldskapellan Dover-Veng

(Oprettet 14. maj 1873, nedlagt 6. jan 1914. Bolig i Veng).

1. 11. marts 1874–10. maj 78 (hjpr Vollerslev-G 3. sept 70): **J. P. Melbye,** fl t Brønderslev-S, se sp Vejle-H.

Ledigt.

2. 22. juni 1892–9. sept 1905: **A. C. Overgaard,** fl t Hinge-V, se der.

3. 3. marts 1906–15. febr 11: **O. Fog Nielsen,** fl t Hejls, se sp Middelfart.

4. 24. maj 1911–6. jan 14 (hjpr Kbhvns valgmgh 7. okt 08): **A. B. Eskesen,** sp Veng, se Skanderup-Hjarup valgmgh.

Kaldskapellan Dover-Ry

(Oprettet 3. jan 1946, midl nedlagt 1951).

1. 3. jan 1946–24. juli 50 (hjpr her 23. aug 45: **J. P. Rudfeld,** fl t Hersom-B-K, se der.

Litt: Ry højskoles aarsskrifter, C. Hornbech: Lad os da bruge den kostbare tid (pastor A. C. Over-

gaard), 1927, Rasmus Bording: Fra træsko-egnen, Hist aarb f Aarh st 1915, s 85 f, Saml t j hist og top, 1880—81, s 140 f, om digteren J. C. Hostrup og Ry højskole, Dsk ungdom 1909—10, s 612 f, Khst saml, 6 r IV, 392, V 222, Jyske byer og deres mænd, 1917, Luplau-Janssen: Feriebogen om Ry og Danmarks sø-højland, 1941, C. Holtet om byen Skiping, Aarh aarb; 1937, Vider og vedt II, 388, f, Aarh aarb, 1935, 27.

VENG

(Udskilt fra Dover 6. jan 1914).

Veng sogn, 2691 ha, højtliggende, bakket (Bavnehøj 116 m), naturskønt, overvej leret jord, sandet mod nord, Vengsø, Pederssø (en del af Ravnsø forbindes af Knudaa, hvor der er store enge). En del skov. – Byerne: V med centralsk, bibliotek, rytterskole. Mh fra 1900, Haarby med fh fra 1900. Søballe, Nr Vissing med kro og kunstudstillingsbygning. Hg Sophiendal.

Ved V kirke laa **Veng kloster, et** benedictinerkloster, som paa Valdemar I's tid var i forfald. Konventet bestod da kun af 3 munke, og abbeden førte et uordentligt levned. **Bisp Svend** i Aarhus havde lovet cistercienserne at oprette et kloster for dem i stiftet og fik hos kongen udvirket, at V kloster maatte overlades til et munkesamlag, der var udgaaet fra Vitskøl, havde slaaet sig ned i Sminge (Voel sogn), men var utilfredse med forholdene der. Paa grund af plagerier fra en adelig dame, Erik Jarls søster, fru **Margrethe**, der ønskede V kloster omdannet til et nonnekloster, blev cistercienserne kun 2 aar i V. 1168 flyttede de til Kalvø i Skanderborg sø. I V begyndte faktisk Øm klosters historie, idet nævnte munke 1172 flyttede videre til Øm, hvor de tog endeligt ophold (Østj hjemst 1955). Om klosterbygningerne i V vides intet.

I **Nr Vissing** har der været en kirke, vist nedlagt omkr 1550. Helt op i 19. aarh har man fundet skeletter paa kirkegaarden der. Nær V kirke har der været en hellig kilde (Sct Annæ kilde).

Oldtidsminder: Et dyssekammer. 10 høje. 33 høje er sløjfet.

Stednavneudvalget har resolveret, at sognet skal hedde Veng. Men overalt paa egnen kaldes og skrives det: Venge.

Veng sogns nyere kirkelige historie falder sammen med Dovers til 1914, da det blev selvstændigt pastorat. Men allerede 1874 fik Veng sin præst, idet en nyudnævnt kkp, *J. P. Melbye,* skulle bo i Veng. Efter hans forflyttelse 1878 stod kkp ledigt til 1892, da Ry stationsbys stærke vækst medførte krav om øget kirkelig betjening af det store pastorat. Udnævnt blev pastor *A. C. Overgaard* (1892–1905), der var afgjort IM. Pastor O der var ugift, mens han var her, boede hos skovrideren i V i den gamle rytterskole, da der ingen præstebolig var. Han begyndte straks et intensivt IM arbejde, fik bygget mh. Kirkegangen voksede lidt efter lidt. Han gjorde gudstjenesten højtidsfuld, og han »forstod at male den herre Jesus, saa han blev stor for fattige syndere, og hvor synden gik i svang, irettesatte han. Han var en ydmyg bønnens mand, og i barnehjerterne saaede han ordet saa det huskedes«, skrives fra V. Jordbunden var haard, og større vækkelse blev der ikke. Han fik meget trofaste venner og var en velset gæst i mange hjem, stille og bramfri. Selv hans værste modstandere respekterede ham og sagde: Han *er* præst. (Se i øvrigt under Dover).

Efter at menighedsraadsordningen kom til, har der været grundtvigske præster i V. Pastor *O. Fog Nielsen* (1906–11) skriver, at flertallet var gldags folkekirkelige, kkg jævnt god. En lille flok IMs folk holdt velbesøgte møder i mh. Pastor Fog N kom der. Han havde et godt forhold til IM. Der var kun ganske faa grundtvigske, og de fleste af dem sluttede sig til Bering valgmgh. Medens Fog N var her, satte de sig i gang med at bygge fh i Haarby, og her holdtes foredrag og gymnastik. Der dannedes en foredragsf, som skaffede gode talere, og tilslutningen var som regel god. Pastor Fog N tilføjer, at han indtil der 1907 blev bygget præstebolig, boede i en fløj paa Sophiendal, hvor baron Rosenkrantz og hans hustru var hans gode støtter. Fog N havde et udmærket samarbejde med pastor *Rechendorff.* Lærer *Larsen,* Veng, tog straks Fog N med ud paa en lang spadseretur, da han kom hertil og fortalte ham om egnen og beboerne. Det var en udmærket hjælp til husbesøgene, og i flere hjem kunne man endnu mærke *J. C. Hostrups* spor. IM samledes flittigt i mh, men de var ogsaa trofaste kirkegængere. Lærer *Jensen* Haarby, var grundtvigsk, en prøvet og elskelig mand, Fog Ns gode ven og støtte.

Præsterne *A. B. Eskesen* (1911–18) og *Even Marstrand* (1918–26) blev begge valgmenighedspræster. Pastor *O. L. A. Bendt* (1927–36) efterfulgtes af pastor *G. H. Kelstrup* (1936–43), der skriver: Pastor Overgaard havde oplevet en efter østjyske forhold ret betydelig vækkelse i IMs retning. Efter hans tid har der udelukkende været grundtvigske præster, og IM gik en del tilbage. Valgmenighedspræst *Jørgen Teilmanns* indflydelse mærkedes. Sognets førende mand, ftm *P. Th. Nielsen* var sognebaandsløser til Bering. Han var hovedmanden for at faa bygget fh i Haarby. Dansk missionsfbd. (Frimissionen) var ret virksom i Søballe, især omkr 1900. De havde en kreds i Stjær, som hvervede nogle tilhængere her i sognet. Men de betød kun lidt.

Pastor *N. Jul Petersen* (1943–48) skrev: »Det har sat sit præg paa sognet, at her har været grundtvigske præster siden 1906. Det kendes baade folkeligt og kristeligt. En del har været paa højskole. Velbesøgte foredragsf i Nr. Vissing (64 medl) og Haarby (150 medl). Der var ingen kr ungdomsf, men pastor Jul P samlede de unge i pgd. Der var 5 medl af Dsk missionsfbd samt en ganske lille kreds af IM omkring mh. Kirkegangen god. Lange afstande gør sig gældende. Velvilje, gldags kirkelighed, nogle faa IM, en del gr.

Sammenfattende kunne maaske siges, at præsterne gennemgaaende har været for kort tid i Veng til at efterlade sig dybere spor. Paa grund af præsternes nogenlunde ensartede indstilling og dygtighed har de mange præsteskifter, 6 indenfor 50 aar, ikke bragt større forstyrrelse i sognets kirkelige liv, men de har antagelig alligevel betydet en

svaghed. Der er stadig megen trofasthed mod kirken, og god omsorg for den ærværdige kirkebygning. Tidligere karakteristikker af befolkningen forekommer mig stadig dækkende.

I 1937–38 gennemførtes en forbilledlig regulering af kirkegaarden, saa gravene nu følgende kirkebakkens form ligger i regelmæssige cirkelslag omkring kirken.

Haarby ungdoms- og idrætsforening arbejder godt trods svindende antal unge ved landbruget. Aftenhøjskoler i Nr Vissing og i V fællesskole har i de senere aar samlet god tilslutning. Foredragsmøderne i Nr Vissing gaar godt. I Haarby er de ebbet ud, men kommer forhaabentlig i gang igen.

Meget her er i støbeskeen som følge af ny skoleordning og den nye tid i det hele taget, men det er ikke afklaret.«

Provst *H. Bundgaard* har været sp her siden 1948. Han skriver om det kirkelige liv: »Intet at skilte med! Der er trofasthed i denne rodfæstede landbefolkning med usvigelig sans for ægthed og det modsatte.«

Blandt ledende lægfolk kan nævnes:

Lærer *Jens Carl Kristian Jensen* (* 1843, lærer i Haarby 1866, † 1916), af helbred svag, i aanden rank og stærk. Han var dybt grebet af Grundtvig og øvede sin gerning i skole, aftenskole og foredragsf i Grundtvigs aand. En glad natur, som uforfærdet gik ind i, hvad han ansaa for værd at kæmpe for. Han ledede foredragsf i ca 30 aar, var fmd f Skanderborg foredragsf og lærerkredsen her. I embedsbogen skriver han: »Her i denne skole fandt jeg, hvad jeg i min ungdom søgte, en livsgerning, som jeg kunne give mig hen i med evner og kræfter. Hvad jeg har udrettet samler jeg i dette: Gud alene æren«.

Folketingsmd, gdjr *Peter Thomsen Nielen* (* 1863 i Haarby, † 1916) udgik fra et Bjørnbaksk hjem med stærk sans for bondestandens selvstændighed, var som ung paa Klank og Askov højskoler. Hans jævnaldrende saa op til ham for hans dygtighed og noble, faste karakter, og han øvede allerede som ung stor indflydelse i sogn. Han blev sogneraadsfmd, virkede meget for kommunen, blev ftm 1898 (venstre, Horsens landkreds) og vandt overalt respekt. Han var sbl til Bering valgmgh, ægte grundtvigsk, virkede for opførelsen af fh i Haarby, og tog med interesse del i menighedsraadets arbejde og var præsterne en god støtte. Han passede sin gaard fint, var en foregangsmand paa mange maader.

Han havde købt gaarden 1883 og blev kendt som kvægopdrætter. Som politiker stod han I. C. Christensen nær, var udpræget landbrugs- og sparepolitiker. Sit egentlige ry fik han under verdenskrigen, da han som medlem af den overordentlige kommission øvede stor indflydelse i rigsdagen og paa prisreguleringen. 1908 blev han hypotekbankdirektør. Et mindesmærke med portrætmedaillon er reist af jyske foreninger og virksomheder 1929 ved Haarby korsvej, med indskriften: »Landbruget en uforfærdet talsmand, Danmark en god søn«.

Bramsager og Rosenkrantz: Den dsk regering og rigsdag 1903, 330 f, Berl Tid 25. nov 16, Horsens Folkebl 26. nov 16, Tiden 1. dec 16. DBL XII, 168—69.

Gdjr *Jens Ernstsen,* Marienlund, Haarby (* 1866, † 1950) var et intelligent og i mange henseender særpræget menneske. Han var stærkt grundtvigsk præget og en sikker deltager i kirkelige og folkelige møder. I mange aar med til at arrangere aarligt skole- og efteraarsmøde i Skanderborg. Medstifter af og nogle aar formand for venstres organisation i Skanderborgkredsen. Størst indsats gjorde han som formand i en vanskelig tid for Skanderborg andelsslagteri. Ogsaa i sogneraad og menighedsraad har han gjort sig gældende.

Gdjr *Niels Henning Nielsen,* Haarby (* 1895). Søn af nævnte folketingsmd P. Th. Nielsen. Som sin far præget af højskolen og grundtvigsk indstilling. Har en snes aar været formand for V sogneraad og gjort et dygtigt arbejde her. Den drivende kraft bag rejsningen af fællesskole for Venge, Haarby og Søballe 1954, og bag en stor udvidelse og modernisering af Haarby forsamlingshus 1957. Mangeaarig formand for forsamlingshus og foredragsforening. Smidig og skattet medarbejder indenfor adskillige andelsvirksomheder, f eks i landsledelsen for Andelsbanken og Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger. Har gennem 15 aar været fremtrædende medlem af V menighedsraad. Driver et landskendt mønsterbrug paa sin gaard. Har 1963 overdraget gaarden til en søn.

Lærer *Søren Peter Jensen Hummeluhr,* Nr Vissing (* i Søften 1870, † 1956). Søn af kendt gdjr og folketingsmd. Fik tidligt føling med venstres politik og den grundtvigske bevægelse og prægedes heraf for livet. Uddannet paa Jelling seminarium og en overgang friskolelærer paa Fyn. Lærer i Nr. Vissing fra 1903, til han 1920 maatte tage afsked fra lærergerningen, fordi en øresygdom berøvede ham hørelsen. Han mistede ikke derfor sin kontakt med befolkningen, men havde fortsat stor betydning for den ved sin folkelige og kristelige indstilling, sin virketrang og sit lyse livssyn. Var i 48 aar bogholder for Veng sparekasse og havde en sjælden evne til at skabe interesse for sparesagen.

Brugsforeningsuddeler *Christen Pedersen,* Veng (* i Storring 1861, † 1929). Blev efter pastor A. C. Overgaards bortrejse i 1905 leder af og den drivende kraft i IM i V sogn. Fra 1912 til sin død IMs repræsentant i V menighedsraad. Arrangerede – ofte med stor tilslutning aarligt egnssommermøde i V kirke og mh. En ogsaa udenfor IM agtet og afholdt mand, der altid var rede til at række en hjælpende haand. Medstifter af og i mange aar formand for V sogns sygekasse. Hans hustru *Mette Pedersen,* (* i V sogn 1879) blev vakt i sin ungdom ved daværende provst Blichfeld i Storring. Har siden sin mands død været formand for mh i V. En djærv og karakterfast kvinde. Har maattet opleve en fortsat udtynding i IMs rækker, men ved et virke i det stille ufortrødent blevet ved med at holde sammen paa den lille kreds, der ofte holder sine møder i hendes stuer. Fru P flyttede 1963 til Aabyhøj. IMs fmd er nu gdjr *Marius Søgaard,* Søballe.

Fællesskolen for Veng, Haarby og Søballe, indviet nytaar 1954 blev fra sommeren 1960

centralskole for hele kommunen, men kaldes stadig fællesskole. I 1965 er den udbygget med en ny fløj. Siden 1955 har førstelærer *Poul E. Søgaard* været skolens leder. Den har gennem skolebørnene og gennem aftenskolearbejde til almindelig glæde virket samlende paa sognets befolkning. Der læses med konfirmander i skolen, og fra 1. april 1965 har fire af skolens lærere i fællesskab paataget sig sognets kirkesangertjeneste, saa at der er en bred berøringsflade mellem skole og kirke.

Besættelsestiden. Som kuriosum kan anføres, at den jydske generalstabskommandos papirer m v under besættelsen var gemt i gravkrypten under Veng kirkes kor.

1927 oplyses: God kkg, rolige forhold, retningerne ikke fremtrædende, dog nærmest gr præg. Mh og IMsmf, DMSkreds. 1936 Kkg god efter østjydske forhold, intet udpræget retningsvæsen, dog nærmest grundtvigsk, sunde folkekirk forhold. Enk IM, selsk ungdomsf, foredragsf. 1947: Kkg 7 pct, gldags kirkelighed, en del gr, næsten ingen IM, ungdomsm i pgd, lidt frimission i Søballe. 1959: God kkg, en del gr, nogle faa IM, foredragsf. 1963: God kkg, gldags kirkelighed, lange afstande gør sig gældende, velvilje, en del grundtvigske, nogle faa IM, foredragsforening. Lidt Dsk missionsforbund i Søballe.

Veng kirke (Trinitatis kirke) ved hg Sophiendal, ved Skanderborg—Hammel landevej. Danmarks ældste bevarede klosterkirke, er en af Jyllands interessanteste kirker. Den hørte til V kloster, er antagelig opført omkr 1080, bestaar af skib, kor, apsis, to høje korsarme med apsider, og mod vest underdelen af et taarn, hvis øverste del forlængst er forsvundet. I sengotisk tid er bygget et taarn med sadeltag over søndre korsarm, og et vaabenhus mod syd. Nordre korsarm har trappegavl. De gl mure er af fraadsten, de nyere af munkesten. Hovedapsis har ejendommelig gesims (draabefrise) og østvindue med snoede karmsøjler. Norddøren er bedst bevaret, nu tilmuret. Det gl vesttaarn har svære lisener og herskabsindgang (tilmuret) gennem portal under trappetaarn paa vestsiden. Kordøren har paa hver side 3 glatte trekvartsøjler med terningkapitæler og svære rundstave i bueslaget. Apsis indrammes af en enkelt søjlebaaren bue. Her er søjlerne snoede. Korets indre vægge er fornedem prydet med et galleri af dybe blindinger baaret af smaa fritstaaende søjler. Derover et galleri af svagt fordybede blindinger, der skjuler overhvidtede kalkmalerier af staaende mandspersoner (apostle?). I apsis dækker hvidtningen kalkmaleri af Kristus paa himmeltronen omgivet af serafer og evangelister. Under koret gravkrypt med murstenshvælvinger. Høje smalle buer fører fra skibet ind til korsarmene. Det nordre bedst bevaret. Et bjælkeloft deler det i to etager, som hver har en lille alterniche (enestaaende her i landet). Den øvre etage aabnede sig, før skibet fik hvælvinger, ud til skibet med et dobbeltvindue med halvsøjler. Søndre korsarm har været indrettet paa samme maade, men er ændret ved opførelse af hvælving og taarn. Det opr vesttaarns øvre etage har efter engelsk skik været indrettet til herskabskapel. Det aabner sig mod skibet med et dobbeltvindue indrammet af en smukt profileret bue med konkav fals. Kirkens grundplan og enkeltheder viser indflydelse fra engelsk-normannisk arkitektur og bekræfter, at kirken maa være opført af benedictinerne. Gotiske hvælvinger, som har været dekoreret med enkelte adelige vaaben og mønstre paa ribberne. Overhvidtet. Altertavlen er fra ca 1590 med nadverindskrift fra en rest i 1955. Ved rest i 1938 blev den opr staffering kaldt frem og repareret. I billedfelterne maatte malerierne fra 1705 bibeholdes. Senrenæssancepræ dikestol med stafferingsaartal 1641. Prædikestolshimmel fra 1792. Prædikestol og lydhimmel i 1938 nystafferet med anv af farver som paa altertavlen. Romansk granitfont med dobbeltløver fra ca. 1200. Sort marmormindetavle i sdr korsarm, der en tid har været gravkapel. Ejendommeligt altertæppe fra 1550 med naive bibelscener er ført til Nationalmuseet for at kunne bevares. Ved rest i 1938 fik kirken murstensgulv og kirkestolene ændret samt el-lys indl. 200 sd. Orgel.

I 1963 lod kommunen anlægge en stor parkeringsplads syd for kirken. I 1964 fritlagdes kirken ved, at et dominerende ligkapel syd for kirken blev nedrevet og erstattet med et mere beskedent, men fint udformet kapel i sydvestre hjørne af kirkegaarden. I 1965 har kirken faaet oliefyret vandvarmeanlæg med fyret anbragt i den nye kapelbygning, hvor der ogsaa er moderne toiletter. I 1965 har boet efter godsejer **Johs. Jensen,** Sophiendal, skænket kommunen en arbejderbolig mellem kirken og Skanderborg-Hammel landevej til nedrivning, hvorefter der fra vejen er blevet frit udsyn til kirken.

Litt: Mackeprang, D., 234, 239, 242, 250, 251, 298. J. Kornerup: V klosterkirke, i Dsk mindesmærker I. Løffler: Uds o dsk kirkebygn s 89. J. Helms: Dsk tufstenskirker s 112 f. Francis Beckett i Aarb f nord oldk 1918 s 25 f. Ældre nord arkitektur I 1921. Bay: Forslag til rest af V kirke, Aarh st aarb 1940 s 129 f. Ernst Fr. Hansen: V kirke, IMtid 1954 s 242 f. E. Haugsted i Aarh st aarb 1937 s 165 f. Magn. Petersen: Kalkmal, s 13. C. G. Schultz i »Hvem ved hvad«, 1952, 405.

Folketal: 1850: 1049, 1901: 1054, 1921: 1098, 1960: 1114.
Altergæster: 1922: 386, 1934: 400, 1942: 188.
Menighedsraad: 1922: 1 IM, 6 u p, 1934: do, 1945: do, 1949: 1 IM, 4 m gr, 2 soc. 1961: do.
Kommunevalg: 1943: S 146 (2), V 249 (4), u p 112 (1), 1962: S 192 (3), V 236 (3), husm 11 (1). Fmd: Gdjr **Johs. Rolskov** (V).

Sognepræst

(1914: 3. kl, 1931: 2. kl, 1958: 12. kl. Bolig fra 1907).

1. 6. jan 1914–16. april 18 (kkp her 24. maj 11): **A. B. Eskesen,** fl t valgmh Skanderup-Hjarup, se der.

2. 25. aug 1918–14. april 26 (sp Egense 31. dec 15): **E. N. Marstrand,** afsk se valgmh Osted-A.

3. 6. maj 1927–17. aug 36: **O. L. A. Bendt,** fl t Vejlby, Hasle herr, se der.

4. 7. jan 1937–25. febr 83: **G. H. Kelstrup,** fl t Malt-F, se der.

5. 21. juli 1943–21. juli 48: **N. Jul Petersen,** fl t Sdr-Nr Kongerslev-K, se der.

6. 1. dec 1948 (sp Baagø 20. okt 43): Provst **Halvor Bundgård,** * 2. febr 16 Dølby. Forældre: Fouragehdlr i Nykøb. Mors Jens Jensen B og Agnes Lauridsen Dalgaard. Stud Rønde 34, c 40^1 (h_2), hjpr Magleby, Lgld. 1. nov 40, do Sdr Jernløse-S 41, do Tommerup 43, do Tranekær 43. Provst Hjelmslev-Gern herr 1. marts 63. ~ 22. april 46 husholdningslærerinde Anne-Lise Frandsen, * 7. nov 17 Holstebro. Forældre: Repræsentant Søren F og Agnes Kathrine Poulsen.

Litt: Schythe: Skanderborg amt, 1843. C. Holtet: V bymænds ulovlige skovhugst, Aarh st aarb 1942 s 103 f. Chr. Heilskov: V sogn Aarh st aarb 1937, s 1 f. C. Holtet: Nr Vissing, Østj hj, 1939, 85 f. Om Veng bisk, se Jy saml, 5 r, II, 309.

Gern herred

SILKEBORG KØBSTAD

Hvadenten man kommer til Silkeborg syd fra over Virklund, østfra over Linaa eller Voel, vestfra ned ad den høje Funder bakke, passerer man gennem de dejligste skove med blinkende søer og vandløb, høje bakker, et jysk-jysk landskab, som ikke findes smukkere i hele Jylland. Byen ligger lige i udkanten af Skanderborg amt, mod nord og vest gaar Viborg amt helt ind til Silkeborg; landet mod nord med de aabne vidder og marker har en anden karakter end skov- og sølandet syd og øst for byen. Hvis man da ikke foretrækker den aabne strand ved havet, maa man give redaktør *Sophus Sørensen* ret, naar han skriver, at »Silkeborg er Danmarks skønneste by...« Ja, NB! Naar han taler om *omegnen* og hele dens dejlighed med Himmelbjerget, bakkerne, søerne, Gudenaaen, og »Hjejlen«, men om selve byens skønhed kan der diskuteres. Med sine kedelige linealrette gader og triste huse (i den ældre by i stationsbystil), er selve byen faktisk ikke køn, bortset fra torvet og de steder, hvor man faar et kig ned til sø eller aa og skov. Vorherres værk, naturen, er dejlig, men byen, menneskers værk, er temmelig poesiforladt. Det indrømmes dog gerne, at de *nyeste* kvarterer er smukke og friske.

Eventyret om Silkeborg, en af landets yngste købstæder. (Den blev først købstad aar 1900) kan man læse i det af *Richard Madsen* redigerede værk om S, historie, natur og erhvervsliv (1946), og yderligere hjælp faar man i den oversigt over Silkeborg-litteratur, som 1946 blev udgivet af Silkeborg bibliotek (c 30 tæt trykte spalter). Den, der vil vide nøjere besked, henvises dertil.

Silkeborg sogn blev udskilt fra Linaa sogn 14. dec 1855, og embedet som sognepræst for S blev oprettet. Først 1877 fik byen sin egen kirke, og Linaa var anneks til 1898.

Siden aarhundredskiftet er folketallet i S med forstæder firedoblet, fra godt 7000 til henved 30.000 indb, og udviklingen er gaaet fra at være »*papirby*« til *skole- og kurby,* og nu tillige *industriby* med livlig handel og stor turisttilstrømning (takket være omegnen!).

Lidt historie

Selvom købstaden er ung, har stedet dog en lang og interessant historie, som fortæller om udviklingen fra bispegods og kongeslot til moderne købstad og kulturcentrum.

Hvor Gudenaaen (her kaldet Remstrup aa) løber ud i Langsø, laa i middelalderen en borg, *Silkeborg,* paa et næs øst for aamundingen. Sagnet fortæller, at da Aarhus-bispen i ældgammel tid kastede sin kalot i vandet fra sin baad paa Langsø, rejste han en borg, hvor kalotten drev i land. En anden gl tradition siger, at her laa et kloster, en tradition, der maaske skyldes, at *Allingkloster* først sent solgte sine rettigheder til grunden, hvor slottet stod, til Aarhus biskop. Det berettes ogsaa, at borgen omkr 1400 ejedes af *Erik Muus,* hvis enke overdrog borgen til Aarhus-bispen 1414, og han beholdt den, trods mange trætter, til reformationen. Godvilligt afgav bispen ikke Silkeborg, men efter ref blev Silkeborg kongeligt len og kongeslot. Med sine store skove, moradser og bakker var her et herligt jagtdistrikt, og omraadet blev kgl vildtbane, hvor vildtet havde større ret end bønderne. Fr II indførte hjorte og vildsvin, som formerede sig kraftigt. Indtil for 200 aar siden var flokke paa 30–40 ingen sjældenhed. Chr. IV var meget interesseret i egnen her. Kongen beholdt rettigheden til jagt paa det større vildt, da godset efter svenskekrigen blev afhændet 1661 for at skaffe midler til kongens kreditorer. I tre slægtled var godset i den adelige slægt, *Fischers,* eje, indtil det 1720 blev købt tilbage af Fr. IV, og det blev lagt under Skanderborg rytterdistrikt, og her blev rytterkaserne. Mellem møllen og slottet laa den ældste Silkeborg »by«, 4–5 huse, som hørte under slottet. En kro forsvandt, da rytterne kom (kroværten blev halshugget for landevejsrøveri). Træhest og den spanske kappe var i brug paa slottet for at ave bønderne. Men 1765 var det slut med dette styre; godset blev solgt for at skaffe penge til den slunkne statskasse til ritmester *Hoff,* som opførte *Silkeborg ladegaard.* Slottet havde ikke skabt nogen by som slottet i Skanderborg. Hoff havde planer om at skabe en by her, hvor de mange vandveje mødtes og om at udnytte vandkraften. Hans søn, landsdommer *Henrik Muhle Hoff,* († 1817) solgte godset 1804 til en ritmester *Halling,* der ville gøre aaen sejlbar for pramme og ogsaa ville anlægge en by. Men ved tvangsauktion 1823 købte staten godset; skovene blev godsets bedste aktiv, skønt de var forsømte. Silkeborg blev 1840 kgl domæne, Chr. VIII kom her 1840 og var interesseret i stedets fremtid. Der var mange planer, men de endte alle i pengenød.

Kgl godsinspektør *Jacob Hornemann* paa Silkeborg hovedgaard fremsatte f eks i 1840 en plan, der gik ud paa at udnytte vandkraften i Remstrup aa til drift af fabrikker. 1873 bortskødedes gaarden.

De beskedne rester af den middelalderlige borg ses paa den lille holm, som ved en kunstig grav er skaaret fri af det flade næs, hvor Gudenaaen løber ud i Langsø. 1880–82 og 1949–52 er borgens ruiner gravet frem. Man ser fundamenter af et stenhus, ret anseligt, med et kvadratisk taarn fra Aarhus-bispens tid, rejst paa den ældste befæstnings grund. Under krigene i 17. aarh led slottet meget, og 1726 blev det brudt ned. Voldstedet er nu offentligt anlæg, med slottets konturer markeret. Vest for aaen staar endnu den af N. Hoff opførte (fredede) hovedbygning til ladegaarden. Her er museum. Ladegaarden brændte 1777 og genopførtes (var en tid bolig for papirarbejdere), blev nedrevet 1919.

Stille og landligt var her til omkr 1840–50. Saa kom de store begivenheder, som skabte byen Silkeborg. 1844 fik brødrene *Chr.* og *Michael Drewsen* »Arvefæste paa vandkraften fra Silkeborg stigbord«. I flere aar havde man drøftet planer om at anlægge en handelsplads og udnytte Gudenaaens vandkraft. 1844 fik

brødrene Drewsen hovedgaardens jord i forpagtning, og snart efter rejstes papirfabrikken, der skulle udnytte egnens skove og aaens kraft. 1846 blev handelspladsen oprettet, 1850 var der 500 indb.

Chr. Drewsen (* 1799, † 1896) drev papirfabrikkerne ved Ørholm og Strandmøllen ved Øresund. Han var med til at grundlægge Silkeborg papirfabrik, men det blev *Michael Drewsen* (* 1804, † 74) som fik betydning i Silkeborg og er byens egentlige grundlægger. Han tog sig meget af fabrikken og anlægget af byen, var en kraftfuld og impulsiv renæssanceskikkelse, en personlighed, ven med Fr. VII og grevinde Danner, var medlem af den grundlovgivende rigsforsamling, stod de nationalliberale nær, spillede en rolle 1854, da en jysk adresse blev overrakt kongen med krav om at skifte raadgivere. *Drewsen* modtog Fr. VII her med et lokalt fakkeltog og hyldestdigt af digterpræsten Jens Christian Hostrup, »Genboernes« forfatter, der var Silkeborgs første præst. Den kære Hostrup var i en vanskelig situation. Han havde aldrig været nogen større tilhænger af monarkiet, men paa den anden side kunne han heller ikke staa for den folkekære drot. Hans digt begynder:

Den lille By, som paa Dit Tog
I Dag Din Fod betræder,
Det er Oh Drot, den mindste Pog
Blandt alle Dine Steder.

Og digtet slutter:

En By som grundlagt paa Papir
Nu voxer fort i Sandet
Paa Blomster som paa Kirkespir
Den fattigste i Landet.

Som ikkun har sit unge Blod,
Og kun paa Haab kan samle,
Den hænger ved sin Konge god
Saa trofast som de gamle.

Forrest i hyldesttoget gik stedets fineste person, skovrider, forstraad *Klüver* iført galla med sorte hanefjer i den trekantede hat.

Det var Silkeborgs første store triumf.

H. C. Andersen var Drewsens ven, han holdt meget af egnen, og her fik han ideen til eventyret »Laserne« ved at se dyngerne af klude ved fabrikken.

Drewsen stod ogsaa bag oprettelsen af dampskibsselskabet »*Hjejlen*«. Da man i det nystiftede selskabs styrelse ikke kunne blive enig om anskaffelsen af det første skib, overrumplede han styrelsen ved uden videre at kontrahere om bygningen af skibet »Hjejlen« med Burmeister og Wain (den gang hed det Burmeister og Baumgarten), og Fr. VII skaffede ham en statsstøtte paa 500 rdl. »Hjejlens« 100 aars jubilæum fejredes 1961 med stor fest og regatta. Men indvielsen 1861 var ikke mindre pompøs. Kong Frederik VII og grevinde Danner var med ombord 1861. Ved 100 aars jubilæet 1961 var kong *Frederik IX* og *dronning Ingrid* med ombord paa »Hjejlen«. Forf *Mogens Lebech* har i en festlig lille bog (»Hjejlen«, 1961, 122 s) fortalt baade byens og »Hjejlens« historie.

De store Himmelbjergmøder, hvor *St. St. Blicher* var hovedmanden (se Rye) kaldte mange fremmede til, og »Hjejlen« var med til tidligt at gøre Silkeborg til en turistby. Egnen blev levende skildret af Danmarks første store turist (og journalist), *H. C. Andersen*, der var en kær gæst hos *Drewsen* og oplevede stedets natur mere intenst, end nogen siden har formaaet at gengive. Ogsaa udlændinge kom til egnen. En englænder skrev en rejseskildring, der fastslog, at danskere overhovedet ikke behøvede at tage til Sachsisk Schweiz, naar de havde Gudenaa-dalen, men han var utilfreds med befordringsmidlerne:

»Man bliver anbragt i en besynderlig maskine, som agerer dampskib, for saa vidt som den drives frem af to skovlhjul, der gaar rundt ved et meget støjende maskineri trukket ved haandkraft!

»Bortset fra at det maatte være mildest talt anstrengende for de to mænd, der sveddryppende fungerede som dampmaskine, gik det kun fremad med sneglefart«.

Saadan var forudsætningerne for, at Silkeborg-søerne fik et rigtigt dampskib, »Hjejlen«, som stadig og med samme maskine som dengang, støt gaar sin tur mellem anløbsbroen ved papirfabrikken og Himmelbjerget.

Da Frederik VII og grevinden var passagerer ved Sankt Hans 1861, havde distriktslæge C. E. A. Fibiger forfattet et hyldestdigt, hvor det hedder saaledes:

Fladbundet Snekke, der saa stolt og sikker
kan trodse Nøkkens kaade Bølgeslag,
Du indset har, endskjønt ei dybt Du stikker,
hvad selv en Ørken fører i sit Flag.
Og dersom Du igjennem Sorg og Glæder
kan føre Jyllands Haab i sikker Havn,
saa skyldes det vor Konge, som betræder
i Dag med Hustru første gang Din Stavn.

Alle de store landskabsmalere fra midten af forrige aarhundrede søgte motiver omkring Silkeborg-søerne.

Papirfabrikken blev 1869 solgt til fabrikant *Strøyberg* og 1889 indlemmet i A/S De forenede papirfabrikker, en tid standset, men atter sat i gang 1894. Det store fabrikskompleks ligger ved aaens østside, den ældste nuv bygning er opført efter branden 1864, stadige udvidelser og moderniseringer, 365 arb og funktionærer. – Broncestatue af *Mich. Drewsen* paa torvet.

(Se DBL IV, Ill. tid. 1873—74, 217 f, do 1893—94, 523 f, Tilskueren 1929, 290 f, Tidsskr. f Industri, 1945, 15 f, H. C. Andersen og Mich. Drewsen, 1935, Ingwartsen og Lisberg Erhverv i S, 1953.)

Efter 1850 gik udviklingen hastigt fremad. Nybyggere blev opfordret til at slaa sig ned her, de fik forskellige privilegier, næringsfrihed, næsten afgiftsfrie byggegrunde, men foreløbigt gik det langsomt. Nybyggerne følte sig skuffede, da de forgæves ventede statsstøtte. 1854 oprettedes *Silkeborg birk* med ting- og arresthus 1857. 1855 var der 1204 indb. Samme aar fik byen kommunalstyrelse, 1853–56 anlagdes landevejen til Herning, 1854 byggedes dæmning over Langsø, hvorved der skaffedes opland mod nord og vej til Viborg. Vejene forbedredes, og man var meget inter-

esseret i at skabe godstransport ad *Gudenaaen* med *pramfart* til Bjerringbro og Randers. Aaen reguleredes. Der havde været pramfart i flere hundrede aar, men fra 1846 slæbte ca 200 pramme tørv, brænde, trækul, korn osv til udskibning i Randers. Pramkarlene stod med deres lange stager og styrede ned ad aaen, tilbageturen foretoges ved hestekraft. Pramdragerne hørte til samfundets nederste lag, var fattige og drikfældige (en præst skulle skildre djævelen for sine konfirmander og forklarede, at djævelen lignede en lejemand (pramdrager), og i en af deres mest yndede viser hed det: »Nu op med en dram, nu ned med en dram!« (Samvirke 1. febr 1964). Pramfarten mistede sin betydning, da Silkeborg–Skanderborg-banen aabnedes 1871 og 1877 banen til Herning. Banen øgede oplandet og kundekredsen, 1882 oprettedes S bank. Papirfabrikken var stadigt byens bærende industri, men 1854 aabnedes maskinfabrikken, der specialiserede sig i mejerimaskiner, 1890: Koppmanns slagteri, 1907: Andelsslagteriet, dertil kom bryggeri, savskærerier, tobaksfabrik, teglværk osv. Trikotagefabrikken fra 1873 fik ogsaa betydning, og Silkeborg blev turistby. Den lille fabriksby voksede sig stor, og da den blev købstad 1900, var der over 7000 indb.

Silkeborg blev ogsaa *skoleby* og *kulturcentrum*. 1882 grundlagde *Theodora Lang* en højere pigeskole, udvidet med et forskoleseminarium, 1897 med et kvindeseminarium. 1890 overtog seminarielærer *P. J. M. Vinther* et allerede i 1886 grundlagt seminarium, og hertil knyttedes 1894 en øvelsesskole.

Theodora Lang (* 1855, † 1935), datter af kantor L, Vemmetofte, er det store navn i Silkeborgs første skolehistorie. Hun tog lærerindeeksamen fra N. Zahles sem 1882 og allerede 23. nov 82 aabnede hun under beskedne forhold sin lille pigeskole i S med 18 elever. 1885 fik hun bevilget en af de sidste grunde, som var udlagt af kongen til nybyggere her, og ud mod en aaben grusplads (det nuv Skoletorv) opførte hun sin første skolebygning. 1887 fik hun ret til at holde præliminæreksamen, og sammen med sin dygtige medarbejder, frk *Anna Höltzermann*, fik hun ved flid og dygtighed skabt en stor og anset skole. 1889 var frk *Th. Lang* i Frankrig og Schweiz for at studere sprog. Her kom hun til at interessere sig for franske smaabørnsskoler og lærerindeuddannelse. Trods modgang i kultusministeriet kunne hun 1894 indvie sit *forskoleseminarium* og dimitterede det første hold elever. Senere fik hun mins anerkendelse og en ny bygning rejstes 1900; efter skoleloven 1903 fik hun oprettet gymnasium 1907, og stod nu som en af landets betydeligste skoleledere. Da mange skoler i 1918 overgik til offentlig drift, kom spm om, hvorledes hun skulle bevare sine skolers særpræg. Hun skænkede saa alle sine skoler til en selvejende institution, til hvilken staten bevilgede 60,000 kr én gang for alle. Hun forbeholdt sig at udnævne sin efterfølger, og 1927 overtog hendes broderdatter, cand mag *Karen Linderstrøm-Lang* skolernes ledelse. Frk. *Th. Lang* var medstifter af foreningen: Den danske pigeskole, red af »Bog og naal« og fik fortjenstmedaillen i guld 07 (DBL XIII, 537).

Skolerne blev ledet i klar kristen aand, og denne linie blev fulgt af *Karen Linderstrøm-Lang* (* 1894, † 1964), datter af kursusbestyrer dr L-L, hun blev student og tog lærerindeeksamen ved Th. Langs skole, blev cand mag 23 (dansk, krdkundskab) og derefter lærerinde i Silkeborg. 1927 blev hun rektor for gymnasiet og forstanderinde for seminariet og forskolesem, 1935 fm for institutionens bestyrelse, 1950 fik institutionen ny fundats, hvor hver skole blev selvstændig med hver sin leder, men med frk *Karen Linderstrøm-Lang* som overbestyrerinde og rektor, indtil hun 1963 trak sig tilbage efter en usædvanlig rig og virksom skolegerning, en af dansk skoleverdens mest markante skikkelser, den fødte leder, ualmindeligt levende, med brændende ildhu for sin gerning, som sin faster vaagen for nye skoletanker, havde nær kontakt med udlandets skoler. Først og fremmest var hun, som sin faster fast forankret i det kristne livssyn, og formede skolens motto: Af Guds naade ... til Guds ære. Ved hendes afgang havde hendes skoler ca 1300 elever og 80 lærere. Hun var BM i ØM og udg sm m provst *A. Blenker* vejledninger til religionstimerne. Havde nær kontakt med venskabsbyerne i Arendal og Kalmar, hvormed hun udvekslede elever (Folkeskolen, 1964, 605). Karen Linderstrøm-Lang var til 1963 gymnasiets rektor, var i mange aar menighedsraadsmedlem (valgt af IM).

Hun afløstes af rektor *Erik Thastum* (* 1927, søn af pastor F. E. Sørensen, Jyderup. Stud Sorø 1945, c mag 56, adjunkt og (senere inspektør) Efterslægtsselsk sk, Kbhvn til 63.

(Se Karen Linderstrøm-Lang: Theodora Lang, 1955, Ill tid 1896—97, 91 f, skolens aarsskrifter, Th. Lang: En redegørelse fra Th. Langs skoler, 1919, Politikens magasin 3. maj 25, Ulricca Eggers: Dagligt liv paa en pige-kostskole, Berl Tid 3. maj 31, Jubilæumsskr, 1932, Højskoleb! 1936, s 33 f, DBL XIII, 537 m m).

Fra 1950 ledes Th. Langs seminarium af rektor *Knud Gro-Nielsen* (* 07 Frberg), lærereks KFUMs sem 33, c psyk, forstander Kbhvns skolepsykologiske kontors observationskoloni for vanskelige børn (Birkerød). Seminariets øvelsesskole ledes af forstander *Georg Enemærke*.

Silkeborg seminarium blev oprettet 1886 af realskolebestyrer *Kr. Johansen* som friseminarium i tilknytning til realskolen. Samme aar knyttedes *P. J. M. Vinther* hertil som lærer, han overtog seminariet 1890, og baade ved sit arbejde ved seminariet, som under hans ledelse blev et af landets største og mest anerkendte, og ved sin indsats paa folkelige, kulturelle og kristelige omraader, fik han stor betydning paa egnen og videre ud.

P. J. M. Vinther (* 1863, † 1944) var husmandssøn fra Hornborg, fik i sin barndom stærke nationale og folkelige indtryk, læste Grundtvig, Ingemann, Saxo, Fr. Barfod; provst *Mygind*, Tamdrup, tog sig af ham. Han kom paa Staby højskole, blev vinterlæreruddannet og lærer i Finderup, Hanning sogn, senere i Ulfborg, tog 1884 lærereksamen fra Kbhvns lærerseminarium og blev 1886 knyttet til friseminariet i Silkeborg. Han var lærer i Dansk og historie, arbejdede energisk for bedre forhold for de private seminarier,

var 1905 med til at stifte »Dsk seminarieforening« (senere fmd) og fik skaffet tilskud. Som raadgiver spillede han en stor rolle, men hans hovedindsats var hans folkelige *oplysningsarbejde,* som lærer, som seminarieleder, ved sine hundreder af foredrag paa højskoler, seminarier og ved skolemøder, og hans utallige artikler om skolespørgsmaal. Hans rejser skaffede ham kontakt med mange kendte mænd (Bjørnson, Christoffer Bruun osv) og han fik en betydelig viden. Som ung var han sammen med *Skat Rørdam* og *Sofus Høgsbro,* og han var begejstret deltager i Hundredaarsfesten for Grundtvig 1883. Som ung lærer holdt han møder i bøndernes storstuer, kom i nær forb m *Jakob Knudsen,* blev en meget brugt taler ved pinsemøder, menighedsmøder og i foredragsforeninger. Hans positive stilling i kristelige, pædagogiske og litterære spørgsmaal, hans grundfæstethed i grundtvigianismen, hans lune, hans varme og ægthed skaffede ham mange og trofaste tilhørere. Han var 1912 med til at stifte Silkeborg *valgmgh,* var dens fmd til 1917, var i mange aar fmd for Silkeborg højskoleforening, og var fmd for Dsk skoleforening 1922–38. Han var en af sin tids betydeligste grundtvigske skoleledere, skrev flere bøger om gl test (delvis i samarbejde med pastor I. K. Ryge Jensen).

Undervisningsminister *Jørgen Jørgensen* skr (Højskolebl, 1944, s 44) bl a: »Vinther var en særpræget mand, der gik sine egne veje, men han vidste, hvad han ville, han havde et maal for sin gerning, som han aldrig tabte af syne.

Seminarieforstander Vinther var en fuldtro talsmand for grundtvigske skolesynspunkter, dybt forankret som han var i Grundtvigs kristelige og folkelige livssyn. Han var den grundtvigske friskole en god mand, men ogsaa den danske folkeskole har meget at takke ham for. Først og fremmest for de mange gode lærerkræfter, der er udgaaet fra Silkeborg Seminarium og som i deres seminarietid havde mødt et rigt og levende aandsliv, der satte spor i deres skolegerning ud over landet.

Vinther var vel ikke altid tilfreds med de rammer, som seminarieloven gav for uddannelse af lærere; han ville sikkert med stor glæde set, om seminarierne kunne faa større frihed i aandsfagene og helst at disse fag var fritaget for karaktergivning for den afsluttende eksamen, men Vinthers dybe forstaaelse af aandsfagenes betydning forhindrede ikke, at han lagde afgørende vægt paa, at de unge lærere under deres uddannelse fik grundig og solid viden. Han forstod, hvor vigtigt det er for læreren, naar han staar ude i skolestuen, at han da helt magter sin opgave, og dertil hører, at han ogsaa rent fagligt kan sine ting.

Vinther var meget stærkt interesseret i at gøre den offentlige skole saa god som muligt, men han troede ikke paa, at den offentlige skole kunne løse sine opgaver, uden at forældre fra sogn til sogn fik det fulde ansvar for skolens indre anliggender. I de mange forhandlinger, der gik forud for den ny folkeskolelovs vedtagelse, tog Vinther ivrigt del og ydede en gavnlig indsats for at naa et godt resultat. Han nøjedes ikke med at kritisere de ting, han var utilfreds med, men anviste veje, som han ansaa for bedre, og han gav uforbeholden tilslutning til adskilligt i den ny lov.«

Ingvard Olsen skriver (»Folkeskolen« 22. febr 63): I Hanning sogn gjorde han sine første erfaringer som lærer og grundlagde den forkærlighed for den lille landsbyskole med dens nøje kontakt med hjemmene og det praktiske arbejde, som han siden bevarede.

I 1879 blev han lærer ved Lillelund Friskole i Ulfborg sogn, men kom et par aar senere paa Københavns Lærerseminarium. Herfra dimitteredes han i 1884 og vendte derpaa tilbage til friskolen i Lillelund, men blev et par aar senere som lærer i dansk, litteratur og historie knyttet til det af realskolebestyrer Kr. Johansen samme aar i Silkeborg oprettede friseminarium, som han selv overtog i 1890, og hvortil hans navn med rette uadskilleligt er knyttet.

Fra nu af voksede elevantallet stærkt, og allerede fra den tid daterer fællesundervisningen sig, idet enkelte kvindelige elever fulgte undervisningen, og flere og flere kom stadig til. Seminariet var dog behæftet med to følelige mangler, savnet af en selvstændig og tidssvarende seminariebygning og savnet af en fast øvelsesbygning, og desuden led det som alle seminarier af de usikre og uregelmæssige forhold, hvorunder der arbejdedes, men alligevel siger Vinther, at var forholdene end usikre, gav de dog rum for frihed og selvstændighed baade i lærernes og elevernes arbejdsmaade.

De private seminarier virkede dengang under usikre og tilfældige forhold, og under trykket heraf udsendte Vinther i 1892 en pjece om »Manglerne af og veje til fastere former«. Denne gav anledning til, at den daværende undervisningsminister anmodede Vinther om at deltage i udvalgsforhandlinger om hele seminariespørgsmaalet. Han blev herefter medlem af en kommission, der skulle gøre sig bekendt med den praktiske læreruddannelse i Sverige og Finland og afgive betænkning om en nyordning her i landet. Kommissionens arbejde resulterede i seminarieloven af 30. marts 1894, og siden den tid blev Vinther en slags fast deltager i alle officielle drøftelser og ministerielle udvalg vedrørende seminariespørgsmaal; han var saaledes tilkaldt som sagkyndig ved forhandlingerne om læreruddannelsen i den store skolekommission 1919–20 og ved de forhandlinger, der gik forud for seminarieloven af 1930.

I 1894 byggedes i løbet af sommeren – til erstatning for den i 1886 opførte bygning – en ny hovedbygning for seminariet i Silkeborg med facade mod Skolegade og desuden en gymnastiksal og børneskole; allerede i oktober fik seminariet statsanerkendelse med dimissionsret, og i november indviedes de nye bygninger ved en stor og smuk festlighed. To aar senere opførtes i samme stil en realskolebygning side om side med seminariet, saaledes at de to bygninger kun blev skilt ved en fælles hovedindgang og gjorde indtryk af at høre til ét bygningskompleks, og da Vinther i 1910 købte realskolebygningen, forenedes begge bygninger ved en smuk portindgang, og

begge bygninger kom til at danne seminariets hovedbygning.

Foruden at være en virksom deltager i de officielle drøftelser var Vinther inden for sine kollegers kreds den, der tog initiativet til en organisation af disse. I 1899 indbød han samtlige forstandere til det første af den række private møder, der i 1905 førte til stiftelsen af Dansk Seminarieforening, i hvilken han straks blev medlem af bestyrelsen og var formand 1920–24. Det tilskrives i ikke ringe grad ham, at det lykkedes at skaffe privatseminarierne bedre kaar, navnlig ved tilskudsordningen af 1919, der en halv snes aar senere afløstes af den Byskov'ske tilskudslov.

Trods omfanget af hans administrative og raadgivende virksomhed ligger hans største indsats dog ikke mindst paa hans folkelige oplysningsarbejde, strækkende sig fra hans første lærervirksomhed i den vestjyske vinterskole til et halv aarhundredes seminariegerning og en vrimmel af foredrag paa folke- og skolemøder samt talrige artikler i blade og tidsskrifter.

Han havde ud fra de stærke folkelige og nationale indtryk, han modtog i landsbyen i sin barndom, ved læsning, rejser og samkvem med aandelige førere og betydelige personligheder skabt sig en omfattende viden, og allerede som friskolelærer var han begyndt at holde møder i bøndernes storstuer og kom herved i forbindelse med forfatteren Jakob Knudsen, med hvem han sluttede et nært venskab, og siden blev han en af de mest anvendte talere ved pinseskole- og menighedsmøder samt i foredragsforeninger og i høj- og friskolekredse landet over.

Han var ikke forsker, men lærer og formidler, de positive resultaters mand, baade naar det gjaldt gennemførelsen af reformer og spredning af kultur og oplysning i folkets brede lag.

Hans positive stillingtagen til dagens spørgsmaal, særlig kristelige, litterære og pædagogiske, hans faste forankring i det grundtvigske livssyn og de varme og ægte følelser, ofte krydret med lune, der bar hans foredrag, skaffede ham en talrig og trofast tilhørerskare, og i det foreningsliv, der voksede frem af det grundtvigske skole- og kirkeliv, var han en levende deltager.

P. J. M. Vinther, der hørte til de betydeligste personligheder, som dansk seminarieverden og de grundtvigske kredse har fostret, og hvis navn ogsaa i fremtiden vil være sikret en plads i dansk skolehistories og danske folkemøders annaler, døde den 24. jan 1944 i Silkeborg, hvor han ligger begravet.

Medd om S sem, Højskolebl 1911, 1107 f om 25 aars jubil, Folkeskolen, 1911, 347 f, skolens jubilæumsskrifter, Højskolebl, 1936, 485 f, 1943, 114 f, 1944, s 47 f, Hjem og skole 1944, 1—26 DBL XXVI, 153.

1933–59 var c theol *Herluf Jensen* seminariets forstander (* 1894, † 58). Han var gaardmandssøn fra Vrejlev, havde været højskolel i Vraa og blev 1930 knyttet som lærer til Silkeborg seminarium, hvor han vandt en god position som pædagog, var medlem af seminarieforeningens styrelse, af det raadgivende seminarieudvalg 1936 og af pastoralseminariets styrelse. Menighedsraadsmedlem (grundtvigsk) til sin død.

Han var gift med en datter af forf Jakob Knudsen.

1958 blev sem en selvejende institution, ny bygn indviet nov 1961. (450 elev). Seminariet ledes nu af seminarierektor *Sigurd Skyum* (* 11 V Assels), søn af førstelærer A. C. S, († 61), lærereks Silkeborg 32, seminarielærer her 33, rektor 58. Seminarierne har haft flere af byens og omegnens præster som lærere. En af dem, *Richardt Damm,* Røgen-S, opgav sin præstegerning for at blive seminarielektor her.

Øvelsesskolen har 470 elever.

(Se S seminarium 1886—1911, og do 1886—1936, minde- og festskrifter).

Kornmod realskole oprettedes 1900 som præliminærkursus i tilknytning til *Kirkeskovs* realskole af skolebestyrer *Kirkeskov.* 1910 oprettedes S kommunale mellem- og realskole, hvor *Kirkeskov* blev overlærer, hvorfor hans skole nedlagdes, mens præliminærkursuset fortsattes af seminarielærer *P. L. Balling* i S seminariums bygninger. 1920 fik det selvstændige bygninger i Fredensgade, indtil 1961, da den overtog seminariets gl bygninger. 1924 overtog lærer *Lars Knudsen* Kornmodsskolen og drev den til 1930, da den afhændedes til skolebestyrer *Stig B. Skole,* som 1936 oprettede en 4-aarig realskole med efterskole og studenterkursus. Disse to afdelinger blev dog snart afviklet, 1956 købtes skolen af den nuv leder, *P. Nørby Christensen,* der 1958 oprettede hovedskole og 8.–9. klasser. 1961 solgtes bygningerne i Fredensgade, og seminariets gl bygninger er nu ramme om skolen, der har 496 elever.

Husholdningsskolen, opr 1902 har nu 78 elever, vuggestue fra 1928. Teknisk skole opr 1863, *Handelsskole* 1892, *Arbejdsteknisk skole* er oprettet af Dsk arbejdsmands- og specialarbejderforbund, 1963 omdannet til en selvejende institution.

1964 har byen foruden gymnasium to seminarier, en præliminærskole og 5 kommunale skoler. Hertil kommer, at man har planlagt en *international Musikhøjskole. Idrætshøjskolen. Teknisk skole,* der udvides til kostskole med specialuddannelse for pladesmede.

En *sygeplejeskole* for Skanderborg amt blev indviet 1965.

Det *kommunale skolevæsen* omfatter 5 skoler, alle med realafd.

Skoledirektør *A. Jensen* (* 1885, † 1964) var opvokset i et smaakaarshjem i Vinding syd for Silkeborg, og han prøvede under sin opvækst baade at være hjorddreng, tjenestekarl og murerlærling. Sagtens har kaarene i barndomshjemmet været retningsgivende for hans politiske stillingtagen, idet han tidligt fandt sit politiske staasted inden for Socialdemokratiets rækker. Da han var i besiddelse af gode evner, lykkedes det ham at komme paa seminariet i Gedved, hvorfra han i 1907 tog lærereksamen. Som ung lærer i Tem kommune blev han indvalgt i sogneraadet.

I 1922 fik han ansættelse ved Silkeborg Borgerskole, den nuværende Østre Skole. I Silkeborg fik han flere offentlige hverv. Han blev saaledes valgt ind i byraadet. I 1934 avancerede han til skoleinspektør, og da der i 1947 oprettedes et skoledirektørembede for

Silkeborg Købstads kommunale Skolevæsen, opnaaede A. Jensen at faa denne stilling, som han beklædte, indtil han i 1953 tog sin afsked.

Han karakteriseres af sine kolleger som en lærer, der evnede at vinde sine elevers og deres forældres tillid.

Skoledirektør siden 1953: *Martin C. Poulsen* (* 03).

De 5 kommunale skoler er:

Østre skole (opført 1902) (skal nedlægges).

Søndergades skole (opf 1944). Insp: *Victor Pedersen.*

Vestre skole (opf i flere tempi, beg 1933). Insp: *Johs. Jørgensen,* * 01. Ny skole 1965.

Borgergades skole (tidl Alderslyst skole). Insp: *P. Hansen,* * 06.

Nordre skole (opf 1956). Insp: *Poul Nielsen,* * 11.

En ny skole, *Nørrevangsskolen,* ventes taget i brug 1965.

(J. K. Jensen: Silkeborg skolevæsen, oprindelse og udvikling 1846—1900, 1918, 141 f).

Af *andre kulturinstitutioner,* skal nævnes: *Centralbiblioteket,* oprettet 1899, af Folkeuniversitetsforeningen i S. Det blev kommunalt 1918, anerkendtes som centralbibliotek, har til huse i Hostrupsgade 41, i Danmarks første kommunale købstad-biblioteksbygning, udvidet efter brand nytaar 1955, har ca 100,000 bd, i biblioteket to store oliebilleder af *Asger Jorn,* skænket af kunstneren 1953.

Silkeborg museum blev ogsaa oprettet paa foranledning af Folkeuniversitetsforeningen i S 1899, med klædefabrikant *Chr. Hammers* store gave af forhistoriske og historiske genstande som grundlag, museet aabnedes 1904 i Østre skole, 1915 flyttet til Fredensgade en kort tid. Da kommunen 1918–20 opførte en bygning paa markedspladsen med badeanstalt og bibliotek, skulle der ogsaa være plads til museum. Salen var egnet til foredrag og skiftende kunstudstillinger, men der var ringe plads til museeumsgenstande. Paa S kunstforenings generalforsamling 1938 foreslog kriminalassistent *K. G. Kristiansen,* at der stiftedes en *museumsforening,* og 1950 lykkedes det at faa lokaler paa østre fløj af Silkeborg hovedgaard. Blandt oldsagerne fremhæves særligt det præparerede hovede af *Tollund-manden.* – Kunstafdelingen voksede stærkt, idet maleren *Asger Jorn* forærede museet store samlinger af egne arbejder og international kunst. 1960 købte kommunen en af Th. Langs skoles gl bygninger med store, lyse lokaler, her er holdt udstillinger (bl a af Jean Dubuffets arbejder), her er ogsaa større samlinger af Michaux, Wemaere o fl internationalt kendte kunstnere. Asger Jorn har betydet meget her, og de mænd, som især har baaret museeumsarbejdet er fhv overbibliotekar *Peter Nielsen,* stationsforstander *Holger Hansen* og kriminalass *K. G. Kristiansen.*

S teater er indrettet i Haandværkerforeningens ejendom.

Om *Silkeborg som kulturcentrum: Th. Langs* skoler (siden 1882) var den betydningsfulde begyndelse. Seminarieforst *P. J. M. Vinther* skriver (Fra kirkehus og skolestue, I, 1936, s 111 f) efter en omtale af Th. Langs skoler: Fra 1894 har *Silkeborg Seminarium* vel nok haft det største elevtal af danske seminarier og har i aarene 1886–1936 dimitteret ca 1700 lærere og lærerinder til folkeskolen. Men i samme tidsrum har ogsaa ved *Th. Langs* skoler de forskellige afdelinger haft stor vækst, og det samme gælder *Husholdningsskolen,* ungdomsskolen »*Kornmod*« og *Junkers* Gymnastikinstitut, der særlig besøgtes af elever fra den engelsktalende verden. Ville man gøre op, hvor mange elever fra landets forskellige egne der i 50 aar er udgaaet fra alle de nævnte skoleformer – for gymnastikinstitutets vedkommende altsaa ogsaa elever fra fremmede lande – og som her har modtaget mer eller mindre aandelig paavirkning i deres grødefulde ungdomstid, saa kunne en saadan opgørelse nok give en art af bevis for, at Silkeborg, som skoleby virkelig har været noget af et *kulturcentrum* for ungdomsliv. Men en skoles indflydelse kan naturligvis ikke maales blot ved sit elevtal, sine eksaminer eller sin hele ydre habitus, men i langt højere grad efter den aandelige paavirkning, den har øvet paa sine elever, paa de livsinteresser, den har vakt og næret, og den dygtighed, der er erhvervet. Og saa er vi inde paa omraader, hvor ingen statistik kan føres, og hvor kun livet kan aflægge vidnesbyrd.

Vil man kalde Silkeborg et om end beskedent kulturcentrum, saa bør man heller ikke blot nævne skolerne, men ogsaa det store, vel ordnede og ledede *Centralbibliotek,* som fra en ringe begyndelse ca 1900 nu er vokset op til at være et virkeligt kulturcentrum for by og egn, og som med sine gode læsesale og studierum har ydet og yder ogsaa skolerne en meget værdifuld støtte.

Men ogsaa ad andre veje har Silkeborg øvet kulturpaavirkning ud over sine bygrænser. Lad mig nævne de saakaldte »*Konventer*« – ikke præstekonventer i almindelig forstand, men store fællesmøder af præster og lægfolk, mest tilhørende den grundtvigske kreds, med gudstjeneste i kirken om formiddagen og møder om eftermiddagen, hvor tidens religiøse brydninger drøftedes. De holdtes 4 gange om aaret – allerede før 1886 og et godt stykke ind i 1900-tallet, og altid med meget stor tilslutning fra byen og vid omegn. Det var ikke »Vennemøder« i gammel stil; der var ofte svære kampe mellem »aser og vaner«, for der var sprængstof nok: stillingen til den ny problemlitteratur, den historiske bibelforskning, den grundtvigske kreds i dens forhold til den ukirkelige humanisme og til IM. Det var næsten alle grundtvigske præster mellem Aarhus, Horsens, Vejle, Herning, Viborg, hver med sit følge, der mødtes her. Og selv efter stride holmgange samledes man i vennelag til aftensmad i private hjem; thi trods stor forskellighed i syn paa tidens tanker var der alligevel mange baand, der bandt stærkt sammen. Men efter et saadant større møde fortsatte drøftelsen længe i smaamøder og private kredse og hjem baade i byen og i egnen. Disse »konventers« historie burde for øvrigt skrives udførligere, end her er plads til, inden det er for sent, da de virkelig gennem mange aar øvede stor aandelig paavirkning i mange hjem og er et ikke uvigtigt kapitel af den grundtvigske livsbevægelses historie i over-

gangstiden fra de gamle »vennemøders« idyl til de senere aars mange religiøse brydninger. Et »konvent« i 1887 fik en særlig farve. Eftermiddagsmødet maatte udgaa, da *B. Bjørnson* i teatersalen skulle holde sit store foredrag om »Eengifte og Mangegifte«, hvori han kastede handsken til dem, der efter hans syn ville slappe de etiske sædelighedskrav til den enkelte og til slægten. Efter mødet havde vi den festlige oplevelse at se ham ved en privat sammenkomst i et stort, gæstfrit købmandshus med de fleste af de tilstedeværende præster. Den højeste forbavselse prægede hans ansigt, da han uformodet blev præsenteret for den ene præst efter den anden, indtil han endelig udbrød: »Er det frisindede præster alle, saa er det flere end i hele Norge!« Men for øvrigt var han hyggelig og fredsstemt den aften og fortalte levende mange smaatræk fra sine oplevelser, men lod kun sin vredes skaaler gaa ud over sine modstandere i de etiske sædelighedskrav. – At det var Silkeborgkredsen, der senere, i 1892, indbød ham til at tale paa Himmelbjerget om »Fredssagen og de smaa Folks Skæbne«, skal jeg kun nævne, da det ville blive en for lang, om end højst ejendommelig episode at beskrive. Det blev for øvrigt det største møde, der nogen sinde er holdt paa »Bjerget«. Da vi havde solgt adgangstegn til 22.000, slap vore sløjfer op, og vi opgav at holde mandtal! En enkelt, men for ham særprægende sætning af hans tale vil jeg dog anføre: »Ingen sag blir stor for dig, før du lægger den ind til det, der er din religion! Ethvert alvorligt menneske har et alter i sin sjæl, hvor han maa indvie den sag, han vil kæmpe for!«

Ogsaa Foredragsforeningen for byen og omegnen øvede i en aarrække en stor og samlende virksomhed; men der kom her som andetsteds en tid, da man krævede mere konkrete emner end de folkelig-kristelige foredrag, som den ældre slægt havde været saa glad ved. Jeg prøvede da en tid at supplere foredragsforeningen ved i seminariets sal at lade afholde foredrag af mænd som Harald Høffding, dr C. N. Starcke, Hans Olrik, Vilh. Andersen og – fra Norge – Viggo Ullmann, Odmund Vik m fl. Efterhaanden gik da ogsaa højskoleforeningen over til at lade foredrag holde over aktuelle og historiske emner.

Det bør ogsaa nævnes, at vi i 1890erne og ind i 1900-tallet havde en ret stor virksom *Folkeuniversitetsforening* med foredragsrækker over emner af historisk, litterær, geologisk og naturhistorisk natur; men interessen var dog ikke stærk nok til, at man kunne opretholde denne form for oplysning.

Der kunne nævnes endnu flere veje, ad hvilke der herfra er udgaaet kulturpaavirkning til byen og egnen, f eks gennem mange aar en stor og vel ledet *Musikforening,* der endnu virker.

(1859 besøgte Studentersangforeningen S. (Aarsskr f Th. Langs skole 1940, 12–20), og i Dsk Musiker-tidende 1946, 118 og Dsk Musiktidsskrift 1946, 33–34 fortælles om musiklivet i S). Ved koncertorkestrets første koncert 1941 var *Victor Schiøler* solist.

Det bør siges, at det i kristelig henseende nu længe har været IM og dens arbejde i KFUM og KFUK og ved store ungdomsmøder, der har øvet den største indflydelse i byen og egnen.

Men skal man tale om bredere og stadig fortsat kulturpaavirkning maa det vel nok siges, at det endnu er de mange forskellige skoler og skoleformer, der hver for sig med deres store elevtal fra byen, egnen og landet gør S til lidt af et kulturcentrum ud over, hvad de fleste byer af lignende størrelse kan opvise.

1946 var der konkurrence om museumsbygningen.

Man maa blot ønske, at det om enhver skole, der samler dansk ungdom, maa gælde hvad Chr. Richardt udtrykte i de kendte linier: »Virke stort er ikke sagen, men kun det at virke sundt!«

Silkeborg er ogsaa et sted, hvor mange har søgt *sundhed og helse.* Danmarks ældste kursted, *Vandkuranstalten,* blev oprettet 1883, og allerede samme aar blev den udførligt skildret i Ill. tid, 1883–84, s 113–16. Den kom til at hedde *Silkeborg bad, Arne Faber* var overlæge til 1933. H. C. Andersen-specialisten, dr *Arne Portman* (* 97) var overlæge her 1933–58 (se Arne Faber og Sophus Sørensen: S bad gn 50 aar, 1933).

Kurlæge *P. C. Bjerregaard* blev 1905 ansat ved den senere nedlagte *Kneipp-kuranstalt,* opr 1897. 1915 blev kuranstalten *Gl Skovridergaard oprettet,* og til sin død var B overlæge her. Samtidig praktiserede han i byen. Han var en dygtig læge og et betydeligt menneske. Egentlig var han grundtvigsk med stor kærlighed og kendskab til Grundtvigs salmer. Han var medstifter af valgmenigheden, blev senere valgt ind i mghraadet af IM, han var med til at vælge pastor *O. Thuesen* til sp, men bevarede stadigt i nogen maade sit gr præg. Ved hans begravelse udtalte pastor *Thuesen,* at da han saa B første gang, troede han, at B var præst, og siden forstod han, at »B var baade læge og præst paa samme tid i sin gerning«.

(Se A. Uhrskov: Kurlæge PC Bj, 1933, A. C. Andersen: Mindeblade fra Gl Skovridergaard, 1933, V. Starcke: Gl Skvrgd, 1940).

Nationalforeningens første *tuberkulosesanatorium* oprettedes her 1903 (Højskolebladet 1903, s 313–23, Ill. tid. 1905–06, 9–12), er 1959 overtaget af Aandssvageforsorgen, *Junckers* internationale gymnastikinstitut, opr 1915 blev efter 2. verdenskrig omdannet til *Gudenaa kurbad.*

Det første *sygehus* aabnedes 1859, det store centralsygehus fra 1902, senere udvidet og moderniseret.

Industribyen Silkeborg blev skabt af papirindustrien i 1840'erne. Men siden da er andre store industrier blomstret op. A/S Paasch og S maskinfabrik (grundlagt 1854) har optaget flere fabrikker i sig og har nu ca 700 arbejdere og funktionærer; Dansk automobil Byggeri (grdl 1912), Neckelmanns textilfabrik (1957), Gudenaafabrikken, hvis plæneklippere er kendt videnom, hele den store møbelindustri, som hører hjemme i en skov-

egn, Lysbrofabrikkerne, Jysk trikotagefabrik (1883), Dsk konfektionsindustri (1925) osv er store virksomheder, som præger byen, ligesom der er store handelsvirksomheder, f eks A/S L. Bachs korn- og foderstofforretning (grdl 1854), A/S Sofus Jørgensens møbelhdl og snedkeri (1858), S Tømmer- og trælasthdl med savværk (1873), Midtjysk trælasthdl (187), Brugsforeningen, Aage Schmidt: Damernes modehus (1897), Peter Jessens textilvarehus (1910), A/S L. C. Lauritsen kolonial, korn- og foderstoffer, Staalgaarden i Nygade (1888), Store entreprenørforretninger osv.

Silkeborg bank opr 1882, Handels- og landbrugsbanken opr 1899 (Spare- og laanekassen oprettet allerede 1860).

Silkeborg avis, grdl 1857 var i mange aar ene paa skansen, udpræget venstre, et af Jyllands største dagblade. 1907 begyndte S Socialdemokrat at udkomme (nu *(Aftenposten)*.

1908 aabnedes Langaa–Silkeborg-banen, 1920 banen til Brande, 1924 den private bane til Kjellerup, og senere banen til Bryrup. Flere af disse baner er under haard konkurrence fra rutebilerne, og S har i dag et vidt forgrenet rutebilnet.

Blandt byens *anlæg* og *mindesmærker* nævnes lystskoven *Lunden* ved Vestergade mellem kirkegaardene med mindesm over musikdir, kammerass *J. C. Mogensen* († 1924), her er ungdomsborg. *Fællesparken* syd for banen, det lille anlæg *Kildebakken* ved aaen, *Slotsholmens* lille anlæg, *Iskælderdalen* ved Sejsvej, i fredskoven *Indelukket* ved aaen er der friluftteater og campingplads. Ved den nyeste af baadehavnene en broncestatue til minde om frihedskampen, desuden flere mindre anlæg, 5 sportspladser i Nordskoven, smukke udsigtspunkter, Dronningestolen, Louisehøj, H. C. Andersens yndlingsudsigt.

Blandt *institutioner* nævnes *De gamles hjem* (opf 1910), udvidet sidst 1963, Sanatorievej, og Alderdomshjemmet, Færgevej fra 1937. Flere stiftelser og børnehjem, bl a Dronning Louises asyl fra 1864, Frederiksberggaarden, børnehjemmet C. Knaps minde, arbejdernes byggeforenings børnegaard.

Spædbørnehjemmet *Søfryd,* Solhøjsvej opr 1924 af Indre mission i en villa ved Almindsø (se ndf, s 416).

Mange foreninger. Haandværkerforeningen stiftet 1863. Dens bygning fra 1895 paa torvet blev ødelagt ved bombesprængning 1945, ny bygning fra 1956.

Turistforeningens energiske formand er grosserer *Aage Kjærgaard.*

Under *den tyske besættelse* var Silkeborg sæde for den tyske kommanderende general, som havde slaaet sig ned paa Silkeborg bad. Følgen var ikke blot, at generaler fra den tyske hær var et jævnligt syn i byens gader, men ogsaa jernbanestrækningerne her omkring var udsat for sabotage. En del unge (fra FDF, skovfogedelever osv) blev skudt af tyskerne. De tyske gudstjenester, først for soldater, senere for flygtninge, som fyldte Silkeborg bad, holdtes i kirkesalen. Paa kirkegaarden er der mange begravelser fra denne tid. Der boede næsten altid en tysk feltpræst paa S bad, den første sluttede sig til bekendelseskirken, den flg til »forsamlingsbevægelsen«, en tredje til »den tyske kirke«. I raadhusets forhal mindetavle over 2 kommunale tjenestemænd, der faldt i frihedskampen. Se Hans W. Larsen: De engelske tropper hyldes i S 12. maj 45, Aarsskr f Th. Langs skolers smf 1945, 23 f, Sv. O. Mortensen: Da S var regeringsby (smst 1945, s 15–22, Herluf Jensen: S Seminarium under besættelsen, sem aarsskr, 1946, 56–75). (Th. Jensen: Derfor maatte vi sejre, blade af modstandsbevægelsens historie, 1945, 105–68).

Byens styre

Raadhuset ved torvet er opf 1857, senere udvidet. I byraadssalen malerier fra S omegn og historie. Maleri af borgmester ftm *Jacob Christensen* († 1924).

De borgerlige partier havde flertallet indtil 1921, da soc besatte 9 af de 15 byraadspladser. Til borgmester valgtes viceskoleinspektør *Esben-Pedersen,* under hvis ledelse det store sygehusbyggeri gennemførtes. 1925 fik de borgerlige flertal, men *Esben-Pedersen* fortsatte som borgmester, 1929 fik soc atter flertal, som de bevarede til 1946. Faktor *Rasmus Bindslev* blev borgmester, efterfulgt 1941 af konservator *Chr. Aaboe Sørensen.* Han maatte føre de vanskelige forhandlinger med den tyske besættelsesmagt, som nov. 1943 opslog sit hovedkvarter her, og general *Hanneken* indrettede sig flot paa S bad. Byen forskaanedes for større ødelæggelser. Hele byen var paa benene, da *Kaj Munks* kiste 6. jan 1944 førtes fra S sygehus gn byen til Vedersø. Ved valget 1946 var byens arbejderbevægelse splittet, flertallet gik tabt, men man valgte soc borgmester. Ved byraadsvalget 1950 fik en borgerlig fællesliste flertal, og skoleforstander *J. C. Ravn* blev borgmester. Siden 1954 har soc haft flertal, borgmester er biografdir *Aage Christensen.*

Ved byraadsvalget 1962 fik soc 5941 st (9 mand), Borg fællesl 4206 (7), Samarbejdsl 1260 (2, Rf og radikal), Soc folkep 789 (1).

Silkeborg har sine problemer. Skovene og søerne bremser byens ekspansion. Borgmester *Aage Christensen* og skovrider *Harald Schoubye,* der begge er aktive og impulsive personligheder, kan nok tage en dravat. 1941 indlemmedes Alderslystkvarteret mod nord. Byen vil gerne have motorvej, nye udvidelser efter teknikernes og kommunalekspertenes lineallinier, men skovens folk vil værne om naturen. Skoven tilhører staten. Og det kan til tider knibe med den fredelige sameksistens. Nylig har byen købt 100 td ld nord for byen (Kejlstrupgaardene), især til industriel udvikling, men skovrideren holder paa, at man ikke maa ødelægge naturværdierne, saa eftertiden vil bebrejde os det. Skovrider S har i en menneskealder vogtet Silkeborgs skønne omgivelser. Silkeborgs stor-aktiv er naturen! Hvis man rydder skov og laver moderne anlæg, ødelægges den intime kontakt mellem sø og skov, byens enestaaende indramning. (Berl tid 19. juli 1964).

Blandt *kendte personligheder* skal foruden fornævnte anføres:

Forfatteren *Edvard Egeberg* (* 1855

i Linaa, død 1938) ville være musiker, men hans fader, der var lærer, fik ham til at tage lærereksamen (Jelling 75), og efter et kort ophold paa Askov blev han lærer, sidst i Silkeborg, 1903 tog han afsked med halv pension, tog bopæl i Svejbæk, 1892–94 var han red af »Silkeborg folkeblad« – 1894 udgav han sin første bog: »Helligt og søgn«, skrev en lang række fortællinger og romaner af meget forskellig værdi, det er mest folkelivsskildringer her fra egnen; med den smukke »Ved dødens port« 1899, slog han sit navn fast, og den store roman »Vandringsmanden« 1909, og den personligt prægede »Præsten« 1913 og flere andre bøger befæstede hans ry. Digtsamlingen »Mellem bakkerne« (1910) og bogen »Ved kirkens port« 1928 viser hans aandelige indstilling, hans dybe religiøse følelse og hans solide kendskab til almuen paa disse egne. Han havde megen historisk sans, skrev 1925 »Silkeborg slot« i anl af byens 25 aars jubilæum, arkivstudierne førte ham ind til at skrive en række kulturhistoriske romaner: »Bromanden«, »Fangen«, »En præsteskæbne«, »Mørk tid«, »Landsbykongen« osv. Som jysk almueskildrer naaede han højt. (DBL VI, 210 f.) Han var en tid organist i Silkeborg.

Insektforskere: Det skyldes nok byens omegn at 3 af byens borgere har skaffet sig berømmelse ud over landets grænser som *entomologer,* hver med sit speciale *A. Jensen-Haarup* (* 1863, † 1934, lærer i Silkeborg 07–33), som studerede tæger og cikader (DBL XI, 523), lærer og borgmester *Esben-Pedersen* studerede netvingede insekter, og lokalhistorikeren *Peder Nielsen* tovingede insekter.

Peder Nielsen (* 93 Silkeborg blev ansat ved biblioteket her 1916, og var centralbibliotekar 1918–58 og øvede en stor kulturel indsats, var fmd for naturfredningsforeningen for S og omegn, en tid menighedsraadsfmd, BM Museumsforening for S, og æresmedl af Naturhist foren f Jylland 61. Red: »Silkeborg i billeder gn 100 aar«, 1946.

Borgmester *P. Espen-Pedersen* (DBL IV, 422) * 69, i Serup, † 42, tog lærereksamen i Ranum, blev 1898 lærer i Silkeborg, viceskoleinspektør 1917–34, i byraadet 07, borgmester 21–29. Han blev en verdensanset forsker af insekter og 1929 dr phil h c v Kbhvns universitet.

Biskop, dr *Skat Hoffmeyer,* som ogsaa er kendt entomolog, har haft sin sommerbolig nær ved Silkeborg, boet her ofte og drevet entomologiske studier.

Redaktør *Sophus Sørensen* (* 1865, † 47) var faktisk opfødt til sin livsgerning. Hans fader kom til Silkeborg 1862, hvor han havde købt »Silkeborg avis« for at gøre den til egnens venstreorgan. Det begyndte trist, idet 60 af de 96 abonnenter afbestilte bladet, men den gamle bogtrykker gav ikke op, han vedblev at udsende bladet, og snart var det vidt udbredt. Sønnen, *Sophus,* kom paa Askov, blev oplært i bogtrykkerfaget, blev 1884 bladets redaktionssekretær og chefredaktør i 1891. Han var en meget dygtig bladmand, avisen fik stor udbredelse, han var repræsentativ og fik mange tillidsposter, i byraad, bankraad, i turistforening og i pressens landsorganisationer. Han var en varm forkæmper for Silkeborg by, de navnkundige ildregattaer paa søen var hans værk, og for turistsagen var han utrættelig. Han var præsident for de dsk turistforeninger og fmd for foreningen af udgivere af venstreblade. DBL XXIII, 324.

Jens Bjerre (DBL III, 171), * 71 i Heltborg, tog lærereksamen 95 i Kbhvn, blev 08 lærer i Silkeborg, byraadsmedl 21–31, udg flere fortællinger, hans børnefortællinger fik vid udbredelse. Han blev landskendt for sit arbejde for biblioteksagen, fmd for biblioteket, var sjælen i Foren for Folkebogsamlinger. Hans agitatoriske evner har voldt stridigheder og han forlod posten som fmd for biblioteket 1918. Red »Bogsamlingsbladet«.

L. Hedeager (DBL IX, 493), * 65 i Løvel, † 33, var husmandsfører, boede fra 1915 i Alderslyst, gartner, flyttede 1933 til Ask højsk. Ivrig georgist, afholdt agitator, men især ivrig for husmandsagen, fører for husmandssagen, hans foredrag og artikler glødede af retfærdighedsfølelse, megen læsning og aare for poesi, en rank og særpræget skikkelse. Begravet i Silkeborg.

Kraks Blaa bog nævner flg fra Silkeborg:

Andersen, Niels, direktør Finerkompagniets filial her (* 17 Aalestrup), fmd Dsk Retsfbd, Silkeborgkredsen, partiets landsfmd 62, ftm 57—60, medl det udenrigspol nævn og Nordisk Raad til 60, radioraadet til 63, byraadsmedl 62.

Bisgaard, Otto (* 88 silkeborg. Faderen: Sagfører, bankdir, † 20), overretssagfører her 1917, medl amtsudv for Det konserv Folkeparti, Hist smf, Aarhus amt, S museumsf, udg 35: Fra Ss nybyggertid, 37: Af S hovedgaards hist, 42: Af S handelsplads' hist.

Dam, Albert, * 80 Fruering, drev Kjellerup konditori 14—37, forfatter af en række romaner, noveller osv, fik Carl Møllers forfatterlegat 1910, Sophus Michaelis-legatet 55, kritikernes og kollegernes æres-pris 62.

Feilberg Jørgensen, Johs. * 15 Skærbæk, søn af pastor J. L. J, Skærbæk, politimester her 62. (Landsfoged paa Færøerne 54—62).

(Gro-Nielsen, seminarierektor, se ovf).

Hagn-Meincke, Fritz (* 11 viborg), dr med, overlæge sanatoriet 51, overlæge centralsygehuset 59.

Holstein, Huno von (* 97 Kbhvn), dommer her 56. Stifter og fmd S litteraturforen 59.

(Jensen, Anton, skoledir, se ovf).

Jensen, Lars P. (* 09 Søllerød), uddeler brugsforen Nakskov 36, do Silkeborg 39—46, folketingsmd (Silkeborgkr, soc) 45, medl finansudv 53—60, handelsminister i ministeriet Kampmann 60, indenrigsminister (min Krag) 61, handelsminister 64, fmd Socialdem i Silkeborg.

Larsen, M. (* 74 Tirstrup, † 56), maskinfabrikant, S maskinfabrik.

(Linderstrøm-Lang, Karen, rektor, se ovf).

(Nielsen, Peder, overbibliotekar, se ovf).

Pedersen, Arne (* 14 Ramders), direktør Dsk Automobil-Byggeri A/S, Silkeborg 59, fra 62 dir Automobilwerke, Braunschweig, bor i Silkeborg.

Roelsen, Ejnar (* 04), overlæge, dr. med.

(Skyum, S., seminarierektor, se ovf).

Sørensen, Charles (* 98 Horsens, † 64), ansat i Handels- og Landbrugsbanken her 22, direktør 32, fmd menighedsraad, fmd Handelsstandsf 44—53, byraadsmedl 50 m m.

Sørensen, Svend (* 92 Silkeborg, F red Silkeborg Avis), red Silkeborg Avis fra 22, fmd S venstrevælgerf, ftm 26 m m m. Arrangør af nord folkemøde og Blicherfester paa Himmelbjerget m m.

Byens borgmester

Faa kan som borgmester *Aage Christensen* (* 95 v Himmelbjerget) fortælle baade om Silkeborg nu og i gamle dage. I S »glider det, fordi beboerne er glade!« sættes som hans overskrift over en samtale med Kr Dbl (Axel Holm) 25. sept 1959:

»Vi har noget af Guds skønneste natur, og jeg tror, det indvirker paa sindet. Jeg er selv

altid glad, og naar det gaar gelinde i handel og industri, er det nok, fordi menneskene i Silkeborg er glade. Naar Silkeborg, en by midt inde i landet, har udviklet sig saa stærkt, er det nok fordi her er godt at være.«

Aage C's fader var en fattig skovarbejder. Aage C fortæller:

Han døde, da jeg var tre aar. Jeg var den yngste af fem børn – de andre var meget ældre end jeg – og min mor var nærmest invalid.

Vi var saa fattige, som mennesker kan være. Jeg lærte tidligt at staa paa egne ben og sikre mig at faa noget at spise. Efter min fars død flyttede vi til S. Da jeg var seks aar, begyndte jeg som bydreng i et koholderi i Nygade. Fra klokken 6 til 7,30 gik jeg i byen med de spande, der var bestilt. For det fik jeg en pot mælk om dagen, og desuden havde jeg truffet aftale om, at de i koholderiet skulle give mig morgenmad. Naar man har faaet et godt morgenmaaltid, kan det ikke blive saa galt med sult i dagens løb.

Samtidig med, at jeg fik plads i koholderiet, var jeg begyndt at gaa i skole, og uden for skoletiden, havde jeg plads hos købmand *Faurholt* paa Herningvej. Der fik jeg maanedsløn og aftensmad hver fredag. Naar jeg var færdig hos købmanden, skulle jeg ned og gaa med aviser. Dengang fik folk ikke S Avis før mellem 19,30 og 20.

Fra jeg var 10, til jeg var 18 aar, tjente jeg paa landet. Et sted var jeg i fire aar om sommeren, fra sidst i marts til sidst i november. Dér mente man, gaarden ikke kunne svare sig, hvis hjorddrengen ikke var i aktivitet hele døgnet.

Jeg tjente et andet sted, hvor jeg en dag sagde til manden, at jeg gerne ville over og søge plads hos *Hans Mortensen*. Manden nægtede mig tilladelse til at forlade gaarden. Saa skrev jeg hjem om, at jeg gerne ville have en anden plads, men ikke kunne faa frihed til at se mig om efter noget andet. En bror skaffede mig at vide, at jeg nok kunne faa plads hos *Thøger Winther* i Balle. En dag, da de andre i gaarden sov til middag, løb jeg over til Balle og fik aftalt, at jeg kunne faa plads som karl der. Karlelønnen laa i de aar mellem 175 og 320 kroner om aaret, og det var ikke alverden, der kunne lægges op af det.

Som 18-aarig gik jeg i smedelære og blev glad for mit haandværk. Efter at have været soldat kom jeg ind paa fabrikker i S. Det sidste sted var S maskinfabrik, hvor jeg var i 15 aar, til jeg selv sagde op. Jeg var blevet leder af Arbejdernes Oplysnings Forbunds biograf – Kino – og forretningsfører for arbejderne foreningsbygning »Sønderport«, og disse virksomheder der administrerer jeg stadig. Saa var jeg som aktiv arbejder blevet valgt ind i byraadet og sad der i 17 aar. Fra 1950 til 54 var jeg ude af byraadet, men saa sendte partiet bud efter mig igen – og saa er det jo endt med, at jeg er blevet borgmester.

– Ja, jeg er glad og tilfreds med det virke. Der siges om mig, at jeg er kantet og en haard negl. Saadan er jeg ikke, men jeg taaler ikke luskerier. Bagholdssnak er bandlyst her. Jeg synes, det er rart, naar man kan sige om en mand: ham kan man stole paa.« – –

Adskillige teologer er udgaaet fra S. De mange teologer omkr 1915 er ogsaa et vidnesbyrd om byens aandelige liv.

3 *Silkeborgdrenge,* der gik i skole sammen og alle blev teologer, blev hver paa sin vis landskendte: Fhv kulturminister *Julius Bomholt,* nu Folketingets formand (* 96, søn af papirarbejder, student S 15, c theol 21), fhv kirkeminister, provst *Carl Hermansen,* Hjørring (* 97 her, søn af damaskvæver, stud S 15, c theol 21), se Hjørring. IMs rejsepræst, *Johs. Pedersen,* Fredericia (* 98 her, søn af skomagerm, stud S 16, c theol 22), se Neksø.

De to første blev begge ministre og flittige forfattere. De har hver paa sin vis fortalt om deres barndoms by.

Bomholt har i sine erindringsbøger fortalt om sin barndom i Silkeborg (»Paa vej til livet« (1954), »Vinterlys« (1956), »Himmeriges dør« (1956) m m.)

I den sidste fortæller Bomholt om sine første skoleaar, og det er morsomt at læse om den lille Julius' første møde med den folkeskole, hvis øverste chef han senere skulle blive. Der er en umiskendelig lighed mellem skoledrengen Julius og undervisningsministeren. De har begge et aabent sind for det sprudlende liv og en medfødt skepsis over for det pedantiske og dogmatiske. Saadan er Bomholt, og saaledes var Julius.

Derfor havde han sine bedste timer hos førstelæreren, der i bogen benævnes som lærer Eet. Denne lærer var en god folkelig fortæller, der kunne henrykke den lille Julius med sine »Jesushistorier«, og han læste indianerhistorier for børnene, hvilket forargede andenlæreren, der var en livsfjendsk og lurende person, hos hvem Julius ikke kunne hente solstraaler. Nej, naar lærer Eet fortalte eller læste op, saa nød børnene det i fulde drag, og Julius tog næring til sig som en kalv, der drikker sødmælk – han levede og trivedes.

Men skolen var ikke undervisning alene. I den gamle, forfaldne skole mødtes to befolkningslag, som altid var i strid, og som kun havde faa og smaa muligheder for nogen sinde at gaa op i en højere enhed, nemlig arbejderbørnene fra Pjaltenborg og gaardmandsbørnene fra Balle. Julius blev straks rekrut i Pjaltenborgs hær, hvor ingen blev forsmaaet, og han kom tidligt til fronten, hvor kampen kunne være naadeløs. Sejre kunne veksle med nederlag; men ingen kunne drømme om at kapitulere. I Pjaltenborgs armé gjaldt Spartas love »sejre eller falde«.

Naar man læser skildringerne af dagliglivet i Pjaltenborg, forstaar man, at de er skrevet af en mand, der allerede i barndommen har været intenst med i det mærkelige liv, der levedes her, hvor stræbsomme arbejdere boede dør om dør med de mærkeligste originaler som »*Svenske-Johannes*«, »*den lange*« og »*den sorte smed*«. Med nogle faa penselstrøg maler Bomholt sine billeder af disse mærkelige, krogede og mystiske livsforekomster, og han maler, som kun den kunstner kan gøre det, der har en særlig forstaaelse af de mennesker, hvis livsvej ikke er den slagne landevej.

Han er fantast, naar han fortæller om pinsemorgen, hvor han fanger straalerne af den

dansende sol i sine smaa drengehænder, mens han breder armene ud mod den opgaaende sol. Han er romantiker, naar han fortæller om kirkeklokken, der fra bunden af Gub sø kalder paa en. Og han er mystiker, naar han fortæller om sit møde med helhesten. (»Folkeskolen«.)

Saa blev Julius teolog, gennemgik endog hele pastoralseminariet, og studiefællerne ventede at se ham som socialdemokratisk prælat, men hans togter førte ham ad andre veje, han begyndte at klatre op af politikkens »glatte stang« som red af »Rød ungdom«, blev minister og en af regeringspartiets førende kulturpersonligheder.

Fhv. kirkeminister *Carl Hermansen* skrev i Berl Aft 18. april 58: »Gensyn med Silkeborg«. . . . Og nu begynder de kendte egne at dukke frem. Funder og Funderholmes mægtige morænelandskab, storladent og vildt som næppe noget andet jysk landskab.

Lysbro, nu en forstad, indlemmet i Silkeborg, men i min tid bare en kro, som man naaede efter en rask spadseretur gennem Lysbro Skov. Jo, kroen ligger der endnu, den er ganske vist ombygget og hedder hotel, men da vi gymnasiaster gik derud i flok og følge en vinteraften og drak chokolade paa kroen, var den ikke saa anselig, men ubeskrivelig hyggelig. Skoven er for resten blevet mindre. Den skov, som var éns barndoms uendelige land, fuld af mørke mellem granerne, det bløde mos, som dæmpede éns skridt, naar man tog skoven paa kryds og tværs, skoven, hvor bevoksningen skiftede fra granerne til askeskoven mod nordvest, med de stejle (eller var de maaske slet ikke saa stejle?) skrænter ned mod Silkeborg Langsø, med udsigten til Hvinningdal, askeskoven, der var trolddom mod granskovens mysticisme, her hvor man drømte sig til urskovsdybet, hvor man var det første menneske, der færdedes over en jomfruelig jord.

Men sandt er det da, at skoven er blevet mindre. Som vi kører ind mod S, opdager jeg, at et stort stykke af skovens østlige del er faldet for øksen, ikke for at give plads for agerjord – i hvert fald kun for agerjord af en særlig art, den som de fromme mähriske brødre kaldte for »gudsageren«, skoven har maattet vige for kirkegaarden.«

Det kirkelige liv

Silkeborg var indtil 1855 en vestlig afkrog af Aarhus stift og af det store Linaa-Dallerup pastorat. Det kirkelige liv var meget ringe. Præsterne *Bagger* havde siddet i Linaa i 2 slægtled, *Math. Rahbek* (1836–46) og *Niels O. Rützou* (1846–47) var kendt som dygtige landmænd, og *Vilh. Øllgaard* (1847–54) blev afsat under forhold, der vakte megen forargelse (se Linaa-D).

1855 oprettedes embedet som sp Silkeborg-Linaa, medens Dallerup fik Laasby som anneks. Og den første sp i Silkeborg blev ingen ringere end *J. C. Hostrup* (1855–62), den feterede digter og skuespilforfatter, som i sin muntre studentertid havde vundet et anset navn. Han blev nok den betydeligste præst her paa egnen i det 19. aarh. Silkeborg havde ingen sognekirke før 1877. Til gudstjeneste brugtes et kapel paa Silkeborg hovedgaard.

Om denne fejrede studenterdigters overgang til at blive *præst* skal der berettes udførligt. Det hører hjemme under Silkeborg, hans første præstembede. Der foreligger en række skildringer af *Hostrup* som præst, bedst er nok hans egne »Livserindringer«, 1893, s 1–104, desuden *A. Bobjergs* udførlige skildring af »Det grundtvigske livsrøre paa Silkeborg-egnen« 1927. Her skal citeres af *Holger Begtrups* skildring (Dsk mghliv i gr kredse, II, 195 f), dels om hvordan denne muntre studenterdigter tumlede med tanken om at blive præst dels om hans præstegerning i Silkeborg:

»*Hostrups* ungdomsdigtning, hans elskværdige lystspil, er kendt af alle. Men det er kun, fordi det æstetiske liv har saa mange lovtalere iblandt os, at de fleste endnu regner hans muntre fantasifostre fra de unge aar for hans livs hovedværk. – Fra et kristeligt og folkeligt synspunkt maa der dog lægges mere vægt paa hans senere livsgerning som *præst* og *folkesanger*.

Da han i 1855 afbrød sin teatervirksomhed og forlod København for at blive præst i Silkeborg, var der mange, som mente, at han dermed brød staven over sin egen fortid. Men skønt det var en alvorlig afgørelse i hans liv, maa det dog snarere kaldes en overgang fra »Drøm til daad« end et brud. Det skete ikke som en »omvendelse« i pietistisk betydning, men som et gennembrud af et dybere livskrav, som ikke kunne tilfredsstilles ved det legende ungdomsspil, hvor uskyldigt det end havde været. Hostrup fortrød aldrig, at han havde digtet sine komedier som ung. Han kunne tit i sine præsteaar faa lyst til igen engang at skrive et lille skuespil, og da han endelig som tjenstledig fik tid dertil, overraskede han sine landsmænd ved som en mand paa over 60 aar at digte endnu tre teaterstykker, som blev godt modtaget af læsere og tilskuere. Men han saa selv mere paa denne digtning som et fornøjeligt udslag af hans stadig levende indbildningskraft end som en frugt af det dybere liv i hans indre. Og det var for dette livs skyld, at han lod skuespildigtningen fare, saaledes som han har udtrykt det i digtet »Drøm og Liv«:

Saa vendte han Ryg til Drømmenes Slot,
Han vilde sig hjem begive,
Og dybt han sukked til Livets Drot:
Nu, Herre, jeg din vil blive.
O, giv mig blot, hvad de ringeste faa;
Ja, Herre! lad kun mit Værk forgaa,
Men hold du mig selv i Live!

Ej Sangen mer fra hans Læbe lød,
Bort Tryllesynet var faret;
Men Livet aabned sit rige Skød,
Og alle Himle sig klared.
Og visned Frugten, som nys var skabt,
Og gik der en Smule Digter tabt,
Et Menneske blev bevaret.

Man ser af dette digt, at det var hans ærlige vilje at lade poesien med alt andet fare i Jesu navn. Han solgte alt for at købe »den

kostbare perle«. Men det er værd at lægge mærke til, hvad han engang sagde om dette i en af sine prækener: »Den, som vi handler med om købet af perlen, er ikke døden, nej, det er livets herre, og han lader ikke det, vi giver ham i bytte, forgaa, men giver os det igen, naar han har viet det til sin tjeneste.« – Digteren gik derfor egentlig ikke tabt ved, at Hostrup blev en kristen præst. Den digtende trang, som han bar i sig, udtørredes ikke derved, men fandt nye veje i hans kristelige vidnesbyrd, hans folkelige taler og i de herlige sange, hvormed han som moden mand hjalp til at vække aandeligt liv hos folkets ungdom.

Den tanke med tiden at blive præst havde aldrig været ham fremmed. Derfor tog han, midt under sit glade studenterliv, teologisk eksamen i november 1843. – I sine første kandidataar blev han dog saa optaget af sin skuespildigtning, at han ingen drift følte til at komme i embede. Det var først i 1848, at tanken derom traadte stærkere frem i hans bevidsthed. – Han var naturligvis grebet af begivenhederne i »det mærkværdige aar« og fik sine følelser for folk og fædreland opildnet derved. Han havde endog i sinde at gaa frivillig med i krigen. Men en sørgelig personlig oplevelse holdt ham derfra. Han havde i nogle aar været forlovet med en søster til hans ungdomsven *Kristian Mantzius*. Men hun var brystsvag, og i sommeren 1848 tog hendes sygdom saaledes til, at døden var i vente. Efter hendes ønske lod han sig vie til hende i hendes forældres hjem. Men et par maaneder senere døde hun, uden at de kom til at leve sammen som ægtefolk.

Denne sorg havde saa stor en virkning paa den ellers livsglade digter, at han i flere maaneder trak sig tilbage fra selskabslivet og fordybede sig i læsning af religiøse skrifter. Samtidig gjorde han sig fortrolig med tanken om at blive præst, hvis han kunne naa den fasthed i troen, som gav ham ret dertil. – Det glade ungdomssind vendte dog tilbage. Han tog igen fat paa sit digterarbejde og gjorde en lang udenlandsrejse til Italien efter krigens slutning. – Imidlertid mødte der ham atter tunge alvorsindtryk af livet, som paa ny bragte ham ind i religiøse overvejelser. Koleraen i 1853 tog svingkraften fra hans kunstneriske stræben, og *Søren Kierkegaards* skrifter manede ham til at søge havn i »den eksistentielle kristendom«. – Han blev fra nu af en flittig kirkegænger og fandt især i Vartov en ægte kristendomsforkyndelse, der stemte langt bedre med hans hjertes følelser end *Søren Kierkegaards* livsanskuelse. Det var dog mindre *Grundtvigs* prækener end det menighedsliv og den salmesang, han fandt i Vartov, som drog ham dertil.

Paa samme tid kom han i fortrolig omgang med digteren *Hauchs* familie paa Frederiksberg Slot og blev i høsten 1854 forlovet med den næstældste datter *Elisabeth Hauch*, der kom til at give resten af hans livstid en fylde, som han kort før sin død udtrykte i dette vers:

Jeg har faaet en Ven for Livet,
Bedre blev der ingen givet,
Hun har fyldt min Vaar med Blommer
Og bragt Solskin til min sommer,
Var min Fælle tro i Striden,
Er min Trøst i Skumringstiden;
Alting har hun med mig delt,
Hun har gjort mit halvliv helt.

Den, som har kendt Hostrups hjem, veed, at den sidste linie i dette vers er sandhed. Hostrups lykkelige ægteskab gav hans menneskeliv og kristenliv saa rigt et indhold, at det er vanskeligt at sige, hvad han var blevet som menneske og som præst uden sin herlige hustrus hjælp. – Hun var kun 18 aar, da de blev forlovede. Men hun var allerede dengang en kvinde med varmt hjertelag og usvigelig sanddruhed. De kunne følges ad paa kirkevejen, og det blev fra nu af en sikker sag for ham, at han – om Gud ville det – maatte søge sin manddomsgerning i Herrens tjeneste.

Den 29. juni 1855 stod deres bryllup, og de blev efter fælles ønske viede af *Grundtvig* i Vartov Kirke. – Kort forinden havde *Hostrup* skrevet i et brev til sin kæreste: »I Vinter har jeg gjort den endelige erfaring, at jeg kan opgive digterskabet, men ikke præsteskabet. Og hermed har jeg da væsentlig naaet et nyt punkt, og vi vil haabe, at det maa blive til lykke og velsignelse. For resten er det noget underligt med mine præsteplaner. Hvorfor vil jeg egentlig være Præst? – Svaret skulle jo ligge nær: – »For at forkynde Guds ord og vidne om det.« Ja, gid jeg kunne; der er intet paa jorden, jeg heller vil. Men egentlig talt tror jeg, at det allermest er for at faa lov til at blive en kristen, for at fordybe mig i mig selv, for at rives ud af den verden, som overvælder og magtstjæler mig, for at kunne gøre mit indre livs udvikling til mit egentlige levebrød. Jeg har talt derom til en alvorligt troende, jeg har ærligt skriftet for ham, og han har opmuntret mig dertil.«

Det var altsaa den dybeste personlige trang, som drev *Hostrup* til at blive præst, og nogen bedre adkomst til denne gerning kan vel ikke tænkes. Ingen kan dog med vægt præke for andre om andet end det, som er et livsspørgsmaal for ham selv. – Det kom da ogsaa til at kendetegne Hostrup i alle hans præsteaar, at han altid tog sig selv med i sit vidnesbyrd. Han kunne ikke bruge den duform i sin tale, der røber, at prædikanten vil belære og formane andre uden at vende ordets brod mod sit eget bryst. Men paa den anden side var han aldeles fri for den utiltalende selvbeskuelse, hvormed somme præster stiller sig frem som helte eller som pjalte. – Hostrup følte nemlig fra første færd, at den enkelte, som attraar evigt liv, maa søge det i fællesskabet med Kristus og hans menighed. Han talte ud af det, som han oplevede i dette fællesskab, saa det hverken blev jeg eller du, men vi, der blev grundordet i hans sætninger. – Det første livskraftige vi i hans mund udsprang af hans inderlige samliv med hustruen. Men det blev helliget for dem begge, ved at de i fælles tro søgte til herrens bord i menigheden, hvor vi kan siges med sandhed som udtryk for alle Guds børn.

Denne erfaring gjorde *Hostrup* og hans hustru i Vartov, og det blev oplevelsen deraf, som gav ham det syn paa præstegerningen, som han siden altid bevarede. Det var deltagelsen i menighedslivet der, som indgød ham

det savnede mod til at blive ordets forkynder. Og saaledes gik det til, at han aaret efter sit bryllup søgte og fik det ny oprettede embede som sognepræst i *Silkeborg* og *Linaa* hvortil han kom sammen med sin tyveaarige hustru i slutningen af januar 1856.

Han fik her den opgave at være præst i en lille ny købstad og i et gammelt bondesogn. Men begge steder fandt han til at begynde med stor aandelig ligegyldighed hos den uvakte befolkning. – Det laa ikke for ham at bryde denne ligegyldighed ved dommedagsprækener om verdens vanart. *Han var ikke pietist.* Men han talte saa varmt og alvorligt om det kristenliv, han bar i sig, at der snart dannede sig en lille menighed omkring ham. For denne kreds følte han sig som præst i egentlig forstand. Men for de aandelig ligegyldige, der ikke lod sig drage af ordets forkyndelse, nøjedes han med at udføre de kirkelige forretninger, som hans embede paalagde ham.

Den »Vanekristendom«, som mange priser, og som ogsaa mødte ham i hans sogne, frastødte ham stærkt. Især pinte det ham, at næsten alle hans sognebørn, uden ellers at deltage i kristenlivet, gik til alters to gange om aaret efter gammel skik. – Herom har han udtalt sig meget skarpt i en artikel i »Dansk Kirketidende« for 5. februar 1860, som han kalder: »Nogle praktiske Bemærkninger om Kirketugt«. – »Den Vane,« siger han, at gaa til Alters er en ond Vane, thi i al Vane slumrer Bevidstheden. Den hellige Nadver er kun for Lysets børn, som ikke gaar dertil af Vane, men som veed, hvad de gør. Saa gælder det da at bruge alle lovlige Midler for at bringe Folk ud af Vanen, for at forstyrre den for dem.«

Derefter fremstiller han, hvorledes han »har søgt at stride mod Masse-Altergangen Foraar og Efteraar.« – »Saa vidt jeg har erfaret, er det ingenlunde tilstrækkeligt engang imellem at erklære, at man er villig til at holde Altergang, naar nogen begærer det. Jeg har derfor i al den Tid, jeg har været Præst, brugt hver søndag at tilsige Altergang til den næste Første-Tjeneste. – I Købstaden, hvor Vanen har mindre Magt, har jeg Altergang hver Første-Tjenestedag. Paa Landet har der foruden de tre store Høitider højst været to Dage i Aaret, hvor Første-Tjenesten ikke er sluttet med Altergang. Den stærke Tilstrømning i Vaar og Høst aftager med hvert Aar og fordeles ligeligere over de andre Aarstider. Nogle af Sognets Beboere gaar meget tiere til Alters end forhen, nogle sjældnere, nogle slet ikke. Thi de er komne ud af Turen, og ingen kan længer holde Kontrol med dem som forhen. Men dem, der saaledes udebliver, er det dog bedst at blive fri for.«

»Det er naturligvis kun lidet, der udrettes paa denne Maade; men lidet er bedre end intet. Det er kun Indsenderens Mening med at udtale en lille Erfaring fra en kort Præstevirksomhed at opfordre dem, for hvem det endnu ikke er gaaet op, til at betænke, at Kirketugt kun kan øves, hvor Troen og Bekendelsen er nogenlunde fri, eller med andre Ord, at man maa arbejde paa at løse Folk af Tvangen og Vanen og saaledes skaffe sig en fri Menighed, før man for Alvor kan tænke paa at tage den gamle Bindenøgle i Brug.«

I samme øjemed havde *Hostrup* aaret forud taget til orde for, at konfirmationsløftet med den paafølgende første altergang skulle afskaffes, mens han intet havde imod, at de fjortenaarige blev underviste af præsten og »overhørte« i kirken som en afslutning paa børnenes skolegang.

Der var, og er vist endnu, mange ellers skikkelige præster og lægfolk, som fandt, og finder, Hostrups syn paa disse spørgsmaal meget radikalt. – Begtrup mindes fra sin første ungdom, hvorledes han i de nordsjællandske præstekonventer stredes med sine trosbrødre derom. De fleste af disse, deriblandt Bs fader, hævdede, at de var sjælesørgere for alle sognets beboere i kraft af deres embede. Men dertil svarede Hostrup ganske aabent, at han slet ikke var »Sjælesørger«, og at han kun følte sig som præst for dem i sit Sogn, som virkelig havde brug for ham. – Han praktiserede med andre ord, saa vidt det var gørligt, frimenighedslivet indenfor folkekirkens rammer.

Hostrup havde en sjælden evne til at forene alvor i sin kristendom med frisind paa alle menneskelivets omraader. Uden at slaa af paa Guds hellige ret overfor os syndere, lærte han i aarenes løb mere og mere at forstaa, at kristendommen staar i det inderligste forhold til menneskehjertets dybeste krav. Han kom til at se paa hele den gerning, som Kristus øver i sin menighed, som en genoprettelse af det sande menneskeliv i alle henseender. Naar han for eksempel talte om opstandelsen, saa hævdede han med fynd, at den allerede er begyndt her paa jorden i aandens sejerrige kamp mod alle de nedbrydende magter, som har fordærvet Guds skaberværk. Han ærede enhver menneskelig stræben efter oprejsning. Men han troede fast paa, at det kun er Guds aand, som kan gøre den gerning til gavns.

Ogsaa paa dette omraade faldt hans tanker godt sammen med *Grundtvigs.* Men det ses af den ejendommelige udvikling, de fik hos ham, at de ikke var laanegods. De var vokset op af hans eget livs erfaring. – *Hostrup* var mere selvstændig i hele sit livssyn end de allerfleste »Grundtvigianere«. Og han havde evne til at udtale sig derom i sit eget smukke og jævne sprog, der vel var mindre kraftigt end Grundtvigs profetiske stil, men til gengæld var mere forstaaeligt for almindelige mennesker. Derfor tør jeg sige, at Hostrup tilførte den grundtvigske retning noget virkelig nyt og ejendommeligt, som har tjent til at gøre dansk kristendom mere tilgængelig for mange af hans landsmænd.« (Begtrup).

Forresten er det interessant, at *Elfride Fibiger* i »Fra Provinsen« fortæller, at Hostrup nægtede at tage distriktslæge Fibiger til alters, fordi han i et selskab havde udtalt, at han ikke troede paa historien om Jonas i hvalfiskens bug. (Saa skriftbundne var altsaa de gamle grundtvigianere!).

I de syv aar, Hostrup var præst i Silkeborg, opstod der et menighedsliv, hvis spor kan følges ind i den valgmenighed, som har dannet sig paa samme sted i det tyvende aarhundrede. – Det blev derfor svært for ham at bryde op fra denne godt begyndte gerning. Men egnens barske luft og embedets ringe

indtægter nødte ham dog til at søge forflyttelse. Han ansøgte derfor efter opfordring om præstekald i Sorø og i Elmelunde paa Møen, men blev begge steder forbigaaet af *Monrad,* som dengang var kultusminister. Derimod hjalp selve kong Frederik den Syvende ham i slutningen af 1862 til at blive sognepræst i Hillerød.«

N. Clausen-Bagge skriver i Gr Banebrydere II, 1942 om Hostrup:

En tid trak han sig næsten ud af verden, læste Søren Kierkegaard – som dog ikke kunne hjælpe – og grublede, fik vel ogsaa ret haarde kampe. Da slog det ham med en saadan magt, at den bar ham i alle de følgende aar: Vi skal ikke hæve os op til Gud; nej, men han vil bøje sig ned til os, og bruge ringe mennesker som sine tjenere. Han er kommet til os i troen og daaben. Nu kunne han gladelig opgive komediedigtningen, sige nej til at blive direktør for Casino og overtage den langt lavere lønnede stilling som sognepræst i Silkeborg og Linaa.

En udmærket hjælp fik han af sin hustru, *Elisabeth Hauch* (datter af digteren Hauch) til hvem han har skrevet den indholdsrige sølvbryllupssang »Saa gik tyve aar og fem«. Hun var djærv og usnobbet og havde som han faaet en aandelig indvielse: ved en barnedaab i Vartov føltes det, »som om det var hende selv, der af hele sit hjerte skulle svare paa trosordet«; hun syntes, at hun nu »havde sagt det Ja, der bandt hende for hele hendes liv«. Lignende oplevelser fik jo flere i de tider. – Men der gik nogle aar, før *Hostrup* sluttede sig helt til *Grundtvig.* Denne satte megen pris paa ham og kaldte ham engang i hans nærværelse »Danmarks unge nattergal«. Hostrup følte det som et ridderslag.

I Silkeborg maatte der saa at sige begyndes forfra; ja, der manglede i den første tid endog baade kirke og præstegaard. For at skynde paa dens opførelse skrev han en virkningsfuld ansøgning paa vers.

Vidnesbyrdet virkede ogsaa, og der vaagnede et menighedsliv, hvis spor var let kendelige mangfoldige aar efter Hostrup tid. Han skriver selv: »I min formands tid kom kun faa i kirke; nu er begge kirkerne næsten altid fulde; vi har en smuk salmesang, og, hvad der er det bedste, jeg har en virkelig menighed, som tager det alvorligt med sin kristendom.« *Vilhelm Beck,* som efter Hostrups tid besøgte egnen, skriver, at Grundtvigianerne var »meget glade« for deres nye, Indre Missions, venner. Ja, det var dengang!

Hostrup fik mange venner baade i byen og blandt de jævne landboer, som tiltalte ham.

Forkyndelsen var alvorlig, mest dog præget af den store glæde, som det er at være en kristen. Den var jævn, uden »salvelse«, uden alle kunster og fagter; men man kan jo gerne kalde det en kunst at finde de rette ord. Han ville sikkert let have kunnet »agere«; men det laa ham fjernt. Det morede ham, at han skulle have haft udmærkelse for sin Dimisprædiken, men ikke kunne naa saa højt, fordi han manglede foredrag(!). Sit rige lune brugte han slet ikke, i modsætning til flere kendte præster, paa prædikestolen. Det skuffede vel nogle, ogsaa af de alvorlige – han maatte godt have slaaet sig lidt løs –; men han havde noget bedre at forkynde: den store glæde. Han var ikke stiv, kunne nok blive bevæget, men var behersket.

Der blev ogsaa holdt møder (bibellæsninger og kirkehistoriske foredrag); men han gik ikke, som f eks *Ferd. Fenger,* rundt paa mange husbesøg, nøjedes med at komme til hjælp, hvor det ønskedes. Sin folkelige gerning fik han først ret begyndt paa efter 64.

I 61 kom Frederik den Syvende til Silkeborg, overrakte ham Ridderkorset og lovede ham et bedre embede. Kongen syntes vistnok godt om hans usnobbede naturlighed. Trods sin kærlighed til vennerne og den jydske natur ville han ogsaa gerne forflyttes; thi han taalte ikke godt de ofte strenge annekture. Desuden følte han sig i grunden som sjællænder.

Indre Missions komme til Silkeborg

Silkeborg blev i Hostrups tid et grundtvigsk kildevæld i midtjylland. – Men *Indre Mission* fik ogsaa fodfæste. Navnlig vestfra mærkedes forsamlingsfolkene, og der var enkelte troende mennesker i Silkeborghusene. 1847 flyttede en mekaniker *Møller* fra Nordsjælland hertil. Hans hustrus søn af første ægteskab var den senere saa kendte missionær og kolportør *Julius Dahlstrøm* (* 1835 i Kbhvn). Moderen blev omvendt i Nordsjælland ved at høre Luthersk missionsforenings stifter, smed *Chr. Møller,* fra Bornholm. Hun døde 1890 i høj alder i Levring. Moderens omvendelse gjorde dybt indtryk paa Julius. Hun havde været lærerinde, var godt begavet, og hun underviste selv sin søn, indtil han 1847 blev sat i Silkeborg almueskole. Drengen ville gerne læse, men han havde daarlige øjne som følge af kirtelsyge, og da han var 13 aar, kom han ud paa en gaard for at blive landmand. Han blev paa gaarden i 3 aar (Nebelsgaard), og da han var 21 aar gl, blev han omvendt. Det gik saaledes til. I Silkeborg var hans stedfader, søster og broder blevet hellige. Han kom hjem for at besøge dem i 1856, og dagen efter hans ankomst holdtes *den første gudelige forsamling i Silkeborg,* maaske i hans hjem. Til stede var *Anders Stubkjær* fra Bording og den fynske smed, *Niels Hansen,* som opholdt sig her. Navnlig *Niels Hansens* ord gjorde indtryk paa Jul. D, han blev klart omvendt, og ved samme møde traf han sin senere hustru, *Ane Kirstine Højer,* der boede i Silkeborg sammen med sin broder, *Søren Højer.* Der blev en lille flok troende mennesker, som gerne samledes i *Højers* hjem. Og da Jul. D blev gift med frk Højer, blev deres hjem de troendes samlingssted. Den unge ildfulde *Dahlstrøm* forkyndte evangeliet, saa det vakte opsigt. Han fik stærke forbindelser vestpaa, tog ud og holdt møder i Bording, Gjellerup og Rind i Hammerum herred. Ligesom af sig selv blev han lægprædikant. Han gennemgik adskillige kampe, men ilden var tændt i ham. Han opgav helt landvæsenet og boede fra 1859 fast i Silkeborg. Han fik arbejde paa papirfabrikken, var lille af vækst, ikke legemligt stærk, men han *maatte* vidne for de 800 arbejdere paa fabrikken, hvoraf flere var hans gamle skolekammerater.

Pastor *Ivar Marius Hansen*, Blair, Nebr, USA, skriver (DnA, 1928, s 88 f):

Byen havde endnu ingen kirke, kun et kapel, som var indrettet i en af fløjene paa Silkeborg slot. Søndag formiddag samledes ikke saa faa af papirfabrikkens arbejdere til Gudstjeneste. *Dahlstrøm* blev ved sin kraftige, smukke sangstemme en slags ukaldet forsanger ved disse kapel-gudstjenester. Dette gjorde, at man blev yderligere opmærksom paa den unge lægprædikant. Hans møder blev bekendtgjort ved, at han selv blev bekendt.

Med Hostrup begyndte en grundtvigsk virksomhed i Silkeborg. Man kaldte deres forsamlinger »de kirketroende«. De, som Dahlstrøm stillede sig iblandt, nævnedes »Forsamlingsfolket«, og de holdt mange opbyggelsesmøder baade offentlige og private, og Dahlstrøm stod som den selvskrevne leder iblandt dem. Ogsaa udenfor Silkeborg blev Dahlstrøm godt kendt med mange af de ledende mænd blandt Guds folk: Gmd Chr. Poulsen (Haasum), gmd Lyder og Jens Maarbjerg, alle fra Sal sogn. Gmd I. Viftrup, Handbjerg, gmd P. Wejling, Humlum, gmd Chr. Grønbæk, Aulum, o fl. Alle disse troende mænd var godt bevandret i deres bibel og den lutherske kirkes lære.

Der kom mange mennesker til Dahlstrøms møder i Silkeborg, nogle kom af nysgerrighed, andre af ædlere grunde; nogle var »for«, andre »imod«. Der var vakt et betydeligt røre mellem fabrikarbejderne.

Paa samme tid kom ogsaa Mormonerne til Silkeborg, de lejede et stort lokale og holdt mange møder baade søndage og hverdage. Dahlstrøm kunne ikke holde sig passiv, men kastede sig ind i aaben kamp mod mormonismen. Han anskaffede sig »Mormons Bog«, »Pagtens Bog« og andre af mormonernes skrifter for at fægte mod mormonerne med deres egne vaaben. Han gjorde det, som han sagde, baade for sin egen skyld og for sine ubefæstede brødres og søstres skyld; thi mange stod stille og spurgte: »Hvad er det rette, den lutherske kirkes lære eller mormonernes?«

Det var efter Treaarskrigen 48-50; de danske vaabens sejr, 5. juni grundloven, friheden, den førte med sig, satte sindene i bevægelse baade paa det politiske og religiøse omraade. Ogsaa det politiske røre berørte Dahlstrøm. Han havde forskellige tilbud i den retning, og der var evner og anlæg i ham til at blive en politisk folketaler af rang; men kravet fra Guds rige og hensynet til menneskers frelse sejrede hos den unge, begavede lægprædikant, og paa sine gamle dage kunne Dahlstrøm udtale sin glæde over, at han ikke begav sig ind paa den politiske løbebane, men gav kirkens arbejde sine kræfter.

Det stærke religiøse røre blandt papirmøllens arbejdere i Silkeborg kom selvfølgeligt direktøren hr Michael Drewsen, for øre og øje – stundom endog af erklærede fjender. Og der blev rejst en modstand, der gik ud paa intet mindre, end at give det religiøse røre i Silkeborg et dødsstød. Den fjendske opstand fik fabrikherren med paa sin side. Han saa paa vækkelsen som paa noget sværmeri, der havde grebet hans dygtige og skikkelige arbejdere. At det var en virksomhed, hvis maal var at frelse sjæle, forstod han ikke.

Han forhandlede sagen med nogle af sine klogeste og mest betroede arbejdere, og de besluttede i fællesskab, at Dahlstrøm skulle bort fra fabrikken, og hjalp det ikke, saa kunne flere komme samme vej. Men førend denne beslutning blev praktiseret, skete der noget, som Gud vist havde sin haand med i. En Dr Jørgensen – formodentlig i Silkeborg – havde hørt om den bortvisning, der skulle finde sted fra fabrikken. Doktoren syntes ellers ikke at have nogen hjertelig forstaaelse for Guds riges anliggender, men han var en forstandig mand, som indsaa at en saadan haandfast bortvisningsmetode var en daarlig fremgangsmaade at benytte sig af overfor en religiøs bevægelse, og især havde dr J fattet godhed for den unge Dahlstrøm og kaldte ham sin protege; han havde kendt ham fra barndommen af.

Dr J gik saa hen til Drewsen, talte med ham om den foreliggende sag og fremstillede for ham det uforsvarlige i at sende Dahlstrøm bort fra sit arbejde og sit udkomme, fordi han var leder af en religiøs virksomhed, der sikkert ikke bar daarlige frugter. »Fra de politiske talerstole,« skal dr J have sagt, »lyder det i høie toner, at det almindelige folk skal have frihed til at tale og virke efter dets overbevisning, naar det blot intet foretager sig, som strider imod landets nye grundlov. Dette er rigtigt; men lad det da ogsaa faa sin anvendelse her i Silkeborg. Jeg er her for at bede Dem om, at De, Hr principal, tager Deres uhæderlige beslutning om bortvisning tilbage. – Tillad mig at spørge: Udfører Dahlstrøm ikke sit arbejde i fabrikken med troskab? Eller paavirker han de arbejdere, som gaar til hans møder, saa de ikke opfylder deres forpligtelser paa arbejdspladsen? Efter saadant bør der handles i denne sag; men enhver maa have ret og frihed til sine religiøse øvelser.«

Drewsen svarede dr Jørgensen, at i den henseende var der aldeles intet at klage over hverken hos Dahlstrøm eller de øvrige forsamlingsfolk paa fabrikken. »Saa haaber jeg, Hr fabrikant, at De tager Deres beslutning tilbage,« sagde dr Jørgensen. »Tilvisse, Hr Doktor,« lød principalens svar, »ingen skal faa lov at forulempe disse arbejdere, saa længe de er i mit brød. Og jeg takker Dem, fordi De ville gøre mig opmærksom paa min fejltagelse.«

Dermed var den vanskelighed fjernet, og Dahlstrøm sagde selv om forholdene efter dette optrin: »Alt gik sin jævne gang, vi havde dejlige sammenkomster med samtaler, bøn, Guds ords læsning, sang og smaataler; stundom kom flere troende mennesker fra landet ind til byen og tog del i vore møder, og det glædede os meget.«

Dahlstrøms gode evner til at forkynde Guds ord blev mere og mere bekendt paa Silkeborgegnen, og der kom mange opfordringer til ham om at tale ved gudelige forsamlinger. Saa godt det lod sig gøre, opfyldte han venners ønsker, og efter endt dagværk paa fabrikken gik han ofte ud paa landet for at holde møde om aftenen og maatte saa om nat-

ten gaa tilbage til sit hjem. Nu og da kunne nogen give ham en køretur, men det skete ikke ret ofte. Lørdag aften rejste Dahlstrøm ofte ud til de omliggende byer og egne for at holde møde søndag eftermiddag og aften og gik saa hjem om natten for at stille paa sin arbejdsplads i Silkeborg tidlig mandag morgen.

Paa den maade gik der 2 à 3 aar. Der skulle kræfter til at holde det ud. Dahlstrøms svage helbred tillod ikke vedblivende en saadan virksomhed, enten kom fabriksarbejdet eller missionsvirksomheden til at lide derunder. Den ene af disse to maatte opgives; men hvilken? Her var det ikke saa let at træffe sit valg.

Foreløbig blev han boende i Silkeborg, omgivet af en flok troende venner. Flere af dem havde faaet deres kristelige vækkelse ved hans forkyndelse. Dahlstrøm plejede fra den periode mellem sine venner at nævne skomager Otto Nielsen, skræder Mikkel Nielsen og flere af hans egen slægt.

Ofte kom Dahlstrøm til Bording, hvor Anlers Stubkjær boede, og Bülow var præst. »Han var,« sagde Dahlstrøm, »den eneste danske præst han kendte paa den egn og tid, der kunne taale at høre en lægmand tale i en offentlig forsamling.« Pastor Bülow ville gerne have Dahlstrøm i forbindelse med Indre Mission. Han skrev derfor til bestyrelsen og anbefalede Dahlstrøm til optagelse og fik ogsaa et velvilligt svar. Han omtalte dette til Dahlstrøm, som intet kendte til Missionsforeningen og syntes paa forhaand ikke at have tillid til den.

Efter et par maaneders forløb kom Dahlstrøm atter til Bording. Pastor *Bülow* deltog i mødet og bød efter dette Dahlstrøm hjem i præstegaarden. Der sagde pastor Bülow: »Jeg har et forslag at gøre Dem; jeg har skrevet til den Indre Missions bestyrelse om Deres optagelse som kolportør, og jeg har samlet 200 underskrifter af troende mennesker i Hammerum herred, som støtter andragendet, men nu maa De ogsaa selv andrage om antagelse.«

Dahlstrøm takkede for den udviste tillid, men havde sine tvivl. Ansøgningen blev indsendt, og bestyrelsens svar kom hurtigt. Det lød paa, at Dahlstrøm det første aar skulle gaa fra hus til hus og sælge bøger og vidne om sin herre og frelser i samtale med folk; prædike skulle han ikke; men naar prøvetiden var til ende, kunne han maaske faa bestyrelsens tilladelse til at holde offentlige forsamlinger.

Derpaa kunne Dahlstrøm dog ikke gaa ind. Han skrev til pastor Vilh. Beck og sagde tak for bestyrelsens tilbud; han var villig til at sælge bøger og gøre husbesøg; men han maatte have lov til samtidig, hvor man ønskede det, og Gud gav naade dertil, at forkynde evangeliet ved offentlige møder.

Der kom snart svar fra bestyrelsen med den besked, at ville Dahlstrøm have lov at holde møder, maatte han foretage en rejse til Uby paa Sjælland, hvor pastor Beck var kapellan, der ville saa bestyrelsen ordne et møde for ham, hvor han skulle tale, og efter dette kunne bestyrelsen tale med ham og give ham besked.

Paa dette brev svarede Dahlstrøm, at han villig gik ind paa bestyrelsens forlangende, naar man ville yde ham rejsegodtgørelse, enten han blev antaget som kolportør eller ikke. Dette indvilligede bestyrelsen i.

I 17 aar arbejdede Dahlstrøm nidkært og trofast i Indre Missions tjeneste. Herom fortælles adskilligt i L. Blauenfeldt: »Den indre Missions historie.« Under krigen 1863–64 virkede han sammen med kolportør Wippert blandt vore soldater, fra den dag hæren kom til Als fra Dannevirke til den dag, da øen faldt i fjendevold. Under angrebene paa Dybbøl var han ofte ude i skanserne og holdt bøn med soldaterne, mens kuglerne slog ned rundt omkring dem. I aug 1884 rejste Dahlstrøm til Amerika for at arbejde for Guds rige blandt vore udvandrede landsmænd. Han blev ordineret af *A.* S. Nielsen søndag 9. nov 1884 i kirken i Muskegow, Mich, til hvilken menighed han havde faaet kald allerede 5. okt 1884. Siden virkede han i den forenede danske kirkes tjeneste. Han lukkede sine gamle trætte øjne i sit hjem i Racine i Wisconsin 3. marts 1919 i en alder af 84 aar.

Det ganske enfoldige vidnesbyrd lød ogsaa i det gamle Silkeborg. Det er interessant at se, hvor jævnt og djærvt de gamle lægmænd greb sagen an. Dr theol *Marius Hansen* fortæller (DnA 1926, s 81 f) bl a:

Mads Hjorth, som var kolportør i Indre Missions tjeneste fra 1863–69, var en mand, hvis styrke det var at tale enfoldigt med den enkelte om vor frelser. Med stor ihærdighed gennemrejste han med sin bogtaske og tilsidst med sin trækvogn det meste af Jylland, overalt bekendende Kristus paa den for ham ejendommelige, barnlige og frimodige maade overfor baade høje og lave.

Sjælden kom han i berøring med nogen uden at advare dem fra at gaa paa den brede vej til fortabelse. Der er mange vidnesbyrd om den for ham egne maade at komme folk i tale paa. Mange ansaa *Mads Hjorth* for at være en særling, men kom man til at kende ham rigtigt, viste det sig snart, at hans tanke var klar og dyb, saa han kunne give gode svar og tilforladelig vejledning. Han befattede sig aldrig med at tale i offentlige forsamlinger; men ved at samtale med folk og ved at udbrede gode bøger drev han en betydelig husmission.

1844 havde *Michael Drewsen* grundlagt sin papirfabrik i Silkeborg. Han opførte ogsaa en del huse, hvori hans arbejdere boede. Byen voksede og der holdtes to torvedage i den hver uge. Paa disse torvedage i Silkeborg ville *Mads Hjorth* ogsaa drive sin mission. Men det varede ikke længe, før folk paa torvet i Silkeborg sagde som folk i Athen, da Paulus talte til dem, at Mads Hjorth forkyndte »fremmede Guder.« Mange blev fyldt med ondt sind imod ham og anklagede ham for politimesteren og arrestforvareren i byen og fik ham arresteret med den begrundelse, at han drev ulovlig handel. Mads Hjorth blev ført for retten paa herredskontoret og kom i forhør hos birkedommer Drechsel.

Førend birkedommeren fik noget sagt, aflagde Mads sin sædvanlige hilsen: »Vor frelser være med os! Vi er nogen sølle stakler!

Gud alene æren!« Derpaa holdt han sit Nye Testament hen mod dommeren og sagde: »Det er vor Herres og Frelsers Jesu Kristi Nye Testament, som alle bør kende, det er nødvendigt til salighed.«

Dommeren sagde: »Du er en tosse, Mads!«

»Siger dommeren, jeg er en tosse?« spurgte Mads. »Er vi saa kloge som en høne? Naar den gaar paa møddingen og skraber, saa samler den kærnen op, men ikke snavset. Saa kloge er vi ikke alle, vi tager ofte det, som ikke duer.«

Det kunne dommeren ikke benægte, og svaret gjorde et godt indtryk paa ham; han gav sig i nærmere samtale med Mads, købte en bibel og gav ham en skriftlig tilladelse til at sælge sine bøger til enhver, som ville købe.

Mads Hjorth tog da sin tværsæk over de brede skuldre, sin laadne hue, som han bar sommer og vinter, i haand, bukkede og takkede dommeren og hele personalet og bød farvel paa sædvanlig vis »Vor Herre og Frelser være med os! Vi er nogen sølle stakler! Gud alene æren!«

Efter Hostrups tid

Hostrups efterfølger pastor *H. R. Panduro* (1863–73) var af spansk slægt, havde et heftigt gemyt som sin fader, var ellers en alvorlig præst. *Vilhelm Beck,* som paa sin missionsrejse med *Johs. Clausen* var i Silkeborg 1865, skriver (erindringer s 73), at han i Silkeborg fandt en del troende mennesker, som stammede fra *Hostrups* præstetid her, men han nævner ikke noget om *Dahlstrøm.* Pastor Panduro var en anden type end Hostrup. Han stod sig ikke godt med de grundtvigske, var heller ikke ven af IM, men Hostrups venner var glade ved Becks og Clausens besøg.

Pastor *Fritz V. Wiberg* (1874–1914) naaede i sin lange præstetid at se Silkeborg forvandles fra en lille handelsplads til en stor købstad.

Ikke blot materielt, men ogsaa aandeligt var der grøde. Silkeborg blev en kirkeligt vaagen by, baade grundtvigsk og IM.

De **grundtvigske,** Hostrups folk, søgte i Panduros tid især til Sejling, eller til *Jørgen Teilmann,* hvis præstetid i Tem ikke var glemt. I sine første aar stod pastor *Wiberg* midt i det grundtvigske røre, og da kirken var indviet 1877, havde han god kirkegang, især af grundtvigske fra by og egn. Han var et skattet medlem af egnens grundtvigske konvent. Men i de senere aar, da han ældedes og prægedes af personlig modgang, blev kirkebesøget hos ham stadigt ringere, og han gled lidt efter lidt i baggrunden, medens de grundtvigske atter søgte til Sejling og til Teilmann. Wiberg maatte have kapellan og for at faa grundtvigsk samling blev der ansat en ung, dygtig grundtvigsk præst som hjpr *Gram Birkedal Nyegaard,* (1908); siden 1908 har der lydt grundtvigsk forkyndelse i Silkeborg. Den bærende i den grundtvigske kreds var kbmd *Knap* og hustru, to sjældne mennesker, som siden Hostrups tid havde været levende med i kirkens arbejde. De brugte de penge, de tjente, til at fremme det aandelige liv. Han var i sin forretning kendt som en ualmindeligt reel mand. (Gr valg- og frimgh, 1944, 380). Efterhaanden døde den gamle Hostrup'ske kerne ud, men ny kom til. Især blev seminarieforstander *P. J. M. Vinter* gr fører her. (Sammen med kurlæge *Bjerregaard).* Foran har Vinther fortalt lidt derom. Foredragsforeningen stiftedes i 80'erne og kom til at betyde meget med mænd som *Ludvig Schrøder, Jens Nørregaard* og egnens grundtvigske præster som talere. Højskoleforeningen stiftedes ved samme tid (1886), og her mødtes man i stort tal. *Hostrups* sange var særligt elskede. De store fællesmøder (konventer) samlede hundreder af mennesker 1886–1902 4 gange om aaret, *Højskolehjemmet* (fra 1899) var samlingsstedet. Her var det prægtige ægtepar, farver *C. Th. Eriksen* og hustru, Kristine, værtsfolk. (Begtrup: Gr hjem i 19. aarh, I, 1929, 127 f). Der kunne være delte meninger om foredragsforeningens brug af folkeligt-oplysende foredrag (Vilh. Andersen, Hans Olrik Høffding, V. Ullmann) contra de folkeligt-kristelige foredrag, men den store kreds var som helhed præget af fællesskab og virkelyst. Pastor *Nyegaards* fik en god gerning her, men da han flyttede bort 1911, var forholdet til den gamle (hidtil grundtvigske) pastor *Wiberg* kølnet, saa der blev oprettet en **valgmenighed,** med pastor *P. M. Munck* som præst (1912–34), se ndf om valgmenigheden.

Nu ønskede *Indre Mission* ogsaa at faa sin egen præst. Indremissionær *Kr. Moustgaard* og sekretær i KFUM *Olaf Jessen* (fra Grønbæk, se der) fik efter overenskomst med pastor *Wiberg* ansat pastor *M. K. Harbo* som hjpr. *Harbo* havde været sp i det nærliggende Engesvang, hvor han var meget afholdt og ved mange møder paa egnen havde han samlet store skarer. Harbo fik meget stor kirkegang i Silkeborg og betød meget for IM.

Om **Indre Missions** historie i Silkeborg i pastor Wibergs tid berettes:

Den lille flok, som *Julius Dahlstrøm* sluttede sig til, og som holdt deres møder i smaa, private hjem, bl a i *Højers,* voksede støt. En kreds af jævne folk, ledet af skomager Otto *Nielsen,* holdt regelmæssige bibelmøder, arrangerede offentlige møder. De savnede haardt et lokale, og ved stor offervilje fik de 1882 bygget det første mh i Silkeborg, ganske beskedent i Tværgade. Her holdt man søndagsskole, ungdomsmøder og missionsmøder under fabrikant *Stougaards* ledelse. Blandt hans uegennyttige medarbejdere var møllebygger *Jensen* og vægter *Fred. Nielsen.* 1887 holdt Indre Mission i Danmark sit aarsmøde i Silkeborg. 1888–90 virkede den ejendommelige indremissionær *C. Bülow Ravens* her, han var af den type, som stod ved udgangen og spurgte de enkelte, om »hvordan de havde det med deres sjæles frelse«. *Anders Stubkjær* kom her ofte. *Miss Kristoffer Hansen* († 1895 i Silkeborg) var en af den tids mest kendte kolportører, Vilh. Beck skrev om ham: »Han var kendt i mange egne i Jylland og elsket som en kær broder og en saare dygtig missionær, hvem mangfoldige mennesker skylder, at de har fundet livet i Kristus. Herren havde givet ham særdeles gode gaver til

at vidne om frelsen i Kristus, klart og indtrængende lød hans ord, og han brugte disse gaver uden at spare sig selv, saa det kan siges med fuld ret, at han har slidt sig op i missionens tjeneste, ligesom han ogsaa skal have det vidnesbyrd, at han var missionen en billig tjener, der med stor uegennyttighed altid har arbejdet for en lille løn.« (IM tid, 1895 s 555). Han blev begravet i aug 95 i Gjellerup, hvor pastor *A. Kastrup* talte ud fra Ap G 4, 12. Paa hans gravsten staar: »Han prædikede Kristus!« (DnA 1911, s 84).

IMs liv her var stadigt mest orienteret mod vest (Hammerum herred) præsterne Willer, Aulum, og Johs. Gøtzsche, Herning, kom her ofte. (Gøtzsche fast hver maaned indtil 1911). Missionær *Johs. Thorsen,* der døde som sp i Gilleleje, gjorde et godt arbejde, men særlig betydning fik indremissionær *Kr. Moustgaard,* som kom hertil 1903. Olaf Jessen har (Hjorddrengen, s 26 f) givet en skildring af denne selvstændige og særprægede missionær. Der maatte skaffes større rammer, og 20. sept 1904 blev det store missionshus i Amaliegade indviet af IMs landsformand, stiftsprovst, dr. *Fr. Zeuthen.* Ved den store fest talte ogsaa præsterne *Fritz Wiberg, Oscar Boeck,* Lønborg, samt missionær *Moustgaard.*

Skønt IM først fik sin egen præst her 1911 med pastor *Harbo,* var IM blevet den førende kirkelige retning i Silkeborg. Seminarieforstander *P. J. M. Vinther,* der var grundtvigsk leder, skriver (Fra kirkehus og skolestue I, 113) at »det bør siges, at i kristelig henseende har IM og dens arbejde i KFUM og K øvet den største indflydelse i byen og paa egnen«. En række stoute lægmænd, velkendt med deres bibel og Luther og de gamles skrifter, stod i spidsen for arbejdet. Uden at man kan tale om nogen egentlig stor samlet vækkelse, skete der stadig vækst i IMs rækker, og ofte blev sangen: »Kimer himmelklokker« sunget. Og Vækkelsessangene fra vinteren 1904–05 blev sunget meget.

Indre Mission holdt sit efteraarsmøde 1899 med Vilhelm Beck som hovedtaler, 1910 holdtes det store IMs sommermøde her.

Nogle glimt fra arbejdet i missionshuset i aarene 1904 til 1914 har provst *Carl Hermansen* givet (DnA, 1953, 82 f):

»Den lilleverden, som Silkeborg var for et halvt aarhundrede siden, da man syntes, at nu var byen virkelig ved at være stor, for slagteren havde faaet telefon nummer 416 – tænk, at der var saa mange i byen, som nu havde telefon. Men der var sandelig andre tegn paa vækst og grøde i byen. Det gamle missionshus i Tvergade var blevet solgt til auktionslokale – det gav siden birkefuldmægtigen anledning til mange vittigheder, naar auktionsgæsterne bandede i lokalet – et nyt blev opført i Amaliegade – for mig at se en unødig favorisering af skomager *Pedersens Johannes,* som nu kom til at bo saa nær det nye hus, at han kunne høre sangen fra de aabne døre. Men ligemeget, selv om det kom til at ligge i Amaliegade, saa var det dog en stor begivenhed, da det nye hus blev taget i brug. Kirken, den var der jo ganske vist i forvejen, og der kom man ogsaa, men den var noget fjernt og ophøjet, og præsten var vist ikke rigtig kurant, man havde hørt en forfærdelig og forargelig historie om ham, at han skulle have spillet kort med kordegnen. Han havde dertil den fejl, at han var grundtvigianer, og endelig een synd, som det stræbsomme borgerskab i byen syntes utilgivelig, man sagde om ham, at han var en daarlig økonom. Saa kirken kom til at staa lidt i en krog dernede for enden af torvet. Men missionshuset, det var det reelle i tilværelsen. Derefter blev mennesker maalt og vejet. En pige, som tjente hos min moder, var blevet forlovet, og jeg overværede en samtale mellem min moder og den unge piges svigermoder: De nyforlovede havde været til møde i missionshuset den første søndag efter forlovelsens indgaaelse, og saa forstod man, at partiet helt igennem var ret og rigtigt, baade for Gud og mennesker. Saa vældig en betydning havde missionshuset, her var der noget ganske afgørende, ikke blot for menneskers evige salighed, men ogsaa for den timelige velfærd og lykke. Kunne de unge følges derhen med hinanden, saa var alting godt og alt ville blive godt for dem, baade her og hisset.

Intet under da, at det var med ærefrygt, man søndag aften noget før 8 traadte ind i Silkeborg missionshus. Det var for ens betragtning dengang, et umaadelig stort rum, tilsyneladende med plads til en enorm menneskemængde, det var, eller blev inden kl 8 fyldt til allersidste plads. Ogsaa den lille sal, der var saa velkendt fra eftermiddagens søndagsskole, fyldtes lidt efter lidt; man saa ikke mere de grønmalede bænke, men alle de mange mennesker, som fyldte lokalet.

Det var som i Korinth, der var ikke mange rige, ikke mange vise og ikke mange fornemme. Hverken justitsraaden, kancelliraaden eller birkedommeren var her. Mest folk af det jævne, solide borgerskab, men alligevel mange, som nok kunne stemme et barnligt sind til ærefrygt. Her kom urmager *Nielsen* med sin gamle fader, og man syntes, det var en underlig ting, at en mand med saadan et langt skæg ligesom Abraham kunne have sin fader med sig.

Saa kom gartner *Petersen,* Frydenslund, med en alvorsmine, der slet ikke svarede til gartneriets muntre navn, han var ganske hvidhaaret, og man sagde om ham, at »hans haar var blevet kridhvidt paa en eneste nat«. Men hvor meget der nu ellers var om det, saa forstod man godt den alvorlige mine, for han var jo graver ved byens kirkegaarde, baade den gamle og den nye, og det maatte nok sætte sit præg paa en mand, at han maatte være med til alle begravelser i byen. Og saa var der skomager *Pedersens,* og spændende var det, om man kom til at sidde i nærheden af Johannes. Ikke for at der kunne blive lidt underholdning ud af det – en saadan ide var helt utænkelig, men det var nu saa betryggende at have ham i nærheden. Og der kom skrædder *Madsen* og politibetjent *Madsen,* den ene af byens to politibetjente, og der var noget opløftende og ærefrygtindgydende i den kendsgerning, at vogteren af orden og lov havde sin gang paa dette sted.

Naar huset saa var fyldt, og der skulle anvises pladser til de sidst ankomne eller deles sangbøger ud, skred en lille fedladen mand ned gennem lokalet. Han saa virkelig from ud, ansigtet med fuldskægget vendt opad, det var som om, det var hans naturlige ansigtsholdning at have blikket vendt opad, uden at han derfor mistede kontakten med jorden, for han kunne altid se, hvor der var en ledig plads. Jeg ved ikke af, at der er noget menneske paa jorden, jeg har betragtet med en saadan ærefrygt som væver *Hansen*. Det er faldet i min lod at hilse baade paa konger og dronninger og præsidenter og andet stort folk, men ingen har kunnet opvække en saadan ærefrygt hos mig som denne mand i Silkeborg missionshus. Tænk at kunne færdes frit frem og tilbage i dette højtidelige rum, det maatte jo være det der mentes, naar der i skriften fortaltes om at have Herrens fortrolighed over sit telt, ikke engang missionæren kunne saadan gaa rundt i hele huset, ind i sidegangene; ikke engang politi-Madsen kunne tillade sig sligt.

Og saa var huset fyldt, det var altid fyldt. Sommetider var der en præst, som talte, men som regel var det missionær *Moustgaard*. Og det gjorde ikke noget, at det bare var ham, for huset var alligevel fyldt til sidste plads, og saa havde han altid en historie, som man kunne forstaa. For eksempel den om fiskerne, der roede og roede hele natten, men som om morgenen ikke var kommet videre, fordi de havde glemt at løsne fortøjningerne. Maaske der var meget af, hvad han ellers sagde, som man ikke forstod, men at han var en mand, som i lige grad var fortrolig med sin Gud, som han var det med den store bibel, der laa paa talerstolen, var en given sag. Og saa gik der ry af hans sagnagtige ro. En dag var den grundtvigske kapellan i byen gaaet op til missionæren for at skælde ham ud og i det hele foranstalte et større opgør. Missionæren stod i færd med at pakke en postpakke, og fortsatte dermed, alt mens den anden afleverede sin skylle i stadig mere ophidset tilstand. Da præsten var allerhedest, skulle missionæren til at binde knude, og sagde i den mest rolige tone: »Aa, pastor N, sæt lige en finger der.« Den slags kunne jo kun bekræfte, at her var en mand af et særligt format.

Men sommetider var der fremmede præster. Og saa var det noget særligt, salen var om muligt endnu mere fyldt end til daglig. Der kom *Chr. Jessen* fra Grønbæk, og *Bernhard Willer* fra Aulum mindes jeg ogsaa. En lille, tæt mand med sort skipperskæg, og han stod paa talerstolen som en skipper paa en kommandobro. Udstedte ordrer og afgav erklæringer, som var indiskutable. Han kunne sige, saa det gøs helt ind i sjælen: »Ved du, hvad du er, du er en helvedes kandidat.« Og han kunne advare mod venskab med verdens børn, saa man forstod, hvor frygteligt den slags igrunden var. Der var nogle missionsfolk fra hans egn, som i Herning havde en forhandling, hvori der deltog nogle socialister, og da man bagefter spurgte socialisterne, hvad de egentlig havde syntes om disse missionsfolk, blev der svaret, at det igrunden var nogle flinke og pæne folk. »Men jeg siger jer, at den dag socialisterne taler godt om jer, er I ikke længer missionsfolk. For verdens venskab er fjendskab mod Gud.« Naar den slags kunne bore sig ind i sindet og blive siddende fast i erindringen, er det utvivlsomt paa grund af den i det udvortes uhyre stilfærdige maade, hvorpaa det blev sagt, parret med en myndighedens overbevisning, der gav indtryk af, at hvert ord var overvejet.

Og skulle det ske, at talerne kedede, og det kunne vel hænde, saa var der de to store billeder at se paa. Det ene af *Vilhelm Beck* i præstekjole og med det halve af lorgnetten skjult i kjolefolden. Og det andet af en mand med kindskæg og sort krave. Hvem han var, har jeg aldrig faaet opklaret, men jeg troede, at det var ham, som havde skrevet salmen »Alt staar i Guds faderhaand –«. Hvorfor netop den mand skulle have skrevet den salme, skal jeg ikke kunne sige, men han maa vel have set ud, som om han kunne have gjort det.

Det er nu mange aar siden, jeg sidst var i Silkeborg missionshus. Jeg ved ikke, om det endnu er fyldt til sidste plads hver søndag aften, men det ville egentlig gøre mig ondt, om det ikke mere skulle være tilfældet.

Og forundes det en gang at slippe indenfor i det paradis, som urmageren fremstillede saa levende – maaske nok lidt materialistisk – i søndagsskolen, hvor han fortalte om paradisets skove, der var langt skønnere end Silkeborgskovene, og hvor der var de dejligste æbler paa alle træerne, og hvor søernes vand ikke var grønligt og grumset som i Remstrup aa, men klart og himmelblaat, – ja, saa skulle det ikke undre mig det mindste, om den lille tykke væver *Hansen*, pedellen fra Silkeborg missionshus, var travlt beskæftiget med at anvise pladser til de sidst ankomne, og han med sit fromme smil sagde: »Kom her, tredie sidevej til højre, der træffer du dem allesammen, baade dem fra Amaliegade og dem fra Skolegade.« –

KFUM og K blev store og samlede mange unge. *Olaf Jessens* sekretærtid 1909–14 betegnes som »en guldaldertid«. Han havde en særlig evne til at samle de unge, godt støttet af sin broder, *Peter Jessen*, som 1910 grundlagde sin store forretning i Silkeborg. Til Grundlovsmøderne ved Dronningestolen kom der tusinder af unge fra hele Midt- og vestjylland, ja, der kom særtog med unge fra Skjern.

Søndagsskolen var stiftet 1883, den blev holdt i mh. Fabrikant *Stougaard*, urmager *Nielsen*, kbmd *Lauridsen* og gartner *Frydenlund Pedersen* nævnes som nogle af de bærende. Senere kom en livskraftig FDF til. I pastor *Harbos* tid fyldtes kirken til trængsel, og fra disse aar mindedes man længe *Skovgaard-Petersens* bibelkursus med c 1350 deltagere og det forunderlige syn af gaderne fyldt af folk med bibel i haand. Disse bibeltimer skabte yderligere tilgang til IM.

Da pastor *Wiberg* døde 1914, blev provst *J. J. A. Ammundsen* sp her (1914–23, da han blev biskop paa Lolland-Falster). Han stod IM nær, selvstændigt og med en egen

myndighed. Han fik 1915 pastor *Holger Sørensen* som hjpr. 1916 oprettedes embedet som rkp. Holger Sørensen blev rkp (1916–22) og alle rkp siden 1916 har været IM. Kirkegangen var meget stor i disse aar. Biskop *John Ammundsen* har hertil skrevet om kirkelivet i Silkeborg i disse aar:

»Min formand, *Fritz Wiberg,* havde været her i 40 aar. I sine velmagtsdage havde han været en meget ejendommelig betydelig grundtvigsk prædikant, og i den tid var menigheden overvejende af samme retning, præget af byens første sognepræst, *J. C. Hostrup.* Men allerede i en længere aarrække havde Wiberg været temmelig aflægs og maatte holde kapellan. I de sidste 3 aar havde han overhovedet ikke været paa prædikestolen.

Imidlertid var der – samtidig med at den gamle grundtvigske kreds efterhaanden gik bort – opstaaet en stedse voksende *Indremissionsbevægelse.* Den var begyndt at spire allerede under *Wibergs* formand, *Panduro.* Hertil kom forbindelser med »levende« kredse i omegnen, navnlig i Grønbæk (pastor *Jessen)* og Hinge (pastor *Lange).* Missionsfolkene følte sig ikke tilfredsstillet ved *Wibergs* og hans grundtvigske kapellan, *Gram Nyegaards* forkyndelse og traf aftale med *Johs. Götzsche* i Herning om at holde en gudstjeneste om maaneden i Silkeborg, og da var kirken altid fuld, medens der kun var meget faa, naar *Wiberg* prædikede. Da Wiberg konstaterede denne forskel, sagde han: »Jeg burde jo skydes.« Men – hans økonomi var meget daarlig, og han havde ikke raad til at tage afsked. Da *Gram Nyegaard* blev kaldet til sognepræst i Laurbjerg, bøjede *Wiberg* sig for IMs ønsker og antog sognepræsten i Engesvang, *M. K. Harbo* som ordineret medhjælper. Harbo var meget udpræget missionsmand, en dygtig prædikant og overordentlig flittig præst, og samfundet, der havde *Kr. Moustgaard* som missionær, voksede stadig.

Som modtræk mod denne stærke og ret paagaaende IM dannedes nu en grundtvigsk valgmenighed med *P. M. Munck* som præst. De ægte gr bestanddele af valgmenigheden var dels epigoner af den ældre slægt, dels tilflyttere. En stor del af dens medlemmer var fra landsogne i omegnen.

Saaledes var situationen, da jeg blev kaldet efter indstilling af sognemenighedens repræsentanter i menighedsraadet, det store flertal. Forholdet mellem de to menigheder havde nærmest været krig paa kniven, *Harbo* og *Munck* kunne ikke døje hinanden. Jeg havde jo ingen grund til at være krigerisk og kunne sagtens være fredelig, da jeg havde langt det største kirkebesøg, normalt c 800, medens *Munck* kun havde 150–200. Vi kom ogsaa meget ordentlig ud af det sammen, havde vel ikke meget med hinanden at gøre, men talte venskabeligt sammen, naar vi mødtes og besøgte lejlighedsvis hinanden, – hvilket i *Harbos* tid var utænkeligt. Efterhaanden kom det ogsaa dertil, at jeg vikarierede for *Munck* i hans ferie. Engang da han kom, traf han kun min kone og sagde »Jeg kommer for at bede Deres mand vogte min lille hjord, mens jeg er borte. Det kunne maaske kaldes at sætte ræven til at vogte gæs, – saa kan De selv, om De vil tage det som en kompliment til Deres mand eller til min lille hjord.« Da der stod i avisen, at jeg skulle prædike for sognemenigheden om formiddagen og for valgmenigheden om eftermiddagen, kom en af IMs spidser farende og krævede mig til regnskab. Samtalen endte med, at han sagde: »Ja, De maa jo nok gøre ham en tjeneste, men De maa sandelig ikke tage imod nogen af ham igen!« Ved valgmenighedens gudstjeneste mødte en hel del af missionsfolkene for at høre, om jeg prædikede anderledes der! Da vi skulle have reformationsfest 1917, foreslog jeg *Munck* at vi skulle holde den i fællesskab. *Munck* sagde: »Det faar De jo klø for at Deres folk.« – »Ja, det gør jeg vel,« sagde jeg, »men jeg er ligeglad,« hvortil han svarede: »Jeg faar ogsaa klø, men jeg er ogsaa ligeglad.« Resultatet blev en eftermiddagstjeneste, hvor *Munck* og jeg talte, og en aftentjeneste, hvor res kap *Holger Sørensen* og valgmenighedens formand, seminarieforstander *Vinther* talte, begge gange for en mere end stuvende fuld kirke.

Imidlertid blev der senere mudder i valgmenigheden, hvor *Munck* optraadte ret despotisk, og 4 af de mest betydende familier meldte sig ud og gik over til sognemenigheden. Den bedste i valgmenigheden var ubetinget *Vinther,* i enhver henseende en god mand. Han havde længe i al stilhed set ret kritisk paa *Munck* og tilsidst – efter min tid – rev det jo ud, saa M søgte til København, og valgmenigheden snart efter revnede.

Ogsaa indenfor IM var der en despot, missionær *Kr. Moustgaard.* Han var en meget ejendommelig mand, fuld af vestjysk lune, der ofte virkede meget velgørende. Han var heller ikke kedelig som taler, talte for resten ikke ret ofte i byen, men han ledede samfundet, arrangerede møder i missionshuset med fremmede talere osv. Missionshuset var hans hjertebarn, det var der, det egentlige skete. Der, og ikke i kirken, blev folk omvendt. Da han engang ved et samtalemøde atter gentog dette, bemærkede en lille stilfærdig tømrer: »Det kan godt være, der bliver flest omvendt i missionshuset, men jeg tror næsten, det holder bedre hos dem, der bliver det i kirken.«

Vi havde engang holdt nogle møder i teatersalen med fremmede talere under stærk tilstrømning af byens folk. For nu at udnytte stemningen besluttede pastor *Holger Sørensen* og jeg at fortsætte med en række bibeltimer, og dels fordi vi muligvis dertil skulle bruge lejet lokale, dels fordi vi ville prøve, om det trak bedre, bad vi folk indmelde sig og betale 1 kr. Der meldte sig c 400 af alle slags. Da der nu intet lokale var, som passede bedre til en forsamling af den størrelse, tog vi missionshuset, som vi fik for brændsel og lys. (Overskuddet havde vi saa til andre formaal.) De indmeldte, hvoraf størsteparten aldrig havde sat deres ben i missionshuset, kom og fulgte trolig uge efter uge. Men det ærgrede *Moustgaard.* »Jeg kan ikke lide at se de vantro fyre sidde der«, sagde han, og saa begyndte han at gaa rundt til de missionsfolk, der var med til bibeltimerne, og lade falde bemærkninger om: »Jeg tror nu, det

skader,« uden nærmere begrundelser. Resultatet blev, at deltagelsen i bibeltimerne efterhaanden tog noget af, – det var missionsfolkene, der blev borte! Naa, det skal alligevel siges, at *Moustgaard* havde mange gode sider, navnlig var han god til at besøge og tale med gamle og syge. Men helt let at arbejde sammen med var han altsaa ikke, og vi præster trak vejret lettere, da han blev forflyttet til Næstved.

Saa overtog *Holger Sørensen* og jeg skiftevis ledelsen af møderne i missionshuset og fandt selv, at det gik udmærket. Men – de skrappeste viste sig at være af anden mening! Bag vor ryg ansøgte de IMs bestyrelse 1920 om ansættelse af en ny missionær og fik en saadan, der hed *J. C. Jensen.* (se DnA 1943, s 73). Han var en mere almindelig type end *Moustgaard,* men han havde naturligvis ogsaa missionshuskomplekser, og skønt han var ret venlig, havde han to ting, der satte ondt i ham: en daarlig mave og en ret intrigant kone. Samarbejdet gik derfor heller ikke nu straalende.

Det første aar var jeg alene som præst for sognemenigheden, men da folketallet var over 12.000 foruden det store tuberkulosanatorium, hvor der holdtes gudstjeneste hveranden søndag, fik jeg *Holger Sørensen,* først som hjpr og aaret efter som res kap. Der var et udmærket forhold og samarbejde mellem os uden skygge af rivaliseren, jeg mindes ikke nogen uenighed om gudstjenesternes fordeling eller andet tjenstligt. Han var fuldt ud missionsmand (men ikke haardkogt og snæver), hvilket passede mig godt, da han saaledes supplerede mig. Hver af os havde sit distrikt, det kneb i begyndelsen at faa konfirmanderne til at rette sig efter linjen, men det bedredes lidt efter lidt. Da vi nu var tre præster om 1 kirke (plus sanatoriet), kunne vi godt bruge et prædikested til, der ikke som missionshuset paa forhaand var præget. Planer om endnu en *kirke i den søndre del af byen* blev ventileret, men fik ikke medhold i ministeriet. Vi tog da over tværs og handlede paa egen haand. Udelukkende ved frivillige bidrag, nogle store og mange smaa – næsten hver familie i det søndre distrikt, som for en stor del er arbejderkvarter, gav deres skærv, byggede vi 1920 »*Lyngby Kirkesal*«, saa kaldet, fordi den del af byen var vokset op af en lille landsby ved Lyng Sø, Lyngby. Den ligner en lille landsbykirke uden kor og taarn, hvid med rødt tegl og takkede gavle. Den var selvejende, i bestyrelsen var sognemenighedens to præster og nogle lægmænd. Der var intet alter og døbefont, saa den kunne ikke indvies som kirke og var kun beregnet til foreløbigt prædikested. Der blev holdt korte gudstjenester hver søndag skiftevis af begge præster. Desuden havde den res kap den som menighedshus til møder og søndagsskole. Den viste sig at være til stor nytte, der var altid fuldt hus, c 250, uden at derfor besøget i kirken blev mindre, saa at der normalt hver søndag ved sognemenighedens og valgmenighedens tre gudstjenester tilsammen var c 1300, altsaa 10%. – (Det tilføjes, at det var pastor *Holger Sørensen* sammen med kbmd *Peter Jessen,* som fik samlet de ret betydelige midler ind, det kostede at bygge denne lille kirke. Den forblev i IMs eje, til den blev afhændet; men den brugtes i det væsentligste kun til regelmæssige søndagsgudstjenester og søndagsskoler samt møder for ældre. I begyndelsen holdtes der gudstjeneste her samtidig med, at valgmenigheden holdt sine tjenester i Silkeborg kirke. Husets arkitekt var *H. C. Rasmussen,* der senere byggede Ans kirke. Der var siddeplads til knap 200. Da Mariehøj kirke skulle opføres, blev kirkesalen givet til kirkekomiteen. Den afhændede i 1957 kirkesalen til adventisterne. Mange af kirkefolket var bedrøvet over dette, men man fandt, at de gudstjenester, som var blevet afholdt der, nu ville fortsættes i den ny kirke, og adventisterne var villige til at give en ret god betaling for salen (60.000 kr), som saa kunne indgaa i den sum, der blev samlet ind til Mariehøjkirken).

En af de betydeligste mænd indenfor IM var apoteker *Topp,* en udviklet, meget alvorlig, noget tung kristen mand. Han havde staaet *Vilh. Beck* nær, og minderne fra den tid var hans kæreste emne. IM havde, foruden de store fælles samtalemøder i missionshuset hver 14. dag, delt byen i c 15 mindre bibelkredse, der samledes i private hjem, i regelen ledet af vedkommende husfader, saa at mange fik en vis øvelse i at føre ordet.

Købmand *Peter Jessen,* var meget anset i borgerskabet for sin store dygtighed som forretningsmand. Han havde startet en lille manufakturforretning med sin kone som eneste medhjælper og i løbet af godt en halv snes aar drevet den op til at være en af landets største forretninger, saa at han var byens højeste skatteyder. Han hørte vel til IM, men havde et videre udsyn end de fleste. Han indbød byens spidser til sammenkomster (à la LYM, som dengang ikke eksisterede) i sit store, smukke hjem paa Silkeborg Hovedgaard, hvortil mange kom. Og sammen med mig fik han startet en ny bibelkreds for en halv snes familier af honoratiores, de fleste udenfor IM. Den mest betydelige i denne kreds var rektor, frk *Th. Lang,* en meget begavet, dygtig og fremragende dame, der havde stor indflydelse. Af andre i denne bibelkreds kan nævnes dr. *Bjerregaard* (gl skovridergaard) og stadsingeniør *Wille,* begge udtraadt af valgmenigheden, frk *Lund* (husholdningsskolen) og bogholder *Holst* (senere kordegn).

Købmand *Jessen* var ogsaa en stor økonomisk støtte for alt kristeligt arbejde. Ved indsamlingen i kirken laa der ikke sjælden en »plovmand« paa alteret. Fru *Jessen* forestod uddeling af kirkebladet og samlede de c 30 uddelere en gang maanedlig i hjemmet.

Ogsaa ungdomsarbejdet gik godt. Her var en ret stor KFUM med egen bygning og alle afdelinger samt FDF (den senere grundtvigianer *Carl Hermansen* hørte dengang hjemme der ligesom IMs rejsepræst *Johs. Pedersen.*) KFUK var endnu større. Den betydeligske sekretær der i min tid var *Christiane Barfoed* (søster til »Ærbødigst«). Søndagsskole holdtes i missionshuset og i Lyngby Kirkesal.

Her var flere kredse for Ydre Mission. Me-

dens de for DMS og Sudanmissionen saa godt som udelukkende bestod af folk fra IM, var der i Østerlandskredsen, som frk *Lang* ledede, ogsaa andre kirkelige og folk fra valgmenigheden. *Munck* deltog ikke i sligt.

Vinthers seminarium hørte naturligt til valgmenigheden. *Munck* havde timer der, og jeg kunne ikke trænge mig ind paa hans gebet. Men adskillige baade af seminariets lærere og elever saas jævnlig ved sognemenighedens gudstjenester.

Hos frk *Lang* havde *Holger Sørensen* religionstimer i seminariet, jeg i gymnasiet, og vi kom der begge som talere ved møder.

Her var ikke noget provstikonvent i min tid. Vist nok paa *Olaf Jessens* foranledning holdtes hver vinter en »Kampagne« med gudstjeneste 3–4 aftener i træk samtidig i 20–30 kirker i omegnen, i regelen godt besøgt selv i de mest »døde« sogne. Hele talerstaben var indkvarteret i Silkeborg, og naar de om aftenen efter endt tjeneste vendte tilbage, samledes man hos apoteker *Topp,* købmand *Jessen* eller i præstegaarden. Det var jo en sen historie, da man sjælden var samlet før kl 22, og saa skulle der drikkes kaffe. Men derefter havde vi et hyggeligt, konventsagtigt samvær i et par timer, hvor mangt og meget blev drøftet. (Engang kom *Poul Sørensen* (senere Vejle) med en flot udtalelse om, at alle levende grundtvigianere var døde, thi saa ofte der blev nævnt et eksempel paa en »levende« grundtvigianer, viste det sig altid, at han var død, f eks Birkedal og Hoff. Det irriterede stiftsprovst *Helweg-Larsen,* som gjorde modbemærkninger indledet paa følgende maade: »Forleden nat, da jeg laa og ikke kunne sove, sagde jeg til mig selv: hør, *Du stiftsprovst,* hvad mener du egentlig osv. – – Men nu *De, min gode Sørensen* osv«) Undertiden var 3–4 theologiske studenter med i kampagnen som passive deltagere, engang bl a *Sigurd Geleff.* Snart blev imidlertid vanskelighederne mht befordring, lys og brændsel i krigsaarene for store, saa kampagnen maatte ophøre. –

I Silkeborg var der en ret stor menighed af *»den apostolske kirke«* under ledelse af en *Fleischer,* det var gode, alvorlige folk, som ogsaa søgte kirke og nadverbord. Her var ogsaa en *metodistmenighed* med egen præst og kirke. Den *katholske* kirke laa lige ved siden af præstegaarden, og der var godt, venligt naboskab mellem præsten, *Frederiksen,* og mig, men vort samarbejde indskrænkede sig til det mindst mulige: Nytaarsaften konfererede vi vore ure, saa at klokkerne fra begge kirker kunne ringe samtidig kl 12. Hans venlige sindelag gav sig særligt udslag ved min kones død, da han kom og spurgte, om han maatte læse en messe for hende, hvad jeg selvfølgelig tog imod med tak. Og det gjorde stærkt indtryk paa os alle, at den katholske kirkes klokker ringede, da ligfølget passerede den. – Her var nogle faa nonner, som holdt skole for en snes børn af polske familier i omegnen. I byen var kun nogle faa katholiker.

Før min tid havde der været et par *mormon*prædikanter, som pastor *Harbo* havde taget en dyst med, men de var forduftet, da krigen udbrød, og der har vist nu kun en enkelt mormon i byen. Ganske smaa ubetydelige kredse af *baptister, adventister* og *»bibelstudenter«* var der ogsaa, men de gjorde sig sjælden bemærket. Det samme gjaldt en lille spiritistkreds.

Alt i alt var der i Silkeborg gode forhold, bedre end de fleste provinsbyer.«

Pastor *Harald P. Madsen,* Domkirken, Kbhvn, er opvokset i Silkeborg. Han har i IM tid 1960, s 324 f fortalt om kirkeliv i Silkeborg. (Det har en vis interesse at sammenligne det med Ammundsens skildring.)

»I rækken af de præster og missionærer, som faldt særlig godt til i det karskt, usnobbede miljø, som har kendetegnet nybyggerbyen ved aaen i dens første sekel, staar der i ældre silkeborgenseres erindringer en særlig glans om provst *John Ammundsens* og missionær *Kristian Moustgaards* navne. Saa forskellige de to mænd var i næsten alt tænkeligt: Provsten en højt begavet prædikant, der samlede kirken paa torvet stuvende fyldt hver søndag ... og *Moustgaard,* der selv gentagne gange sagde: »Næh, prædike, det gør jeg ikke, for jeg har ikke gaaet i den sorte skole, men vidne om glæden i Herren ... jo ... det vil jeg ... det er det, vi missionærer skal«, saa udfyldte og supplerede de hinanden paa forbilledlig maade. Var der dem, der vejrede »højkirkelighed« i provstens forkyndelse, og som var bange for, at han »udtyndede« evangeliet, siden ogsaa byens intellektuelle i stort tal samledes om hans tankevækkende prædiken, var *Moustgaard* den første til at sige: »Vis, vas, det er kerneføde, vi faar her. Kan I ikke høre det, saa er det, fordi I sidder med uvedkommende tanker i Herrens hus«. Og hvor højt provsten agtede og ærede den i bedste forstand dybt originale missionær med hans tit pudsige maade at sige tingene paa og hans bramfri færd paa de flittige husbesøg, som var noget af Moustgaards styrke, foreligger der mange vidnesbyrd om.

De to mænd, begge betydelige, aandelige ledere, tænkte og handlede økumenisk, længe før den moderne økumeniske bevægelse blev en kendsgerning, og det nød baade kirke- og samfundslivet i Silkeborg godt af.

Det samme kan siges om søndagsskolen, om M og K og FDF, som arrestforvarer *Hansen* og cigarhandler *Jakob Lundkvist* i fællig fik sat i gang. Hele dette ungdomsarbejde holdt paa ganske selvfølgelig, naturlig maade til i kirke og missionshus og gav dermed byens store sognemenighed og samfund et ungt og festligt præg.«

Pastor *O. J. Thuesen* (1923–37) gik ind til en vanskelig opgave som afløser for provst *Ammundsen,* der ved sine store evner som prædikant, ved sin fine, jævne menneskelighed og stille lune havde samlet en stor og trofast menighed fra alle kredse i byen; han var hele byens præst. En del af menigheden stod nok i begyndelsen lidt forbeholdent over for *Thuesen,* men der gik ikke lang tid, før han mødte samme tillidsfuldhed, som provst *Ammundsen* havde mødt. Thuesen var nok en af sin tids betydeligste IM prædikanter. Hans prædikener var vel forberedte, samlede sig centralt i Kristusforkyndelse, og de kunne

forstaas af alle slags mennesker. Han vedkendte sig klart, at hans udgangspunkt var IM, men han var aaben og fri i sin kristendomsforstaaelse og virkede personligt saadan, at man maatte faa tillid til ham. Tilhørerne følte, at han var »frigjort fra retningsbaand, kun bundet af helligaandens vejledning.« Baade unge og ældre fik hjælp gennem hans forkyndelse. Han gik beredvilligt med i det stærkt organiserede arbejde, IM samfund, bibelkredse, KFUM og K, søndagsskole osv. Maaske kunne han finde alt dette lidt trættende, men han mødte altid med et vel gennemtænkt budskab og frisk mod.

En udmærket hjælp fik han i pastor *Axel Gram,* der blev rkp her 1922, (sp Mariehøj kirke 1958), den præst som har virket længst tid i Silkeborg. Fra Fredericia og fra sin virksomhed som KFUM sekretær var han vel hjemme i IMs arbejde, og efter *Thuesens* afgang har han en overgang været IMs førende præst i Silkeborg, uden dog at være stærkt retningspræget. Han har slidt trofast i over 40 aar, baade i Silkeborg og som taler rundt omkring, for børnehjemmet »Søfryd« og for Industrimissionen blandt armenierne, og samler en trofast menighed.

1929 indviedes *Alderslyst kirke,* og 1937 oprettedes det 2. sognekald i Silkeborg i forstaden *Alderslyst,* der kommunalt hører til Silkeborg. Balle udskiltes fra Gødvad og blev anneks til Alderslyst, men er selvstændig kommune. Alderslyst-Balle skildres selvstændigt her s 424. Pastor *J. Andersen* (1937–50) se ndf. Pastor *G. Johnsen* (fra 1950) er grundtvigsk. Pastor J er fmd for Silkeborg højskoleforening. Den res kap, pastor *Aksel Petersen* (siden 1946) er IM.

1958 udskiltes *Mariehøj* sogn, med *Axel Gram* som sp og *A. C. M. Lomborg* (gr) som rkp, se side 423.

Siden 1938, efter pastor *Thuesens* afsked, har Silkeborg haft grundtvigske sognepræster ved den gl sognekirke. 1922 var der 6 IM, 4 gr, og 5 soc i menighedsraadet, og flertallet indstillede pastor *Thuesen,* medens mindretallet indstillede pastor *F. S. Bendix* (se sp Skive-R). Flere af menigraadsvalgene har været ret bevægede. 1937 var der i mghr 6 n IM, 7 soc og 2 gr, de 9 sidste indstillede pastor *C. A. Grøn,* Hvirring-H, som var sp her 1937–63, han var en af egnens kendte grundtvigske præster, havde været kredsfmd i KS. Da han kom hertil, ophævedes valgmenigheden. Et i 1940 oprettet embede som kkp, omdannet til 2 rkp 1946, og 1940–50 havde pastor *Gerald Iversen* dette embede. Han var IM, ligesom hans efterfølger, pastor *P. E. Klejnstrup,* der efter Mariehøj sogns udskillelse, blev ene rkp her. 1945–49 havde IM flertal i mghr.

Menighedsraadet 1961 bestaar af 5 IM, 5 gr, 4 soc, med bankdirektør *Ch. Sørensen* som fmd og direktør *Mads Toustrup* som næstfmd. Menighedsraadet indstillede 1964 pastor *Klejnstrup* som nr 1 med 8 st, valgmenighedspræst *Helge Grell,* Herning, som nr 2 med 6 st. Det vakte uro og fortrydelse i IMs kredse og videre ud, at kirkeministeren udnævnte pastor *Helge Grell,* som har været sp her siden 1964.

Reaktionen paa denne udnævnelse var skarp, baade i læserbreve i IM, ja selv gode, gamle grundtvigske folk undrede sig: »Er dette demokrati? S, er et sogn, hvor IM saa afgjort præger kirkelivet og har flertal ved præsteindstillingen, ser myndighederne helt bort fra disse kendsgerninger, naar sognekaldet skal besættes. Og reaktionen varer ved!« skrives der fra Silkeborg.

Skønt der er 3 sognekirker i Silkeborg, har man ikke fundet paa at give den først opførte kirke noget særligt navn. Den hedder stadigt Silkeborg kirke.

(I Herning, hvor der ogsaa er 3 sognekirker, hedder den først opførte kirke ogsaa stadigt Herning kirke). I andre købstæder (uden for Midtjylland) har dog hver kirke faaet sit eget navn.

De kirkelige forhold 1963 skildres saaledes: Der er forholdsvis god kirkelig interesse, der er i byen 2 IM smf, og talrige bibelkredse, 5 sdsk, KFUM og K, m m, Grundtvigsk menighedskreds, højskoleforening (ledet af pastor *G. Johnsen),* 2 grundtvigske ungdomsf, spejdere, FDF, LYM, med off møder, Blaa Kors, Kirkens korshær, mange YM kredse.

Præster fra omegnen forbereder udenbys boende børn til konfirmation.

Byens præster har andagt hver onsdag aften paa Centralsygehuset. Regelmæssige andagter paa de 2 store Gamlehjem, flere stiftelser for gamle, hvor præsterne holder regelmæssig andagt. 3 kirkegaarde.

Et særligt IMs arbejde er spædbørnehjemmet »*Søfryd*«. Det havde vist sig, at spædbørn ikke blev behandlet godt paa visse private børnehjem. Saa tog provst *J. Vibe Petersen,* pastor *C Asschenfeldt-Hansen* og kpt. *A. F. A. Hansen* sagen op, man købte en smukt beliggende villa i Silkeborg og 4. sept 1924 indviedes den som IMs spædbørnehjem »*Søfryd*«. IM og en række KFUM foreninger stod bagved, pastor *Nielsen-Vrads,* Gjellerup blev den første fmd, senere kpt Hansen, nu pastor *Axel Gram.* Frk *Elisabeth Larsen* var den første forstanderinde, indremissionær *Jensen* var en flittig kasserer. Da bygningen efterhaanden blev noget gammeldags, stillede byraadet en smukt beliggende grund over for den kommende Mariehøj kirke til raadighed, og 14. april 1955 indviedes det nye hjem, arkitekt var et barnebarn af den gamle indremissionær *Kristoffer Hansen.* Frk *Marie Riis Olesen,* datter af missionær Olesen, er forstanderinde. (En lille pjece med »Søfryds« historie blev udgivet ved 25 aars jubilæet.)

Søndagsskolerne har haft deres store betydning. Den første blev som nævnt stiftet 1883, 1910 kom der søndagsskole i Alderslyst, 1920 i Lyngby kirkesal (nu i Mariehøj kirke), senere i Lysbro og Nyvangen.

KFUM og K har egne bygninger i Nygade fra 1911, og her har været en række dygtige sekretærer KFUM: Efter *Olaf Jessen* kom *Niels Buch* (senere miss Kina, se rkp Sdr sogn, Viborg) *Aage Sørensen,* den tidligt modne unge teolog, som fik afgørende betydning for mange unge mænd i byen, og hvis død lige før han skulle giftes og blive præst (se Suderø, Færøerne) kom til at tale

stærkt til de unge her. Blandt de senere sekretærer var *L. Hagelskjær Lauridsen* (se sp Nathanels k, Kbhvn). KFUK: bl a frk *Kathrine Mygind,* frk *Laura Madsen,* senere landssekr KFUK og flere, der senere kom til at virke i ydre mission. Navnligt i 1920'erne var tilslutningen stor.

Efter valgmenighedens ophævelse samles det *grundtvigske* arbejde om byens grundtvigske præster, den gr menighedskreds og højskoleforeningen, som har været ledet i de senere aar af overlærer *Mouridsen,* overlærer *Storm Sørensen* og pastor *G. Johnsen.* 1919 stiftedes ungdomsforeningen, DdU. Pastor *Morten Øllgaard,* søn af biskop Ø, Odense, som var hjpr her 1950–54, har (i Kr Dbl 1953) fortalt om det grundtvigske ungdomsarbejde i Silkeborg:

»Byungdom, skriver Ø, lader sig ikke nøje med at sidde og høre paa foredrag og oplæsning, men den vil – og kan for en stor del – selv være med til at yde noget, og da vi blev klar over dette, prøvede vi at arrangere det saadan, at der ikke gik en aften, hvor vi holdt vore ordinære møder, hvor de unge ikke fik lejlighed til at give deres besyv med paa en eller anden maade; man vil paa forhaand være skeptisk over for en saadan kraftudfoldelse fra de unges side, og det var vi ogsaa, men det blev anderledes, end vi havde tænkt os det; de kunne virkelig yde noget og var optaget af at yde noget – et par digte, en lille novelle eller lignende.

Jeg tror, at det vigtigste er, at baade ledelsen af foreningen og talerne kender noget til de unge, og ikke bare tror, at de gør det.

Vi har gennem gruppearbejdet – en 6–10 unge, der sammen med en leder søger at tale sammen om det, der interesserer dem – forsøgt at faa kontakt med de unge og hjemmene bag dem, fortsætter beretningen fra Silkeborg, og her i de smaa forsamlinger uden talerstol har de virkelig lukket sig op og er kommet frem med noget af det, der interesserer og optager dem, og vi lidt mere voksne har haft meget udbytte af at tale med dem paa lige fod, og jeg tror, at jeg tør sige, at denne kontakt har været til gavn for foreningen i det hele taget og har givet ikke blot styrelsen, men ogsaa medlemmerne et gaa-paa-mod og et kammeratskab, som nok kan give os løfter om fremtiden.«

Mange store møder er holdt i Silkeborg, IMs, grundtvigske, skolemøder, konventer osv, se ovf. Fra nyeste tid huskes IMs store aarsmøde her 1960 med vældige forsamlinger og den meget store kollekt (flere hundredtusinde kr).

En *Kirkeligt Centrums Kreds* har virket siden 1958 med møder eller gudstjenester et par gange om aaret i byens 3 kirker, ledet af direktør *Børge Blans,* fru læge *Mollerup* og forstander *Enemærke,* Th. Langs højskole.

Foruden *Møgelø-lejren,* hvor drengene samles, har der jævnligt været holdt lejre for voksne, f eks husmoderlejr hos gdjr *Søren Krogh,* Fogstrup, mandslejr hos gdjr *Emil Porup,* Nørreskov.

Blandt de mange *lægfolk,* der har været med til at bære menighedslivet i Silkeborg skal enkelte nævnes (foruden flere af de foran anførte):

Biskop *Johs. Gøtzsche* har (Livserindringer, 1955, s 79 f) skildret indremissionær *Kr. Moustgaard:*

»Jeg maa sikkert have set ham første gang i Fredericia, hvor han blev ansat som indremissionær i aaret 1895.

Han var gaardmandssøn fra Gimsing ved Struer. I sin første ungdom var han stærkt optaget af politik; men da Kristus greb ham, lagde han sin politik paa hylden og gav sig til at læse for at blive student. Paa et kursus i København forsøgte han at tage Præliminæreksamen, men opgav det. Næppe fordi han ikke havde evner, men fordi hans aand var alt for levende urolig til, at han kunne faa sig selv til at sidde ved bøgerne. Blandt hans lærere der var folketingsmand *K. M. Klausen,* med hvem han har talt meget om kristendom. Han tog saa til Haslev, hvor han blev forstander Davidsens gode ven, og uddannede sig med det maal at blive indremissionær.

Han blev saa ansat først i Præstø og derefter i Fredericia, hvor vi arbejdede sammen i godt fem aar, kom derefter til *Silkeborg,* hvor han fik sit livs betydeligste arbejde – og flyttede saa til Næstved.

Han var et ejendommeligt menneske, en af dem, man aldrig kedede sig sammen med.

Jysk var han i sin hele form. Det polerede naaede han aldrig. Men han naaede heller aldrig at sætte sin oprindelighed til.

Hans dybe betagethed af Herren og hans muttervits indgik en herlig forening, saa han i meget mindede om Anders Stubkjær.

Hans prædiken var af en særlig art. Han havde set det, der var hans tekst, i sit eget ejendommelige lys; et og andet havde grebet ham, og det førte han frem i sin overraskende form. De første 10 minutter af sin tale fulgte han en fortrinlig tankesammenhæng for derefter at slaa over i en vis gemytlig passiar. Altid var det, han sagde, krydret med smaa oplevelser, personlige, der atter slog over i hans vidnesbyrd for sine tilhørere. Naar han havde sagt et eller ander, kom vendingen: »Jeg for mi' parts skyld...«, og saa fulgte det, han selv havde at sige derom. Han hørte ikke til de regulære tropper, men til det irregulære kavaleri, der med sine angreb kom bag paa en.

Hans taler indeholdt altid et og andet, som man huskede. »At fyldes med Guds fylde,« sagde han engang, »det er at komme til at kunne gøre Guds vilje, uden at man selv ved deraf.« »Kirken ligger paa kirkegaarden, og saaledes skal et Guds barns liv ligge mellem vore kødelige lysters grave.« – »Sin gerrighed kan man ikke snakke sig fra, men man kan døde den; prøv i dag at give saa meget, at du ærgrer dig over det i fire dage. I det hele, man maa angribe sin synd, ellers bliver man ikke af med den, men den løber dig over ende. Tænk paa Daniels venner i den gloende ovn, de blev ikke brændt af ilden, men deres baand blev brændt over. I det hele kan man lære meget af Daniel. I sin

ungdom fornægtede han sig selv; i sin manddom overvandt han verden, og i sin alderdom omgikkes han fortroligt med Gud, som handlede med ham som en mand med sin søn, der siger til ham: Læg dig nu, thi du er træt, saa skal jeg vække dig i morgen tidlig (Dan 12).«

Til mine uforstandige forsøg rører det, at jeg prøvede paa at regulere ham. Jeg talte med ham om hans forberedelse; jeg foreslog ham at skrive sin tale op, saa jeg kunne tale med ham om den, og han derved kunne faa mere system i det, han sagde. Han hørte med venlighed paa mig, smilede ad mig, og det blev aldrig til noget. Han var irreformabel; men det forstod jeg ikke, og det varede en tid, inden jeg blev saa klog, at jeg kunne indse, at han lod sig ikke skabe om. Da det var gaaet op for mig, at han ikke kunne sættes i nogen ramme, opgav jeg det, og tog ham – med glæde – som han var. Og hans prædiken blev ikke anderledes. Til den sidste gang blev det ved at være det samme, og det var sikkert godt.

Hans egentlige arbejde var heller ikke det at prædike; han gjorde sin nytte anderledes.

Han satte i gang. Han var utrættelig til at finde paa, hvad der skulle gøres, og han gik selv til side og fik andre til at gøre det. Han fik møder afholdt, han gik rundt og besøgte mennesker; han samlede kredsen af de vakte sammen og fik dem til at forenes og staa sammen. Han samlede penge til det, der skulle skaffes penge til, og han besøgte mennesker og talte med dem om deres aandelige tilstand. Paa sygehus, fattiggaard, rundt i hjemmene traf man ham, altid i samtale med mennesker, altid Guds rige forrest.

Han besad en stor frimodighed. Han gik ikke af vejen for nogen, og han kunne komme ind alle steder. Jævne folk og fine folk, det var ham altsammen lige let, og han var altid den samme, hvem han saa var i selskab med. I jernbanevogn og paa dampskib var han paa færde; kunne ligefrem ikke lade være at give sig i snak med folk, og kom godt fra det. De unge og de gamle holdt lige meget af ham, og hvor han kom, svandt det sure og trange, og der blev liv og glæde over det. Et lyst menneske var han.

Især i Silkeborg fik han den største betydning.

Da han kom dertil, var kirken omtrent tom. Byens gamle, svagelige præst havde kun lidt tilslutning, og kredsen, der samledes til mindre møder, var ikke stor. Med *Moustgaard* begyndte opgangen.

Sammen med nogle andre af kredsen fik han mig til at love fra Herning at komme til Silkeborg en søndag eftermiddag om maaneden, efter at jeg havde bedt om, at man først ville forespørge biskop *Fredrik Nielsen* i Aarhus, hvad han mente om, at jeg optog en saadan virksomhed. Da biskop Nielsen havde sendt mig bud. at han ville byde mig velkommen dertil, begyndte jeg, og var i tre aar stadig Moustgaards gæst i hans hyggelige hjem i Amaliegade (Amalienborg, som han kaldte huset), og prædikede for en i løbet af kort tid ganske fyldt kirke til største glæde for *Moustgaard* og hans hustru.

Saa fik han andre præster til at komme, som han mente om, at de kunne samle huset fuldt.

Saaledes kom *Fibiger* der gang efter gang; det var i de aar, da *Fibiger* byggede Eliaskirken, og naar han ville komme, fik han lov til at bede om en gave til sin kirke og fik altid sin rejse betalt gennem en saadan kollekt til kirkebyggeriet.

Moustgaard var ikke forknyt over for vanskeligheder, men han havde sin egen lune maade at komme igennem dem paa. Han kunne snakke sig til rette med folk, og fik gang efter gang det igennem, som han ønskede, fordi hans ligefremme maade at tage sagen paa overvandt dem og flyttede dem derhen, hvor han ville have dem. Han indviede sit missionshus. Den gamle sognepræst var ikke meget for at komme med, men *Moustgaard* ønskede det, bl a fordi han derved ville have det sagt tydeligt, at dette hus var ikke bestemt for en lille snæver kreds, men et sted, hvor alle var velkomne. Da præsten derfor undskyldte sig, afbrød han ham og sagde: »Lad os nu være fri for det partisind, og kom med.« Og saa kom han.

Hvor der var mennesker samlede om Guds sag, var han altid at finde. I 1897 holdtes et stort KFUM og K-møde i Herning. Han var der ogsaa. Der var samlet c 4000 unge, og vejret var saa kontrarigt, som omtrent tænkes kunne. Da Moustgaard samlet skulle fortælle om mødet og det daarlige vejr, udtrykte han det med at sige, at han aldrig paa een gang havde set saa mange snavsede hvide skørter, som der.

Snart var han i øst af landet, snart i vest, og overalt havde han venner (ogsaa kritikere), og han vidste meget god besked med mennesker og forhold i landet. At rejse om natten var ham en fornøjelse og den rimeligste ting af verden, skønt lejet ikke var mageligt paa jernbanens haarde bænke. Men det brød han sig ikke om.

Og paa mennesker forstod han sig saare godt. Han bevarede altid en passende ærbødighed for dem, der stod højt, men han var samtidig ganske klar paa deres ejendommelighed og skrøbelighed. Derfor var hans karakteristik af mennesker saa træffende, og derfor kom han godt fra det meste af det, han sagde, thi han kendte sine folk.

Og morsomme var hans ytringer. Han blev engang spurgt, om han ikke kom til N N sogn. »Nej,« sagde han, »det tror jeg ikke.« »Men er der ikke mange troende mennesker der?« »Jo,« svarede han, men hestene er saa vantro, at de vil ikke gaa ind og hente mig.«

En af hans venner, købmand Jessen, forærede ham engang et sæt tøj, som han selv maatte vælge. Han valgte sig et solidt tykt sæt vintertøj og mødte i det ved et sommermøde paa Nyborg Strand. Men det er jo vintertøj, De har faaet Dem,« sagde den, der mødte ham, og saa ham i hans nye dragt. »Ja, jeg vidste jo ikke, hvor længe købmand Jessens kærlighed ville holde, saa mente jeg jo, at jeg helst maatte tage det, der kan vare længst.«

Han var en tid paa kant med en af Indremissionens venner blandt præsterne. Han kor-

responderede med ham og fik meget kølige breve fra ham. Han gik en tid med brevene i sin lomme indtil en morgen paa Skanderborg Banegaard. Han var paa rejsen hjem glad over at skulle naa det, taknemmelig mod Gud for hans naade, og just da dette fyldte ham til hans fryd, kom han til at føle brevene i sin lomme. Saa tog han dem op og puttede dem i kakkelovnen i ventesalen. »Jeg ville se, om de var saa kolde, at de ikke kunne brænde.« Det kunne de, og han havde hermed samtidigt faaet en ende paa sin uvilje mod den, der havde skrevet dem.«

Apoteker *Otto Topp* († 1919) *Vilhelm Becks* ven, havde været apoteker i Sæby og der staaet midt i IM. 1904 fik han Himmelbjerg-apoteket i Silkeborg. Hans hjem var enestaaende gæstfrit, her var centralen under IMs »Korstog« paa egnen og under den store missionsudstilling. Han var i mange aar fmd for menighedsraadet, en mand med dyb alvor og stille humor (DnA 1920, 60).

Kbmd *Chr. Madsen* († 1937) fik især betydning i Alderslyst, hvor han boede privat. Han var en af foregangsmændene, da A kirke blev bygget. Hans søn er *Harald M,* 1. rkp, Kbhvns domkirke.

Cykelhdlr *Knud Jensen,* fra sin ungdom præget af Brødremgh, et hjertevarmt menneske, der ofte tog ud i omegnen til møder. Han ledede undertiden møderne i missionshuset.

Købmand *Peter Jessen* * 1886 i Grønbæk (søn af sp Chr. J), † 1938, oplevede i sin tidlige ungdom et aandeligt gennembrud. Under sin lærlingetid i manufakturfaget og senere som kommis, bl a i Hjørring og Herning deltog han virksomt i det kristelige ungdomsarbejde. Som 24-aarig startede han egen forretning i Silkeborg, og da denne hurtigt voksede sig stor, fik han saa gode kaar, at han baade med personlig indsats og økonomisk hjælp kunne følge sit hjertes tilskyndelse til paa mangfoldig maade at være med i kirkens og menighedens liv og arbejde. Han var saaledes virksomt med ved opførelsen af KFUMs bygning i Silkeborg i 1911 og opførelsen af Lyngby kirkesal (senere Mariehøj kirke). Han og hans hustru, Inger, født Edinger-Jensen, aabnede med stor gæstfrihed deres smukke hjem. Her holdtes i aarenes løb utallige møder og sammenkomster, og her havde de fleste tilrejsende talere og prædikanter ophold under deres besøg i Silkeborg. Ogsaa i mere landsomfattende kristelige virksomheder tog han paa mange maader aktivt del. Han var i 1919 en af initiativtagerne til oprettelsen af de kristelige sommermøder for manufakturlærlinge, af hvis komite han var medlem til sin død. I hans store virksomhed uddannedes gennem aarene en stor flok unge, og mange ledende forretningsfolk rundt i vort land mindes stadig med tak den paavirkning, de baade i forretningsmæssig og i kristelig henseende modtog gennem ham.

Cigarhdlr *N. P. Nielsen* († 1939) virkede især i KFUM, i sdsk og Kr sanatorieforening. »Tjen Herren med glæde!« var hans ord. Hans lyse smil betød meget. Han var utrættelig i arbejdet. Hans slidte og tæt understregede bibel var grundlaget for hans store bibelkundskab.

Landssekretær i KFUMs sociale arbejde, *Andreas Nielsen* († 1957) fik oprettet KFUM fritidshjem ved mosebrug og brunkulslejer, fandt de rette ledere og gjorde et stort arbejde. Utrættelig i at skaffe midler, talte ved mange fester i KFUM og paa lejre (DnA, 1959, 67).

Købmand *Martin Jensen* kom til byen i 1922 som ung kommis hos *Chr. Madsen,* har spillet en stor rolle i byens kirkelige liv i den sidste menneskealder. Han har været formand for KFUM, for IM i byen og for Silkeborg menighedsraad i den tid, da store opgaver blev løst, som restaureringen af Silkeborg kirke og opførelsen af Mariehøj kirke, hvor han var en meget virksom formand for byggekomiteen. Han er medlem af IMs hovedbestyrelse og formand for Handels- og Landbrugsbanken i Silkeborg.

Direktør *Aksel Jensen* († 1960) var en af den danske træbranches og LYMs gode mænd. En jyde af sind og skind. I over 20 aar ledede han imprægneringsanstalten »Silkeborg« med dens mange afdelinger og savværker, anset af kunder fra sin tidlige ungdom ivrig KFUMer. Til sin død var han stiftsfmd for LYM i Aarhus stift, en glad og smittende natur, en mand med mening og mod. Det gælder ikke, hvem der *har* ret, men hvad der *er* ret«, var en af grundtonerne i hans liv. (IM tid 1960, s 206).

Maler *Niels Møller* († pludseligt paa rejse til den svenske broderskabsgaard i Söderbarka, Sverige 1961), ivrigt medlem af Kristeligt socialdem fdb, og med mange kr interesser. Hans midler var testamenteret til Ydre Mission og til hjælp til en broderskabsgaard i Danmark.

En række indremissionærer har virket her. Foruden de fornævnte: *J. P. Christiansen, N. S. Schmidt, Axel Andreassen, Johs Stouby* (kun nogle maaneder i 1964) og *N. F. Mortensen* (tidl Brædstrup).

Til sidst skal anføres lidt af *Carl Hermansens* minder om sin mor, et lille stykke Silkeborghistorie, et fint stykke kristen kulturhistorie fra de smaa stuer, en Silkeborgskæbne. (DnA 1955, s 89 f.)

»Netop som advent 1953 randt ud, blev min gamle mor i sin alders 92. aar stedt til hvile paa Silkeborg kirkegaard, ved siden af den mand, som hun mistede 54 aar tidligere, og i den by, hvor hun havde levet den længste tid af de mange aar, hun kom til at leve i verden. Og paa en maade blev hele hendes liv en adventstid, en ventetid, ogsaa paa mange maader en ventetid for noget, som ingen opfyldelse fik. Og det begyndte meget tidligt i hendes liv, og faa mennesker har vel faaet livets alvor og dets sorte slagskygge paa nærmere hold end hun.

Hendes forældre havde sluttet en overenskomst af den art, som ikke var saa sjælden i datiden. Der var en stor flok børn at forsørge i hjemmet paa Baastrup mark, og den barnløse morbroder, *Søren Glarbo* paa Voel mark, havde en stor gaard, og han ville gerne have den lille *Caroline,* selvfølgelig saadan forstaaet, at hun nu skulle være deres egen,

og sidenhen arve de barnløse gaardmandsfolk. Da dette gik op for hende, græd hun endnu mere end over de røde strømper, hun tiggede og bad om at faa lov til at blive hjemme hos moder, men afsted maatte hun. Og saa blev det til en glædesløs barndom, en barndom i slid og arbejde, en barndom, hvor flasken regerede over morbroder, og hvor morbroder regerede over barnet. Hun var velbegavet, ville gerne læse og gaa i skole, men det var billigere med en skolemulkt end med fremmed arbejdskraft, og saa maatte hun se sine kammerater drage til skole, mens hun passede faar og køer.

Som 18-aarig søgte hun at indhente noget af det forsømte. Et halvt aar gik hun paa Aale højskole, et halvt aar, hvor alle sorger og besværligheder var glemt. Hun talte gerne om dette halve aar, og sangbogen derfra: *Ernst Triers* »Sangbog for den kristelige Folke-Højskole« fulgte hende hele livet, glad for sangen og poesien, som hun var.

Dygtig og velanskreven blev hun sidenhen som mejerske i Silkeborg. Det ægteskab, som hun nogle aar senere gik ind til, satte hende paa nye prøver. To halvvoksne børn maatte hun være stedmoder for, og hun blev det paa saadan en maade, at de, som nu begge er døde, holdt af hende, som var hun deres egen moder. Men faa aar efter sad hun alene med de to og et lille barn og maatte nu igen begynde helt paa bar bund. Og det var jo dengang, enker og faderløse ikke havde andre end den himmelske fader at holde sig til. Netop fra denne svære tid stammer et af mine første blivende indtryk. *Søren Glarbo* var død, og mor og jeg kørte med dagvognen til begravelsen i Voel. Da vi nærmede os stedet, kom en mand hen mod dagvognen, fulgtes med den et stykke, indtil den standsede. Jeg ser ham endnu for mig: Holdende den ene haand i vognkarmen, og jeg husker hans ord, som var det i gaar, jeg hørte dem: »Ja, Caroline, der bløw jo et' nowwet.« Mere blev der ikke sagt.

Men selv langt senere i hendes liv, ogsaa da de økonomiske vilkaar var blevet meget bedre, i kraft af en ukuelig vilje til arbejde og fremgang, kom hun ud for, at mennesker svigtede, og hun blev berøvet frugten af hendes hænders gerning. Dog, under det altsammen havde hun en ældgammel trøst, en, som er prøvet gennem aartusinder: *Gud Herren er sol og skjold.* Og her er der nogle mennesker, som jeg tænker paa med den dybeste respekt – og med kærlighed, skønt de nu alle er under mulde. Der var for et halvt aarhundrede siden det samme præg over Indre Missions samfund i Silkeborg som over den første menighed, at de troendes mængde var eet hjerte og een sjæl. Her var ingen forskel paa rig og fattig, og de kendte til den kristenpligt, der hedder at bære hinandens byrder. Jeg nævner nogle faa navne: Skomager *Pedersens,* hjemmet med de mange børn og de altid aabne døre, de skønne børn og den gode og milde moder, der var næsten lige saa god som ens egen, – skomageren nærmede man sig kun med respekt, den alvorlige grublende mand, en filosof som Jacob Bøhme, hans fjerne forgænger i embedet, en mand, som maatte tænke, bede og læse sig gennem problemerne, en mand, som ikke kendte de billige løsninger. Og der var fru *Kruse,* en kone, som var enke med en stor børneflok, men som alligevel kunne leve op til det apostolske ord om at tage del i de helliges fornødenheder, og som, da en af hendes sønner med tidlig vaagen og aldrig siden svigtende forretningssans uden sin moders vidende havde meldt sig til børnebespisningen for at lette sin moder for udgiften til hans middagsmad, gav ham følgende salut: Vel har vi ikke noget til overs, men jeg har altid klaret mig uden offentlig hjælp, tror du maaske ikke, vor himmelske Fader vil give ogsaa dig dit daglige brød, uden du skal ty til kommunen. Det blev *Andreas Kruses* eneste maaltid paa børnebespisningens konto. Og jeg tænker paa den gamle fabrikant *Ole Jensen* paa torvet, som ved sit aftensmaaltid søndag aften altid havde mange ved sit bord, og som ikke indbød efter rang og stand, men som samlede de troende. Naar han som en patriark, med det lange, hvide skæg sad for den ene bordende, og maaske med missionær *Ravens,* der var lige saa ærværdig, ved sin side, var det hele næsten som et billede paa en menighedsforsamlings nadvermaaltid i den apostolske tid.

Det var i dette samfund, moder fik styrke til at bære sine byrder; timeligt gik det fremad for hende; hun troede paa, at gudsfrygt med nøjsomhed er en stor vinding, en tro, som ikke blev beskæmmet. Aandeligt holdtes hun i live i dette samfund, og det, at hun aandeligt holdtes i live, var vel ogsaa aarsagen til, at hun hele sit liv bevarede sansen for naturen og dens skønhed, og for poesien, som for hende mere og mere, og til sidst udelukkende blev salmebogen«.

Trossamfund uden for folkekirken:

Irvigianernes beskedne kapel fra 1874, – den særprægede og kønne katolske kirke, Vor Frue kirke fra 1912, – den metodistiske Vor Frelsers kirke fra 1923, som er med til at præge byens profil, da kirketaarnet er temmelig højt, – Adventskirken, den tidligere Lyngby kirkesal, som adventisterne indviede i 1958. – Frelsens hær har lokaler i Hostrupsgade.

Jehovas Vidner har »rigssal« ved Nytorv fra 1962.

1923 oplyses: Meget god kkg, 10–12 pct, stort IM smf, KFUM og K med egne sekretærer, valgmgh (700 medl) benytter sognekirken. Overvejende tilflyttet landbefolkning. Mange arbejdere. 1931: God kkg, stort IM smf (sp) meget arbejde i gang, valgmgh (500). 1943: Kkg 5–8 pct, en gl solid gr kreds, stort IM smf, med meget arbejde, mghmøder ved sp, højskolef. Kkp har Lysbro som særligt distrikt, mdl gudstj i Lysbro skole. 1951: Kkg 5 pct megen kirkelig interesse, stort IM smf, KFUM og K med egne bygn, kirkeblad, 3 sdsk, mghmøder ved sp, højskolef, 2. rkp har Lysbro som distrikt. 1963: Gr mghkreds, 2 IM smf, højskolef

Kirkelig statistik

	Folketal 1960	Kirkens sd	Altergæster 1922	1934	1945	1957	1962	Menighedsraad 1961 IM	Gr	Soc	Ungd	
Silkeborg	8127	600	4000	4400	6400	5300	3850	5	5	4		
Mariehøj	8104	550					3103	4	4	6		valg
Alderslyst	8234	350			850	1800	1850	4	4	4	2	
(Balle)	1105	115			125	200	200	1	6			

KFUM og K 2 DdU, 5 sdsk, FDF spejdere, LYM med off møder, Unge Hjems møder, Blaa Kors, Kirkens Korshær med herberge, mange YM kredse, kirkeblad.

Silkeborgs folketal: 1855: 1204, 1901: 7228, 1921: 19896, 1960: 24501.

Silkeborg og omegns menighedsraadsforening (stiftet 1960), fmd: Pastor **M. Lomborg,** samler hvert aar ved sine 2—3 møder en stor kreds af mghr medl, præster og kirkefunktionærer fra hele egnen. Den er blevet en betragtelig faktor i egnens kirkeliv.

SILKEBORG KIRKE

Da Silkeborg endnu var en gamske ny by, blev det i 1846 ordnet saaledes, at der kunne holdes gudstjenester i en stue i Silkeborg hovedgaards hovedbygning, og senere blev der indrettet et lille, men efterhaanden gamske kønt kapel her. Der fandt en udvidelse sted i 1867. Stolene var skænket af kbm **Høltzermann.** Døbefonten var Tem kirkes gamle døbefont; den staar nu i Silkeborg kirke og er kirkens fornemste pryd. Efter mange aars ansøgninger og arbejde lykkedes det endelig den 4. nov. 1877 at faa indviet en kirke i byen. Arkitekt H. Sibbern. Byggesum: 81970 kr. Den er opført i romansk stil af røde mursten, bestaaende af et skib med to korte korsfløje, kor med tresidet afslutning og et taarn, der øverst er ottekantet og med spir (nu kobberdækket). I koret glasmalerier af sædemanden og den gode hyrde (Trier). Oprindeligt var der aabent tagkonstruktion. Paa alteret stod en kopi af Thorvaldsens Kristus, først i bronzeret zink, senere hvidmalet. Broncefonten var en kopi af Bissens daabsengel i Middelfart kirke, ligeledes hvidmalet. Da menighedsraadet under den anden verdenskrig kom til nogle uventede penge bestemte man sig til at lade kirkens indre undergaa en fuldstændig forandring, og man overlod arbejdet til arkitekt Lønborg-Jensen, der gjorde det kunststykke at forandre en temmelig kedelig kirke til en seværdighed. Den er nu forsynet med hvælvinger og er hvidkalket. Alteret er skaaret i træ og ligner de gyldne altre. Døbefonten er den gamle, før omtalte fra Tem kirke. Det oprindelige orgel blev i 1922 solgt til Tem kirke, og et nyt blev anskaffet. Dette er senere blevet ændret flere gange i overensstemmelse med den nu herskende opfattelse af et orgels intonation, og rummer 41 stemmer. Ogsaa orglet fik ny barokfacade i 1941—42. Prædikestolen, der er af egetræ, blev ogsaa en del ændret. 600 sd.

Silkeborg sogns menighedsraad vedtog i jan 1965 med tak at modtage en storstilet gave paa 150.000 kr fra en anonym borger i Silkeborg — formidlet ved pastor P. E. Klejnstrup. Pengene skulle anvendes til et klokkespil i kirkens taarn. Klokkespillet, der er paa 42 klokker, er fremstillet af firmaet Petit og Tritsen i Aarle-Rextel, Holland, og vil blive opstillet i sommerens løb. Varde og Faaborg kirker fik for faa aar siden tilsvarende klokkespil til stor glæde for saavel byernes egen befolkning som de mange turister. Det samme vil uden tvivl ogsaa være tilfældet i turistbyen Silkeborg.

II tid 1875—76, 390 og 392, Nord billedmagazin 1877 sp 33—34, C. A. Grøn i Jul i Silkeborg 1943, 4—7, Axel Gram: Rundgang i S kirke, smst, 1945, 3—5.

Sognepræst

1870: Regul: 2280 kr, netto: 3726 kr, 1913: 1. kl, 1958: 13. kl. Den gl pgd, der var opført af J. C. Hostrup 1857—58 af røde mursten med kamgavle, ved den gl kirkegaard, afløstes 1941 af en ny pgd, smukt beliggende paa skraaning, omgivet af sø, skov og kirkegaard.

1. 14. dec 1855–10. nov 62: **J. C. Hostrup** fl t Hillerød-NH, se der.

2. 21. febr 1863–26. nov 73 (ord kat, Maribo-H 23. sept 56): **H. R. Panduro,** fl t Buderup-G, se Magleby, Flakkebjerg herr.

3. 5. marts 1874–8. jan 1914 (kkp Klim-T-V 26. febr 69): **Frederik (Fritz) Vilhelm Wiberg,** * 24. april 37 Odense, Faderen: sp Jordløse-H, † 82 (af 1 rkp Sct Knuds k, Odense). Stud Randers 55, c 63[1] (h_1), lærer Schneekloths skole, lærer Troense, afsk 8. jan 14, † 28 jan 14. ~ 23. dec 68 Annette Mathilde Elisabeth Clemens, * 11. marts 40 Kbhvn, † 31. marts 00, Forældre: Kancellisekretær, kancellist i det dsk kancelli Johan David C og Christine Emilie Jensine Thomsen. (Hun ~[2] oberst, kommandant paa Kronborg Jul. Fr. Hein). – Farbroder: Sdr Omme-Hoven. Mostre ~ Teisen, Fanefjord, og Wessel-Brown, Sdr Højrup-Aa.

Pastor W var søn af den kendte præste- og personalhistoriker, pastor *S. W. Wiberg,* Jordløse, og var selv slægtsinteresseret. Han kom hertil som ung, levende grundtvigsk præst, og samlede mange. Da han blev ældre, var han ikke videre retningspræget, *de grundtvigske* og IM søgte andre forkyndere, og kirkegangen svandt ind. Han havde mange venner her gennem sin lange præstetid. *Edvard Egeberg* skriver (Søndagsbl 26. maj 07):

Pastor W. kom som ung student ind i en kreds af unge, begavede mænd med rigt aandeligt indhold og store maal for øje. W var medlem af »Lille Theologium«, i hvilken fandtes mænd som *Ernst Trier, Nørregaard, Baagø, Schrøder.* W er i sin forkyndelse en betydelig digter. Han har ikke blot ordets glans over sit foredrag, men han har ogsaa ordets fylde. Han er i bedste forstand lyriker i sin prædiken. Form og indhold smelter sammen til en skøn enhed. Det siger sig selv, at han med denne stærke lyriske evne er en børnenes og børnenes mand. Jeg har hørt faa præster, der formaaede at lægge den inderlighed i skriftetalen, som han kan det. ... Man har til tider truffet præsten i færd med at konstruere vogne. En af disse tiltrak sig endogsaa betydelig opmærksomhed paa udstillingen i København i 1888, den kunne ved sindrige forskydninger laves fra jagtvogn til char-á-banc med kaleche, og saa videre. Han stod selv ovre i udstillingslokalet og foreviste den. Man har set ham beskæftige sig

med baadebygning. Han har bygget en mølle nede i enden af sin have ved Langsøens bred. Den pumper vand op til vanding af den store have. Han har eksperimenteret med ventilationen i præstegaarden, trækken i kakkelovnen osv. Den gamle præst har lige fra sine unge dage elsket toner, især sangens. Han var i sin tid et skattet medlem af Studentersangforeningen, og har ogsaa siden glædet mange med sin sang. Præstegaarden var, før hans hustru fik sin svære sygdom, et samlingssted for sangen og musikken i Silkeborg. Præsten sang den gang solopartier i de større ting, som da blev udført.« Sorgen, modgang og sygdom gjorde de sidste aar svære for den gamle præst. Han naaede vel næppe helt at opfylde de forventninger, man stillede til ham. Hans huslige forhold var ikke lykkelige, hans hustru blev efterhaanden helt sindssyg, var en daarlig økonom, saa de kom i bundløs gæld, og han blev i embedet, da han ikke havde raad til at søge afsked (se i øvr ovf).

Hjælpepræst hos pastor Wiberg

1908—11: **Gram B. Nyegaard,** se Grevinge.
1911—14: (sp Engesvang 06): **M. K. Harbo,** se Hinge-V.

4. 9. juli 1914–2. febr 23 (sp Klovborg-T - V 3. sept 04): Provst **J. J. A. Ammundsen,** fl t biskop Lolland-Falster, se der.

Hjælpepræst hos provst Ammundsen

1915—16: **C. Holger Sørensen,** rkp her.

5. 23. maj 1923–17. sept 37 (sp Vejrum 25. marts 09) **Ole Jørgen Thuesen,** * 25. febr 69 Karlebo overdrev. Forældre: Parcellist Jørgen T og Johanne Kristine Olsdatter. Stud Frborg 90, c 96[1] (h_1), huslærer hos pastor Asschenfeldt-Hansen, Slemminge, 96, sognemissionær i Lønholt ved Fredensborg 97, hjpr Nors-T 9. dec 98, do. Knebel-R 1. april 00 sp Timring 11. dec 00, afsk 17. sept 37, r af Dbg 37, † 3. juli 38. ~ 22. marts 01 Ingeborg Johanne Louise Mariager * 9. april 74 Karlebo overdrev, † 17. juni 63. Forældre: Lærer Edouard Tebasile Ejram Adolf Andreas Louis M og Emilie Marie Frederikke Hansen. – Dt ~ Nørsøller-Jensen, Hurup.

Var i nogle aar rejsepr for Santalmiss til 23, skrev til det dsk-amer blad »Danskeren«, anmeldelser og præd i IM tid, kredsfmd DMS t 37.

Pastor Thuesen var sjællander, men fik hele sin præstegerning i Jylland. Et ophold som kandidat hos pastor Asschenfeldt-Hansen bragte ham i nær forbindelse med IM, og hele sin præstetid hørte han hjemme i IM. Han var en selvstændig og frisindet natur, ganske frygtløs over for andre menneskers meninger. Han var en personlighed, en af IMs betydeligste prædikanter, reel og lødig. En hyggelig mand, fornøjelig at omgaas, havde en egen evne til at faa samtalen drejet hen paa aandelige spm, han fik en sjælden position i Silkeborg, den store kirke var tæt fyldt, og ogsaa mange andre end IMs smf hørte ham gerne. Han var interesseret i Ydre Mission og særlig kyndig hvad Santalmissionen og DMS angaar (DnA 1939 s 77).

Det var nok som prædikant, at T var størst. Men han var ogsaa en god sjælesørger. Han tog imod dem, der ville tale med ham om deres personlige kamp eller om religiøse problemer, med rolig selvfølgelighed, og besvarede deres spørgsmaal ganske jævnt, »paa lige fod«, uden præstelig bredviden, og han veg ikke tilbage for at vise genfortrolighed. Derfor kom man til at holde af ham. Da han tog sin afsked var det en stor kreds, der samledes om ham og hans hustru i missionshuset. I sin tale sagde han spøgende om sig selv, at han »savnede gehør«. Saadan sagde man der, hvor han kom fra om folk, der ikke kunne klare de rent praktiske tilrettelægninger af møder og arrangementer. Hans ord fremkaldte smaa venskabelige, bekræftende nik, saa der skal nok have været noget om det. Men alle følte, at det var den mindst farlige mangel hos en præst. Der var altid andre, der duede til den slags ting, og som han glad og gerne overlod disse ordninger til.

For Guds ords mening og for menneskers nød savnede han ihvertfald ikke gehør, og mange i Silkeborg mindes ham med tak, skønt der er gaaet en lang aarrække, siden han forlod byen. Se iøvr ovf.

6. 7. jan 1938–31. dec 63 (sp Hvirring-H 8. febr 27): **Christen Andersen Grøn,** * 13 dec 95 Dalbyneder. Forældre: Gdjr Anders G og Kirsten Marie Christensen. Stud Hjørring 17, c 23[1] (h_1), sp Nørbæk-S-L 14. maj 23, afsk 31. dec 63. ~[1] 4. april 23 Agnes Holst, * 28. okt 94 Gerlev. Forældre: Gdjr Johs. H og Anne Madsen. ~[2] 17. juli 51, Anna Nielsine Hartvig, * 29. juli 98 Skjern. Forældre: Kbmd Jens Boesen H og Nielsine Andersen. – Brodersøn: Kragelund-F.

Kredsfmd KS Ramdersegnen t 27, do Horsensegnens KS 33—38, lærer Silkeborg seminarium 45.

Hjælpepræst hos pastor Grøn

1939—41: **Gerald Iversen,** 2. rkp her, se Kolding.
1947—49: **H. K. Søndergaard,** se Taarnborg.
1950—54: **M. Øllgaard,** se Vorde-F-R.
1954—57: **A. F. Christiansen,** se kkp Zions k, Esbjerg.
1956—58: **H. Højlund,** fl t kkp Nazareth k, Kbhvn, se V, s 812.
1958—60: **Poul Peder Bredsdorff,** * 12. dec 28 Næstved. Faderen: Forstander, Ollerup, tidl frimenighedspræst, Trængstrup, Sønderup-S, se der. Stud Birkerød 48, c Aarhus maj 58 (1-81). ~ 5. jan 53 Bodil Rasmussen, * 2. marts 27 Tillitse. Faderen: Førstelærer. Højskolelærer Ry 60, arb under Israelsmissionen blandt jødiske studenter i Paris 61. Dansk præst Paris 65.

7. 1. juni 1964 (Valgmghp Herning-Gjellerup 16. april 53): **Helge Grell,** * 27. nov 15 Tranebjerg. Faderen: Sp Kolby, se der. Stud Randers 34, c 40[1] (l), sp Skrøbelev 1. sept 41, sp Hellevad-Ø 1. marts 46. ~ 14. okt 41 Henny Elisabeth Bisserup, * 1. marts 16 Ringkøbing. Forældre: Stationsforstander Anthon B og Anna Olsen.

Medl amtsudv for DUS, Svendb a 41—46, BK KS i Hjørr a 48—53, fmd Midtjysk hovedkr af DdU 54—59, lærer Civilunderv Flyvestation Karup 54—58, Statens tilsynsførende ved 3 friskoler, BM DdUs landsstyrelse 58, BM DKU 58, medl forretningsudv for amtsungdomsnævnet Ringkøb a, fmd for dettes fritidsudv 61—64, landsfmd DdU 59, BM Dsk Ungdoms Fællesraad 60, BM Det grundtv soldaterarb 60, lærer Herning seminarium 61—64.

Residerende kapellan

(Oprettet 11. okt 1916, 3. kl, 1958: 12. kl Embedsbolig købt 1941. (Embedet var 1. rkp 1946—58).

1. 11. okt 1916–10. april 22 (hjpr her 11.

sept 15): **C. Holger Sørensen,** fl t sp Varde, se sp Hørsholm.

2. 30. aug 1922–25. febr 58: **Axel G. Gram,** sp Mariehøj sogn.

3. 25. febr 1958 (2. rkp her 7. dec 50): **Paul Ejnar Klejnstrup,** * 21. maj 16 Vinding v Holstebro. Forældre: Gdjr Mikkel K og Dorthea Sørensen. Stud Rønde 40, c 48[1] (h-68), hjpr Hørsholm 3. juli 48. ~ 30. juli 49 Olga Sæstad, * 4. sept 28 Egersund, Norge. Forældre: Gdjr Jørgen S og Ane Hovland. – Søster: ~ Sørensen, Hammelev-E (nu Tømmerby L).

Sekr Kirkens konshær Aarh st 54, fmd 56. Næstfmd DMS kredsfbd 60, provstirepr Dsk sømandskirke 60.

Kaldskapellan

(Oprettet 12. dec 40, nedlagt 26. marts 46).

12. decbr 1940–26. marts 40 (hjpr her 20. sept 39): **G. Iversen,** 2. rkp her.

2. residerende kapellan

(Oprettet 26. marts 1946, nedlagt 25. febr 58).

1. 26. marts 1946–27. juli 50 (kkp her 12. dec 40): **G. Iversen,** fl t Vejrum, se der, (nu Kolding).

2. 7. dec 1950–25. febr 58 (hjpr Hørsholm 3. juli 48): **P. E. Klejnstrup,** se ovf.

MARIEHØJ SOGN

(Udskilt 25. febr 1958).

Kirkens forhistorie. Allerede før Lyngby kirkesal blev bygget i 1920, havde flere mænd fra menigheden tumlet med planen om at faa bygget en ny kirke i Silkeborg sogn. Købmand *Peter Jessen,* apotekerne *Topp* og senere *Davidsen,* præsterne *Holger Sørensen* og *Ammundsen* og flere andre begyndte med de første forholdsregler. For ikke at komme for sent med at finde en plads til kirken købte man en stor grund i den sydlige bydel. Først umiddelbart efter den anden verdenskrig blev det muligt at gøre virkelige fremskridt. En meget betydelig sum blev samlet ind blandt byens befolkning. Byraadet traadte ogsaa hjælpende til, og fra Kirkeministeriet blev der givet løfte om et beløb af samme størrelse som det indsamlede, og paa den maade fik man ret hurtigt skaffet ca 700.000 kr tilveje. For at fremskynde sagen blev grundstenen lagt hurtigst muligt. Det skete i 1946. Kirkeminister *Carl Hermansen* var en god støtte og hjalp med til at fremme sagen.

Til arkitekt valgte man *Lønborg Jensen,* der tegnede en meget smuk kirke med et meget særpræget taarn. Imidlertid gik tiden, uden at der kom tilladelse til byggeri, pengene mistede en del af deres købekraft, og arkitekten døde. Man valgte en af hans medarbejdere, arkitekt *Hardie-Fischer,* Kbhvn, til at fortsætte med sagen. Da det begyndte at lysne, lod man ham undersøge, hvad Lønborg Jensens kirke nu ville koste, og det viste sig, at den ville blive mindst dobbelt saa dyr som oprindeligt beregnet. Man overdrog da H-F at tegne en ny, og da det med byraadets klare tilslutning var blevet bestemt, at kirken ikke skulle bygges paa den grund, der var blevet købt inde i et tæt bebygget kvarter, men i den sydvestlige udkant af byen, smukt beliggende paa en bakke mellem tre søer, fik han den opgave at tegne en monumental kirke, der kunne præge kvarteret, og samtidig skulle den se fuld ud med 200 mennesker og dog kunne rumme 5–600, en dobbelt opgave, som blev løst paa det bedste. I 1952 tog man fat paa byggeriet og fortsatte dermed til 1958. Kirken blev dyrere end de beregnede 700,000 kr, dels fordi det viste sig nødvendigt at pilotere under kirken, da grunden ikke var fast, dels fordi priserne stadig steg. Det lykkedes dog kirkekomiteen med kbm *Martin Jensen,* bankdir *Ch. Sørensen* og overportør *Kjeldsen Mikkelsen* i spidsen at gennemføre arbejdet, skønt prisen tilsidst blev over en million. Bl a gav byraadet igen et større beløb til kirkens fuldførelse.

Menighedsliv i sognet: Der er god kirkegang, og der holdes maanedlige møder i konfirmandstuen i sognepræstens præstebolig og ved rkp i kirken (der mangler menighedslokaler). Mariehøjmøderne, som rkp begyndte 1959 har samlet mange. Ledende lægmænd: Gartner *Otto Karlsen* (IM), gartner *Frydenlund Petersen,* (IM), fabrikant *Jens Hansen* (IM), seminarierektorerne *Skyum* og *Gro Nielsen* (gr) og arkitekt *Ernst Thomsen* (soc) De er alle i det nye menighedsraad.

Mariehøj kirke blev indviet 9. marts 1958. Den rager op over hele kvarteret. Udvendig virker den stærkt med den massive »klump« af gule, sollyse mursten, høj og med rejsning; den er næsten kvadratisk, med ganske korte korsarme. I de tre sider er der et højt vindue. Øverst er der et taarn af kalmarfyr, der med sin grønne farve bryder den vældige, gule klumps virkning, og paa taarnet et pyramidespir, der ligesom selve kirken er tækket med røde teglsten. Naar engang kirken kommer til at ligge mellem høje træer, vil virkningen først blive den helt rette. Indvendigt vækker kirken almindelig beundring og overraskelse. Ofte kaldes den en »miniaturedomkirke«, fordi virkningen af de to pulpiturer med deres mange buer og hvælvingerne højt oppe virker imponerende trods kirkens korte skib. Ogsaa indv. er der brugt gule, flammede sten. Træværket er teak og eg. Prædikestolens lydhimmel er ualmindelig, bestemt af akustiske hensyn, og akustikken er fremragende. Der er 550 siddepladser (stole). Alteret (1½ ton) er af sort, svensk granit. Døbefonten af bornholmsk granit. Gulvet af norske Opdalfliser. Orgel (30 stemmer). Over alteret paa den mægtige væg uden vinduer var det først tanken at sætte et mange meter højt Kristusbillede af keramik; men paa grund af, at byggeriet blev meget dyrere end beregnet, er der nu ophængt et langt, blaagrønt tæppe med vinblade og foran dette et forgyldt kors med det blødende lam i en lavrbærkrans. Alterstager af sølv. Det smukke interiør er en blanding af middelalder og modernitet, som betager. Kirken er 36 m høj. Da der paa gulvet kun er knap 250 siddepladser (resten paa pulpiturerne, der i høj grad er med til at forskønne kirken), har arkitekten løst opgaven: der skal være mere end 200 i kirken, før den virker fyldt, men den kan rumme over 600.

Sognepræst

(12. kl moderne embedsbolig, opf 1958).

1. 25. febr 1958 (rkp Silkeborg 30. aug

22): **Axel Georg Gram,** * 27. dec 95 Ejby, Fyn. Forældre: Kbmd Jes Erik Peter G og Kristine Helene Andersen. Stud Fredericia 14, c 21^1 (h_1). ~ 24. april 51 læge Christiane Cecilie (Cis) Nielsen, * 22. febr 05 Tune. Forældre: Urmager Hans Laurids N og Rigmor Hansigne Larsen.

Fmd Industrimissionen bl armenierne, fmd IMs spædbørnehjem »Søfryd«, Silkeborg. Medl landsf af børnehjemsbestyrelser.

Udg 53: Blandt armeniske flygtninge i Grækenland. Endv nogle smaa søndagsskolefortællinger.

Residerende kapellan

(12. kl). Oprettet 25. febr 1958.

1. 12. juli 1958 (sp Hvilsager-L 21. maj 49): **Anders Christian Martin Lomborg,** * 29. jan 17 Gern. Forældre: Lærer Søren Martin Eeg L og Petra Lovise Smith. Kontorass 34–47. Stud Fyns Studenterkursus 42, assistent Aarhus belysningsvæsen, c Aarhus 47 (1-90), hjpr Sct Mortens k, Næstved 15. maj 48. ~ 3. aug 46 Ruth Bender Christensen, * 4. febr 24 Horsens. Forældre: Viceskoleinspektør Axel Magnus C og Laura Andersen.

BM Teol foren, Aarhus 46—47, BM Samtalmiss, kredsfmd Randers amt 50—52, hovedkredsfmd DdU Norddjursland 54—58, fmd Silkeborg og Omegns Menighedsraadsforening 60, religionslærer S seminarium 58.

ALDERLYST SOGN—BALLE

(Embedet oprettet pr 1. maj 1937).

Indtil 1937 gjaldt Chr. III's ord fra kgl brev af 2. okt 1558 »Gjødvad og Balle sogne skulle herefter altid være under een præst«. Alderslyst (hidtil en del af Balle sogn), der var vokset stærkt som forstad til Silkeborg, blev da gjort til selvstændigt sogn med Balle som annex (Gødvad sammenlagdes samtidig med det fra Grønbæk udskilte annex Svostrup). 1. april 1941 blev Alderslyst sogn indlemmet i Silkeborg købstad tillige med det til Gødvad sogn hørende distrikt *Søholt,* som 1. april 1946 lagdes til Alderslyst sogn efter udskillelse fra Gødvad. Balle sogn er selvstændig kommune.

Alderslyst sogn, 639 ha, nu et af Silkeborgs 3 sogne, naturskønt ved Silkeborg Langsø, store sociale forskelle fra beboerne i villaerne langs 3 km af søen og til barakkerne i byens udkant, alm byforhold, voksende folketal, mange tilflyttere. En del kirkeligt arbejde fælles med byens andre sogne.

Balle sogn, 2335 ha, er landsogn, dog med nogen ny villabebyggelse til Silkeborg byskel, højtliggende, bakket, gode jorder, nogen hede, skov og plantage. Byerne Gl Balle, Balle Kirkeby, m fh fra 1950, Skægkær m station, Ø Bording m station og fh fra 1905, Hvinningdal m fh fra 1887.

Vest for Balle har der været en hellig kilde, og ved Gubsø findes resten af en middelalderbygning (i folkemunde kaldet »Gub-kloster«).

Det kirkelige liv i de 2 sogne er meget forskelligt, det ene er bysogn, det andet er landboere. Sognepræsten er grundtvigsk, rkp er IM.

I *Alderslyst* har der gennem aarene været et IMsamfund. Man begyndte med møder i private hjem; syerskerne *Jensine Vestergaard* og *Kristine Jørgensen* holdt ungpigemøder samt (paa kroen) søndagsskole. Virksomme for opførelse af mh 1920 var *J. Chr. Christensen Salling* (første fmd, † 1925), herreekviperingshandler *Chr. Madsen* (* 1874, † 1937), søn af Peder Madsen, Hinge, han var sogneraadsmedl, og tilskærer *J. P. Jensen,* († 62), som alle har betydet meget for IM i sognet. 1926 overdroges mh til IM i Danmark. Senere fmd: murer *Østergaard, Niels Kusk Sørensen* († 1947), handelsmand *B. Jørgensen* († 1954), købm *K. Paaskesen* († 62), fabrikant *I. K. Madsen,* fabrikant *Storgaard Jensen.* Endvidere nævnes gdjr *Viggo Bjerg,* V. Kejlstrup.

Grundtvigske traditioner er sparsomme i A, hvor den første bebyggelse fandt sted efter 1870, hovedparten af beboerne er uden kirkeligt retningspræg – og uden særlig tilknytning til kirken. Nuv sp holder menighedsmøder og har oprettet ungdomsf (DDU). En del er medl af Silkeborg højskolef, som er fælles for byen. Borgerf har paa savværksejer *Rs. Møballes* initiativ holdt gr prægede møder. Et stort arbejde for kirkens opførelse gjorde direktør *J. A. Nielsen-Duelund.*

Balle Sogn er gr præget, ungdomsf og foredragsf. Det gr liv i sognet gaar tilbage til 1855, da *F. D. Møller* blev sp i Sejling-Sinding (nabosogne), og mange fra Balle søgte dertil. Da Gødvad-Balle i 1864 med *M. T. Madsen* fik en god, grundtvigsk præst, samledes en stor menighed i B kirke og til præstens møder. Efter *Madsens* bortrejse 1874 løste de gr sogneb til sp *F. B. Møller* i Sejling. Der oprettedes friskole i Balle hos gdjr *Peter Vad* 1867, særlig betydning her fik lærer *Stensballe.* Ogsaa hos gdjr *Niels Jensen Overgaard* oprettedes friskole for sognets vestlige del (1873–84) med den 17-aarige sønderjyde *Martin Holst* som lærer (senere red af »Dannevirke« i USA). Da Balle komm skole i 1880 i *Hans Rasmussen* fik en dygtig og frisindet lærer, mistede B friskole sin betydn, nedl 1889. Ogsaa højskoleforst *R. Geltzer,* Sinding, betød meget i Balle sogn.

Bl præsterne i Gødvad-Balle mærkes særlig *Aage Bojsen Møller* (1885–93) og den meget betydelige *Anders Larsen* (1893–1902), hvis forkyndelse var stærkt præget af saavel Grundtvig som Kierkegaard. Bl lærerne maa nævnes *J. P. Torpe, Ø.* Bording 1906–40.

Se iøvrigt: Rasm. Mortensen: Balle sogn (1946). A. Bobjerg: Det grundtvigske livsrøre i Silkeborgegnen.

Under den tyske besættelse var der vaabenlager i præstegaarden.

1939 oplyses: Kkg 6 og 10 pct, IM og gr.

1947: Kkg 6 og 10 pct, gode forhold, hvor først grundtvigianismen, senere IM har sat sit præg. Alle retn i A, B overv gr. IMsamf (100), sdsk, 2 ungdf.

1963: Kkg 2 pct, alle retn i A, IMsamf i A, IMsamtalekr i B, der har gr præg. 3 fh.

Alderslyst sogns kirke, indv 15. dec 1929 (kirkegaard indv 1926), arkitekt Edv. Jensen, Silkeborg, byggesum 70.000 kr (ialt 85.000 kr), hvoraf staten gav 45.000 kr. Kirken er opført i romansk landsbykirkestil, af mursten, hvidkalket, tegltag, bestaar af skib, kor og et kraftigt taarn m sadeltag. Kirkens indre er hvidkalket, opr alterbillede af Martin Kaalund Jørgensen (Kristus), 1948 erstattet af stort moderne maleri af ungareren André Hevezi (Kristi genkomst), modelskib 1954 (»København«), 350 sd. Orgel.

Balle kirke, ved landevejen til Viborg, kor og østlige del af skib er romanske, af granitkvadre paa skraakantsokkel, begge døre og et vindue er bevaret. Syddøren (i brug) har søjleportal og tympanon m relieffer, norddøren har halvsøjler, tympanon gaaet tabt. Senere er skibet forlænget mod vest af granitkvadre (fra opr taarn?), og vaabenhus er opført mod syd, 1703 opførtes over vestgavlen et lille taarn med sadeltag. Hvælvinger fra 1494 (inskription), kalkmalede ornamenter, viekors og inskriptioner i koret, rest 1901 og 1957. Renæssance-altertavle og -prædikestol, rest 1957, skriftstedsaltertavlen forsynet med relief af billedhuggeren Gunnar Hansen (korsfæstelsen), stor granitfont m relieffer, klokke m majuskelindskr fra 13. aarh. Kalk, disk og oblatæske skænket 1763 (jvf. indskr) lysekrone fra 1766, moderne lampetter 1957, alterstager i sølv (nutidig stil) skænket 1957. Kirken er restaureret 1957. 115 sd. Orgel.

Sognepræst

(1937: 1. kl, 1958: 12. kl, udm etplansbolig opført 1963 ved kirken).

1. 1. maj 1937–29. juni 50 (sp Gødvad-Balle 19. marts 13): **Jens Andersen**, * 12. sept 80 Igelsø, Kvandløse. Forældre: Husmand Jens A og Inger Cathrine Jensen. Stud Frberg 02, c 08^2 (h_1), realskolel Glostrup, hjpr Raarup 23. sept 09, afsk 29. juni 50, † 25. maj 60. ~ 3. maj 10 Astrid Jensine Michelsen, * 3. juni 86 Kbhvn. Forældre: Bager Adolf M og Maren Kirstine Christiansen.

Pastor Jens Andersen skriver, at han var vokset op i et sjællandsk landsogn, hvor den jævne befolkning ikke tænkte paa IM eller grundtvigianisme, men ganske stilfærdigt gik i Kvandløse kirke og hørte den gode og flinke, gamle pastor Wind, hvis hvide overskæg var plettet brun af piben, som sjældent var kold. Der var enkelte sekter, men ellers var alt kirkeligt roligt. Pastor A fortæller ikke meget om, hvad der vakte hans lyst til at blive præst, men han fortæller en del om sin gerning i Raarup med den gammeldags, meget kirkeligtsindede befolkning og de stærke jyder (se Raarup). Her havde pastor Fog, Skjolde, en del grundtvigsk betydning. I Balle var der en del kristne personligheder, som var paavirket af det grundtvigske liv i Sejling, »folk, som jeg er megen tak skyldig. Deres børn og børnebørn bor stadigt i Balle«.

Jens Andersens præstegerning faldt i de aar, hvor den voldsomme vækst i Alderslyst fandt sted. Hans gerning var som præsters i gammel tid, idet han passede sine embedsforretninger og i øvrigt indtil 1937 gik stærkt op i driften af Gødvad pgd, »levede som bonde mellem bønder«, talrige er historierne om misforstaaelser, naar mennesker kom for at træffe præsten og traf ham i arbejde paa mark eller i stald, eller naar han selv bragte svin og kreaturer til slagteri. Hans forkyndelse var præget af hans stærke tilknytning til landet og naturen i det hele, og en præstegerning i det efterhaanden store og brogede bysogn var egentlig hans væsen fremmed. Menigheden satte pris paa ham for hans store venlighed og ligefremme væsen.

2. 21. okt 50 (sp Brøndum-H 23. maj 40): **Gunner Johnsen**, * 28. febr 14 Haderup, plejesøn af biskop dr phil C. I. Scharling, Ribe, † 51. Stud Ribe 33, c 40^1 (l). ~ 16. juni 40 Julie Liberta Møller, * 14. aug 14 Jena. Forældre: Lektor Christian Vilhelm M og Astrid Bertha Scharling. – Hustr broder: Fhv rkp Nr Sundby-H, nu seminarielektor Nr Nissum.

Studieophold Uppsala foraaret 1940, BM DdU Salling 44—50, BM Dansk Ungdomssamv Skiveegnen, fmd Silkeborg højskolef 51, BM Silkeborgegnens hovedkreds af DdU 55, fmd 61, timelærer (kristendomsk og psykologi) Silkeborg seminarium 58, herreds- og amtsrepræsentant DKU 60. Kredsfmd Præsteforeningen 64.

Residerende kapellan

(Oprettet som kaldskap 28. maj 46, 4 kl, 1958: 12. kl, omdannet til res kap 1. febr 59. Embedsbolig fra 46).

1. 11. okt 1946 (hjpr Sct Jakobs k, Kbhvn 1. dec 43: **Aksel Petersen**, * 17. okt 16. Daastrup. Forældre: Parcellist Karl Julius P og Maren Gjevertsen. Stud Roskilde 35, c 42^1 (1-92), skr KFUM Holbæk 42–43. ~ 6. april 44 Helga Elisabeth Olesen Sigh, * 28. aug 16 Rødding, Salling. Forældre: Gdjr Peder Olesen S og Kristine Kristensen. – Hustrus søster: ~ Grinderslev, Herlev. Fætter: Vinding-V.

SILKEBORG VALGMENIGHED

(Oprettet 1. juli 1912, nedlagt 4. marts 1938).

Silkeborg valgmenighed havde *J. C. Hostrups* præstevirksomhed, *Jørgen Teilmaans* gerning i Tem og Bering og det deraf følgende grundtvigske liv som baggrund (se foran). Da pastor *Wiberg* blev gammel, søgte de grundtvigske især til Sejling og Balle, men 1908 fik Wiberg en gr kapellan, *Gram Nyegaard,* og ham samledes man om. (Se her s 410).

Da han blev forflyttet, blev pastor *M. K. Harbo* hans efterfølger, han var afgjort IM, og de grundtvigske dannede saa, med seminarieforstander *P. J. M. Vinther* som leder, valgmenigheden i Silkeborg. Den fik stor tilslutning fra byen og omegnen, havde i begyndelsen ca 600 medl. Man benyttede sognekirkerne i Silkeborg og Gern. Nær tilknytning til Højskolef. Præsteboligen hed »Vesterlide«.

Blandt fmd og ledere var seminarieforstander *Vinther*, seminarielærer *K. Knudsen.*

I bogen om Fri- og valgmenigheder, 1944, s 381 siges, at sammenholdet var ikke stærkt, og der var en del indre brydninger, som til sidst i 1938 medførte, at man opgav valgmenigheden og sluttede op om pastor *Grøn.*

Valgmenighedspræster

1. 1. juli 1912–29. jan 34 (rkp Høje Taastrup 1. juli 10): **P. M. Munck**, fl t rkp Krist k, Kbhvn, se der.

I 1912 blev Munck præst for den nyoprettede valgmenighed i Silkeborg. Den havde ikke

egen kirke, men holdt gudstjenester i sognekirkerne i Silkeborg og Gern. Det var en ret stor kreds med mange medlemmer, men det kneb med sammenholdet. Dens bedste støtte var nok Vinthers seminarium. En overgang blev der vist et ret friskt initiativ; denne menighed var med til at udsende *Olga Kaae* til Indien i samarbejde med Askov og Skanderup valgmenigheder. Efter 22 aars gerning i Silkeborg opgav Munck ævret. J. C. Christensen fik ret, da han i 1903 aabnede sognekirkerne for valgmenigheder med den tanke, at de kunne lettere opløses, naar de ikke var bundet til egen kirke.

Efter pastor *Muncks* bortrejse fungerede pastor *I. K. Ryge-Jensen,* fh Hjermind-L-H (se der) som valgmghp, støttet af pastor *H. P. Christensen,* fh Harlev-F (se der), disse to betød meget for det grundtvigske liv her i byen.

Ang litteratur, som er benyttet eller omhandler Silkeborg, henvises til ovenst og ovenn bog med bibliografi, udg 1946 af S bibliotek. Silkeborgs jubilæumsaar 1946, Otto Bisgaard ovenn bøger: Fra Ss nybyggertid, 1935. Fra S Hovedgaards hist 1794—1846, 1937, Af S. handelsplads hist, 1860—1900, 1942, V. Drechsel: S. 1840—80, 1880, do: S handelsplads og dens tilstand, 1861, J. C. Schythe: Skanderborg amt, s 116 f, A. Bobjergs ovenn bog, A. Fabricius og Himmelbjergegnen, 1886, Edv Egebergs ovenn bøger, især S. Slot, I-III, 1923—24. Saml. t jysk hist og top 4. r III, 137 f, Aarb f nord oldk, 1885, s 323 f, Aarh st aarb XII, 164 f, Trap: Danmark, III² 1964, s 491 f, Dam Bruun: Danmark, land og folk, III, 1920, s 833 f, Fra kirkehus og skolestue I, 1936, s 108 f, Danske byer og sogne 1932, 141 f, H. Barfod: Minder fra gl gr hjem III, 67, do H. Begtrup: Dsk mghliv i gr kredse II, 204 f, litt om Hostrup (se Hillerød-NH), Dsk byer og deres mænd, 1917, O. Kirkegaard i Købstadf tidsskr 1946, s 251 f, jvf Købstadf tidsskr 1933, s 632 f, Rs. Mortensen: Af Silkeborgegnens historie I—III, 1946. H. C. Andersen i Folkekalender for Danmark 1854, s 97—106, Jydske byer, tillæg til Jyllandsposten VI, 1907—08, Ill tid 1916, s 485 f. Om S kirke findes en art i Ill tid 1876, s 392. Peter Nielsen, S i billeder gennem 100 aar 1946, J. C. Hostrups erind 1893, 1—104, s. 380, 12 pennetegninger, c 1920. Turistf: Silkeborg før og nu. 1928, Politikens magasin 21. juli 35, Elfride Fibiger: Erindr fra Aarhus og S, 1852—68 udg af Fr. Rist, 1339, Turistf aarbog 1940. Ad. Drewsen: Fra og om S, 1944, de forsk udg af Jul i Silkeborg, Aksel R. Søndergaard: S i aml af jubilæet (100 aar), 1946 N. Johan Laursens førere ang S og omegn 1901—06, turistforeningens vejledninger og førere, Khst saml 6 r III, 461 f, 490 f, 561, Jac Jørgensen om S i haveingeniøren 1959, 105 f, Om vækkelse i S DnA. Mogens Lebech: Hjejlen 100 aars jubilæum« 1965, jul i Silkeborg 1931— og 1934 flg, jubilæumsart i dagspressen 1946, Personalhist tidsskr 1953, 13 sp 52—54, (slægten Fischer, 5), Aarh aarb 1954, 130—72.

LINAA—DALLERUP

Linaa-Dallerup var et vidtstrakt og besværligt embede, men ingen sp blev forflyttet derfra (siden 1623). Provst, mag *Clemens Jensen Poulsen* (1700–68) er vist den sp, der har fungeret længst tid i samme embede i Aarhus stift, han var en lærd mand og rig, W oplyser, (II, 311), at han »ejede een tønde guld«). Han var 1730 med til at oprette et lille hospital for 4 fattige mænd i Linaa. Der høres ikke om pietisme her, medens *Chr. Gyberg* var sp (1768–96). Præsteslægten *Bagger* er særligt knyttet til Linaa. 1797–1819 var *Ludvig Hemme Bagger* sp og provst her, og efter *Jens Faber Lihme* (1820–30) kom Baggers søn, *Chr. Kjølken Bagger* (1830–35), og 1899–1911 var hans sønnesøn, *Vald. V. Bagger* sp i Linaa-Voel. *Mathias Rahbek* (1836–46) omtales som en god økonom, en dygtig landmand, brav. (N 478). Han var halvbroder til digteren *Knud Lyhne Rahbek,* blev kendt som oversætter af den 2 bd store romantiske historie om røverkaptajnen Rinaldini, han oversatte Schillers »Røverne« og skrev om den franske revolution og Louvets flugt. (BDG I, sp 191, E II, 619). Hans efterfølger var her kun ét aar: *Niels Oschatz Rützou* (1846–47) han døde her, 54 aar gl. Han var meget virksom som præst og som landmand, fik landhusholdningsselskabets guldmedalje, skrev i landøkonom tidsskrifter flere afhandl (om Lucerne, heste-foder o.s.v.) Han havde 1818–46 været sp i Viby v Kerteminde (hvor han efterfulgtes af sin søn). Han var i begyndelsen stærkt imod den gudelige vækkelse paa Kerteminde-egnen, men ændrede sit syn (se her III, 24, 26, 152) han skrev om de religiøse forsamlinger uden for kirken i »Christelig kirketidende« 1833, nr. 21–22. (Se i øvrigt Hundrups biogr af disc fra Slagelse skole, s 112–13, BDG I, 212, E II, 729).

Sognepræst

16. 18. dec 1847–19. jan 54 (ord kat Trinitatis k, Kbhvn 9. dec 35): **Vilhelm Øllgaard,** * 22. sept 06 Kbhvn. Forældre: Jstrd, kontorchef i rentekammeret Rasmus Ø og Dorothea Kirstine Engelbrecht. Stud Frborg 23, c jan 35 (h). Afsk 19. jan 54, skal være død paa rejse til USA omkr 1860. ~ 1847 Anna Ølund.

(Hun ville ikke flytte med til Linaa, da hun ikke ville ombytte hovedstadslivet med landlivet, W II, 312).

Pastor Ø blev suspenderet paa grund af svære beskyldninger og afsk. Sagen vakte megen forargelse i mgh, og »var nær ved at undergrave al dyd og sædelighed«. I arkivet er en udskrift af dommen over ham. Han frikendtes, da intet kunne bevises. Han laa i skarp strid med kapellanen, *Simonsen,* som blev suspenderet, da han ikke kunne bevise sine beskyldninger mod sp.

Kst sp 1852—55: O. R. E. Pontoppidan, se Holeby-B.

Kaldskapellan

Et embede som sognekapellan oprettedes omkr 1700 og nedlagdes 1774. Et embede som kkp (kap pro loco) oprettedes 27. nov 1846 og nedlagdes 14. dec 55.

1. 27. nov 1846–30. juli 52: **L. L. K. Simonsen,** susp 51, fl t Aastrup-S, se Torslev-S.

1854–55 skete de store sogneomlægninger i Gern herred. Ved kgl res 13. maj 1854 udskiltes *Dallerup* fra Linaa, og embedet som sp *Dallerup-Laasby* oprettedes. (Laasby var tidl anneks til Sjelle-S). *Silkeborg* udskiltes fra Linaa som særligt sogn 14. dec 1855, og *Silkeborg-Linaa* var derefter ét pastorat til 23. nov 1898, da *Linaa* udskiltes fra Silkeborg, og distrikterne Voel og Sminge udskiltes fra Tvilum sogn og oprettedes som nyt kirkesogn under navnet *Voel* sogn.

LINAA—VOEL

Linaa sogn, 5193 ha, er et af Silkeborg-egnens mest naturskønne sogne. En af Jyllands skønneste jernbanestrækninger gaar langs nordsiden af Himmelbjergsøerne, fra Laven over Svejbæk til Sejs, med udsigt over Julsø, Borresø, Brassø, de skovklædte smaaøer (Magleø, Lilleø, Alø, Bregnø til Himmelbjerget og de store bakker langs søernes sydside). Gudenaa-dalen er grænse til Viborg amt med brede terrasser, kratbevoksede skrænter langs de mange vandløbskløfter. Hovedvej A 15 passeres af tusinder af biler, vejen gaar oppe i bakkerne, nogle km fra søerne. Fra bakkerne (Frederikshøj, 112 m, Christianshøj, 115 m, Risbøge og Sindbjerg) smukke udsigter, plantager, store skove, afvekslende landskab.

Byerne L (267 indb) med fh fra 1895, omb 1942, alderdomshjem fra 1955, sportsplads, kro, Mollerup med mh fra 1897, stor grusgrav, Laven stationsby (271 indb) med mh, restaurant, hotel, overfart til Himmelbjerget. – Svejbæk (259 indb) med hotel, restaurant, fabrikker, færge over snævringen ml Julsø og Borresø, – Sejs (681 indb) med mh fra 1929, fh fra ca 1920, feriehjem, – Resenbro med 436 indb med privat syge- og plejehjem (Rødegaard), aandssvagebørnehjemmet Solbro, kro, – Haarup, Skellerup, Bjarup, Halved. Gaarden Laven Hovgaard. Mange sommerhuse, især ved søerne.

I bakkerne NØ for Mollerup laa **Bjarup kirke,** som blev nedbrudt i 16. aarh, kirkens grund endnu synlig (skib, kor, apsis, maaske taarn). **Thor Lange,** hvis onkel ejede Kalbygaard, Laasby sogn, rejste 1915 et jernkors paa kirketomten. Hans skitse »aakandeblomsten« handler om B. kirke.

Dynæs voldsted ligger malerisk paa en odde i Julsø. Den firesidede borgbanke (60 gange 68 m) staar med stejle sider og stor højde, 10 m over terrænet, har haft voldgrave. Borgen tilhørte aarhusbisperne til reformationen. Digteren **Johan Skjoldborg** boede 1907—15 paa Dynæs og ordnede store folkemøder paa næsset, først kun for sognets folk, senere med tilstrømning fra hele landet, 1913 var der c 20000 deltagere. 1926 rejstes paa næsset en mindesten om Skjoldborg og om folkemøderne.

Digteren **Nis Petersen** boede i Laven fra 1938 til sin død 1943. En mindesten med buste rejstes i Laven 1950.

Laven Hovgaard ejedes i mange aar af den kendte familie Fischer, Silkeborg slot. 1872 solgtes den til J. C. Boeck, hvis søn, Philip B. blev 1. rkp Aarhus domkirke.

De store skove rummer mange sjældne træer og udflugtssteder. Folketingsmd, dr phil C.M. Poulsen, der var ivrig botaniker, købte en del af bakkerne og beplantede dem 1860 flg.

Der er 3 helligkilder og 38 oldtidshøje, men over 100 høje er sløjfet.

Voel sogn, 2082 ha, udskilt 1898 fra Tvilum, er højtliggende og bakket, grænsen følger den brede Gudenaa-dal, hvor bl a Sminge sø ligger, sandet jord, nogen plantage, mose og lyngbakker. (Randershøj 100 m).

Byerne V med mh fra 1895, sportsplads, afholdsrestauration, Sminge.

Ved Sminge sø laa et lille Cistercienserkloster fra 1165. Grunden var skænket af biskop Eskild, men munkene fandt sig ikke til rette, og flyttede 1166 til Veng.

Sminge har været selvstændigt sogn vistnok, anneks til Skanderup. Kirken blev revet ned i 16. aarh, bygningsrester og begravelser nordvest i byen viser kirkens plads. Sognet nedlagdes 1555.

Der er 22 gravhøje, flere anselige, især Grønhøj ved Voel, 57 høje er sløjfet. Ved Sminge sø boplad-ser fra Gudenaa-kulturen (Holger Hansen i Østsj hj 1955, 33 f.).

Det kirkelige liv

Kirkelivet blev præget af, at Linaa blev anneks til Silkeborg indtil 1898. Den kirkelige interesse var ikke stor, men *J. C. Hostrup* (sp her 1855–62) satte spor, og flere blev grundtvigsk vakt. IM kom hertil i de aar, da provst *K. S. Deichmann* var sp i Dallerup-L (1873–84), og der blev nogle smaa IM smf, som byggede de 4 mh i pastoratet. Vækkelsen først i 90'erne i Mollerup bredte sig ogsaa til Dallerup-L, og 1898 var der vækkelse i den østlige del af L sogn. Proprietær *Heilmann,* Kalbygaard, betød meget for IM her 1897–1906 (se Dallerup-L, s 439).

Pastor *V. V. Bagger* (1899–1911) var ikke partipræget, en myndig og kultiveret præst.

Pastor *Arne Møller* (1911–19) var gr og meget skoleinteresseret, og optaget af Island, en lærd mand, blev dr phil.

Pastor *O. Lindskov Christiansen* (1919–25) var en stilfærdig og flittig præst. Han skriver, at han og hans hustru var glade for at være her, de mødte megen venlighed baade hos IM og de grundtvigske. Selv ville han ikke slutte sig til nogen kirkelig retning. »Jeg foretrækker de enkelte mennesker hver for sig. Jeg vil ikke dømme den enkelte efter, hvad parti han slutter sig til. Og i Linaa-Voel respekterede de fleste denne min overbevisning. Men forholdene i Linaa-V var saa gode at vi følte det trist at komme derfra til det mere aandeligt døde Værløse, og vi savnede Linaa. Der var i Linaa ganske god kirkegang, god i Voel. Ofte tænkte jeg, naar jeg i fælt vejr arbejdede mig over til Voel paa min cykel: Mon der dog kommer nogen i kirke i dag i det vejr og føre? Saa var det en oplevelse at komme og finde en fuld kirke. Vi havde et meget godt samarbejde med de flinke og loyale lærere. Konfirmanderne mødte med god kristendomskundskab fra skolerne og kendte en masse salmer. Det var et godt sted at være præst.«

Provst *A. G. Blenker* (1925–63) er især kendt for sine bøger til hjælp for kristendomsundervisningen, han var i mange aar seminarielærer i Silkeborg. En omhyggelig og dygtig provst og præst. Kirkelivet var nærmest stagnerende. Siden 1963 har pastor *Gunnar Poulsen* været sp.

Selvom der er 4 mh og IM smf med en del arbejde i gang, og IM er kirketro, kan det ikke siges, at IM som saadan har præget sognene. Flertallet er uden partipræg, mange ligegyldige. Mange turister.

Blandt IMs ledende folk kan nævnes:

Indremissionær *Rasmus Fastrup* (* 1855, † 1939), en af de gode gamle, særprægede missionærer, som virkede ved husbesøg og missionsmøder over det meste af Jylland. Han var rede til at fremføre sit vidnesbyrd overalt, *Carl Hornbech* fortæller smukt om hvordan han hørte ham vidne i en jernbanekupé, stille og ægte om dyrekøbte sjæles frelse. Han var født i Ramten, var opr snedker, virkede som indremiss i Vivild, Gjesing og Arden, og fra 1916 i Laven. En beskeden mand, der ikke tænkte høje tanker om sig selv (DnA, 1941, s 67).

Senere har missionær *Niels Kristiansen* virket her.

Om den gamle troende kone, *Hanne Lihn,* Linaa, er der udførligt fortalt i IM tid, 1954, s 614–15, en lille, rank, mild kvinde, med venlige, gode øjne, – hendes lille stue var præget af religiøse billeder, N. P. Madsens og Asschenfeldt-Hansens bøger, og en skaal med »mannakorn«, som hun flittigt brugte. Hun havde været gift med en husmand, som tidligt døde. I mange aar var hun enke, flittigt sad hun og kartede eller strikkede. Som ung gik hun til Dallerup for at høre provst *Deichmann,* og hun brevvekslede med D lige til hans død. Man kunne høre en mand (der var meget imod IM) sige, at der var kun én af dem, der kaldte sig hellige, han kunne respektere, og det var Hanne. Hun kom trofast i Mollerup mh fra den dag det blev indviet, og i kirken havde hun sin faste plads. Hun var en børneven, og havde en slags børnehave for børn, hvis mødre var paa arbejde. Hun døde omkr 1904.

Skræddermester *Hans M. K. P. Knudsen,* Laven (* 85) virksom i mghraad, KFUM, sdsk og Laven Mh og møderne der.

Gdjr *Søren Strunge,* * 89, fmd for IM smf, KFUM, virksom i sdsk og mghraad.

Gdjr *Herluf Nielsen,* Mollerup

I Linaa er gdjr *Egon Bak* fmd for Indre Mission. Der er ikke noget missionshus i L By. Der har været forsøgt med møder i fh og i private hjem, men der er ikke rigtig nogen stemning for at der skal gøres et arbejde for IM. I Bomholt skov blev holdt møder.

De enkelte der slutter sig til IM søger til samfundet i Mollerup, hvor der er missionshus. Fmd for samfundet i Mollerup er gdjr *Herluf Nielsen,* der afløste gdjr *Nicolai Nebel,* »Bjaruplund«, som havde været formand i en aarrække. Én af de mænd hvis navn nævnes med særlig taknemlighed for den indsats han gjorde for samfundslivet paa egnen er afdøde gdjr *Mikkel Damm,* Mollerup. Han var en aarrække med i kredsbestyrelsen. Ogsaa herregaardsmissionær *Axel Mikkelsen,* Aabyhøj, der i en aarrække boede i missionshuset har gjort et godt arbejde for IM i Mollerup.

I Laven Stationsby ligger et ret nyt og pænt missionshus. Købmand *Anker Pedersen,* Laven, er fmd for samfundet og samler i øvrigt en stor børneflok i sdsk som holdes i deres hjem. Tidligere var landmand *Jens Graugaard,* Laven, i en aarrække fmd for samfundet.

I Voel ligger et Missionshus, der hedder »Hvilested«. Den nuværende fmd er gdjr *Sigfred Høst* »Grøndalslund« der afløste sin fader gdjr Jeppe Høst, som i flere aar var fmd for samfundet og i øvrigt medlem af kredsbestyrelsen for IM's Hammel-kreds. Desuden er der et missionshus i Sejs, Svejbæk hvis nuværende fmd er handelsgartner *H. Egeberg,* Svejbæk, han har ogsaa gjort en gerning indenfor søndagsskolen.

Desuden har der i aarenes løb været holdt nogle møder i Sminge fh tilrettelagt af IM kredsen for Hammel og omegn.

I Resenbro ligger sygehjemmet Rødegaard, der ledes af diakon *P. Lisberg.*

Der holdes enkelte møder i Resenbro arrangeret af Silkeborg-kredsens IM, det samme gælder i Sejs og Svejbæk.

I Mollerup, Laven og Voel samles mange mennesker til de kreds-samfundsmøder og husmoderlejre samt mandslejre, der bliver arrangeret af Hammel-kredsen. Ofte glæder man sig over de mange yngre familier der slutter op om disse møder. I Voel missionshus samles jævnlig mange unge, naar KFUM og K holder fester særlig for idrætsafdelingen. I Bomholt skov ved Laven er holdt flere møder.

Skolen. Blandt lærerne: Lærer *C. P. Rasmussen* († 1960, 79 aar) i mange aar i Sejs.

Lærer *A. Kjær Andersen,* Sminge (* 97, lærer i Sminge 27).

Lærer *Rs. Pedersen,* Voel (* 79, lærer i Voel 19).

Højskolemanden, botanikeren og politikeren c pharm, dr phil, jstrd *C. M. Poulsen* (* 1818, † 85 i Linaa), blev 1845 lærer ved Rødding højskole, 1846 fabrikkontrollør i hertugdømmerne, 1849 flg folketingsmd, senere medl af rigsraadet, konservativ, fremsatte plan for anlæg af jernbaner i Jylland, for dansk-engelsk dampskibsforbindelse, virksom i handels- og trafikforhold, ivrig medlem af den jyske klub, købte omkring 1860 store skovarealer ved Silkeborg, var ivrig botaniker (florist), studerede snegle osv.

Se DBL XVIII, 510—11, Højskolebl 1890, sp 616, Carl Christensen: Den dsk botaniks historie, 1926 s 428.

1925 oplyses: Kkg ret god, 8 og 10 pct, men afhængig af vejret. Gode aandelige forhold, hørelyst, en del IM, 1931: Ret god kkg, 4 mh og IM smf, KS. 1943 Kkg 2 og 5 pct, 4 mh, 4 fh, 1963: 1,4 og 3 pct, 4 IM smf og 4 mh, 4 fh, KFUM og K, 3 sdsk.

Linaa kirke, ved landevejen, er anselig, skib, kor og apsis er romanske, af granitkvadre, paa skraakantsokkel. Korbuen, et apsisvindue og begge de anselige portaler, med 6 søjler og tympana (med relieffer) er bevaret. Efter reformationen forlængedes skibet mod vest (af granitkvadre, maaske fra den nedlagte Bjarup kirke), et kapel med ejendommeligt svunget tag opførtes mod nord, et ældre taarn, der var forfaldent, ombyggedes til det nuvær lave taarn af røde mursten med sadeltag omkr 1800. Kor og apsis har blytag. Taarnrummet er forhal. Fladt loft. Renæssancealtertavle fra 1616 med reliefskaarne vaaben. Ved rest 1938 fremdroges den oprind indskrift (Jh 6, 53—59), der havde været dækket af et korsfæstelsesmaleri (nu paa loftet), hvorover var anbragt et oliemaleri fra 1863 (Lyders: Jesus velsigner børnene), nu paa skibets nordvæg. En slank Johs. Døber-figur fra en katolsk altertavle (c 1500) paa skibets nordvæg. Sølvkalk fra c 1700 skænket af oberst Ad. von Preen. Romansk granitfont med løver og mandehoved. Daabsfad og øreskaal skænket af oberst von Preen. Nyere messingdaabsfad. Det gl daabsfad til Den gamle By, Aarhus. Tindaabskande. Enkel prædikestol og himmel fra c 1630 (som Søby), opgang og staffering fra 1936. Nyere stoleværk. Barok præstestol i koret. Series pastorum, kirkeskib ophængt 1939. Orgel paa pulpitur fra 1858. Klokke fra 1908. — I kapellet 8 kister (fam Fischer), Epitafium over oberst von Preen er forsvundet. Romansk gravsten, mindetavler (bl a over faldne 1848—50). I kirkegaardsmuren en romansk tympanon med Kristus-relief (maaske fra Bjarup kirke, 260 sd. Kirken genaabnedes 29. aug 1965 efter en stor restauration. (Arkit A. Skov og Aa. Kristensen). Nyt tag paa skib og taarn, blytaget paa apsis og kor lagt om. Det gl loft er taget ned og bjælkerne afdækket, gulvet fik ny kliniker, korgulvet sænkedes, nyt knæfald, ny kirkebænke m m. Der fandtes rester af kalkmalerier.

Mackepr: JG 109 f, do Døbef 277, 47 f, Aarb f nord oldk 1896, 246 f, Edv. Egeberg: L sogn i gl dage, Aarh aarb 1925, 9 flg, Løffler: Gravst pl XIII.

Voel kirke, opført 1876 (arkitekt: C. Kiilsgaard), er en lille, kullet kors kirke af røde mursten paa sokkel af marksten, med en lille tagrytter over vestgavlen. Restaur 1937—38, da kirken fik ny udsmykning, skænket af vicekonsul Johs. Valeur Peterzen, Linköping, til minde om hans forældre. Jais Nielsen har udført glasmalerier til alle vinduer, paa korvæggen freskomaleri med motiv fra Johs. Aab, keramikdøbefont med de 4 evangelister, skænket af H. J. Jensen. Det øvrige inventar fra 1876, men ændret, nyt alterparti. Det gl alterbillede af fru Lucie Ingemann var skænket af Sorø akademi. Bjælkeloft. 120 sdl. Orgel.

Sv. O. Mortensen: V kirkes historie 1876—1938, 1938.

Folketal: 1901: 1646 og 587, 1921: 2006 og 636, 1960: 3335 og 749.

Altergæster: 1922: 832 og 520, 1934: 490 og 367, 1945: 500 og 200, 1962: 260 og 200.

Menighedsraad: 1922, 5 IM, 9 andre (gr, soc, u p), 1934: do, 1945: 5 IM, 3 soc, 6 andre, 1961: 4 IM, 2 soc, 9 andre.

Kommunevalg: L er selvstændig kommune, Voel hører kommunalt under Skorup-T. Linaa: 1943: Soc 440 (4), V 387 (4), Husm 88 (1), 1962: S 686 (4), V 603 (5, Husm 105 (0, Fm: gdjr. **Aksel Straarup** (V).

Sognepræst

(1913: 2. kl, 1958: 12. kl, pgd opført 1899).

1. 1. febr 1899–26. juli 1911(rkp Hammer-Lundby 12. juli 95): **V. V. Bagger**, fl t Asnæs, se der.

2. 23. sept 1911–31. jan 19 (højskoleforst Vejlby 07): **Arne Møller**, fl t Kølstrup, se der.

3. 29. juni 1919–22. dec 24 (hjpr Nathanaels K, Kbhvn 13. marts 14): **O. E. L. Christiansen**, fl t Værløse, se der.

4. 27. marts 1925–28. febr 63 (sp Hvam-H 14. aug 20): Provst **Alfred Georg Blenker**, 11. febr 93 Odense. Faderen: Væver. Stud Vejle 12, c 19[1] (1), hjpr Kapernaums k, Kbhvn 26. jan 19, provst Hjelmslev-Gern Herr, 29. juni 45, r af Dbg 50, afsk 28. febr 63. ~ Inger Louise Kildeby, * 17. dec 90 i Kbhvn. Forældre: Murermester Hans Madsen K og Marie Hansen. – Hustrus broder: Ørslev-S.

Lærer Th. Langs sem, Silkeborg, 27 og forskolesem 27—45.

Udg 35: Indførelse i det Gl Test, 2. udg 52, 35: Bibelkundskab for gymnasiet, 47: Indførelse i Ny Test, 2. udg 52, medudg 43: Børn og bibelhistorie, do 44: Vejledn til religionstimen, 3. udg 57, 47: Bibelhist med kirkehistorie, 4. opl 56, medred 44: Ny Test, gengivet af dsk digtere, 50: Vejldn t religionstimen II, bibellæsning, 50: Luthers katekismus ved C. F. Balslev, 57: Vejledn t religionstimen III (kirkehistorie).

Hjælpepræst hos provst Blenker

1944—49: **T. Balle Christensen**, se Galtrup-ØJ (nu valgmgh Herning).
1951—58: **A. Neergaard Jessen**, se Vesterø, Læsø.
1958—62: **Olav Fog**, se Blaahøj-F.

5. 1. juli 1963 (rkp Sct Johannes k, Aarhus 29. juni 48): **Gunnar Poulsen**, * 27. nov 11 Søllested. Faderen: Hotelejer, Kalundborg. Stud Høng 29, c 35[2] (1), hjpr Sct Jakobs k, Kbhvn 5. aug 35, dsk sømandspræst Gent 37, legationspræst, sp Tandslet 8. april 41. ~ 22. sept 35 Gerda Aagaard, * 1. marts 08 Resen. Forældre: Lærer Niels Peter Nielsen Aa og Johanne Nielsen.

Kredsfmd IMs børnegudstj 46—48, kredssekr Dsk sømandskirke i fr Havne, BM Stefanshjemmet, Aarhus 58—63.

Litt: A. Bobjerg: Gr liv paa Silkeborgegnen, 1928, Edv. Egeberg: L sogn i gl dage, Aarh aarb 1914—17 og 25, A. Fuglsang: Sandflugtens dæmpning i L sogn, smst 1943, Edv. Egeberg: Silkeborg slot I, A. Fabricius i Danmarks ill almanak 1860. En byskraa fra 1. i Aarh aarb 1918, Dsk Skovforenings tidsskr 1918, Edv. Egeberg: To portrætter, Østj hj 1937, 126 f, do: Et lærerhjem samst 1939, 5 f, H. Ilum Petersen: Blade af L sogns dagbog. Vider og V, V 97 f, Haarup sande, Aarh aarb 1943, 30 f. Holger Hansen i Østj hj) 1955, 33 f, H. Jørgensen, Erosionskløften i Markedsdal ved Svejbæk (Øst hj 1963).

SKORUP—TVILUM

Skorup sogn, 1208 ha, er jævnt bølget bakkeland med ret sandede jorder. Skraaner mod nord, flere dale, lidt skov. Byerne S og Grølsted.

3 oldtidshøje, 16 sløjfet. Voldstedet Dusvolden sløjfet.

Tvilum sogn, 2755 ha, langs Gudenaaen med den brede del, hvor der er planteskole, plantager og lidt skov, bl a den smukke bevoksning ved kirken. Ovenfor aadalen et bølgeformet bakkeland, med overvejende sandet jord. T storskov. I sognet T kirke samt byerne: Faarvang, 422 indb, med centralskole fra 1965, sportsplads, butikker osv. (En skypumpe 27. aug 1963 ødelagde 2 gaarde, et gartneri, en skole og den næsten færdige centralskole i Faarvang). – Horn med mh (Nain), opf 1896 (nedlagt) og fh fra 1892, flyttet 1934, Trust.

Der er 13 oldtidshøje, flere anselige, 75 er sløjfet, en boplads fra Gudenaakulturen. Tvilum birk blev lagt under herredstinget. (Jy saml 5, r II, 1935).

Dele af T sogn udskiltes 1. jan. 1899 (Voel, Sminge) og det ny sogn, Voel, oprettedes, anneks til Linaa.

Tvilum kloster blev bygget i et morads tæt ved Gudenaaen og grænsen til Viborg amt. Her boede kanniker af Augustinerordenen, ledet af en provst. Det blev grundlagt af biskop Gunner omkr 1225 med Augustinerklostret Dalby i Skaane som moderkloster og med jomfru Maria som værnehelgen. Klostret nævnes 1257, da præsterne klagede over, at kong Christoffer I flere gange i ét aar havde gæstet det med sine folk og heste. Kongerne blev dog ved med disse indkvarteringer; 1326 klagedes der atter, og da var indkvarteringen saa generende, at kannikerne ikke kunne overholde deres regel. Herreklostret i Tvilum fik betydeligt jordegods, og Augustinerordenen holdt sine kapitler her 1280, 1288 og 1357. En kort tid var det forbundet med nonneklostret i Søby (se Hammel-S-V). Ved reformationen blev klostret nedlagt og godset lagt under Silkeborg slot. Man ved ikke, hvornaar det blev brudt ned, det laa syd for kirken og var antagelig firfløjet. Tvilumgaard var opr ladegaard til klostret.

Om herremanden Vestenis overfald paa provsten i Tvilum omkr 1410 (han havde fornærmet Vs moder) og paafølgende band m m, se Hammel-S-V.

Fra den ældre præstehistorie

Wiberg giver særligt udførlige skildringer af sp her (III, 100 f, jvf Lkm V, 405).

Den første lutherske sp her, *Villum Pedersen* († 1549) havde været munk i Tvilum kloster (Gravsten). *Simon Pedersen* († 1602) beskrives som »en liden sortladen mand, vel belæst, især i orientalske sprog«. Provst *Niels Pedersen Vrager* (1602–29) havde »god indseende med smukke videnskaber, var en kunstner med sine hænder. Han satte avlingen i god stand og lod indrette fiskedamme i tofter, i Skorup og Grølsted (senere kaldet

»præstens damme«). – Hans datter blev gift med eftermanden, provst *Niels Thomsen Ferslew* (1629–61) »en god mand, og en stor landmand«. Præstegaarden brændte 2 gange i hans tid. Og 2 gange blev han plyndret af fjendtlige tropper (svenske, polakker). Paa pulpituret ses et maleri af kirken, hvor luer slaar op, og et vers:

Tvende gange gik han ud for brand,
Tvende gange for sine fjender,
dog gav Gud den prøvede mand
velsignelse før hans ende.

Provst *Niels C. Friis* (1661–1714) omtales som »veltalende«, hans datter blev gift med eftermanden, *Jens L. Spliid* (1714–52) »meget æret og elsket for redeligt og uanstødeligt væsen, en veltalende mand af stor gravitet«, (Lkm, T 274). *Chr. E. Winding* (1752–88), »mistede sin førlighed 1757 ved en ulykkelig vælten i vand og maatte holde kapellan«. Han testamenterede 700 rdl til skolevæsenet og 500 rdl til fattigvæsenet. (W III, 110). Der høres lidt om pietisme her. Degnen *P. C. Abel* (1731–56) var »grebet af Guds naade i hans synders løb«, og virkede til ungdommens fremgang, men biskov *Hygum* skriver 1740 og 1747, at »præstens arbejde ikke satte videre frugt« (Elle J, s 90). *Fred G. Calundan* (1788–1822) havde været kapelpræst paa Frijsenborg. *Jacob Kjær* (1823–45) havde været sp i Løsning-K 1801–19, men maatte tage sin afsked der, da der blev gjort udlæg og berammet tvangsauktion over alle hans ejendele. Han omtales som trættekær og havde i Løsning forargelige stridigheder med mgh (BDG I, 181). Han havde været orlogspræst som ung, udgivet en tale holdt paa orlogsskibet »Ditmarsken«, og skrev i »Den cimbriske Mercur« 1822 om en præsts skæbne i Jylland. Senere skrev han om vaccinationen (»Diversa«, 1841, nr 45, i Aarhuus Stiftstid 1844, nr 167 om forening af præsteembeder E II, 21, ES II, s 30)

Tiden efter 1845

En række dygtige og ansete præster har virket her.

Provst *F. J. Sevel* (1845–59) flyttede til Fruering-V, var en dygtig præst, pastor *J. F. Pape* (1859–72) skriver i en indberetning (Hertz), at befolkningen var venligsindet. Mormoner agiterede i disse aar, og enkelte blev vundet for denne sekt.

Siden 1872 er alle sp forflyttet herfra. Pastor *K. H. J. Dahl* (1873–81) blev landskendt for sine studier over nordisk geografi og sprog, navnlig vandt hans sprogstudier megen anerkendelse. Medens han var her, udgav han 1875 en dansk hjælpeordbog til fredning af hjemlige og uddrivelse af »unyttige, fremmede ord« i vort modersmaal. Dahl var søn af den ansete sprogmand, professor D, Hillerød og broder til sprogmændene, pastor F. D, Kallehave og ordbogsudgiveren *B. T. Dahl*. Han var en god, gammeldags præst, udpræget gr, kirkegangen var ikke stor, han talte gerne (nogle syntes lidt for meget) om trosbekendelsen som »Det lille ord af Vorherres mund« (Højskolebl 1905, sp 1927). Adskillige herfra søgte til provst *K. S. Deichmann* i Dallerup, og de blev grundstammen i det lille IM smf.

Pastor *C. A. Jensen* (1881–92) var en praktisk, bestemt og samtidigt sagtmodig og fredselskende mand, med udpræget retfærdighedssans. Han var højkirkelig, og »ville gerne yde hver retning, hvad der tilkom den, idet han selv elskede troens liv i menighederne.« Denne jævne, menneskelige præst var højt agtet, havde stor indsigt i de kirkelige love og bestemmelser, rettænkende og nobel i al sin færd. Hans hustru var en elskelig skikkelse som mindedes længe, især af de smaa i samfundet, hun var af præsteslægten Steenbuch, og hjemmet var præget af fin, gammel kultur. (Se her I, 328 f).

Pastor *Henry Larsen* (1892–1900) var en stærk, klog og evnerig personlighed, som elskede sit hjem, sin kirke og sit land, – »en Kristi tjener med mund og pen«. Hans forkyndelse var kristuspræget, hvad hans digte bærer vidne om. Han var ladet med energi og meget grundig; tanker og interesser myldrede i hans sind. Alt var saa smukt i hans præstegaard, alt skulle gro, kirkerne skulle smykkes, aldrig syntes han træt. Han havde historisk og litterær sans, hans smukke bøger viste han kultur og omfattende viden, men røbede ogsaa hans fromme hjertelag. Han var meget anset her, havde stor kirkegang. Over fru L var der noget rent og lyst, en fin kvinde med udpræget tjenersind. (Se her II, 274). I disse aar blev der bygget mh og fh.

Pastor *C. Gade* (1900–05) var en nobel, stilfærdig mand uden partipræg.

Pastor *J. E. Schepelern* (1905–14), søn af Holmens provst, blev ligesom *C. A. Jensen* og *Henry Larsen* senere provst. Schepelern var en lærd og betydelig teolog, en megen vaagen kirkemand, med et eget sarkastisk lune og selvironi, bange for det forlorne og for publicity, meget musikalsk (i slægt med Thomas Laub). Hans forkyndelse var ikke let tilgængelig, ikke populær i almindelig forstand, bygget paa alvorlig kristentro og megen læsning. Han stod her IM nær, blev senere interesseret i Tidehverv. Hans indlæg ved møder og konventer hørtes gerne (»Vrøvl kendtes ikke i hans mund«).

Pastor *M. Stenfeldt Matthiassen* (1914–22) var en anden type, husmandssøn fra Gerlev, en ægte missionsmand, der gerne ville være præst for alle i sognene. Han vandt især IMs tillid, var en meget flittig præst, meget optaget af DMS, børnearbejde og senere udgav han et lille skrift om daabens betydning.

De flg præster, *H. A. Møller* (1922–28), *A. S. J. Skriver* (1928–37) og *N. K. Jensen* (1937–48) var ikke stærkt retningsprægede, men har samarbejdet med IM.

Pastor *Jørgen Møller* har været sp her siden 1948, gr, og virksom i ungdomsarbejdet, er fmd Silkeborgegnens hovedkreds af De danske ungdomsforeninger og medlem af DdUs hovedstyrelse.

Skorup-T betegnes som et godt sted at være præst. Der er gode, sunde kirkelige forhold, med jævn interesse for kristeligt og folkeligt arbejde. I S en trofast kreds, i T ligger kirken uheldigt, flere søger til Skorup, forholdene er temmelig uensartede.

Indre Mission kom hertil under paavirkning af pastor *Deichmann* i Dallerup. Der blev bygget mh i Horn 1896, sdsk, KFUM og K, blandt lederne nævnes bmd *Chr. Laursen,* S, træhdlr *M. Pedersen,* Faarvang, gdjr *Ingvard Nielsen,* Horn, sogneraadsfmd *Mar. Lauritsen,* T.

Missionær *J. Kjær Frederiksen* skriver:

»Skorup-Tvilum har vel nok det stærkeste IM liv i Hammel-kredsen. I Horn Missionshus samledes mange mennesker, unge som ældre. Der er et livskraftigt samfund der samles i samtalekredse og bibelkredse. Unge Hjem har deres egen bibelkreds. Ogsaa KFUM og K og spejderarbejdet samler mange. Horn mh, nyligt nedlagt, og man samles i *Ungdomsborgen.*

I en aarrække har KFUM-spejderne haft deres eget lokale i Trust. Nu har KFUM og K og KFUM-spejderne samt KFUMs venner købt den gamle nedlagte skole i Faarvang for 60.000 kr. – Gdjr *Erik Kristensen,* Brontgaard har skænket 25.000 kr til dette formaal og skal til gengæld efter afstaaelsen af sin gaard, sammen med sin kone og datter bo i den gamle skole saalænge de lever. Skolen agtes indrettet til mødelokale og spejderarbejde og bliver en saakaldt ungdomsborg, der skulle samle det kristelige ungdomsarbejde i sognet. Gdjr *Hans Poulsen,* Horn, har i en aarrække været samfundets dygtige og energiske formand, han er ogsaa medlem af IMs kredsbestyrelse.

Fhv gdjr *Viktor Schriver,* Faarvang tager sig af DMS-kredsen, han var i mange aar medlem af IMs kredsbestyrelse og dennes dygtige kasserer.

Foruden mødevirksomheden i Horn Missionshus er der holdt missionsuger og enkelte møder i Trust gamle skole og paa Faarvang Hotel, sidstnævnte sted især tilrettelagt af IMs Hammel-kreds. Der har ogsaa undertiden været forsøgt med møder i Horn Forsamlingshus, dog ikke med større tilslutning.

De fleste mennesker samledes i Horn Missionshus og i Trust skole, der er undertiden fuldt hus i missionsugerne. For et par aar siden kom distriktssekretær for KFUM og K, *Hvid Stengaard* til egnen med bopæl i Faarvang, han tog straks et arbejde op blandt de unge og de unge familier.«

Det grundtvigske arbejde øves især ved foredrag og gn en livskraftig ungdomsf.

Blandt lærere nævnes:

Lærer *M. P. Finderup,* Trust (* 90, lærer her 22).

Lærer *H. Nielsen,* S.

1922 oplyses: Kkg god i S, svingende i T p gr a kirkens beliggenhed. Gode aandelige forhold, mh og IM smf, fh, jævn velstand. KS. 1931: Kkg 10 pct, gode forhold, 2 IM smf, KFUM og K, 1939: Kkg 6–8 pct, gode forhold, nogen retningsmodsætning, IM smf, 1947: Kkg 20 og 3 pct (mange fra Faarvang søger S kirke), IM, KFUM og K, DdU (140), 2 sdsk. 1951: Kkg 15–20 og 3–4 pct, gode, i S en trofast kreds omkr kirken, en del ukirkelighed inden for IM, i øvrigt et godt sted at være præst. KFUM og K (18 og 41), DdU, 2 sdsk, 1963: Kkg 12 og 4 pct, gode, KFUM og K, DdU, 2 sdsk. Godt sted at være præst, IM som hidtil, (noget ukirkeligt de senere aar).

Skorup kirke, sydligt i byen, er lille og kullet med tagrytter over vestgavlen. Skib og kor er romanske, af granitkvadre paa skraasokkel, murene omsat 1856, da et vaabenhus mod syd blev revet ned. Begge døre forsvundet, kun nogle karmsten m m bevaret. Vaabenhus mod vest fra 1887 af røde mursten. Senrenæssancealtertavle fra 1655 med 3 figurer, skaaret 1908, alterbilledet fra 1856 (Th. Jensen: Den velsignende Kristus) hænger paa skibets sydvæg. Kalk fra 1667 (opr i Tvilum) med smukke graveringer (Gethsemane), fornyet 1898, stager fra 1575. Stor nyere granitfont (den gl skal være fjernet til Søbygaard). Nyt daabsfad. Nygotisk prædikestol med opgang og himmel fra 1856. Series pastorum fra 1925, klokke fra 1858, fladt loft. Fint hugget, romansk granitgravsten i vaabenhuset. Flere gravmæder. 140 sd. Orgel.

Mack D 338, Løffler: Gravsten, pl VII.

Tvilum kirke, i smukke omgivelser, ensomt i engene ved Gudenaa i sognets yderste spids mod syd, var nordfløjen i klostret. Den er stor, kullet, opført af teglsten, bestaar kun af eet skib, uden tilbygninger. 3 hvælvingsfag. Murene viser, at der har staaet en kirke her fra c 1250. Den er senere forhøjet og forlænget. Et vaabenhus mod syd blev revet ned 1872, og en forhal indrettedes mod vest under orgelpulpituret. Nyere støttepiller. Nyere store vinduer mod syd, rester af smukke tredobbelte vinduesgrupper ses, østgavlen har bevaret en smuk vinduesgruppe med 3 høje, smalle vinduer. Gavlene har blindinger, paa østgavlen et stort kors. Maaske har der været taarn (Pont atl IV, 217), men det er tvivlsomt. I koret en lille niche med søjle. Anselig senkatolsk altertavle (minder om domkirkens i Aarhus), i flere fløje, i midten store figurer af Gud Fader og smertensmanden Jesus, omgivet af Johannes og Jomfru Maria. I sidefløjene mindre figurer af apostlene og 4 helgener. Paa fodstykket en pieta-gruppe m m. Ved restaur 1942 fremdroges flere vaabenskjolde. Stort senmiddelald korbuekrucifix paa skibets nordvæg. Romansk granitfont med arkader, sydtysk, graveret daabsfad. Fonten staar i korbuen, midt for alteret. Renæssanceprædikestol fra 1620 (som Dallerup), med himmel og ny opgang 1955. I koret epitafium over slægten Rosenørns stamfader, ligsten m m. Fragmenter af tympana indsat i vestmuren 1924. 280 sd. Orgel. Klokkestabel mod sydvest. Gl, straatækt kirkestald ved indkørslen til kirkegaarden. Mack D 41, 48, 338 f, Fr. Beckett: DK, II, 173.

Folketal: 1850: 235 og 1013. 1901: 350 og 1008, 1921: 379 og 1159. 1960: 339 og 1187.

Alterg.: 1922: 575 og 539, 1934: 434 og 410; 1945: 383 og 354, 1962: 282 og 373.

Menighedsraad: 1922: 3 IM, 2 gr, 8 up, 1934: 5 IM, 2 gr, 5 u p, 1945: 4 IM, 9 n gr, 1961: 3 IM, 10 n gr.

Kommunevalg (Skorup-Tvilum-Voel er een kommune): 1943: Soc 286 (3), UP 633 (6), 1962: 7 upol lister. Fmd: Gdjr **E. Dannemand Jensen.**

Sognepræst

Indtægt: 1859: a) 71 rug, 47 byg, 77 havre, b) 4 rug, 4 byg, 4 havre, 78 rdl, c) 19 lpd ost, 17 lpd brød, 88 sn æg, d) 480 rdl, e) 200 td ld, deraf 80 hede og 8 skov, 6 td hartk. God egebindingsværkspgd, 26 fag. — 1870: Regul: 2328 kr. Netto: 5118 kr. 1913: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd opf 1891.

11. 9. april 1845–8. jan 59 (sp Tunø 31. maj 36): Provst **F. J. Sevel,** provst her 15. okt 58, fl t Fruering-V, se der.

12. 12. april 1859–18. dec 72 (sp Jelstrup-L 7. aug 46): **Johan Frederik Pape,** * 6. ell. 9. aug 02 Rantzausgave, Hvilsted. Forældre: ejer af Levringgaard Johan Frederik P og Anne Sørensdatter. Stud Viborg 24, c jan 35 (h), lærer Fredericia, afsk 18. dec 72, død 12. maj 89. ~ 27. juli 37 Conradine Severine Christiane Bødtcher, * 18. juli 15 Kærsgaard, Brenderup, død 27. jan 86. Forældre: Ejer af Nebbegaard i Gaarslev, Andreas Jesper B og Martha Severine Kastrup. – Om P ovf.

13. 22. april 1873–24. sept 81 (ord kat Svendborg 16 okt 65): **K. H. J. Dahl,** fl t Haurum-S, se Keldby.

14. 29. nov 1881–31. maj 92 (kst ord kat Assens 12. juni 76): **C. A. Jensen,** fl t Vallekilde-H, se der.

15. 9. sept 1892–10. april 1900 (sp Gerding-B 6. aug 87): **H. V. C. Larsen,** fl t Ø-V. Assels, se Skamstrup-F.

16. 11. juni 1900–28. juni 05 (rkp Karby-Redsted-Hvidbjerg 19. marts 96): **C. Gade** fl t Vejerslev-B, se Himmelev.

17. 28. sept 1905–14. marts 14 (1. ord kat Vor Frue k, Kbhvn 8. dec 00): **J. E. Schepelern,** fl t sp Gentofte, se der.

18. 21. juli 1914–12. jan 22 (sp Vandborg-F 31. juli 09): **M. Stenfeldt Mathiasen,** fl t Torup, se der.

19. 1. maj 1922–22. febr 28 (rkp Hvirring-H 23. sept 14). **H. A. Møller,** fl t Bandholm, se der.

20. 25. maj 1928–1. juni 37 (sp Randbøl 24. juni 21): **A. S. J. Skriver,** fl t Beder-M, se der.

21. 25. sept 1937–25. maj 48 (lærer Sevel 25): **N. K. Jensen,** fl t Slaglille-B, se der.

22. 9. okt 1948 (kst sp Elsted-E 48): **Jørgen Møller,** * 17. aug 21 Voer, Dronninglund herr. Forældre: Gdjr Valdemar M og Ingeborg Kathrine Thomsen. Stud Aalborg 40, c 48[1] (1-88), hjpr Volstrup-H 30. maj 47. ~ 1. april 48 Johanne Margrethe Thomsen, * 12. april 23 Volstrup. Forældre: Gdjr Ernst Thomsen og Mariane Christensen.

Fmd Silkeborgegnens hovedkreds af DdU 54—60, BM DdUs hovedstyrelse 55—58. Herredsrepr DKU.

Litt: Saml t j hist og top IV, 303, F. Elle Jensen: Pietismen i Danm, 1944, s 44, 990, O. P. Jensen: T kloster (i Dsk folketid 1902, s 100 f, og i Søndagsbl 1906, s 398 f), Khst saml 7. r II 24, Poul Rasmussen: T klosters jordegods, Østj hj 1957, 41 f, M. Lebech om Tvilumgaard i Dsk herregaarde, III, 226—31, Jy saml 5. r II, 1936, 209, 310, Erik Rasmussen: Udskiftningen af bymarken i Horn, Østj hj, 1947, 105—57.

DALLERUP—LAASBY

Dallerup-Laasby pastorat er egentlig oprettet 8. juni 1853 (13. maj 54), men kom først til at virke som selvstændig pastorat fra 14. dec 1855, da den første sp her blev udnævnt. Dallerup var tidligere anneks til Linaa, Laasby var anneks til Sjelle-Skjørring, Framlev herr (se her, s 256). Laasby var hovedsogn den første tid (Wiberg).

Dallerup sogn, 2083 ha, er højtliggende og bakket, storformet landskab (Sorring loddenhøj 148 m), dale med bratte, kratklædte skrænter, en del skov, eng og mose, ler- og sandmuldet, frugtbar jord. – Byerne D, Toustrup med fh fra 1897, udvidet 1952. Sorring (416 indb) med centralskole, fh fra 1898, alderdomshjem fra 1940. Et mh fra 1897. (Tabor).

Der er fra oldtiden en langdysse og 9 ret anselige høje, 35 høje er sløjfet. — Ved Toustrup mølle har der været en hellig kilde (Schmidt: DH, s 148). Sorring var i sin tid midtpunkt i den saakaldte »potteegn«. Man lavede røde potter, der solgtes over det meste af Jylland. Virksomheden kan føres tilbage til c 1700, og endnu 1870 var der 70 pottemagere, i 1926: 14. Nu er det gaaet over til fabriksvirksomhed. (Niels Asbæk: Pottemageriet i Sorring, Aarh. aarb. 1924, 1—22, jvf. T. Lassen smst. 1909).

Laasby sogn, 2074 ha, er smaabakket mod syd, storbakket mod nord, dale med skovklædte, stejle sider, en del skov, ret frugtbart, lermuldet jord, nogen mose og eng. – Byerne L, med den dermed sammenbyggede Korsvej, 528 indb med centralskole fra 1963, fh fra 1896, alderdomshjem fra 1955, sportsanlæg med friluftsbad, kro, kafé, metalvarefabrik m m, Flensted. Hg Kalbygaard (211 ha). Flere større gaarde. Genforeningssten i begge byer. Næsten alle oldtidshøje sløjfet. Den anselige Storehøj ved Kalbygaard.

Om sognenes historie henvises til lærer *H. E. Jensen* og *Chr. Heilskov*: D sogn i fortid og nutid, med smaa pennetegninger af *H. E. Jensen* (udg 1948) *Alfred Kaae:* L sogn, 1948, og *Evald Tang Kristensen:* Toustrup by og dens beboere 1820–80, Aarh aarb 1909, 71 –104.

Det kirkelige liv

Den første sp, *F. E. Binzer* (1855–73) var en betydelig mand, som biskop *Brammer* satte højt. (Khst saml 6 r V, 222). Han bekæmpede ivrigt mormonerne som i 1857 drev en paagaaende agitation. Han holdt mange møder og bibellæsninger, hvilket maaske er aarsag til, at han i Jensen og Heilskovs bog omtales som ven af Indre Mission. Ganske vist havde han *Vilh. Beck* som taler og kom til nogle af IMs forsamlinger, men han var højkirkelig, af den gamle skole. I nævnte bog hedder det, at han efterhaanden blev nervesvækket og overanstrengt, saa han »om natten holdt taler i søvne, og en tid knapt kunne skrive sit eget navn«. En sønnesøn, landsretssagfører *Felix von Binzer,* skriver, at det skal nok passe, at pastor B overanstrengte sig, thi det ligger i familien, men han overanstrengte sig ikke saa meget, at han ikke kunne skrive sit eget navn. Han havde en smuk, klar haandskrift (fik senere i Vallekilde skrivekrampe og var én af de første, der benyttede pastor Malling-Hansens skrivekugle). Det tilføjes, at »det er helt forkert, at B sluttede sig til IM«, Felix von B mener efter alt, hvad han har hørt, at pastor B var udpræget højkirkelig, og anfører, at pastor Bs søn bestandigt hævdede, at »den gamle i Dallerup« (som han kaldte sin fader), var »paa kant baade med IM i Dallerup og med grundtvigske i Vallekilde«, hvortil han flyttede. De mange møder og taler var vist et modtræk mod IM, og det gav anledning til aandelige brydninger i sognene. Pastor B var døbt og opvokset som tysk-reformert og blev vist først efter konfirmationen luthersk. Han var »stille og rolig; ingen spektakler!« som han forlangte det af sine børn, imod udskejelser af enhver art, og naar han blev foretrukket til Vallekilde, skyldes det, at han var »vel egnet til at lægge en dæmper paa den livlige grundtvigianisme der«. Pastor B nærede vel ingen speciel uvilje mod IM eller grundtvigianerne, men de var i hans øjne »ureglementerede«. Han havde som ung vikarieret for Grundtvig i Vartov, været huslærer for Grundtvigs døtre (»Vajsenhuset gn 200 aar« 1927). Han prædikede f eks i Vartov i Koleraaaret 1853, naar Grundtvig var paa Rønnebæksholm. – B drev selv præstegaarden.

1864 var der tysk indkvartering, B talte om de storsnudede tyskere, der ville vartes op, og om de flinke østrigere, der hjalp til paa gaarden. Under krigen var der marked i Skanderborg. Pludseligt fandt tyskerne paa at lukke byen, og det var meget ubehageligt for B (der var til marked) og hans bysbørn, da de skulle hjem for at passe deres kreaturer. Pastor B, der fra barn af talte flydende tysk, henvendte sig til kommandanten og krævede, antagelig i haard junkertone, at komme hjem til sit sogn – »med ledsagelse«. Der udstedtes omgaaende en passerseddel for »Hr pastor F. E. von Binzer mit begleitung«. B ilede rundt for at finde sine Dallerup-folk i byen, og lidt efter forlod han Skanderborg med en »begleitung« paa over 100 personer. B gemte fra venner i D mange breve, der viser deres kærlighed til ham og anerkender hans djærve, upartiske præstegerning.

Vilhelm Beck fortæller, at han paa sin missionsrejse sm m Johs. Clausen 1865 var i Dallerup, og boede hos pastor *Binzer,* der hentede ham i Galten. Fra Dallerup fortæller Beck: »Jeg har den skik ved mindre taler (skriftemaal, husandagt o lign at skizzere en allegori, som jeg senere anvender udførligere i en prædiken. Ved et møde i Uby havde jeg ud fra Jerem. 1, 10 fremstillet det gamle menneske som et gammelt bindingsværkshus med daarlige møbler. Det skulle rives ned og forsynes med nyt inventar. I Dallerup, hvor den store kirke var stærkt besøgt, udformede jeg denne allegori udførligt. Dagen efter, da jeg gik paa landevejen, mødte jeg en troende mand, som udtalte sin glæde over min prædiken, men tilføjede: »Det er dog skjønt at mærke Herrens aand tale éns igennem sine vidner, thi den prædiken har jeg hørt *Julius Dahlstrøm* holde, saa det var ganske den samme!« Dahlstrøm havde været til stede ved mødet i Uby, saa sagen kunne jo nok forklares lidt simplere, uden at man behøvede at tage Herrens aand til hjælp. Men jeg nænnede ikke at tage den uskyldige glæde fra manden og tav.« (Becks Erindr, s 70.

Den betydelige lærer *L. Lassen* var lærer i Toustrup 1830–80. Lærer T *Bundgaard Lassen* udgav 1927 en bog om ham, hans dygtige gerning, hans indflydelse, hans personlighed.

Provst *Knud S. Deichmann* (1873–84) satte dybe spor, baade i sine sogne og ud i nabosognene. Med ham slog Indre Mission rod i store dele af Gern herred.

Chr. Heilskov skriver (s 55):

»Den grundtvigske bevægelse slog vist stærkere igennem i det oplysningsmæssige end i det kirkelige. Men der fandtes helt op til 1940'erne endnu en enkelt sognebaandsløser til valgmenigheden i Bering, ligesom tidligere enkelte børn blev sendt til friskolen i Røgen. – IM satte derimod mere vedholdende spor. I præsterne *Binzers* og *Deichmanns* tid opstod en ret kraftig religiøs vækkelse, og i lang tid var IM fremherskende i Toustrup, hvor den nu næsten er uddød (dog vist ikke til fordel for noget bedre), mens det nu er Sorring, der fører paa dette omraade.«

Deichmanns fromhed, redelige sind og enestaaende offervilje er omtalt her (V 712 f) under Hvidbjerg-L. Ved sit nøjsomme, spartanske liv og sin klare bibeltro forkyndelse fik han vakt nyt liv i sine sogne. Der var vist faa præster, der flittigere læste deres bibel end han. Han naaede at faa kirkerne tæt fyldt her, og mange udensogns søgte hertil. Han stod som IMs fører her, til han rejste.

I sin lille bog om D skriver pastor *C. Asschenfeldt-Hansen,* s 21 f, at D havde kaldt de 7 aar i Møborg-N for »7 gode aar« og tilføjede i sin afskedsprædiken i Møborg 1873:

»Jeg drager bort som alles skyldner.« Han rejste da til Dallerup og Laasby. Ogsaa der fortsatte han i samme spor med frimodigt vidnesbyrd og ydmyg, gavmild, selvfornægtende færd.

En af vore nyzealandske præster, der engang under et ophold herhjemme var i hans kirke, medens Deichmann var i Laasby, fortæller, at Deichmann udtalte sig saaledes om verdens visdom: »Man siger, at nu er man kommen saa vidt i visdom som aldrig før, man har opdaget skjulte naturkræfter og deres anvendelse, og saa falder man ned og tilbeder sig selv for den kundskabs skyld; men jeg synes, det bærer mest vidnesbyrd om verdens dumhed, at alle de kræfter har været der saa længe, uden at man kendte dem.«

Det var i Dallerup-tiden, at der engang indenfor gejstligheden var en adresse i gang til kongen angaaende en højtstaaende embedsmand, man mente burde fjernes. Deichmann mente ikke, der ville komme noget ud af den sag og tøvede lidt med at sætte sit navn under, men gjorde det dog omsider. Da der kom et vink om, at embederne var i fare, ville mange have deres navne strøget, men da stod Deichmann fast og sagde: nu staar mit navn der, og det skal ogsaa blive staaende.

Fra Dallerup-Tiden har vi ogsaa følgende eksempel paa, at han ikke holdt sig for god til at være andres tjener. Han havde faaet besøg af en pastor S. Der var lidt i vejen med dennes støvler, og Deichmann greb da støvlerne for selv at bringe dem til skomageren. Han søgte ikke støtte for højærværdigheden i de ydre former. En anden gang, da han skulle holde møde paa Horsens-egnen, maatte han vente længe paa vedkommende station, før der kom nogen vogn. Endelig kom den, men det viste sig, at manden havde brugt samme vogn til at køre gødning ud paa marken, saa vognen var ingenlunde ren. Dog havde manden lagt et knippe halm i bunden af vognen, for at provsten ikke skulle blive for snavset. Man mente det vel godt nok, og provsten klagede ikke, men var godt fornøjet. Det eneste, der havde generet ham paa denne tur, var at vognen havde stødt saa stærkt paa den ujævne vej, at han ikke kunne samle sine tanker om prædikenen, han skulle holde.

Hvor trofast han var overfor sin kære hustru, viser følgende lille træk. Han var jo bleven provst, og i følge denne stilling skulle han en gang imellem ind til Skanderborg til skolemøde. Han plejede da at gaa til Laven St, og naar vejret var daarligt, tog han sine lange støvler paa, men havde et par tyndere støvler med, som han saa tog paa, naar han kom til stationen, medens han lod de lange støvler staa hos en familie, han kendte i stationsbyen. Nu skete det, at medens han var i

Skanderborg, blev det et vældigt snevejr, saa toget fra Skanderborg ikke kunne gaa igennem til Laven. Han havde imidlertid lovet sin hustru, at han nok skulle komme hjem til aften. Da toget nu ikke kunne gaa, begav han sig paa vej i sine tynde støvler gennem snemasserne, fra Skanderborg til Laven. Hvid som en snemand kom han til præstegaarden, og fru Deichmann blev baade glad og bedrøvet, da hun saa sin mand komme ind ad døren i den tilstand. Det var hans trofaste sind, der ikke ville, at hans hustru skulle vente forgæves.

Hvor stille han kunne tage det, naar det gik ud over hans eget gods, viser ogsaa følgende lille tildragelse. En dag i høstens tid, da kornet stod mejet paa marken, kom provstens karl og fortalte ham, at der havde været tyve i hans havre og taget endda adskillige havreneg. Provsten svarede kun: »Det er værst for tyvene.«

Fra den tid har vi ogsaa følgende prægtige eksempel paa hans gavmildhed. En dag kom der en fattig mand til ham og bad ham skrive en opfordring til folk om at hjælpe manden til at faa en ny ko. Provsten var ikke rigtig for at skrive den anmodning, men spurgte manden: »Hvis du fik pengene, kunne du saa købe en ko uden at blive snydt?« Ja, manden mente da, at han havde god forstand paa køer. Saa sagde D: »Kom med ind i stalden og sig mig, hvilken der er min bedste ko, det kunne interessere mig.« Manden gik med og udpegede snart den bedste. Saa sagde Deichmann: »Vær saa god, tag den med dig.« Da manden trak af med den under mange taksigelser, kom fruen ud og sagde: »Men lille Deichmann, det er jo den bedste ko.« »Ja«, svarede Deichmann, »den ringeste skulle han da ikke have.«

Han spurgte stundom sin kone. »Hvad synes du, vi skulle give til denne eller hin sag?« Saa plejede han at sige, naar han havde faaet hendes svar: »Saa giver vi det dobbelte.« Fru Deichmann var sin mand en god og velsignet hustru, men ret ejendommelig. Hun var i den grad oprigtig, at hun altid sagde sandheden rent ud, ogsaa der, hvor andre maaske ville have tiet.

Pastor *K. P. Lind* (1884–97) var præstesøn fra Hvidbjerg-L (hvortil provst *Deichmann* flyttede), Lind var en kultiveret og retliniet mand, højkirkelig med grundtvigske interesser, Linds svoger, *Holger Begtrup,* har i sine erindringer givet et fornøjeligt billede af livet i D pgd og især fortalt om Linds stille, fine humor. (Begtrup Levned, s 122). De flg præster var grundtvigske; men IM befæstede sin stilling. Der blev bygget mh og holdt mange møder i 90'erne og derefter. I 90'erne byggedes ogsaa fh, hvor der blev holdt foredrag, gymnastik osv.

Pastor *J. L. Edslev* (1897–1907) var gr, fik mange venner, ledede foredrag osv (se her V 798), pastor *J. C. V. Therkildsen* (1908–18) var en afholdt virksom, grundtvigsk præst, altid paa færde, se ndf. Om præsterne *J. C. G. Holdt* (1918–21), *K. Knudsen* (1921–38) og *A. Ammitzbøll* (1938–63) se ndf.

Et fint stykke sogne- og kulturhistorie er givet hertil af Taarnby-provsten *Mogens Strunge,* som er født i Toustrup 1892, og som gn sin slægt er nøje knyttet til disse sogne, præsterne kom mere paa hans slægtsgaard, Rosengaarden, end de fleste andre steder i sognene:

»*Binzers* billede har vi i et gl album. Jeg hørte som lille om hans til Amerika udvandrede familie, vel en broder eller søster med familie, der i den nye verden var kommet ind i spiritistiske kredse, hvilket medførte, at præstefamilien talte spiritisme rundt i hjemmene – om de var stærkt imod og bedrøvede over familiens saa stærkt ændrede aandelige hovedlinie, eller om de var blevet positivt indstillet, husker jeg ikke; men trods en stærk gr og tillige en Indre Missionsk vækkelse paa egnen var der i Toustrup og andre steder i Dallerup sogn megen samtale om spiritisme. Det hører til min barndoms tidligste erindringer, at spiritistisk og især Indre Missionsk grebne, stærkt bibelskprægede mennesker næsten ligefrem duellerede ved sammenkomster – gaardmændene mest for sig, husmændene og arbejdsfolk for sig, dog saaledes, at den kristne vækkelses broderskab ganske sejrede over de hidtil respekterede sociale skillelinier, saa levende og grebne missionsfolk medinviterede deres socialt mindre velstillede brødre og søstre, hvad der medførte stærk kritik fra anden side. Jeg husker endnu den store stue, storstuen med vinduer til syd mod haven og til nord mod gaardspladsen, og i den stue og i folkestuen og familiens dagligstue samt en stor gang og et trefagvinduers gæsteværelse, hvorledes bogstavelig talt næsten hele byen kunne være samlet til møder med en missionær eller præst som taler eller til samtalemøder, hvor broderskab kontra sociale forhold, kristendom og spiritisme ikke sjældent var et hovedemne. – Min mors onkel, *Jensen-Toustrup,* (hvis søn, folketingsmand *Johannes Jensen,* var jævnligt aktiv deltager) de moderates fører, var en ledende personlighed paa egnen, grundtvigianer og levende kristen, gav ogsaa sit besyv med; men ellers var der ikke mange gr, der kom til disse møder, og da fader gav jorden til missionshuset *Nazareth,* der blev bygget ca 1897, skete der en ændring derhen, at der nu kom mere system og regelmæssighed i møderne, hvilket medførte, at flere velkendte talere end før mødte op, *Asschenfeldt-Hansen, Ad. L. Hansen* fra Nørre Nissum, *P. C. Davidsen,* Haslev, brødrene *Herskind,* Rønde osv, og da far lige til sin død fra missionshusets første dag var dets fmd, og det altid var en fast regel at talerne overnattede hos os, havde vi altid eftermøder derhjemme. En taler havde engang talt i missionshuset om forfølgelse af de kristne. Vi havde 3–4 karle paa gaarden, hvoraf den ene var en gammel røgter, og der var en vittig karl, der havde megen aandelig interesse, og som gik med til møderne, og som kom med den vittighed, at »paa Rosengaarden var det nu ænderne og hønsene, der var ude for forfølgelse og ikke missionærerne, naar der skulle være møde«. De dengang gamle kunne huske tiden fra 1850'erne, bl a de dage, da *Anders Stubkjær* var med til at fremkalde en folkevækkelse der paa egnen. Møderne holdtes gennem mange aar paa Rosengaarden, min slægtsgaard.

Kortspil var bandlyst, skønt mine forældre var frisindede. Fattige mennesker, fortaltes der, sad om natten og bortspillede, hvad kone og børn skulle have haft at leve af, og dans var ligeledes bandlyst; men naar jeg tænker paa de skiftende karles beretninger om skovballer, og hvad der ifølge deres udsagn skete i forbindelse dermed, forstod selv en dreng, at det ikke altid var lige heldigt. Min far havde en god ven i byen, hvis daglige behov var rigeligt med brændevin. Far væddede med ham om, hvem der længst kunne være afholdsmand. Væddemaalet var vist 1000 kr og det var meget dengang. Indtil da havde farværet maadeholdsmand, nu blev begge afholdsmænd, skønt far aldrig havde overdrevet den slags nydelser. Provst *Deichmann* kom meget derhjemme. Han var velhavende og var meget sparsommelig. Naar der var hedningemissionsgudstjeneste, var der altid offergang ved alteret i Dallerup; og far og en eller to andre hjalp præsten at tælle op bagefter. Naar provsten var med, laa der altid en 500-kroneseddel eller 500 kr i sedler, og da den altid savnedes, naar provsten havde været forhindret, var der jo en og anden, der gættede rigtigt. Provsten var et uhyre trofast menneske, der kom paa besøg og talte i missionshus og kirke, og far plejede at hente ham ved Ulstrup station ved Langaa, naar provsten kom fra Hvidbjerg. Der fortaltes hjemme, at Rosengaarden var stedet, hvor han først boede, idet præstegaarden blev gjort i stand, og derfor tog han via Rosengaarden af sted til stationen, vistnok med far som kusk (far og bedstefar kan maaske i mine erindringer en enkelt gang forveksles, idet mine bedsteforældre var nogle af de første, der der paa egnen blev grebet af IM.

Provst *Deichmann* og pastor *Lind* var begge optagne af, at man skulle vise sin tro ved at huske det store bud i loven – ogsaa det om næsten. Mine bedsteforældre, min mors forældre, havde 3 bondegaarde og var meget velhavende. Deres hjem var et centrum for IM, og de tog, skønt mor var enebarn, saa mange børn til sig, naar død eller sygdom havde gæstet andre hjem, at vi stedse fik besøg af saadannes familie, hvoraf nogle blev hjulpet til huse i nærheden. At *Deichmann* og *Lind* havde meget med saadanne arrangementer at gøre, ved jeg fra andre familier derhjemme, der ligeledes tog sig af f eks tidligere karle paa gaardene, og den aandelige vækkelse havde ikke saa lidt at gøre med saadanne ordninger. Det sociale og det kristne blev jo paa den maade i det praktiske sammenkoblet, og det var med til at præge det stærke indre missionske trosliv der paa egnen. *Deichmann* var sandsynligvis den, der mest havde givet boldene op i det stykke, og ogsaa hans penge var med i denne form for arbejde. *Lind* var en lille spændstig fyr, der holdt af at sætte sig paa en stol med fødderne paa sædet og stoleryggen som sæde, hvilket medførte, at en og anden tilskuer sad og blev nervøs, og naar det en enkelt gang skete, at præsten var lige ved at gaa bagover, idet han gestikulerende gik op i sin tale, kunne der høres et suk eller et skrig i forsamlingen i storstuen her eller der. Saa kom *Edslev,* en grundtvigianer, ivrig landmand, en præst, der selv kunne læsse møg, køre det ud i marken og sprede det som gødning. Naar han var søndagsklædt, var han en flot mand at se paa med velplejet fuldskæg – en begavet, national og alsidigt interesseret landsbypræst. Han begravede far og holdt undertiden foredrag paa gaarden; men omkring aarhundredskiftet havde vi baade fh og missionshus, og han kom mest i fh.

Skovfoged *Rasmussen,* der i øvrigt jævnligt var kirkegænger hos grundtvigianerne, blev valgt ind som bestyrelsesmedl i fh. Der fortaltes, at han udbrød, da der skulle lægges plan for den kommende vinter »Ih, foredrag – ih, det er der sgu da't noget ved«. Jeg er nu ikke sikker paa, at ikke en eller anden velvillig sjæl har fordrejet denne udtalelse, selvom han vitterlig ikke satte megen pris paa oplysende foredrag. Jeg kom meget hos hans to sønner, og han plejede ikke at bande og var i mange henseender et storartet menneske, godmodig og rar som faa; men det oplysende var ham nærmest inderligt imod, hvis det ikke gjaldt noget, der havde med skovdrift eller landbrug at gøre. Derimod holdt han paa, at fh var bygget, for at de ældre kunne sidde at spille kort, medens de unge dansede, og han troede paa hyggens betydning – og et fornøjeligt og hyggeligt menneske var han – tillige maaske en af dem, der hverken selv havde oplevet eller havde hørt om oplevelser, der mindede om dem, karlene paa gaardene kunne berette om – og de kunne være temmelig drastiske. Man kan komme til at spekulere paa hvor meget man tør lægge i ordet om, at for den rene er alting rent. Naar beretningerne imidlertid er saa forskellige, er forklaringen maaske snarere den, at nogle har gjort mørke erfaringer, hvor andre fik de mere lyse ud af samme fænomen. Jeg husker en gammel gaardmandskone med 3 døtre. Hun fortalte, at hun havde danset sig til en gaard, og at hun ønskede, hendes døtre skulle gøre det samme. Spørgsmaalene om kortspil, spiritusdrikning og dans var faktisk fremtrædende spørgsmaal i landsbyen Toustrup omkr aarhundredskiftet. Her skal fortælles en tildragelse, der gjorde indtryk paa mange, ikke mindst unge – og maaske især mig, idet hovedpersonen var min nære ven, et af de første forbilleder, jeg fandt blandt drenge og unge mænd. Han var lidt ældre end jeg. Han var ikke fra noget stærkt retningspræget hjem – det »hældede« mod IM. Han, der var en begavet og udpræget retsindig ung mand med mange fordele, forelskede sig langsomt, men sikkert i en af de smukkeste unge piger paa egnen – hun var tillige meget tiltalende; men efter nogen tids ung lykke traf de paa en udpræget charlatan, der tog sig brillant ud. Han var vittig og underholdende; men der var ikke hold i ham. Han inviterede tidlig og sent min vens uofficielle kæreste til forskelligt, især baller, og min ven og jeg talte sammen om situationen: »Og bagerens Rikke, der før var saa sød, hun stod nu og lo ved porten – hun havde mig lovet et hjertebrød, det saa jeg, hun gav til Morten«. Det blev flugten til Amerika. Jeg husker endnu den dag paa Toustrup station, da den unge mand og hans far skulle tage afsked med hinanden – moderen

var ikke rask nok til at være med, og det brudte venskabsforhold mellem de unge havde taget meget stærkt paa forældrene, der var kommet til at holde inderligt af deres drengs saa tiltalende veninde. Da toget satte i gang, vedblev far og søn at have hinanden i haanden. Faderen vedblev at gentage: »Saa husker du det, jeg har sagt til dig«, og saa fulgte drengens navn hver gang efter. Hans fader kom ofte efter os. Den unge piges skæbne? – desværre blev den alt andet end nem.

Pastor *Jens Therkildsen* var en af *Otto Møllers* (Gylling) hjælpepræster og nære venner, den præst paa stedet, jeg kom til at staa nærmest. Han fik ikke mange uvenner, hvad en ivrig grundtvigianer eller missionsmand i præstegaarden ellers nemt kunne faa; thi farvede briller var der adskillige, der bar, og den objektive bedømmelse kneb det jævnligt med. Her skal fortælles om en gammel mand, der gik rundt og solgte børster. Han var ivrig kirkegænger og ingenlunde retningsmand, men gudfrygtig. Længe var *Therkildsen* ungkarl – han giftede sig senere med sognefogdens datter Astrid – hendes fader blev sognefoged, da far døde. *Per Nedergaard,* paa jysk Pe' Nejego', plejede at omtale præsten med det slutresultat: »Aah, ja, saamænd, to hwa – han æ et skrækkeli' mandfolk; men det renne jo te hob' fo' ham.« Var der noget, det ikke gjorde, saa var det netop det, at det aldrig løb tilhobe for ham. Han var en indholdsrig prædikant, en der kunne overbevise andre om, at det var en glimrende forskole at have været hos *Otto Møller* i Gylling. Therkildsens aar i Dallerup-Laasby blev af betydning for mange af os, og jeg anser ham som min særlige ungdomspræst. Naar Pe' Nejego' var saa kritisk overfor ham, var grunden maaske den, at præsten var meget musikalsk, medens Pe' drævede hjerteskærende bagefter hver linie – han var noget tunghør og havde en gennemtrængende røst, der brød sig fejl om noder og takt; men han taalte ikke at blive rettet. Der siges, at naar han kom til at tænke nærmere over en salmelinie, kunne han holde tonen flere sekunder og saa fortsætte flere ord efter menigheden. Naar saa en nabo – især af hensyn til præsten, der undertiden vendte sig om og saa ned i kirken – puffede til Pe' Nejego' for at faa ham til at følge med, kunne han højt og tydeligt overdøve sangen ved at svare tilbage »A ska' pinedød nok no dem,« og saa satte han farten op, desværre jævnligt ogsaa tonen; men der var ikke noget at gøre. Dette ofte gentagne optrin var vidt og bredt bekendt i forbindelse med Dallerup kirke, ligesom denne originale børstenbinder og børstesælger ved sine handelsbesøg rundt i hjemmene paa hele egnen var berømt for sine kommentarer til begivenheder paa hele egnen. Der fortaltes, at han spiste til middag adskillige gange paa en eftermiddag, fordi han var saa straalende at høre paa, at børn, unge og gamle modtog ham med et: »Kom ind aa fo noj aa spiis«. Jeg husker endnu, hvad han sagde, naar han kom ind: »A haa boste aa matte, sywsko', gry'skie, boll'skie, spiesskie, pinalhuus' aa manne anne pæn' teng, aa saa har a skalotteløg uj i gaangen.« – Oversat: »Goddag, jeg har børster og maatter og sivsko, grydeskeer, bolleskeer, spiseskeer, penalhuse og mange andre pæne ting, og saa har jeg skalotteløg ude i gangen«. Som et modstykke til det her omtalte skal den senere sogneraadsformand *Jens Chr. Jensen* mindes. Skønt han havde en gaard nær Dallerup kirke, saa man ham vel de fleste søndage gaa ¾ times gang til Toustrup Station for at køre til Bering valgmenighed ved Aarhus. Naar han kom hjem søndag aften, var han god at træffe. Han straalede over hele ansigtet i glæden og takken over en velsignet søndag, og han kunne berette noget af det bedste af det, han havde hørt og oplevet i ligesindede venners kreds. Paa hans gravsten, rejst af beboerne, staar: »Hans liv var retfærd«. Han var med til at overbevise mange om, at det ikke var det retningsprægede, der altid var det afgørende. Nok var han grundtvigianer, men hundrede gange før var han kristen, et sandt menighedens barn; men jeg mindes næppe at have set ham til gudstjeneste i Dallerup kirke – det skal da havde været en søndag, da der intet var at tage til Bering efter, eller maaske en dag, præsten fra Bering prædikede. Han havde en slags aandelig tvillingbroder i missionsmanden *Niels Jensen* paa Toustrup Udmark, der kom forbi mit hjem paa vej til Dallerup kirke, naar der ringedes anden gang før gudstjeneste. Han havde 3 kvarters gang til kirke; men uanset præstens farve var han fast ved alle gudstjenester i Dallerup kirke. Han var en af de stille i landet, jeg var i slægt med ham og havde ofte lejlighed til at opleve, hvorledes en stille mild og dyb kristen af folkekirkelig, nærmest af IMs rod kunne være med til at præge og blot ved sin tilværelse at opfordre til at se paa det Guds rige, der er indeni os. Der var to *Niels Jensener:* Min mors onkel, formanden for de moderate, folketingsmand vist fra han var 25 aar, formanden for De samvirkende Landboforeninger, dommer v statsdyrskuerne osv, en nabo, der efter fars død tidligt og sent færdedes paa vor gaard og hjalp mor tilrette, og som var egnens vel mest kendte og ansete mand, grundtvigianeren, folkeføreren, og saa var der den stille *Niels Jensen* i udmarken, hvis liv var det at være sammen med mennesker om Jesu Kristi rige.

Vor søndagsskolelærer, sadelmagermester *Aagaard* lagde et stort arbejde helt op i sin høje alder som dygtig og hjertevarm søndagsskolelærer; men da han kom til byen som farende svend for at bede min fader, sognefogden, om natteherberg og gode raad angaaende arbejdsgiver, kunne vel ingen have tænkt sig, hvad han skulle blive til i byen og sognet. Vi havde en meget smuk ung pige, der ikke blot var intelligent og yndefuld, men en særdeles afgjort kristen. *Aagaard,* der længe boede i gæsteværelset, forelskede sig dødeligt i Anne-Marie; men hun svarede paa alle frierier med al ønskelig tydelighed, at hun bestemt ikke kunne gifte sig med en saa ugudelig krop som han. Hun var regelmæssig kirkegænger og nok lige saa regelmæssig mødedeltager, og naar Aagaard pludselig og i særdeles stærk modsætning til sit tidligere liv nu ogsaa blev det, var det begribeligvis

for at kunne se paa Anne-Marie, der dog aldrig ville sidde ved siden af ham. Han var fra Hauser Plads i København og havde et efter vor mening saa kuriøst og latterligt sprog, at der gik frasagn i flere sogne om dette ugudelige, ja, endda bandende københavnervæsen, der ikke bare talte »fint«, men baggaardskøbenhavnsk, som nogle »bedrevidende« fandt ud af at karakterisere hans københavnske. Imidlertid var han saa standhaftig og inderlig overfor Anne-Marie og saa rørende umaskeret, at han paa en aldeles ujysk maade vedgik, at han aldrig havde været saa forelsket i hele sit liv – han har vel været først eller midt i tyverne – og at han næppe giftede sig, om han ikke fik Anne-Marie. Da Aagaard efter 1–2 aars forløb blev en afgjort kristen, var hans ærlighed og ægthed saa overbevisende, at det lød fra stedlig autoritet, at den var god nok, at han var blevet omvendt, og at Anne-Marie godt kunne tage ham, hvis hun ellers elskede ham, for nu ville han den rette vej og ikke blot for hendes skyld. De to gamle mennesker, gamle – saadan staar de nu for mig – fik som nygifte et dejligt bindingsværkshus med straatag lige udenfor vor have, og naboer hjalp til at ordne købet og laane de lykkelige unge den fornødne kapital, der prompte blev afdraget, og han blev søndagsskolelærer, afholdt trods det besynderlige sprog, agtet som en værdifuld arbejdskraft i menighedsarbejdet, en sikker mand ved møder og i kirken, ikke ved siden af den elskede Anne-Marie, for mændene sad pænt til højre og kvinderne til venstre – vendt mod alteret. Naar egnens folk kom med seletøj eller fodtøj til reparation, indledte han særdeles forsigtigt og taktfuldt en samtale om det, der (ved siden af Anne-Marie og hjemmet – eller vel endda langt over) var blevet hans livs indhold. Da Anne-Marie havde tjent paa Rosengaarden en lang aarrække, havde hun ret til samme gratis liter daglig mælk som andet gammelt tyende havde det, og naar Anne-Marie kom efter mælk eller kartofler, raabte vi børn: »Godda An'-Mari'«, og saa svarede hun altid »Ja, no kommer a«, og naar hun gik, raabte vi »Farvel, An'-Mari'«, og hun svarede ligesaa promte: »Ja, no goe'r a«. Vi hørte hende ikke sige god dag eller farvel paa Rosengaarden, som hun ansaa som sit hjem ved siden af hjemmet hos Aagaard. De fik desværre ingen børn, skønt de begge var store børnevenner; men de betragtede søndagsskolebørnene som deres børn, og man kan vist roligt gaa ud fra, at de i betydelig grad var med til at præge børnene og de unge især, i et par generationer. Det skulle ikke undre mig, om de kom til at betyde mere for deres by end mangen en præstefamilie.

I en gaard nær deres hus boede en hjemvendt amerikaner og hans ungdomskæreste, der i sin tid ikke tog med ham til USA, hvilket var en skuffelse saa stor, at han aldrig glemte hende det; men han kom hjem med mange penge for at gifte sig med hende. Imidlertid var hun blevet stærkt grebet af den aandelige vækkelse, medens han i Amerika havde mødt noget, der maa have haft med en slags spiritisme eller saadan noget at gøre. Jeg husker, naar jeg og andre børn var ovre at se hans kaniner, kunne han fortælle de besynderligste tildragelser. Kom man saa ind hos fruen og fik en kage, kunne man blive rost og opmuntret som søndagsskoleelev – en gammel kærlighed mellem de to var maaske ikke rustet; men deres skæbne, deres oplevelser, nok mindst en snes aar eller mere, deres udvikling og ogsaa deres tro havde bevæget sig ad saa forskellige veje, at de stadig levede som skilt af et verdenshav. De havde giftet sig paa ungdommens kærlighed, og det kunne jo kun røre; men man anede, at deres hjem og Aagaards var forskellige, og en dag stak han af til København, officielt for at ordne forskelligt økonomisk, og ingen, end ikke hans hustru, saa ham mere. Han tog til Amerika, og hun blev paa gaarden. Han havde, viste det sig, ordnet det saadan med en bank, at hun nemt kunne blive i hjemmet. Han skrev i hvert fald i mange aar til hende, og vi andre hørte hende læse op af brevene og saa hende græde; men borte var han, og borte blev han.

I et andet gammelt, straatækt bindingsværkshus boede grundtvigianeren, violinspilleren og sangeren *Peter Kjær,* ud fra hvis i sommeraftenen aabenstaaende vinduer man hørte et lille kor synge firestemmigt »gubben Noah, gubben Noah var en hædersmand«. Der fandtes næppe et menneske i byen, hos hvem man savnede velvilje overfor folkekirken; men mange delte uden at ryste paa haanden befolkningen i det, som vi med andre ord kan kalde de kristne og hedningerne – det var jo andre betegnelser der anvendtes. Nu bagefter kan man godt forstaa, at ingen karakteriserede sig selv som hedning ved at synge nævnte svenske sang; men paa den anden side boede der en pottemager i nærheden og ud fra hans have lød salmer og aandelige sange, naar han havde gæster, og sandheden tro maa jeg bekende, at selvom jeg som dreng holdt cirka lige meget af de to hædersmænd, er jeg overbevist om, at jeg ikke tager fejl, naar jeg gætter paa, hvem af de to der fik betydning for kristenlivets trivsel paa stedet – skønt begge var værdifulde bysbørn. I Sorring, en anden landsby i Dallerup sogn, var der vistnok i mine drengeaar en snes pottemagere eller maaske mere – næsten alle saa man i missionshuset Tabor, for der kom en ældgammel »aandshøvding«, en dygtig pottemagermester, der vel havde haft de fleste om ikke dem alle som pottemagerelever. Han var vistnok som haandværker ikke saa lidt af et geni, saa det var en stor anbefaling for en ung pottemager at være udlært hos ham og være indehaver af en god anbefaling derfra. Han betød meget i Sorring, og et par elever var blevet pottemagere i Toustrup, og de kom ogsaa til at betyde meget i deres landsby; men om de alle havde lært af den højt ansete mester, at man skulle være af faa ord, kan jeg ikke sige noget; men jeg tager næppe fejl, naar jeg skildrer de mange pottemagere rundt regnet som gudfrygtige, ordknappe, milde, tjenstvillige og respektable haandværkere, hos hvem gudsfrygt og haandelag samt de rette fodsving ved den store, tunge fodskive forneden paa den aksel, paa

hvis øverste ende drejeskiven sad, hvorpaa leret blev lagt og kunstfærdigt udformet, var, som de skulle være.

Der var næsten lidt af hvert i et sogn som Dallerup. Jeg mindes *Line* til *Jens Bagges,* dvs gaardejer *Jens Bachs* husbestyrerinde gennem 40 aar, Line, der undertiden kunne udbryde: »Man ve' møj, nærensti' jen haa boet hie' i fyrretyve oe«, (Man ved meget, naar man har boet her i 40 aar). Og havde man saa den særlige interesse at forøge sin stedlige viden, som nogle havde det, ja, saa var der faktisk ikke saa lidt at sætte sig ind i. Blandt pottemagerne i Sorring boede der en gaardmand *Niels Røddik* – han var mormon og fik besøg af et par mormonmissionærer ad gangen – vistnok af dansk afstamning – de fleste talte vist dansk eller skandinavisk. Naar vi kom paa besøg der, fik vi foredrag om mormons bog, om de bortkomne Israels stammer, om *Josef Schmidt,* om det store træk mod vest i Amerika over mod Utah og saltsøstaden, og det var faktisk interessant; men hele byen var saa rodfæstet i vor danske, folkekirkelige kristendom, at den ellers saa pæne og respektable gaardmand, en ungkarl af navn og gavn, almindeligvis betragtedes som god nok – bortset fra det bløde punkt, han havde et sted i sin hjerne, idet han kunne tage alt dette, som han saa levende og fængslende berettede om, som andet end spændende eventyr. Man vidste, at der var noget hos mormonerne, der var uforeneligt med den sande tro, og saa var den sag definitivt afgjort. *Niels Røddik* havde en stor grammofon, først en, hvor spilleskiven var som et bredt stykke metalrør, der løb rundt, siden som nu en almindelig skive, og han underholdt imellem foredragene med dejlig musik, ogsaa salmer. Imidlertid forlød der aldrig noget om, at han havde vundet en discipel for sin tro. Til sidst solgte han sin gaard og rejste med sine penge til saltsøstaden. Herfra fik man et enkelt kort i begyndelsen, og saa var han væk ligesom fornævnte dansk-amerikaner.

Naar *Mikkel* og *Maren* vel var omkring de 80 ved aarhundredskiftet, kan de vel have levet sammen med Napoleon den Store, der jo døde 1821. Maren fortalte ved en høstfest paa Rosengaarden, at det nu var den 46. høstfest, hun var med til der paa gaarden. Hendes mand Mikkel havde været med til knapt saa mange. De bestyrede en lille bondegaard, der hørte til vor gaard, men som blev drevet selvstændigt, og da Mikkel var veteran, var han en slags symbol i landsbyen paa fædrelandet – selv var han sit liv igennem en kristen, dansk soldat. Han var meget talende, en spinkel og livlig gammel mand, der lige før sin død (han blev en del over 90 aar) oplevede udbruddet af første verdenskrig, og ved et selskab sprang han op og raabte: »Nu skal vi have Sønderjylland hjem igen, nu skulle de være saa fornuftige at sætte os gamle soldater i spidsen for hæren, og saa rykker vi sydpaa«. Maren var meget tyk og langsom i vendingen, hun talte med overmaade stor værdighed og selvkontrol og en ikke ringe salvelse, og hun havde altid trukket i sin mands frakkeskøder og holdt ham nede paa plads. Nu talte hun med en stemmeføring som en af de mest højærværdige stiftsprovster i gammel tid: »Aah, do, do kaa ja et bær' en hjølle, do wo vel nok den rette aa sæt' i spessen fo' den dansk' hær«. Disse to gamle ejede en lille have og et gammelt, kønt hus; men de repræsenterede toppunktet af landsbyens fædrelandskærlighed, og naar baade *Vilhelm Beck, Grundtvig, Luther* og *Melanchton* hang paa væggen sammen med billeder af kirken ind- og udvendig og 2–3 præster, og man blot én aften var sammen med dem, var man ikke i tvivl om, at gudsfrygt med nøjsomhed samt fædrelandskærlighed kunne florere i et lille, beskedent men hyggeligt landsbyhjem, hvor en flok børn kappedes om at besøge de gamle stuer og de forældre, der havde lært dem at skelne mellem vidtløftighed og koncentration om det egentlige.

I de grundtvigske kredse sluttede man undertiden en hyggelig festaften med at synge: »Udrundne er de gamle dage som floder i det store hav, og hvor sig hviler nu de svage, der fandt den stærke og sin grav; men lovet være himlens Gud, de ædles æt dør aldrig ud.«

Pastor *Aage Ammitzbøll* udtalte ved sin afrejse 1964 (til Aarhuus Stiftstid):

– Jeg kom hertil i en svær periode.

I 1939 brød krigen ud, og det skabte samling og samhørighed. Folk havde groft sagt ikke andre steder at tage hen end i kirken. Saadan er det ikke i dag, men om folk er blevet mindre kristne af den grund, er jeg ikke sikker paa. De unge diskuterer gerne kirkelige og kristne spørgsmaal. De er vaagne og kritiske over for præsten og kirken, og det er vel kun godt og naturligt.

Det er i dag sjældent at høre om nogen, der gaar i kirke og bagefter siger, at han ikke forstod et ord af, hvad præsten sagde. Er det tilfældet tror jeg, det er, fordi vedkommende kommer der for sjældent. Dermed være ikke sagt, at vi præster ikke hele tiden skal være opmærksomme paa vort sprog. Vi maa gøre det levende og frem for alt ikke bruge klicheer.

Naar man taler om ungdom, mindes jeg en samtale mellem far og søn, lige før sønnen skulle konfirmeres. Sønnen spurgte da faderen, om man ikke kunne være lige saa god en kristen uden at gaa i kirke. Faderens svar var: – Ja, min dreng, det kan man godt, men det er meget bedre at være fælles med andre om det kristne. Det var fornuftige ord og rummer hele kirkegangen i en nøddeskal. Kirken hører nu engang med i fællesskabet, og uden fællesskab kan livet let blive tomt.

Pastor *O. Rydal Kristensen* har været sp her siden 1964. Han har som pastor K. Knudsen havde det, nær tilknytning til Ryslinge.

Pastoratet maa betegnes som overvejende grundtvigsk.

Forholdene betegnes som gode, 3 fh, 1 mh, 2 alderdomshjem, IMsmf, KFUM og K i Dallerup. Foredragskreds i D. Menighedsraadets fmd er skoleleder *W. J. Petersen,* Sorring.

Fra Laasby sogn skal nævnes den betydning, som proprietær *Rud. Heilmann,* Kalbygaard, fik.

Kalbygaard blev omkr 1814 solgt til god-

sets fæstebønder i Laasby, Dallerup og Sorring. Hovedparcellen, ca 215 ha, ejedes derefter af kpt *T. N. H. Lange,* († 1844) og dennes søn, kmrrd *A. E. F. Lange* († 1882). Kalbygaard kom senere ved tvangsauktion under forsikringsselskabet »Hafnia«, som 1897 solgte den til den kendte IMs fører paa Djursland, forpagter *Rud. Heilmann,* Møllerup (se Feldballe-N), som 1906 solgte den til landbrugskand, kpt *I. H. Dohlmann.*

I bogen om *Rud. Heilmann* (v F. Pallesen, 1944, s 37 f) fortælles om, hvordan *Heilmann* kom kørende med sin store familie og 4 karle og 4 piger, fra Aarhus hertil. Trafikminister *N. Elgaard* (der tilbragte 4 aar i sin ungdom paa den sagnomspundne Kalbygaard med afbyggergaarden Bjarup mosegaard) fortæller, at »under dette højt kultiverede og nationalt levende herskabs ledelse og bevaagenhed havde jeg den lykkelige lod at tjene fra mit 17. til mit 21. aar. Disse aar staar for mig, som nogle af de skønneste jeg har oplevet. Kalbygaard var i de aar et aandeligt og nationalt kulturcentrum.« Danmarks vel laa H stærkt paa sinde, jævnligt var tropper indkvarteret paa gaarden, da vajede Dannebrog, og det var festdage. »Som leder af sin store gaard med dens marker, skove, moser og enge, var han enestaaende. Han havde den rolige, sikre lederevne, der bestemt og dog elskværdigt giver sine ordrer, saa enhver arbejder faar lyst til at udføre ordren hurtigt og godt. Han havde tillid til sine folk, og der var ingen arbejdsskærmydsler paa den gaard. Han var respekteret af alle sine folk og elsket af mange,... jeg skal nævne et par ting, der fik stor betydning for os. Den daglige *aftenandagt,* med fællessangen og ordet, der lød til os, præget af alvor og ærlighed. Vi kom alle igen hver dag. Vi blev altid gjort opmærksom paa, naar der var møder eller gudstjenester, som vi unge kunne have udbytte af. Det hændte, at der var plads i herskabets charabanc til nogle af os.... og saa søndagsudflugterne til Himmelbjerget og andre smukke steder, eller sommeraftnerne, hvor fritiden gik med leg, kroketspil, (H var vanskelig at besejre) og Hs flinke, kvikke børn. H var en dansk mand uden frygt og dadel...« Forp *Johs. Krarup,* Eskildstrup, skriver om H under overskriften: »Typisk indre missionsk af den strenge observans«: H var en fremragende personlighed, en *mand* i ordets bedste betydning, en skikkelse man uvilkaarligt bøjede sig for... det haarde, selvbevidste i hans natur blev bøjet i Guds skole, og han havde omsorg for sine folk... Han var »støbt i ét stykke« og paa ham passede ordet, at »hvor Gud giver medbør, sørger han ogsaa for lønlig ballast«. H kom ikke til at savne ballast eller kors i liv. Det var ham og hans kære en stor sorg, da en datter døde, kun 23 aar gl.

Kalbygaard ligger i en egn, der var berørt af vækkelsen midt i 19. aarh, og den kom hertil fra Bording. Men det faldt ikke i Hs smag, at en del af dem, der gik for at være troende, var saa uafgjorte. Ofte fik han det svar, at de »var blevet omvendt« for flere aar siden, men dertil sagde han, at det, de trængte til, var at blive omvendt igen. Præsterne *Deichmann,* Dallerup, og *Jessen* i Grønbæk havde betydet saare meget. Men nu udbrød der vækkelse i Mollerup, og den bredte sig til nabosognene. *Heilmann* kom med ild og kraft og stod midt i vækkelsesarbejdet. Der var lige bygget mh i Toustrup og i Sorring, og 1897 blev der bygget mh i Mollerup, ca 4 km vest for Kalbygaard. Heilmann var med til at bygge dette hus, og miss *Aage Krohn* (se sp Tostrup-R) var ivrigt med i det aandelige røre. Han kom meget paa Kalbygaard, og blandt de talere, der oftest kom i Mollerup, var inspektør *Jensen,* Vejle fjord sanatorium, og missionær *P. Olesen.* En god medarbejder havde Heilmann i smeden paa Kalbygaard, *Magnus Nielsen.* Han var en stor børneven og han ledede børnegudstjenesten. Ofte talte *Heilmann* i Mollerup mh, og der kom mange. *M. Damm,* Mollerup, fortæller ogsaa om de møder H holdt i Bomholt skov ved Laven og det indtryk hans ord gjorde. H kom ogsaa trofast til samtalemøderne, Sømandsmissionær *Houmand* fortæller især om et møde hos Jakob Jakobsen, Elkærgaard, hvor H med taarer talte om »virkeligt at stride troens gode strid«. Og han var en god sjælesørger for anfægtede. Provst *Th. Biering* fortæller om en tale Heilmann holdt om »det rette missionssind« og mindede om fugletrækket ved efteraarstide: det er som om fuglene kalder: Skynd jer at komme med! Og efternølerne hører kaldet, letter paa vingerne og følger med og bliver – frelst! – Hjemmet paa Kalbygaard var aabent, og det var altid en berigelse at komme der. Og det føltes som et stort savn, da H 1906 købte Tousgaard ved Aarhus og flyttede herfra. Han døde brat 1911.

Missionshuset i Toustrup er nyligt nedlagt.

Indre Mission. I Sorring har der i mange aar været et godt Indre Missions samfund og der kan endnu samles mange unge og ældre til møderne i Sorring missionshus, der er smukt nyrestaureret. Ved genaabningsfesten 25. marts 65 indkom 6.225 kr i gaver til mh.

En betydelig lægmand, murermester *L. Møller,* har i aarenes løb sat sit præg paa samfundslivet i Sorring, han har været meget benyttet som taler ved møder rundt omkring paa egnen.

Kirkebetjent *Niels Henriksen* († 64) der i mange aar var medlem af IMs kredsbestyrelse for Hammel-egnen har ogsaa været en aandelig kraft i samfundet i Sorring.

Gdjr *Kristoffer Bräuner,* Sorring, var i flere aar fmd for samfundet i Soring og medl af IMs kredsbestyrelse for Hammel-kredsen. Da han flyttede til Viborg overtog diakon *Høgsberg,* alderdomshjemmet, Sorring, hvervet som samfundsfmd.

Efter at diakon Høgsberg for et aars tid siden var flyttet til Kbhvn som kordegn, blev købmand *Jens Bak, Sorring,* fmd for IMs samfund.

I Laasby er der fra IM i Hammel-kredsens side forsøgt afholdelse af møder i fh og en enkelt aftengudstjeneste i Laasby kirke, men med ringe tilslutning. (J. Kj. F)

Blandt lægfolk nævnes i øvrigt:

Indre Mission: Gdjr *Peder N. Poulsen,* Sorring, gdjr *Kr. Hansen,* Sorring, gdjr *S. Knudsen,* Sorring.

Andre: Murerm *J. P. C. Kajhøj* (* 1860) var virksom i afholdsf, haandværkerf, socialdemokratisk vælgerf, menighedsraad.

Gdjr *Søren Laursen* (* 82) var fmd hjælpekasse, medl overbest De dsk Skytte- og gymnastikf, i mghraad.

Blandt lærere foruden ovenn lærer *L. Lassen,* Toustrup. Efter ham fulgte *Niels Bang,* derefter lærer *H. E. Jensen,* nu Sorring. Ved Sorring skole *Niels Asbæk* (1907–38) og *W. J. Petersen,* fra 1952 leder af Centralskolen.

I Laasby, *P. Hjuler* (1912–24), en dygtig, anset skolemand, blev skoleinspektør i Ølgod, derefter lærer *P. Dahlgaard,* († 1953), nær tilknyttet IM, derefter *K. Henriksen,* fra 1963 leder af kommuneskolen.

Rytterskolen i Toustrup og skolen i Flensted (L sogn) har haft en række dygtige lærere og lærerinder (se Alfred Kaae's bog).

Blandt pastoratets betydelige mænd skal iøvrigt især nævnes:

Landstingsmd, gdjr *Niels Jensen-Toustrup* (* 1846, † 1916) var født i Toustrup, gik i kommuneskolen, søgte ved alsidig læsning at udvide sine kundskaber, baade historisk, politisk og litterært. Som ung bondekarl optraadte han med oplæsninger og ved dilettantkomedier, overtog 1872 fædrenegaarden, og stærkt politisk interesseret som han var, valgtes han, der tilhørte det grundtvigske venstre, ind i Folketinget samme aar (i Skanderborgkredsen) med Bjørnbakkeren *Sofus von Haven* (se sp Stigsbjergby-M) som modkandidat. Han fulgte *Høgsbro* og *P. Bojsen,* stemte for finansforliget 1877, og det blev grunden til, at han faldt ved valget i Skanderborgkredsen 1879. Men 1881 slog han højremanden *Christiansen* i Nyborgkredsen, og han holdt denne kreds, indtil han 1910 traadte tilbage. Han var i alle disse aar et virksomt medlem af det forhandlende venstre, deltog i forliget 1894, og var 1908–10 gruppens formand. 1914 valgtes han til landstingsmand i 10. kreds, og blev medlem af rigsretten. Ved sin forhandlingsdygtighed og sine repræsentative evner indtog han en fremragende plads indenfor jysk landbrug. Var fmd Silkeborg og omegns Landboforening 1890–1913, for De samvirkende jyske Hesteavlsforeninger 88–13, for de Samvirkende jyske Landboforeninger fra 1909. Et mindesmærke med buste er rejst for ham paa vejen mellem Dallerup og Toustrup.

DBL IX, 486, Bransager og Rosenkrantz: Den dsk rigsdag, 1903, s 245—48, Aarhus Amtstid 8.—13. juli 16. Ugeskr f Landmænd, 1916, s 379.

Besættelsestiden: Indkvartering af soldater og flygtningen. Tysk observationspost paa Loddenhøj.

1921 oplyses: Ualmindeligt god kkg, meget gode forhold, 2 mh og IM smf, 3 fh. Flink, oplyst og kirkeligt interesseret befolkning. Gode arbejdsvilkaar. 1931: Ret god kkg, IM, KFUM og K, ungdomsf, 2 fh. 1938: Kkg ikke særligt god, befolkn overv gr eller u p, 2 IM-smf, 1947: Kkg 6–7 og 5–6 pct, gode forhold, 2 mh og 2 IM-smf, sdsk, KFUM og K, ungdomsf, 2 foredragsf, 3 fh. 1957: Kkg 6 og 4,5 pct. gode forhold, 2 mh, 2 IM-smf, sdsk, KFUM og K, foredragskreds. 1964: do.

Dallerup kirke, sydligt i sognet, ml Sorring og Toustrup, er ret lille, kullet, romansk, af kvadre, skib og kor paa skraasokkel, nyere vaabenhus mod syd. Spor af de opr vinduer, en tympanon med relief af Daniel i løvekulen er sat op over vaabenhusets dør. Den høje syddør har tympanonfelt med den tronende Kristus ml Peter og Paulus. Fladt loft. Nyere alterbord med frie søjler og renæssancealtertavle fra 1614, med sidevinger, glatte, doriske søjler og midtfelt med krucifixmaleri fra 1804 (fremdraget 1946), et gethsemanebillede i storfeltet er flyttet til skibet. Romansk granitfont med ranker. Stort senmiddelald krucifix paa nordvæggen i skibet. Renæssancepræ-dikestol fra 1614 med doriske søjler og indskriftfelter. Rigt udskaaret brusk-barok-himmel, øverst den sejrende Kristus. Stolegavle med udskaarne muslingeskaller fra c 1600, rest 1946. Herskabsstol, hvor orgelet er indbygget 1926. 2 lysekroner fra 1910 (de gl kroner fjernet til Den gl By i Aarhus). Moderne epitafium over en dsk-amer soldat, der faldt 1918. Rester af gravsten. Kirken rest 1943. 200 sd.

Mackeprang: JG 171, 183 f, do Døbef, 338, Østj hj 1954, 102.

Laasby kirke, nordligt i byen, ved landevejen, ligger paa en skraaning med fald mod syd og øst, er ret lille, kullet, med tagrytter over vestgavlen. Romansk, af granitkvadre paa skraasokkel. Flere vinduer er bevaret (tilmuret). Syddøren rigt udsmykket, i tympanon relief af en kæmpende mand mellem to vilde dyr, relieffer paa karmen. Skibet er forlænget mod vest, maaske med underdelen af et planlagt taarn, eller et taarns overdel er brudt ned. Senmiddelald vaabenhus mod syd. Fladt, gipset loft. Korbuen har kragsten med dyrehoveder. Alterbordet har renæssancepanel, senkatolsk fløjaltertavle fra c 1525 med 14 smaa helgenfigurer, midtfeltets største figurer er forsvundet og blev erstattet af et nyt maleri, Den tronende Kristus, malet af russeren S. Gribkov, skænket af Thor Lange, som ogsaa har skænket alterkalken. 1949 blev maleriet flyttet til skibets nordvæg, og i stedet er indsat et lille sengotisk krucifix. Malmstager fra 1682 (maaske ældre), Romansk granitfont med dobbeltløver. Meget enkel prædikestol, Slidt gravsten i vaabenhuset. 200 sd. Orgel.

Mackepr: Døbef 271 f, do JG 183.

Folketal: 1850: 927 og 778, 1901: 1392 og 1026, 1921: 1265 og 1161, 1960: 1228 og 1139.
Altergæster: 1920: 693, og 410, 1930: 530 og 300.
Menighedsraad: 1933: 4 IM, 10 ngr, 1934: do, 1945: do, 1961: 3 IM, 11 ikke IM.
Kommunevalg: To kommuner: Dallerup: 1943, S 112 (2), V 297 (5), 1962: S 114 (1), 6 upol. (Fmd: Mejeribest Laur. Madsen). Laasby: 1943: S 95 (2), R 80 (1), V 260 (4), 1962: Soc 157 (2), V 203 (3), BF 168 (2). Fmd: arbmd Aksel Johansen (soc).

Sognepræst

Indtægt: 1858: a) 41 rug, 102 byg, 131 havre, b) 28 rdl, c) naturalier, d) 350 rdl, e) 34 td ld, 2 td hartk. Udm prgd opf 1854, 13 fag. 1870: Regul: 2184 kr. Netto: 3702 kr. 1913: 2. kl, 1958: 12. kl. Pgd opf 1923.

1. 14. dec 1855–30. april 73 (lærer Vajsenhuset): **F. E. Binzer,** fl t Vallekilde-H, se der.

2. 11. juli 1873–25. febr 84 (sp Møborg-N 3. marts 66): Provst **K. S. Deichmann,** provst Hjelmslev-Gern herr 31. maj 78, fl t Hvidbjerg-L, se der.

3. 29. april 1884–2. sept 97 (sp Dallerup-F-R 4. maj 76): **K. P. Lind,** fl t Hammer-L, se der.

4. 3. nov 1897–21. okt 1907 (kkp Humble 29. maj 93): **J. L. Edslev,** fl t Ø-V Assels, se der.

5. 20. jan 1908–16. maj 18 (hjpr Gylling 14. aug 01): **J. K. V. Therkildsen,** fl t Ødis, se Tranebjerg.

5. 2. okt 1918–21. juli 21 (adjunkt Herlufsholm 13): **Jacob Christian Gotfred Holdt,** * 30. aug 74 Grejs. Faderen: Sp Køng, Hammer herred, † 17, se der (af Løgumkloster). Stud Aalborg 93, c 99[2] (1), huslærer Hvilsbjerggd v Børkop, realskolelærer Thisted 02,

Pris for dette hefte:

Pris 18 kr plus oms og porto, ialt 20 kr. Beløbet bedes venligst snarest (inden 3 uger) tilsendt P. N., Vestersøgade 54, Kbh V. *Postgiro 2 15 42*. De sparer den dyre opkrævningsporto ved selv at indsende Beløbet. Trykning og oms skal betales om en måned.

Patronatet for Dansk Præste- og Sognehistorie:

Baun, C., biskop, Viborg. *Birkelund*, Palle, rigsbibliotekar, Kbhvn. *Fabricius*, L. P., dr theol, sognepræst, formand. *Fabritius*, Albert, dr phil, kgl historiograf, Kbhvn. *Fuglsang-Damgaard*, H. dr theol, biskop, Kbhvn. *Holt, Paul*, seminarierektor, Aarhus. *Hvidtfeldt*, Johan, dr phil, rigsarkivar. *Riisager, Vagn*, mag art, provst, Randers. *Sommer, Otto*, kordegn, Horsens (redaktionssekretær), – *Topsøe-Jensen*, Helge, dr phil, overbibliotekar, Kbhvn.

Redaktørens adresse er: Vestersøgade 54, Kbhvn V.

DUPLEX-TRYKKERIET